

VELJESKANSAN KESKUUDESSA

SUOMEN UNKARIN-EDUSTUSTOTOIMINNAN HISTORIIKKI

TOIMITTANUT JAAKKO SIEVERS

VELJESKANSAN KESKUUDESSA
Suomen Unkarin-edustustotoiminnan historiikki

VELJESKANSAN KESKUUDESSA

Suomen Unkarin-edustustotoiminnan historiikki

SUOMEN SUURLÄHETYSTÖ
BUDAPEST 2010

Kirjan julkaisua on tukenut

Kääntänyt
KINGA MARJATTA PAP

Vastuullinen toimittaja
JAAKKO SIEVERS

© Suomen suurlähetystö, Budapest 2010

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	7
ANSSI HALMESVIRTA	
Johdanto: Sama matka – eri tiet: Unkari ja Suomi 1900-luvun alusta uudelle vuosituhannele	10
MARI VARES	
Suomen ja Unkarin suhteet maailmansotien välisenä aikana	19
JAAKKO SIEVERS	
Sillanrakentamista yli rintamalinjojen: Suomen ja Unkarin kylmän sodan aikaiset suhteet	36
PAAVO KETTUNEN	
Suomen ja Unkarin kirkkosuhteet kylmän sodan aikana	58
ARTO MANSALA	
Suurlähettiläänä Unkarissa kahden aikakauden välissä: Vuosien 1985–1989 murroskausi	69
KARI MÖTTÖLÄ JA HEIKKI OKSANEN	
Suomi–Unkari-työryhmä Unkarin järjestelmämuutosta seuraamassa ja arvioimassa 1988–1989	80
PERTTI TORSTILA	
Seitsemän vuotta diplomaattina Unkarissa: 1990-luku ja kommunismin taakka	88
MAIJU RUHANEN	
Suomen edustautuminen Unkarissa itsenäistymisestä 1970-luvun lopulle – lähetystörakennusten historiaa	106
ILMO VALJAKKA	
Suomen Budapestin-suurlähetystö – kiehtova arkkitehtuurikohde	118
GYÖRGY KATOR	
Suhteeni Suomeen ja suomalaisiin	123
HEIKKI KOSKI	
Sukulaiset ystävinä	127

OUTI KARANKO	
Peitenimi Kalevala	136
ANNA TARVAINEN	
Suomen ja Unkarin kieli- ja kirjallisuussuhteet	142
TUULI LÄHDESMÄKI	
Suomalaisten ja unkarilaisten kohtaamisia taiteessa	158
ANNELI TEMMES	
Finnagora Kelenhegyillä	176
KARI VÄHÄKANGAS	
Finpro – Suomalaisyritysten tuntosarvina Unkarissa	182
KARI J TALVITIE	
Yhteenveto kaupallisen sihteerin toiminnasta vuosina 1978–1983	192
HEINO NYSSÖNEN	
Lähdin Budapestiin: huomioita unkarilaisesta politiikasta 1980-luvun lopulta nykypäivään	195
JARI VILÉN	
EU-kumppanit Suomi ja Unkari	209
Suomen edustustopäälliköt Unkarissa	216
Unkarin edustustopäälliköt Suomessa	216
Nimihakemisto	218

ESIPUHE

Suomen ja Unkarin välinen ystävyys on jotain ainutlaatuista. Tämän voi kokea niin virallisessa valtioiden välisessä kanssakäymisessä kuin ihmisten keskinäisessä ystävydessä.

Tämän ystävyyspohja on luotu jo paljon ennen Suomen ja Unkarin valtiollisten suhteiden virallistamista molempien kansakuntien luodessa oman itsenäisyytensä pohjaa niin tieteen, taiteen kuin kirjallisuudenkin keinoin. Heti itsenäistymisen jälkeen heimoaate näkyi maidemme välisissä virallisissa suhteissa. Toinen maailmansota lopputuloksineen keskeytti hyvin alkaneen yhteistyön, mutta ei onneksi katkaissut yhteyttä kokonaan, kuten tämän kirjan kirjoituksistakin voi todeta. Kylmän sodan päättyminen ja Unkarin demokratian palautuminen loivat nopeasti pohjan uusille yhteistyömahdollisuuksille, ja nyt molempien maiden ollessa EU:n jäseniä voidaan perustellusti väittää, että yhteistyömme sekä virallisella että epävirallisella tasolla on ehkäpä tiiviimpää kuin koskaan aiemmin.

Unkari ja unkarilaiset ovat aina olleet suomalaisille kiehtova kohde. Unkari – ja Budapest erityisesti – on ollut eurooppalaisten valta- ja vaellusvirtojen risteysasemana jo vuosisatojen ajan, ja siksi myös monet suomalaiset ovat hakeneet oman vaikutelmasa täältä. Budapestin katuja ovat kulkeneet kulttuurimme suurmiehet Akseli Gallen-Kallela ja Mika Waltari sekä lukuisat valtiomiehet Kyösti Kallioista Urho Kekkoseen ja Mauno Koivistosta Martti Ahtisaareen, Tarja Haloseen ja Sauli Niinistöön. Nykyisin Unkariin saapuu Suomesta runsaslukuinen joukko matkailijoita, mutta myös edelleen niin talouden, politiikan kuin kulttuurinkin keskeisiä vaikuttajia ja toimijoita. Unkari on yhä risteysasema idän ja lännen sekä etelän ja pohjoisen välissä. Unkarin maantieteellinen sijainti ja sen jokapäiväiseen elämään heijastuva kärsimyshistoria tekee siitä meille suomalaisille yhä edelleen kiinnostavan kumppanin ja vertailukohteen.

Yhteinen EU-jäsenyytemme sitoo meidät samaan taloudelliseen ja poliittiseen yhteisöön sekä arvoyhteisöön. Suomi saavutti EU-jäsenyyden hieman Unkaria aiemmin, ja EU-jäsenyyttä edeltävä poliittinen kehitys Suomessa poikkesi rautaesiripun toiselle puolelle jääneestä Unkarista. Nyt syntyneessä uudessa tilanteessa meillä on erinomainen mahdollisuus rakentaa uudelleen ja modernilla tavalla se erityinen kumppanuus, joka Suomen ja Unkarin on mahdollista saavuttaa. Me voimme osaltamme antaa Unkarin nykyisen yhteiskunnan kehitykseen paljon referenssiä omista kokemuksistamme, virheistämme ja saavutuksistamme, koskivat nämä sitten poliittisen järjestelmämme toimivuutta tai vaikkapa talous-, koulutus-, sosiaali- tai terveyspolitiikkaamme.

Tämä teos ei ole kaikenkattava historiikki eikä sellaisenaan tieteellinen tutkimus. Teoksen tarkoitus on enemmänkin olla läpileikkaus siitä, mitä Suomen Unkarin-

Suurlähettiläs Jari Vilén yhdessä suurlähetystön autonkuljettajan Menyhért Gazzsin kanssa. Kuva: Erno Miettinen.

edustustotoiminta sekä maidemme välinen yhteistyö ja kumppanuus ovat olleet erilaisten poliittisten vaiheiden ja niiden 76 vuoden aikana, jotka Suomen suurlähetystö on seissyt Budapestin Gellért-kukkulalla Gellért-hotellin takana Kelenhegyi útilla. Tässä kirjassa puheenvuoron saavat maidemme suhteisiin erikoistuneet tutkijat sekä täällä toimineet diplomaatit ja muut virkamiehet, kulttuurivaikuttajat ja kansalaisjärjestöjen edustajat kirkollisia piirejäkään unohtamatta.

Kirja on jatkoa edustuston viime vuonna julkaisemalle edustustorakennuksen historialle, joka kuvasi erityisesti kahden viime vuosikymmenen tapahtumia maidemme välisissä suhteissa. Kiinnostavaa on se, että juuri näihin kahteen kuluneeseen vuosikymmeneen mahtuvat koko maailman ja Euroopan sekä molempien maidemme viimeaikojen merkittävimmät historialliset muutokset Neuvostoliiton hajoamisesta ja kylmän sodan päättymisestä EU-jäsenyyteen sekä terrorismin vastaiseen sotaan.

Toivon, että tämä julkaisu tarjoaa lukijoilleen kiinnostavan ja kiehtovan retken Suomen ja Unkarin välisten diplomaattisuhteiden ja henkilösuhteiden lähihistoriaan, isoihin ja pieniin tapahtumiin ja suhteiden monipuolisuuteen myös vaikeina aikoina sekä pilkahduksen siitä, mitä tulevaisuus on meille tuomassa. Teoksen ehkäpä yksi

kiehtovimmista ja ainutlaatuisimmista luvuista on kuvaus presidentti Koiviston kesän 1988 Unkarin-vierailun jälkeen määräämästä työryhmästä, jonka työn tavoitteena oli tukea Unkarin talouden uudistamista. Unkarin järjestelmänmuutos oli kuitenkin lopulta työryhmää nopeampi.

Kuten viime julkaisumme alussa kirjoitin, Suomen ja Unkarin ystävyys on vankalla ja kestäväällä pohjalla ja olen varma siitä, että maidemme välillä oleva erityisyhteys säilyy myös tulevaisuudessa niin kauan kuin me itse osaltamme olemme sitä valmiit vaalimaan myös tulevien päättäjien ja vaikuttajien voimin.

*Jari Vilén
suurlähettiläs*

Suurlähetystön henkilökunta tammikuussa 2010. Vasemmasta yläkulmasta oikeaan alakulmaan: Petri Räisänen, Martti Salmismäki, Majju Tynkkynen, Anikó Pléva, Margit Scheffer, Erno Miettinen, Éva Gál, Jaakko Sievers, Péter Poós, Katalin Kiss, Szilvia Garai, Pirjo Mészáros, Maria Sarhema, Raimo Pahkasalo, Jari Vilén ja Riitta Swan. Kuva: Minna Saarinen.

JOHDANTO: SAMA MATKA – ERI TIET: UNKARI JA SUOMI 1900-LUVUN ALUSTA UUDELLE VUOSITUHANNELLE

On muodostunut jo kliseeksi väittää, että 1900-luku oli äärimmäisyyksien aikaa. Paitsi että äärimmäisyyksiin mentiin ideologioissa laidasta laitaan, eurooppalaiset joutuivat kokemaan traumaattisen raskaita äärikokemuksia, kuten juutalaiset vuosisadan moraalista tilintekoa yhä ratkaisevasti määrittävässä joukkosurmassa, holokaustissa. Parin vuosikymmenen rauhanjaksojen tahdittamina oli vuosisadan alkupuoliskolla edetty kriisistä kriisiin, kunnes vuonna 1945 päädyttiin pohjalle, jolta on Euroopan yhteyden ja sivistyksen nimissä vaivoin noustu. Näin 1900-luku oli myös katastrofien vuosisata – katastrofien, jotka koettelivat Euroopan maita eri raskaudella riippuen siitä, missäpäin mannerta ne sijaittivat ja millaisen ulkopolitiikan suunnan ne olivat itselleen valinneet. Toisessa maailmansodassa Unkarin hallitus kulki valitsemaansa, tuhoon vievää, tietä hamaan loppuun asti. Suomen johto sitä vastoin päätti ohjata viime hetkellä siltä tieltä sivuun. Nuo vuoden 1944 ratkaisut olivat Unkarin ja Suomen historiassa hyvin ratkaisevia. Sellaisina ne ovat luoneet historioitsijoille kiintopisteen, mistä käsin tarkastella maiden historiaa sekä taakse- että eteenpäin.

1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen yleiseurooppalaisesta vallan tasapainotilanteesta, suurvaltojen liittojärjestelmien jo asetuttua vastatusten, voitiin aavistaa – sotilaspiireissä ja muissa militaristissa piireissä toivoa – sodan tuloa. Unkarin ja Suomen asemat Euroopan kartalla olivat tuolloin siinä mielessä verrannolliset, että molemmat kansakunnat olivat hallinnollisesti osa suurempaa kokonaisuutta, Suomi tsaarin imperiumissa suurruhtinaskuntana, Unkari Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiassa kuningaskuntana. Unkari oli autonomista Suomea itsenäisempi, ja sillä oli enemmän vaikutusvaltaa ja etuja puolustettavana Wienin hovissa kuin Suomella konsanaan Pietarissa. Suuria ylpeyden aiheita molempien maiden eliiteille tuohon aikaan olivat sisäinen itsehallinto ja oman, kansallisen kulttuurin kukoistus. Unkarissa elettiin ”onnellisia rauhanaikoja”, Suomessa eri taiteenalojen ”kulta-aikaa”. Vuonna 1896 Unkarissa juhlittiin 1000-vuotista Pyhän Tapanin valtakuntaa, Suomessa sitä vastoin suruliputettiin, kun Venäjän valtakunnan yhtenäistämispolitiikka huipentui helmikuun manifestiin 1899. Unkarissa elettiin vielä siinä uskossa, että maailma säilyy entisellään ja että maa saa säilyttää asemansa Tonavan laakson vähemmistökansojen isäntänä. Suomessa oli kypsymässä itsenäisyysajatus, jonka toteutuminen edellytti suuria muutoksia Pietarissa.

Unkarilaisilla ja suomalaisilla oli voimakas kansallisuusaatteen kyllästävä tarve todistaa luomisvoimansa, ja heidän paviljonkinsa menestyivätkin Pariisin maailmannäyttelyssä (1899) mainiosti. Kansanvaltaiseksi kasvava Suomi oli ”herrojen” puolifeodaalisen Unkarin rinnalla kuitenkin altavastaajan asemassa, ja sen piti näyttää unkarilaisille olevansa jotain sivistyneempää ja jalompaa kuin ”kalanrasvalle” (Hugó Veigelsberg) haisevaa Idästä tullutta, Länttä huonosti jäljittelevää kansaa. Pohjatyötä oli tehty: käsitys suomalaisten ja unkarilaisten kielisukulaisuudesta, kuulumisesta suomalais-ugrilaiseen perheeseen, oli voittanut alaa Unkarissa, ja varsinkin Antti Jalava ja József Szinnyei olivat matkakirjoillaan, kielioppeillaan ja sanomalehtiartikkeillaan tehneet sukulaisten lähentymisen entistä helpommaksi ja todellisemmaksi. Eräs merkittävä läpimurto unkarilais-suomalaisissa suhteissa oli Akseli Gallen-Kallelan osallistuminen kansainväliseen taidenäyttelyyn Budapestissa vuonna 1906. Hänen kuvituksensa pääsi Béla Vikárin vuonna 1909 julkaisemaan Kalevalan käännökseen. Sotien välisenä aikana merkittävä heimosuhteiden vaalija, Turanilaisen seuran puuhamies Aladár Bán oli E. N. Setälän avustuksella julkaissut Kantelettaren vuonna 1902. Hyvään vauhtiin näin päässyt yhteistyö myös Suomalais-Ugrilaisen Seuran kautta erityisesti kielitieteen, kirjallisuuden ja kansankulttuurin tutkimuksen aloilla katkesi ensimmäisen maailmansodan kurimukseen. Unkarilaiset uskoivat historiallisen Unkarin ikuisen säilymiseen, ja suomalaiset aktivistit ryhtyivät hankkimaan maalleen itsenäisyyttä. Sota ja sen jälkeiset rauhanteot näyttivät, missä määrin nämä eri suuntiin vievät pyrkimykset voivat toteutua. Maailmanpalon lopputulos muutti ratkaisevasti paitsi Unkarin ja Suomen rooleja Euroopassa myös maiden keskinäisiä suhteita ja arvostuksia toistensa asemasta.

Maailmansodan voittajat määräsivät häviäjiin kuuluneen Itävalta-Unkarin hajotettavaksi. Se merkitsi romahdusta Unkarille, joka menetti vuonna 1920 Trianonin surullisenkuuluisassa rauhassa 2/3 maa-alastaan ja lähes saman verran asukkaistaan ympäröiville valtioille. Miljoonia unkarilaisia joutui vieraan vallan alle, ja unkarilaiset kulttuuri- ja opetuslaitokset kärsivät pahoja vaurioita. Unkari vajosi entisestä suuruudestaan pienuuteen ja jäi, Itävaltaa lukuun ottamatta, vihamielisten naapurien ympäröimäksi. Aiheellisesti unkarilaiset kokivat kärsineensä historiansa suurimman vääryyden. Suomi, joka oli selvinnyt maailmansodasta vähin vaurioin mutta joutunut kansanluokat kahtia repineeseen kansalaissotaan, jäi myös 1920-luvun alussa ulkopolitiittisesti vaille ystäviä tai tukijoita. Molemmat maat etsivät turvallisuutta sitä uudesta Euroopasta löytämättä. Reaalipolitiikan hengessä Euroopan suurvallat kyräilivät toisiaan, ja revanssihenkinen Saksa ja uhmakas Neuvostoliitto alkoivat nousta maanosan kilpaileviksi uhkatekijöiksi, joiden toimia Unkarissa ja Suomessa seurattiin välistä

pelonsekaisin tuntein. Suurvaltojen halu tukea pieniä valtioita ja niiden turvallisuusintressejä väheni jännityksen lisääntyessä, ja uuden maailmansodan uhka tuli 1930-luvun mittaan entistä tuntuvammaksi.

Unkari ja Suomi eivät voineet suurvaltojen politiikkaan juurikaan vaikuttaa, eikä niillä edes ollut merkittäviä yhteisiä intressejä tai kauppaetuja varjeltavinaan, joten koordinoitu diplomatia jäi vähäiseksi. Suomi perusti lähetystön Unkariin vasta 1934, kun taas Unkarilla oli ollut edustus Suomessa jo vuodesta 1928. Se etsi Suomen tukea revisiopyrkimyksilleen ja valituksilleen Kansainliitossa maanmiesten kohtalosta naapurimaissa, mutta järjestön haluttomuus ja kyvyttömyys käsitellä niitä teki tuon politiikan tyhjäksi. Suomen ulkopoliitikassa yritettiin reunavaltio politiikkaa ja pohjoismaista suuntausta, mutta puolustusliittoon kummallakaan suunnalla eivät yritykset lopulta johtaneet. Äärioikeiston piirissä oltiin katkeria Tarton rauhasta (1920), ja Akateemisen Karjala-seuran piirissä syntyneen heimopolitiikan päämääräksi tuli Suur-Suomi. Maltillisemmat heimojärjestöt, kuten Suomalaisuuden liitto, joutuivat kosketuksiin unkarilaisten Trianonin rauhan korjaamista eli revisiota ajavien järjestöjen, erityisesti Turanilaisen seuran edustajien kanssa, jotka tekivät propagandaa suomalais-ugrilaisissa kulttuurikongresseissa (Helsingissä 1921 ja 1931, Tallinnassa 1924 ja 1936 ja Budapestissa 1928) suomalais-ugrilaisien kansojen vetämiseksi liikkeensä yhteyteen. Kuviteltiin voitavan luoda vaihtoehto germaaniselle ja slaavilaiselle kulttuuriekspansiolle. Aloitettiin tieteellinen ja kulttuurinen yhteistyö, jonka varhaisia hedelmiä oli Unkarin entisen pääministerin ja Turanilaisen seuran puheenjohtajan Pál Telekin johtama unkarilaisten

tiedemiesten ja opiskelijoiden tutkimusmatka Suomeen ja Lappiin 1924. Suomen lähettiläät Unkarissa, Idman, Setälä ja Talas, koettivat parhaansa mukaan tukea maiden tieteellisten suhteiden ja kulttuurisuhteiden kehitystä, mikä johti – kylläkin Unkarin kulttuuriministerin Kunó Klebelsbergin jo 1930 Suomen-vierailun aikana tekemästä aloitteesta – maiden välisen virallisen kulttuurisopimuksen solmimiseen vuonna 1937.

Unkarin ja Suomen lähentyminen ja puolivirallisten ja virallisten suhteitten rakentuminen tapahtuivat siitä huolimatta, että maiden maatalousyhteiskunnat ja poliittiset olot kehittyivät eri tahtiin. Suomessa kombinoitui moderni kapitalismi suhteellisen tasaisesti jakautuvan maanomistuksen kanssa, Unkarissa feodaalijaoilta periytyvät suurtilat dominoivat monien keskeisten teollisuuden ja kaupan haarojen sekä älymystön ammattien ollessa unkarilaistuneiden juutalaisten hallussa – asiantila, joka koettiin ”periunkarilaisten” keskuudessa erityiseksi ongelmaksi. Suomessa keskiluokka oli vahva, Unkarissa sen puutetta valitettiin ja sitä haluttiin unkarilaistaa maan ”ylösnousumuksen” tekijäksi. Valta oli Suomessa yli puoluekentän tasaisemmin jakautunut kuin Unkarissa, missä ”herrat” ja heidän virkamiehensä mielellään asettuivat edustuksellisuuden yläpuolelle. Suomessa Lex Kallio sitoi parisataatuhatta uutta tilallista maanviljelyyn, Unkarissa maareformi vain viipyi ja loi pohjaa radikaalin oikeiston nousulle. Molemmissa maissa valtaapitävät pyrkivät estämään mahdolliset ääriainesten vallankumoukset ja -kaappaukset, mutta poliittisilta kulttuureiltaan valtiot lähtivät sotien välisenä aikana kehittymään eri suuntiin. Lännen painostuksesta Suomi alkoi luovia kohti laajempaa kansanvaltaa, ja myös kansalaissodassa nujerretut sosiaalidemokraatit päästettiin mukaan poliittiseen elämään, jos kohta työläisten asema ja työsuhteet pysyivät ongelmallisina. Unkarissa tätä vastoin vaalilakia 1920-luvun alussa kiristettiin ja äänioikeutettujen määrää supistettiin sekä salainen vaali poistettiin, mikä antoi maanomistajille mahdollisuuden vaikuttaa alaistensa äänestyskäyttäytymiseen. Juutalaisten osuutta korkeakoulutuksessa rajoitettiin merkittävästi, kommunistit pakotettiin maan alle ja sosiaalidemokraatit saivat esiintyä vain rajoitetusti. Pitkäaikaisen (1921–1931) pääministerin István Bethlenin politiikka tähtäsi Unkarin sisäiseen vakauttamiseen ja johti lähes yksipuoluevaltaan, jonka tuntomerkkejä olivat rajoitettu parlamentarismi, ylimpien säätyjen hegemonia ja valtionhoitaja Horthyn suuret valtaoikeudet, hänen persoonansa kultinomainen kunnioitus sekä hallinnon autoritääriset otteet. Yhteiskunnallisen nousun tie oli – toisin kuin Suomessa, missä koulutus ja sukutausta ratkaisi – Unkarissa henkilösuhteitten, niin sanotun suojelun, varassa. Myös kirkkokuntien vaikutus kansalaisten sosialistamisessa kristillis-nationalistiseen maailmankatsomukseen oli huomattavasti suurempi kuin Suomessa. Jyrkemmin keinoin kuin Suomessa Unkarissa ääriainesten kuohunta onnistuttiin pitämään kurissa aina

Suomen eduskunnan puhemies Paavo Virkkunen (vas.) Unkarin parlamentin puhemiehen Tibor Zsitvayn kanssa vuoden 1928 suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin aikana. Kuva: Suomen suurlähetystö, Budapest.

toisen maailmansodan aikoihin asti, vaikka nimenomaan äärioikeisto entisestään vain lisäsi kannatustaan päinvastoin kuin Suomessa.

Ei kumpikaan, ei Suomi eikä Unkari, onnistunut kestävän turvallisuuspoliittisen aseman luomisessa ennen toista maailmansotaa. Molempien, erityisesti Unkarin, geopoliittinen sijainti oli vanhastaan hyvin uhanalainen, ja kummatkin maat julistivat puolueettomuutta. Revisioneuvottelujen toivossa Unkari haki ja saikin tukea ensin Italialta, mutta kääntyi sitten Gyula Gömbösin hallinnon aikana 1930-luvun alkupuolella yhä selvemmin Saksan puoleen, ensin kauppaja pian myös ulkopoliittisesti. Vaikka Suomella oli hyökkäämättömyyssopimus Neuvostoliiton kanssa, ei se Saksan vaikutusvallan ja uhan yhä kasvaessa Neuvostoliitolle riittänyt, vaan se vaati Suomelta tukikohtia ja alueita Leningradin turvaamiseksi. Yllättävä Ribbentrop-sopimus Saksan kanssa antoi Neuvostoliitolle toistaiseksi vapaat kädet toimia Baltiassa ja Suomen suunnalla. Talvisota herätti unkarilaiset, jotka koettivat sekä vapaaehtoisjoukolla että laajoin keräyksin tukea Suomea sen taistelussa; suomalaisen esimerkin valossa he ymmärsivät, ettei täyttää revisiota saada ilman sota. Sotaan joutumisen uudelleen pääministeriksi noussut Teleki kuitenkin halusi kaikin keinoin välttää, siinä kuitenkin onnistumatta. Saksan tuella – Hitlerin mielestä Unkari käytti Saksaa ”lypsylehmänään” – oli saatu takaisin menetettyjä alueita niin Tšekkoslovakiasta kuin Romanialtakin, mutta niiden vastineeksi Unkari oli joutunut, kuten Bethlen sitten vuoden 1944 syytekirjeessään asian koruttomasti ilmaisi, Saksan ”kuolemansyleilyyn”. Unkarin lähdettyä huhtikuussa 1941 mukaan Saksan Jugoslavian-valtaukseseen Teleki teki itsemurhan. Toisin kuin Suomella Unkarilla ei ollut mitään erityisiä tavoitteita tai vaatimuksia Neuvostoliitolle Barbarossa-sotaretkeen liittyessään, eivätkä monet unkarilaiset oikein käsittäneet, miksi sotaan ylipäänsä lähdettiin. Joka tapauksessa heimoveljistä Suomesta ja Unkarista oli yhtäkkiä tullut aseveljiä sodassa idän ”barbariaa” eli bolševismia vastaan. Niin kauan kuin sotaonnea kesti maiden suhteet olivat erinomaisella tolalla ja heimojuhlista kehkeytyi oikeita voitonjuhlia. Eduskunnan varapuhemies Edwin Linkomies ja Horthy tosin jo tammikuun Budapestin tapaamisessa 1943 epäilivät Saksan voittoa.

Kohtalonkysymykseksi sekä Unkarille että Suomelle nousi, miten ja milloin irtaantua sodasta ilman että Saksa ryhtyy vastatoimiin. Suomi teki välirauhan viime hetkillä, Unkari jatkoi katkeraan loppuun asti joutuen vuoronperään saksalaisten joukkojen ja puna-armeijan miehittämäksi. Suomalaisten kokemaan verrattuna unkarilaisten valtavat kärsimykset ja suuret tappiot sekä erityisesti satojen tuhansien juutalaisten tuho keskitysleireillä on nyttemmin unkarilaisessa historiankirjoituksessa pantu pitkälti kyvyttömiä, opportunististen ja illuusioiden vallassa eläneiden johtajien tekemien

virheitten syyksi. Sodan loppuvaiheissa heidän vaihtoehtonsa olivat kyllä paljon vähäisemmät kuin Suomen johdon.

Se rauhaan palaamisen lähtökohta, että Unkari jäi Neuvostoliiton valtavasti laajentuneeseen valtapiiriin ja Suomi puolestaan erikoistapauksena Neuvostoliiton suoran tai epäsuoran painostuksen alaiseksi, tuli ratkaisemaan, mihin suuntaan maiden ulko- ja sisäpoliittinen kehitys sodan raunioilta lähti. Suomen niin sanotut ”vaaran vuodet” eivät johtaneet kansandemokratian syntyyn vaan Suomen hyväksymään, Neuvostoliiton turvallisuusintressit huomioon ottavaan YYA-sopimukseen. Ja vaikka yhtynyt vasemmisto saavuttikin huomattavia vaalivoittoja, sen enemmistö pysyi tasavallan tiellä. Siirtokarjalaisten asuttaminen, jälleenrakennus ja sotakorvausten suorittaminen koettiin yhteiseksi tehtäväksi. Unkarissa sitä vastoin vuosien 1945–1949 hektisen demokraattisen vaiheen katkaisi Rákosin johtamien kommunistien salamitaktiikalla suorittama vallananastus, jossa Neuvostoliiton kauko-ohjauksella oli ratkaiseva merkitys. Kylmän sodan alettua Unkarista tuli Neuvostoliiton sosialistinen satelliitti, ja Suomesta idän ja lännen välissä Neuvostoliiton liiallisia lähentelyjä torjuva ja lännelle puolueettomuuttaan vannova – unkarilaisten Suomea 1960-luvulla kuvaavaa kielikuvaa käyttäen – ”ruusunpunainen” kapitalistinen valtio.

Ulkopoliittisesti Suomi ryhtyi YK:iin päästyään (1955) noudattamaan Paasikiven–Kekkonen linjaa, mikä tarkoitti aktiivista puolueettomuuspolitiikkaa. Piti pysytellä suurvaltakonflikteista syrjässä ja samalla koettaa ennaltaehkäistä niitä asettumalla niin sanotun rauhanpolitiikan tukijaksi – oli se sitten Neuvostoliiton ”rauhanomaisen rinnakkainelön” politiikan myötäilyä, ”sillanrakennuspolitiikkaa”, ydinaseettomien vyöhykkeiden esittämistä tai YK:n rauhanvalvontatehtäviin osallistumista. Rautaesiripun laskeuduttua Unkari liittyi Varsovan liittoon ja asettui tukevasti itäblokin leiriin. Rákosin raju sosialismin sisäänajo valtavilla investoinneilla raskaaseen teollisuuteen ajoi maan talouden lähes katastrofaaliseen tilaan 1950-luvun puoliväliin mennessä, samanaikaisesti kuin Suomessa rakennettiin pohjoismaisen hyvinvointivaltion perusteita. Kommunismin vihollisten, todellisten ja kuviteltujen, vaino ja ideologinen pakkoindoktrinaatio olivat Unkarissa stalinismin mallisovelluksia. Internointileirit täyttyivät. Puute kulutustavaroista ja reaalisosialismin muutenkin niukka elintaso kasvattivat työväestöjen tyytymättömyyttä. Unkarilaisten mitta alkoi täyttyä. Kun Stalinin kuoleman jälkeinen reformiryitys torjuttiin, maassa puhkesi vuonna 1956 demokraattista sosialismia vaatinut kansannousu. Hetkellisesti näytti siltä, että tuo vallankumous onnistuisi, mutta kun Unkari uhkasi erota Varsovan liitosta ja pyysi länneltä tukea, neuvostopanssarit murskasivat sen marraskuun alussa. Jälleen kerran ne unkarilaiset, jotka vallanvaihdoksista välittämättä raatoivat tehtaissa ja pelloilla, joutuivat pettymään siihen, mitä vallanpitäjät heille tarjosivat.

Suomen politiikka kansannousun aikana ja sen jälkeen osoitti varhaisia suomettumisen oireita. Juuri valtaan noussut presidentti Urho Kekkonen oli toivonut Hruštševilta verenvuodatuksen välttämistä, mutta häntä ei Moskovassa kuunneltu, ja päiväkirjassaan hän noteerasi Neuvostoliiton aggressiivisen intervention varoittavana esimerkkinä myös Suomelle. YK:ssa Suomi pidättäytyi jyrkästi tuomitsemasta Neuvostoliittoa, vaikka yhtyikin joihinkin sitä arvosteleviin julkilausumiin. Unkarin ystävät pitivät hallituksen politiikkaa häpeällisenä. Mitään ei kuitenkaan olisi ollut Unkarin hyväksi tehtävissä. Yhdysvalloillekin Unkari oli yhtä tavoittamattomissa kuin Tiibet, kuten sen strateginen johto tilannetta kuvasi. Neuvostoliiton maan johtoon nostama János Kádár pani toimeen kovat rankaisu- ja tukahduttamistoimet, jotka kestivät ainakin vuoteen 1963. Oikeudenkäynneissä 341 kansannousijaa tuomittiin hirtettäväksi, vankiloissa ja leireillä virui kymmeniätuhansia ja yleensäkin terrori kosketti tavalla tai toisella noin 100 000:ta ihmistä ja heidän perhettään. Suomen silloinen lähettiläs Toivo Heikkilä kuvaili unkarilaisten tunnelmia keväällä 1957 apaattisiksi ja alistuneiksi ja uutta johtoa täysin kyvykkääksi palauttamaan maahan kurin ja järjestyksen. Ja tällaisen järjestelmän kanssa Suomi oli ensimmäinen länsimaa, joka ryhtyi solmimaan lähempiä suhteita.

Ensimmäisenä lännen valtiomiehenä Kekkonen epävirallisesti vieraili ”sukukan-
san” maassa vuonna 1963. Uudelleen, virallisemmin ja paremmin hän tutustui Unkarin oloihin vuonna 1969. Bábolnan mallitilaa katsastaessaan hän totesi Kádárille, että jos Unkarilla olisi parisataa yhtä korkeatasoista laitosta, se ohittaisi kapitalistisen maatalouden saavutukset helposti. Kyse ei ollut pelkästä retoriikasta, sillä Unkari ja Suomi olivat palauttaneet diplomaattiset suhteet suurlähetystötasolle vuonna 1960 ja sotien välisenä aikana orastaneet kulttuuri- ja tiedesuhteet käynnistyivät ripeästi uudelleen. Unkarilla oli tarve hankkia lännen taitotietoa, ja Suomen uusi sosiaalipolitiikka voi oppia Unkarilta jotain varsinkin yhteisten kansansairauksien, alkoholismin, itsemurhien ja sydän- ja verisuonisairauksien hoidossa ja ehkäisyssä. Bilateraalissa kaupassa Suomella oli myös kaikenlaista myytävää: Budapestin uudet liikennevalot ja jalankulkijain heijastimet olivat Liikenneturvan ja liikenneministeri Tarjanteen eräs pilottiprojekti lupaavasti kehittyvässä Unkarissa. Nopeasti Unkarista oli tulossa se itäblokin ”iloisin parakki”, vaikka älymystön edustajat kuvailivat olojaan ”vankilan mukavimmaksi selliksi”, ehkä unohtaen sen, että heillä meni monessa suhteessa paremmin kuin tovereilla naapurimaissa. Unohtamatta niitä älymystölle asetettuja rajoituksia, joita sananvapaudelle ja muille liberalistisille vapauksille Unkarissa oli asetettu, voidaan Kádárin gulas-sisoesialismista sanoa, että modus vivendi se oli sosialistisista vaihtoehtoista kuitenkin ihmiskasvoisin.

Presidentti
Urho Kekkonen
valtiovierailulla
Unkarissa
vuonna 1969.
Kuva: MTI Photo
Ferenc Vigovszki.

Leimallista 1960- ja 1970-luvuilla Unkarin ja Suomen poliittisille kulttuureille oli, että molemmat pyrkivät, omista reaali-politiittisista ja ideologisista lähtökohdistaan, turvaamaan kansalliset intressinsä suhteessa Neuvostoliittoon. Suomettumisen hinnalla Suomi hyötyi taloudellisesti erikoissuhteestaan. Unkari sen sijaan oli yksi sosialistisen blokin tuottavimmista, mutta samalla uskollisimmista lypsylehmistä. Kotimaisen kysynnän tyydyttämisestä tuli siellä ajan mittaan niin suuri ongelma, että sen ratkaisemiseksi tai pikemminkin lopullisen ratkaisun lykkäämiseksi piti ottaa lopulta niin paljon länsimaista lainaa, että maa ajautui 1980-luvun mittaan konkurssin partaalle. Sosialismin loppumaton rakentaminen jäi kesken, ja aatteen ihanteet jäivät horisontin taakse tavoittamattomiin. Sisäinen oppositio organisoitui 1980-luvun lopulla, ja toukokuussa 1989 Unkari avasi muutoksen portit päästämällä Itä-Saksan kansalaisia rajojensa kautta Itävaltaan. Suomessa radikaali vasemmisto sitä vastoin uskoi siihen, että maailman voi muuttaa kotimaisella sosialismilla ”pääomakapitalismin” luomaa, riistäväksi tuomittua, porvarillista elämäntapaa kauniimmaksi. Realiteetti kuitenkin oli, että Suomen hyvinvointi maksettiin edelleen enimmäkseen metsien ja metallien tuotolla ja maailmanmarkkinoiden niille määrittämällä hinnoilla. Kekkosen kauden poliittinen kulttuuri muodostui niin konsensuksen täyttämäksi, ellei vallan puolidiktatoriseksi, ettei vallitsevaa valta-asetelmaa uskallettu kiistää muualla kuin äärioikealla ja populistisen agitaation kyllästäväällä maaseudulla. Lähentyminen Euroopan talousyhteisöön ja sen asteittain rakentuvaan poliittiseen ytimeen edellytti raskaita kompromisseja,

joiden hinnasta yhä väitellään. Unkarin astuminen – Gorbatšovin avattua muutoksen portit – takaisin eurooppalaiseen elämänmenoon ja monipuoluekulttuuriin oli ensi askeleiltaan neuvostopanssarien saattelu rajojen taa ja suurten toiveitten ja odotusten täyttämää euforiaa. Kaikki neljänkymmenen vuoden aikana koettu oli historiallisesti täydellisesti uudelleen arvioitava. Samoin Suomessa kysytään, miten kansallisen edun ja Euroopan kokonaisedun suhde lasketaan.

Kekkosen valtakauden päättymisen 1980-luvun alussa ja Kádárin hallinnon nopea romahdus 1980-luvun lopussa merkitsivät molemmissa maissa myös erään aikakauden loppua. Suomessa ryhdyttiin vahvistamaan parlamentarismia, Unkarissa tehtiin todellinen järjestelmänmuutos, paluu monipuoluejärjestelmään ja sosiaalisilta seurauksiltaan jyrkkä siirtymä kapitalismiin – niin jyrkkä, että vanhempi sukupolvi suhtautuu kádárismiin nostalgisesti. Unkarin ja Suomen eritahtinen liittyminen Euroopan unioniin on tehnyt Suomesta nettomaksajan ja Unkarista nettohyötyjän. Pienten valtioiden on ollut yllättävänkin vaikea löytää unionissa yhteistä säveltä, joitakin merkittäviä taloudellisetieteellisiä projekteja unohtamatta. Ylikansalliset yritykset ovat löytäneet – ainakin väliaikaisesti – Unkarista halvan työvoiman ja alhaisen verotuksen maan, Suomesta ne muuttavat usein vieläkin kauemmas kuin Unkariin. Niin sanotun sosiaalisen Euroopan rakennustyö meinaa jäädä näiden taloudellisten siirtojen varjoon. On väitetty, että tuo trendi enteilee ”historian loppua” markkinaliberalismin hengessä.

Mihin on tultu? Ovatko Unkari ja Suomi Euroopassa omilla vai suurten ehdoilla? Mitä vuosien 1944–1945 katastrofaalinen postwar-käännös molemmille lopulta merkitsi? Unkarin bipolarisoitunut poliittinen kulttuuri lähentelee jatkuvaa kriisiä – lupaus sosialismin tulosten ja vaurioitten tilinteosta ja jatkuvan nationalistisen hysterian hoitamisesta on jäänyt lunastamatta – eivätkä sosialistit ja porvarilliset voimat näy löytävän sovinnon työkaluja. Tämä poliittinen anomalia heijastuu myös siihen, miten Unkarin ja Suomen suhteet pieninä Euroopan vaikuttajina määritellään ja maiden yhteiset edut Euroopan politiikassa ymmärretään. Ei liene liian kaukaa haettua kuvitella, että ne asiantuntijat, jotka vuonna 2011 kokoontuvat seuraavaan hungarologian maailmankongressiin, rohkaistuvat tätäkin teemaa koskettelemaan. Myös suomalaiset osanottajat ovat siinä työssä innolla mukana, sen yhteinen eurooppalainen historiamme velvoittaa. Se historia saa jatkua, ilman katastrofeja, ilman äärimmäisyyksiä?

Kirjoittaja on D. Phil. (Sussex) ja yleisen historian professori Jyväskylän yliopistossa sekä johtanut Suomen Akatemian tutkimusprojektia (2000–2003) ”Kádár’s Hungary – Kekkonen’s Finland, c. 1956–1989”.

Mari Vares

SUOMEN JA UNKARIN SUHTEET MAAILMANSOTIEN VÄLISENÄ AIKANA

KEISARIKUNTIEN JÄLKEEN – KANSALLISVALTION
PROBLEMATIIKKA SUOMESSA JA UNKARISSA

Suomen ja Unkarin välisiä suhteita on leimannut ajatus erityisistä ja läheisistä suhteista. Kahden maantieteellisesti, poliittisesti ja kulttuurisesti erilaisen maan välille on löydetty yhteenkuuluvuuden tunne, joka on ollut osa kansalaistason suhteita ja maiden välistä julkisuuskuva. Samaan aikaan erityisesti politiikan ja diplomatian tasolla käsitykset ”sukulaiskansasta” ovat voineet olla kriittisiä ja epäleviäkin.

Suomalaisten ja unkarilaisten vuorovaikutuksen historiallinen tausta ulottuu 1840-luvulle. Suhteiden alkuna voidaan pitää yksityishenkilöiden, erityisesti kielen- tutkijoiden ja kansatieteilijöiden kontakteja. Suomen ja Unkarin kosketukset toisiinsa rakentuivat osana nationalismin nousua Euroopassa. Suomen itsenäistyttyä ja Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian hajottua nämä lähtökohdat leimasivat edelleen maiden välisiä suhteita.

Nationalismi, kansallinen ajattelu ja tietoisuus kielisukulaisuudesta olivat keskeinen käyttövoima Suomen ja Unkarin välisen yhteenkuuluvuuden rakentamisessa ja johtivat maat yhteistyöhön. Kansakuntaisuus ja suomalaisuus sisälsivät ajatuksen laajemmasta suomensukuisesta yhteisöstä, jonka osa kaukana sijaitseva Unkari oli. Nämä aatteet lävistivät koko suomalaisen eliitin ja valtiojohton – erityisesti suomenkielisen porvarillisen politiikan. Monet henkilöt operoivat käytännössä sekä kansalais- että valtiotason suhteissa. Maailmansotien välisellä ajalla Unkari olikin näkyvämpi osa suomalaista kulttuurielämää kuin vuoden 1945 jälkeen.

Unkarissa suomalais-ugrilainen ajattelu kanavoitui ensisijassa turanilaisliikkeen toiminnaksi. Unkarin merkittävin motiivi kansainvälisille suhteille ja sen osana Suomen-suhteille oli näkemys siitä, että ”Unkarin asia”, Unkarin historiallinen suuruus, oli tehtävä tunnetuksi. Unkari tarvitsi ulkomaista tukea poliittisille tavoitteilleen, joista keskeisin oli Trianonin rauhansopimuksessa 1920 menetettyjen rajojen palauttaminen. Näin nationalismi satoi maita toisiinsa – Suur-Suomi-ajattelu löysi vastaparikseen Suur-Unkarin.

Mailla oli samalla erilaiset lähtökohdat rakentaa keskinäisiä suhteitaan – suomalainen kansalaisyhteiskunnan traditio ja Unkarin valtiokeskeisyys tarjosivat omat näkökulmansa suhteisiin. Suomen ja Unkarin suhteiden motiiveja kuvastivat hyvin Suomen lähettilään Emil Nestor Setälän ja Unkarin valtionhoitajan Miklós Horthyn vuonna 1927 pitämät puheet Setälän antaessa valtakirjansa Budapestissa. Setälä perusteli unkarinkielisessä puheessaan maiden välistä yhteydentunnetta yhteisillä juurilla, jotka kuuluivat myös tutkijoiden työkenttään ja levisivät näin kansan tietoisuuteen. Akateeminen maailma ja kansalaisyhteiskunta olivat avainasemassa maidenvälisissä suhteissa. Hänen mukaansa ”meidän kansojemme keskinäisille suhteille antaa ikään kuin romanttisen hohteen tietoisuus kansojemme kielten yhteisestä alkuperästä, joka tosiasia viittaa siihen, että aikojen takana muukin kulttuuri ja elämän olot kerran ovat olleet kansoillamme yhteiset”. Samalla, tämän tradition ja tietoisuuden rinnalla Suomen ja Unkarin kansoja yhdisti ”nykyajan hyörivä elämä”, samankaltainen asema. Horthyn vastauspuheessa Setälälle kuvastui puolestaan valtiollisten suhteiden keskeisyys myös sukulaisuussuhteissa. Vaikka suomalaisesta perspektiivistä näyttäisi helposti siltä, että Suomen ja Unkarin suhteet olivat osa kielisukulaisuuden ympärille kietoutunutta kansalaistason toimintaa, epävirallisen ja virallisen valtiotason merkitykset linkittyivät toisiinsa monessa kohtaa sotien välisellä ajalla.

HENKILÖSUHTEISTA YHTEISKUNNALLISEKSI ILMIÖKSI

Suomen ja Unkarin välisten tiede-, kulttuuri- ja taidesuhteiden alku luotiin kummankin maan ollessa vielä osa keisarikuntien Eurooppaa. Ensimmäiset tutkimusmatkat ja kohtaamiset rakensivat kuvaa Suomesta ja Unkarista. Näitä yhteyksiä ja rinnakkaisilmiöitä on myöhemmin tutkittu paitsi musiikin, kansanrunouden, kansatieteen ja kirjallisuuden myös kuvataiteiden ja arkkitehtuurin alalla. Epäilemättä varhaisia Unkarin-suhteita motivoi ennen kaikkea kansallinen ajattelu yhdistettynä aikakaudelle ominaiseen taiteilijoiden kansainvälisyyteen. Akseli Gallen-Kallelan ja kuvanveistäjä Yrjö Liipolan Unkarin-suhteet voidaan nähdä yhtenä suomalais-unkarilaisten suhteiden alkupisteistä, joiden pohjalta järjestettiin esimerkiksi unkarilaisen taiteen mittava katselmus Suomessa 1922. Liipola loi taiteellisen uransa Unkarissa ja toimi varakonsulina vuosina 1925–1934 ennen Suomen Budapestin-lähetystön perustamista.

Uusi valtiollinen tilanne vuosien 1917 ja 1918 jälkeen ei muuttanut asetelmaa olennaisesti. Kulttuuriväen kontaktit olivat edelleen merkityksellisin osa suomalaisten ja unkarilaisten vuorovaikutusta ja loivat perustan suomalais-unkarilaisille kontakteille.

Vasta 1930-luvulle tultaessa kulttuuriin ja heimotyöhön liittynyt kansalaistason toiminta aktivoitui ja sai rinnalleen viralliset valtiotason poliittiset yhteydet. Suomalais-unkarilaisten suhteiden taustalla ollut käsitys yhteenkuuluvuudesta vaikutti myös poliittisten suhteiden luonteeseen. Kielisukulaisuutta ja maiden kansainvälispoliittista asemaa rinnastava valtiotason suhdetoiminta käynnistyi vuonna 1929, kun Unkarin kirkollis- ja opetusministeri Kunó Klebelsberg teki matkan Suomeen ja muihin Pohjoismaihin. Klebelsberg oli pitkäaikainen ministeri (1922–1931), jonka tavoitteena oli valjastaa kulttuuripoliittikkaa Unkarin ulkopoliittisiin etuihin. Vierailun seurauksena maat sopivat kahden stipendiaatin opiskelusta Unkarissa ja Suomessa. Tämä vaatimattomalta näyttänyt alku oli ensimmäinen maiden välinen virallinen kulttuuriyhteistyön muoto, joka myös toteutui käytännössä. Vuosina 1930–1944 kummastakin maasta lähetettiin noin 20 stipendiaattia.

Klebelsbergin toimintaa kuvaa hänen väitteensä siitä, että opetusministeri on samalla puolustusministeri ajaessaan Unkarin etuja. Unkari oli tehtävä taas suureksi kulttuurin avulla. 1920-luvulta lähtien unkarilaiseen kulttuuripoliittikkaan kuuluikin unkarin kielen opetuksen organisoiminen maan rajojen ulkopuolelle. Lähettiläs Setälän mielestä tämä oli osoitus ”silvotun” aseman ihailtavasta korjaamisesta – joskin hän samalla paheksui innokasta toimintaa tuhlailuksi.

Nämä motiivit ja käytännön toimet ulkosuhteiden hoitamisessa heijastuivat myös Unkarin Suomen-suhteisiin. Suomesta löytyi vastakaikua Unkarin tavoitteille, ja ajatus sukulaiskansan kokemasta poliittisesta vääryydestä herätti myötätuntoa. Suomalaisella ei ollut kuitenkaan suurta reaali-politiittista arvoa Unkarille ja itse asiassa Unkarin kannalta kiinnostavimmat kulttuuriyhteydet olivat länsieurooppalaisia – jotain muuta kuin turanilaisia. Suomi oli tästä huolimatta osa Unkarin yleispoliittisia tavoitteita ja tarjosi henkisen yhteyden pohjoisiin sukulaiskansoihin.

Varhaisten henkilösuhdeiden ohella suomalaiset ja unkarilaiset kohtasivat toisensa suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan ja kulttuurikongressien yhteydessä. Niiden toiminta tähtäsi sukulaiskansojen yhteistyöhön ja heimoaateen toteuttamiseen. Foorumina kohtaamisille olivat ennen kaikkea vuosina 1921–1936 järjestetyt viisi kulttuurikongressia. Helsingissä 1921 järjestetyn ensimmäisen tapaamisen osallistujat olivat pääasiassa suomalaisia ja virolaisia opettajia ja kouluviranomaisia, ja mukana oli vain viisi unkarilaista 1200 osallistujan joukossa. Vaimea alku kuvasti maiden etäisyyttä toisistaan. Sen sijaan vuoden 1928 kulttuurikongressi Budapestissa oli jo näyttävämpi suomalaisten ja unkarilaisten tapaaminen, joskin lähettiläs Setälä kuvasi sitä raportissaan ikävyyttäväksi jo avajaisjuhlasta lähtien. Tuhannen ulkomaisen kongressivieraan joukossa oli 650 suomalaista, jotka olivat matkanneet läpi Euroopan

osallistuakseen kongressiin. Mukana oli myös nuori Urho Kekkonen. Kongressiesitelmistä koottiin teos *Finnek, észtek / Suomalaiset, virolaiset*. Unkarilainen näkökulma suomalais-ugrilaiseen kulttuurityöhön ja sen merkitykseen näkyi Unkarissa runsaana lehtikirjoitteluna, jossa korostui Unkarin tunnetuksi tekeminen. Unkarilaislehdistön mukaan ulkomaille välittyi kongressin myötä kuva ”Unkarin kauneudesta, kulttuurin rikkaudesta” ja ”siitä vieraanvaraisuudesta, jolla unkarilaiset ottivat vastaan pohjoiset veljensä”. Ulkopoliittiset lähtökohdat, suhteiden solmiminen ja kontaktien hakeminen, näkyivät vielä suorasanaisemmin kongressia edeltäneen suomalais-virolaisen parlamenttavierailun yhteydessä. Kongressin retoriikassa – kuten Kunó Klebelsbergin juhlapuheessa – suomalais-ugrilaisuus esitettiin kulttuurisena ja tieteellisenä yhteisöllisyytenä ja vastakohtana panslavismin tai germanismin poliittisuudelle.

Kulttuuritoimikunnan Suomen osasto oli erityisen kiinnostunut eri akateemisten ammattialojen harrastuspiiritoiminnasta, jossa näkyi tietoisuus sukulaiskansoista. Muita toimintamuotoja olivat sukulaiskansojen kirjallisuuden kääntäminen ja kielten opiskelu. Unkarin kieli yritettiin tuoda kouluihin ja yliopistoihin ensi kerran 1921 kongressin jälkeen, mutta vasta 1925 hanke pääsi juhlapuheista käytännön tasolle ja Helsingin yliopistoon perustettiin unkarin kielen lehtoraatti. Kouluissa kielenopetus ei juuri saanut vastakaikua. Heimopäivien viettäminen kummankin maan kouluissa osoittautui toteuttamiskelpoisemmaksi ajatukseksi, mutta tulokset ja into jäivät asetetuista tavoitteista.

Kongressit olivat tilaisuus tutustua sukulaismaahan myös matkailijan perspektiivistä. Tässä aloitteellinen oli maantuntemuskirjailijana tunnettu unkarilainen Aladár Bán. Turismi kongressien tieteellisen ohjelman sivutuotteena nähtiin osana maantuntemuksen ja sukutietoisuuden kehittämistä. Epäilemättä olennaisinta oli itse tapahtuma ja toiminta, sillä Setälän kokemuksen mukaan joitain esitelmää saattoi olla kuuntelemassa vain esitelmöitsijän vaimo ja parhaimmillaan vaimon lisäksi myös poika.

Suomalais-ugrilainen toiminta linkittyi yhteiskunnan ylätasolle, joskin – valtiovetoisesta kulttuurista johtuen – Virossa ja Unkarissa toiminta oli vieläkin lähempänä valtiollista huippua kuin Suomessa. Suomessa valtiovallan ja yhteiskunnan eliitin suopeus sukulaiskansatoiminnalle selittyi sillä, että heimoaateen voi sanoa lävistäneen yhteiskunnan vaikutusvaltaiset kerrokset. Suomessa heimoaateen näkyvyys oli oikeistosuuntautuneen suomenkielisen, kansallismielisen sivistyneistön ja keskisäädyn käsissä. Kiinnostus juuri Unkaria kohtaan oli pienen innokkaan piirin ajama asia, mutta samalla se oli osa laajaa yhteiskunnallista ja kulttuurista ilmiötä, suomenmielistä kansalaistoimintaa. Ylioppilaiden, Akateemisen Karjala-Seuran ja Suomalaisuuden liiton kautta levisi myös Unkarin harrastus, joka kuitenkin hävisi Suomen raja-alueita

ja Viroa koskevalle kiinnostukselle. Unkari näkyi myös yliopistossa ja tieteellisissä seuroissa. Esimerkiksi Suomen Maantieteellinen seura järjesti 1924 unkarilaisen maantieteellisen retkikunnan matkan Suomen halki Petsamoon. Retkikuntaa johti aiemmin ja myöhemminkin pääministerinä toiminut Pál Teleki, jonka akateeminen tausta oli maantieteessä. Telekiä voidaan Setälän tavoin pitää hyvänä esimerkkinä epävirallisten ja virallisten suhteiden limittymisestä toisiinsa.

Näiden yhteyksien rinnalla suomalais-unkarilaisia kontakteja tiivistettiin ja levitettiin laajemmille piireille myös kirkon piirissä. Samaan aikaan ensimmäisten yliopiston stipendiaattisopimusten kanssa maiden luterilaiset kirkot tekivät sopimuksen, jossa vuosittain yksi teologian opiskelija pääsi Helsinkiin ja vastaavasti yksi suomalainen Soporin teologiseen akatemiaan. Näitä vuorovaikutuksen muotoja ja varhaisia sopimuksia voidaan pitää pohjana Suomen ja Unkarin 1937 solmimalle kulttuurisopimukselle.

VALTIOLLINEN SINETTI KULTTUURISUHTEILLE: KULTTUURISOPIMUS 1937

Lokakuussa 1937 opetusministeri Uuno Hannula matkusti Budapestiin allekirjoittamaan Suomen ja Unkarin välisen kulttuurisopimuksen. Unkari oli ehdottanut sitä Suomelle 10.6.1936, mutta jo 1935 opetusministeri Bálint Hóman oli tuonut asian esille suomalais-ugrilaisessa kulttuuritoimikunnassa. Tavoitteena oli vakinaistaa maiden välinen stipendiaattivaihto. Unkarilla oli ennestään kulttuurisopimukset Puolan, Italian, Itävallan ja Saksan kanssa, mutta Suomelle Unkarin ja Viron kanssa 1937 solmitut kulttuurisopimukset olivat ensimmäiset. Unkarille kulttuurisopimus oli yksi kulttuurin kautta toteutettavan ulkopoliittikan muoto. Kulttuurisopimukset – kuten myös kulttuuritoimikunnat – olivat itse asiassa yksi aikakauden kansainvälisten suhteiden muoto. Sopimus Suomen ja Unkarin välillä voidaankin lukea merkitykseltään ja muodoiltaan osaksi yleisiä kansainvälisten suhteiden käytäntöjä eikä ainoastaan sukulaissuhteiden ilmentymäksi. Suomi harkitsi kulttuurisopimusta myös Unkarin kanalta epämieluisan Tšekkoslovakian kanssa. Toisaalta voidaan sanoa, että sopimuksen muotoon ja käytäntöihin vaikutti juuri heimoaateen motivoima kansalaistason aktiivisuus, joka oli luonut yhteyden maiden välille. Sopimuksessa kohtasivatkin niin paikallinen kokemus, kansalliset motiivit kuin kansainväliset muodot.

Lokakuun 27. päivänä 1937 allekirjoitettu kulttuurisopimus koski käytännössä jo vakiintuneita yhteistyön tapoja. Se ei siten tuonut uusia käytänteitä maiden väliseen yhteistyöhön, vaan se itse asiassa vahvisti jo monia olemassa olevia yhteistyön muotoja kuten stipendiaattivaihtoa, kielenopetusta, oppikirjojen tarkastusta, heimopäivien

viettoa ja suomalais-ugrilaisia kulttuurikongresseja. Suomen kielen lehtoraatin perustaminen Budapestin Péter Pázmány -yliopistoon oli kuitenkin uusi elementti – aiemmin opetus oli ollut stipendiaattien vastuulla. Viimeisenä sopimukseen lisättiin myös urheilua koskeva artikla.

Yksityishenkilöiden ja yhteisöjen luoma suomalais-unkarilainen yhteistoiminta oli luonut pohjan kulttuurisuhteiden virallistamiselle. Tästä huolimatta kulttuurisopimusta voidaan pitää merkityksellisenä tekijänä myös virallisissa Suomen ja Unkarin suhteissa. Suomen solmimat kulttuurisopimukset eivät koskeneet ainoastaan kulttuuri- tai tiedesuhteita, vaan olivat samalla poliittisia sopimuksia ja niiden poliittinen merkitys tuotiin esiin jo itse sopimuksessa. Kulttuuri, heimotyö ja politiikka kietoutuivat toisiinsa – tämä merkitysten ketju leimasi Suomen ja Unkarin mutta myös Viron suhteita 1920-luvulta toisen maailmansodan päätökseen saakka.

Kulttuurisopimus oli pääasiassa unkarilaisten käsialaa. Sisältöön vaikutti ennen kaikkea kulttuuritoimikunnan Unkarin osasto. Suomen osasto vaikutti käytännössä vain vähän eikä Suomessa tehty alkuperäiseen ehdotukseen juurikaan muutoksia. Suomessa pettymys koski lähinnä sitä, että sopimus keskittyi tieteelliseen vuorovaikutukseen kansansalaisyhteiskunnan ja kansan sivistystyön kustannuksella. Painopisteerojen taustalla lienevät olleet erilaiset käsitykset kansalaisyhteiskunnasta. Näin suomalaisen ja unkarilaisen yhteiskunnan väliset erot tulivat esiin sopimusta tehtäessä. Merkittävintä ei kuitenkaan ollut sopimuksen sisältö. Merkittävää oli sen sijaan se, että nyt toimintaa organisoitiin valtion tasolla – järjestöjen voimavarat eivät olisi enää riittäneet.

Kulttuurisopimuksen solmimisen jälkeen heimoaattetta vaalivien järjestöjen toiminta vilkastui. Budapestissa perustettiin sopimuksen toteuttamista varten Unkarilais-suomalainen seura, joka ei kuitenkaan osoittautunut niin merkitykselliseksi kuin Suomessa aluksi kuviteltiin. Toiminta sai osakseen kritiikkiä sekä Suomessa että Unkarissa, koska sitä pidettiin suunnittelemtomana. Johdon huono maantuntemus, kielitaidottomuus, talousepäselvyydet ja ”syöminkien järjestäminen” olivat myös epäluulon aiheina. Suomessa kulttuurisopimuksen toteuttamiseen osallistuvat 1920-luvun lopulla perustettu Suomalais-unkarilainen seura, Unkarin ystävien kerho, Suomen heimotyöseura ja Suomalaisuuden liitto, jotka solmivat vielä syksyllä 1941 oman yhteistyösopimuksensa kulttuurisopimuksen toteuttamiseksi.

Toinen maailmansota katkaisi kulttuurisopimuksen soveltamisen lähes kokonaan. Kulttuurisopimus jäi lyhytaikaiseksi, mutta voidaan arvioida, että Suomen ja Unkarin välisen vuorovaikutuksen historiassa, mielikuvissa ja jatkuvuudessa myös vuosien 1945 ja 1956 jälkeen sillä oli merkittävä tehtävä. Sopimus on nähty osana Suomen ja

Unkarin suhteiden historian merkkipaaluja – todisteena traditioista ja verkostoista. Kulttuurisopimus yhdisti virallisella sinetillä jo aiemmin toisiinsa limittyneet kulttuurin ja politiikan.

POLIITTISESTI ERILAISET

*K*un suomalaisten ja unkarilaisten kulttuurinen yhteys nähtiin lämpimänä ja siitä vallitsi myönteinen mielikuva, Suomen ja Unkarin väliset poliittiset suhteet eivät olleet kovin läheiset. Maiden väliset poliittiset ja yhteiskunnalliset erot kiinnittivät jo aikaisten huomiota, eikä politiikka sellaisenaan luonut ystävyyden imagoa maiden välille. Samoin kauppasuhteet jäivät vaatimattomiksi. Varsinaisia ongelmia ei kuitenkaan ollut – pikemminkin suhteet määriteltiin julkisesti erinomaisiksi. Koska politiikka ja kulttuuri, virallinen ja epävirallinen, kietoutuivat tiiviisti yhteen Suomen ja Unkarin suhteissa, myös poliittisissa suhteissa voidaan nähdä eri aspekteja: valtiosolulle ulottuvat julkiset kulttuuri- ja ystävyyssuhteet olivat samanaikainen ilmiö poliittisen kritiikin kanssa.

Valtiosolulla itsenäinen Suomi ja Unkari kohtasivat ensi kerran, kun Itävalta-Unkari tunnusti Suomen vuoden 1918 alussa (13.1.1918). Elokuussa 1920 (23.8.1920) Unkarin kuningaskunta tunnusti Suomen ja pian tämän jälkeen Suomi tunnusti Unkarin 10.9.1920. Kaksoismonarkian hajottua maat kohtasivat toisensa samanlaisessa asemassa, keisarikunnista irronneina pikkuvaltioina ja Euroopan uusina kansallisvaltioina. Suomi ja Unkari ryhtyivät rakentamaan ulkoasiainhallintoaan ja luomaan ulkopoliittisia suhteita tietystä mielessä samoissa olosuhteissa: Unkari maailmansodan häviäjänä, Suomi Saksa-suhteiden epäilyttävä varjo kannoillaan. Kummankin maan taakkana oli käsitys omasta tuntemattomuudesta. Unkarilaista ajattelua hallitsi ajatus vääryydestä, joka maata oli kohdannut aluemenetysten myötä. Suomesta löytyi myötätunnon ilmauksia Unkarille, vaikka Suomi ei virallisesti tukenut Unkarin revisiopolitiikkaa. Ja vaikka Suur-Suomi ei kuulunut 1920–1930-lukujen suomalaisen politiikan julkiseen ohjelmaan, poliitikoilta löytyi tukea kansalaisyhteiskunnassa tehdylle suomalais-ugrilaiselle työlle. Hallitusten läsnäolo näkyi erityisesti kulttuurikongresseissa, joihin osallistui valtiojohtoa. Sotienvälisellä ajalla valtionpäämiehet eivät tehneet virallisia vierailuja, mutta sen sijaan Suomen ja Unkarin välillä tehtiin ministeri- ja parlamenttavierailuja.

Budapestin ja Helsingin lähetystöt olivat kanavia suomalais-unkarilaisten suhteiden kehittämiseksi – ne olivat niin mielikuvien, poliittisten mielialojen kuin

kulttuurisuhteiden välittäjiä. Lähetystöt edistivät maidensa tunnettuutta ja osallistivat myös propagandatoimintaan. Suomen diplomaattisuhteet Unkariin käynnistyivät 1922, kun Kööpenhaminan-lähetystölle annettiin sivutoimeksi Unkarin-suhteiden hoitaminen. Sivuakkreditointi pohjoismaisesta asemapaikasta sopi Unkarille poliittisesti paremmin kuin Berliini tai Wien, eikä Suomi ollut kiinnostunut hoitamaan suhteita esimerkiksi Varsovasta käsin. Myös Unkarin edustusto toimi aluksi, vuodesta 1921 lähtien, Kööpenhaminassa. Ensimmäinen Suomeen sivuakkreditoitu lähettiläs oli György Barcza. Vuodesta 1923 Suomen asioita hoidettiin Tallinnasta käsin, ja kesällä 1928 Unkari perusti edustuston Helsinkiin. Ensimmäinen Suomessa toiminut Unkarin asiainhoitaja oli Mihály Jungerth.

Budapestiin 1934 perustettu Suomen lähetystö oli tärkeä osa Suomen ulkosuhteiden hoitoa tiiviin heimoyhteistyön takia, mutta samalla Budapestista käsin saattoi tarkkailla Balkanin kehitystä ennen Bukarestin asemapaikan avaamista uudelleen. Diplomaattisuhteissa näkyi Unkarin merkitys Suomelle näköalapaikkana kauemmas Keski- ja Itä-Eurooppaan, ei ainoastaan Unkarin merkitys suomalaiskansallisessa ajattelussa.

Pitkäaikainen lähettiläs Onni Talas oli ensimmäinen Budapestissa toiminut Suomen lähettiläs. Hän toimi aikaisemmin Kööpenhaminasta käsin (1930–1934). Häntä ennen Kööpenhaminassa olivat toimineet Karl Gustav Idman (1922–27) ja E. N. Setälä (1927–1930). Viimeinen tämän kauden lähettiläs oli Aarne Wuorimaa (1940–1944). Kaikki lähettiläät osallistuvat sekä ihannoivan sukulaiskansaimagon että raportteihin piilotetun kriittisemmän Unkari-kuvan tuottamiseen.

Lähettiläs Onni Talas vaimo Lemmikki Talas vanhan lähetystön virka-asunnossa flyygelin äärellä. Yllä oleva maalaus on Akseli Gallen-Kallelan Purren valitus. Kuva: UMA.

Kielisukulaisuus, heimoaate ja kulttuuriyhteistyön saama merkitys suomalaisten ja unkarilaisten kanssakäymisessä heijastui myös diplomaattien toimenkuvaan. Budapestin-lähetystön rooli ja se, millaiseksi diplomaatit ymmärsivät tehtävänsä, kuvastuu esimerkiksi Setälän määritelmissä, jonka mukaan hänen tehtävänsä oli ”yhtä paljon sivistyksellinen kuin poliittisten yhteyksien välittäminen”.

Heimoaateen kontekstista huolimatta suomalaisdiplomaatit osoittautuivat kriittisiksi tarkkailijoiksi. Vaikka ”tynkä-Unkaria” kohtaan tunnettiin varauksetonta myötätuntoa, lähetystön perspektiivistä Unkari ja unkarilaiset näyttivät erityisesti 1930-luvulla politiikassaan ja käytännön toimissaan epädemokraattisilta ja yhteiskuntaolot sosiaalisesti arveluttavilta. Toisaalta jälkepäin, esimerkiksi Onni Talaan muistelmissa, Unkari näyttäytyi lähestulkoon ihannoivassa valossa. Talaan muistot kertoivat diplomaattielämästä ja seurustelusta unkarilaisen eliitin kanssa sekä kokemuksista ”suomenystävien” parissa.

Kulttuurisopimuksen 1937 solmimisen yhteydessä nousi esiin suomalaisten ja unkarilaisten poliitikkojen käsityksiä toisistaan. Suomessa politiikan trendi kulki 1920-luvulta 1930-luvun lopulle kohti punamullan hallituspolitiikkaa, kun taas Unkarissa politiikkaan tuli mukaan yhä enemmän oikeiston autoritaarisia ja diktatorisia elementtejä. Erityisesti vasemmisto ja ruotsinkieliset vierastivat Unkaria, ja he jättäytyivät pois esimerkiksi 1928 parlamenttivierailusta Budapestiin. Toisaalta suomalaiset heimoaktiivit olivat useimmiten tukevasti oikealla ja valmiimpia hyväksymään Unkarin linjaukset, vaikka suomalainen porvaristo karsastikin Unkarin autoritaarisia ja epädemokraattisia piirteitä. Puoluekannasta riippumatta Unkari ei ollut suomalaisille poliittinen esikuva. Toisaalta Unkaria kohtaan ei esitetty avointa poliittista kritiikkiä – ironia ja kummastus päättyivät lähinnä ulkoasiainministeriön kansioihin. Kulttuurisopimuksestakaan ei debatoitu Suomen eduskunnassa – hallituksen esitys joko koettiin hyväksi tai sitten myöhään illalla, klo 22 täysistunnon lopulla käynnistetty keskustelu ei jaksanut kiinnostaa kansanedustajia.

Unkarissa sen sijaan tuotiin esiin mielipiteitä, joiden voi katsoa kertoneen myös unkarilaisten poliitikkojen Suomi-kuvasta ja poliittisista näkemyksistä. Tämä näkyi välillisesti Saksan ja Unkarin kulttuurisopimuksesta käydyssä keskustelussa, jossa kreivi Apponyi kritisoi sopimuksen solmimista Hitlerin Saksan kanssa. Tällöin Bálint Hóman käytti Suomea esimerkkinä maasta, joka oli poliittisesti erilainen kuin Unkari, mutta jonka kanssa oli tästä huolimatta tehty kulttuurisopimus. Yhteistyö Suomen kanssa sopi sekä Unkarin oppositiolle että hallitukselle. Suomea vastaan ei esitetty kritiikkiä, ja Apponyin kaltaisesta poliitikosta Suomen demokraattisuus, parlamentarismi ja ”kansallinen tietoisuus” olivat ihailtavia piirteitä.

Suomessa myös lehdistö käsitteli kulttuurisopimusta viileän kuivakkaasti kertamalla vain sopimuksen sisällön. Unkarissa artikuloitiin värikkäämmiin ja esitettiin sopimuksen merkitys juuri Unkarille: sopimuksen myötä Unkariin ei tuotaisi ”vieraita” ideoita, vaan sen sijaan unkarilaisille kyvyille avautui mahdollisuuksia esitellä taitojaan ja tehdä yhteistyötä eurooppalaisten valtioiden kanssa. Suomen ja Unkarin välinen kulttuurisopimus oli näin myös julkisuudessa osa Unkarin politiikkaa, jossa juuri Unkarin asiaa ja suuruutta tehtiin tunnetuksi.

”TUNTEELLISET UNKARILAISET” JA ”RUOTSALAISET SUOMALAISET”

Poliittisen keskustelun ohella ennen kaikkea kirjallisuus ja aikakauden tiedotusvälineet loivat kuvaa Suomesta ja Unkarista. Vaikka julkinen suomalaisnäkemys Unkarista keskittyi heimoaatteeseen ja vääryyttä kokeneen sukulaiskansan kohtaloon, käsitykset ruokkivat myös ajatusta Unkarista toiseuden edustajana – vieraana ja kaukaisena, eksoottisena maana. Unkari oli esillä Suomessa matka- ja maantuntemuskirjoissa, joiden traditio ulottui itsenäisyyttä edeltävälle ajalle. Niiden antama kuva Unkarista ruokki stereotyyppioita kovasti Suomesta poikkeavasta eksoottisesta maasta ja kansasta. Suomalaisen sivistyneistön mielikuvissa aina 1800-luvulta lähtien ja koko sotien välisen ajan unkarilainen temperamentti nähtiin vieraana, taipuvaisena mahtipontisuuteen, ja suhtautuminen työntekoon näytti pohjoismaisin silmin erilaiselta. Unkarin ”vuosisataista sivistystä” ihailtiin, mutta samalla suomalaisesta suoritusmoralistisesta perspektiivistä katsottuna unkarilaiset näyttivät lapsenomaisilta ja tunteellisilta. Kielteiset, torjuttavat piirteet voitiin nähdä myös myönteisesti, ja suomalaisten nostalginen suhtautuminen Unkariin perustui juuri näihin romanttisiin mielikuviin.

Suomalaisen poliittisen eliitin ja diplomaattien Unkari-kuvaan vaikutti epäilemättä seurustelu unkarilaisen yhteiskunnan ylätasolla. Esimerkiksi Onni Talas ja Edwin Linkomies näkivät unkarilaisissa valtiomiehissä aristokratiaa – vuosisataisia aateli-piirteitä ja kulttuuriperintöä – jotain, mitä Suomessa ei ollut. Unkarilaisten eleiden juhlallisuus kiinnitti myös suomalaisten huomion.

Voidaan sanoa, että eroista huolimatta suomalaiset ja unkarilaiset tarkastelivat toistensa asemaa myös samanlaisten linssien läpi – aikakauden yleiseurooppalaisessa kontekstissa. Molemmat maat halusivat kuulua läntiseen kulttuuripiiriin. Toinen yhteinen piirre oli juutalaisuuden näkeminen toiseutena, suoranainen antisemitismi ja rotu-ajattelun keskeisyys, mikä näkyi erityisesti suomalaisten kirjoittamissa matkakirjoissa. Rotukysymys pääsi myös diplomaattien raportteihin. Esimerkkianekdootiksi

sopii lähettiläs Idmanin kuvaus Transilvaniasta kotoisin olleen pääministeri István Bethlenin rotupuhtaudesta. Idmanin mukaan vuoristossa unkarilainen rotu oli pysynyt puhtaampana kuin alangoilla. Toisen maailmansodan aikana rotukysymys tuli esille vielä erikoisemmassa muodossa. Myöhemmin pääministerinä toiminut eduskunnan varapuhemies Edwin Linkomies kirjoitti muistelmissaan, kuinka Horthy oli heidän tavatessaan tammikuussa 1943 visioinut mahdollisuuden lähettää suomalaisia nuoria miehiä määrääjäksi Unkariin unkarilaisnaisten puolisoiksi. Tavoitteena oli uudistaa Unkarin kansaa lisäämällä siihen suomalaisia ominaisuuksia, sitkeyttä ja sisua.

Unkarilainen rajojen revisioon keskittynyt politiikka heijastui Suomessa unkarilaisten kirjoituksina esimerkiksi suomenmielisissä aikakausjulkaisuissa ja kirjoissa, jotka kuvasivat Unkarin kärsimyksiä. Tällaisia olivat Aladár Bánin *Unkari eheänä ja tynkänä* (1926), M. J. Dálnokin *Pirstottu Unkari* (1938) ja maailmansodan aikana ilmestynyt Väinö Musikan ja Sándor Kulain *Unkarin kirja* (1942), jonka esipuheessa

tekijät kiittivät lämpimästi Unkarin lähettilästä György Szabóta. Mielenkiintoinen esimerkki Unkarin tavoitteista oli englanniksi käännettyjen unkarilaisten ulkopoliittikan lähteiden kokoelma, jota levitettiin useiden maiden ulkoministeriöihin. Suomeen toimitettu kappale oli omistettu ulkoministeri Rolf Wittingille.

Suomalaisten trauma omasta tuntemattomuudesta kanavoitui kirkkaan Suomi-kuvan hakemiseen kansainvälisistä arvioista. Omakuva ei aina vastannut toisten mielikuvia, eikä Suomen ulkoasiainhallinto ollut välttämättä tyytyväinen Unkarissa esitettyyn Suomi-kuvaan. Nämä suomalaisunkarilaisten suhteiden säröt henkilöityivät suurelta osin Unkarin Helsingin-lähettiläeseen Sándor Kissiin, joka toimi lähettiläänä 1933–1937. Suomen ulkoministeriössä ja Budapestin-lähetystössä tuohduttiin muutamista kärjistyneistä unkarilaistulkinnoista, jotka kohdistuivat Suomen ja Ruotsin sekä suomen- ja

Alun perin vuodelle 1940 suunniteltujen Helsingin kesäolympialaisten unkarinkielinen juliste. Kuva: Testnevelési és Sportmúzeum Krisztina Sarnyai.

ruotsinkielisten välisiin suhteisiin. Näissä tulkinnoissa ruotsalaisuus asetettiin suomalaisuuden yläpuolelle. Suomenmielisyyden kanssa ristiriidassa olevat tulkinnat olivat kiinnostavia sikäli, että Suomessa Unkarin-suhteet nivoutuivat ennen kaikkea suomenkielisyyteen ja suomalaiskansallisuuteen – heimotyö ei koskettanut ruotsinkielistä väestöä eikä vasemmistoa.

1930-luvun lopulla Suomen ja Ruotsin suhteista esitettiin jo lähempänä suomalaista ihannetta olevia tulkintoja Suomen skandinaavisuudesta ja läntisyydestä. Suomi pääsi Unkarissa esille itseään miellyttävällä tavalla, kun Helsinkiin 1940 aiotut olympialaiset nostivat Suomen kiinnostavaksi myös Unkarin sanomalehdistössä.

PIKKUVALTIOT MAAILMANSODASSA – PROPAGANDAA JA SYMPATIAA

*H*uolimatta siitä, että Suomen ja Unkarin väliset poliittiset suhteet eivät olleet kovin merkitykselliset toista maailmansotaa edeltävinä vuosina, Suomen talvisota herätti huomiota Unkarissa kuten monissa muissakin maissa. Kulttuurisuhteet ja evankelisluterilaisten kirkkojen suhteet olivat luoneet tiiviitä kontakteja maiden välille. Unkarilaisten reaktiot talvisotaan olivatkin lähtökohdiltaan kansalaistason tunteellisia ja suhteellisen spontaaneja ilmauksia. Niiden taustalla voidaan nähdä paitsi sukulaiskan- sa-ajattelu myös Neuvostoliiton näkeminen yhteisenä itäisenä vihollisena. Talvisodan alettua Unkarissa järjestettiin hyväntekeväisyystilaisuuksia ja keräyksiä, ja tuhannet ilmoittautuivat vapaaehtoisiksi taistelemaan Suomen puolella. Suomen lähetystö näki

Lähettiläs Onni Talas vanhan lähetystörakennuksen kirjastossa. Kuva: UMA.

läheltä unkarilaisten tunteenilmaukset vastaanottaessaan runsaasti avustuspaketteja, jotka oli määrä lähettää Suomeen. Käytännössä lähettäminen oli kuitenkin vaikeaa. Unkarissa perustettiin myös yhdistys ”Unkarin äidit Suomen lapsille”. Eri puolilla Unkaria järjestettiin hyväntekeväisyystilaisuuksia Suomen Punaisen Ristin hyväksi. Suomen lähettilään rooli näkyi tässä toiminnassa, sillä Onni Talas esiintyi puheenpitäjänä ja hänen vaimonsa Lemmikki Talas lauloi useissa juhlissa. Näkyvä huomionosoitus oli vuoden 1937 Nobel-palkitun Albert Szent-Györgyin ilmoitus luovuttaa palkintomitalinsa suomalaisille.

Poliittisella tasolla suhtautuminen talvisotaan jakoi mielipiteitä. Demokratian kannattajat pitivät Suomea ja ”pohjoisen sankarikansan” taistelua esikuvallisena, kun taas unkarilaisen oikeiston ääri laidalla Suomen tilanteeseen suhtauduttiin viileämmin. Joka tapauksessa Suomen auttaminen tarjosi Pál Telekin hallitukselle mahdollisuuden osoittaa Unkarin politiikan läntisyyttä ja riippumattomuutta vaarantamatta maan suhteita Saksaan. Reagoiminen talvisotaan oli poliittisesti mahdollista. Voidaankin sanoa, että pienissä epävirallisissa piireissä tunnettu Suomen ystävyys kohtasi valtiotason politiikan myös tässä kysymyksessä. Kaunopuheisuus oli tyyppillistä myös unkarilaisella ministeritasolla. Esimerkiksi ulkoministeri István Csáky kertoi Talaalle, että hän olisi lähtenyt mielellään taistelemaan Suomeen, ellei olisi ulkoministeri ja liian vanha ja sairas.

Unkarilainen kolmensadan vapaaehtoisen joukko lähetettiin Telekin suojeluksessa helmikuussa 1940. Sotilaat olivat naamioituneet hiihtoturisteiksi ja matkasivat Suomeen Italian ja Englannin kautta, koska Saksa oli kieltänyt kauttakulun. Joukkojen koostaminen ei ollut helppoa, koska suuri osa tarjokkaista ei soveltunut sotilaksi. Ryhmä päätyi koulutettavaksi Lapualle pitkän kolmeviikkoisen matkansa päätteeksi, mutta rintamalle se ei koskaan päätenyt. Sen sijaan unkarilaiset aseet, joita Suomi sai sotatellisuuden 1930-luvulla kehittyneen yhteistyön pohjalta, olivat suhteellisen merkittävä osa suomalaisten asehankintoja länsimaiden ja suurvaltojen jälkeen.

Maailemansodassa uudeksi elementiksi Suomen ja Unkarin välisissä yhteyksissä tuli sotapropaganda. Suomalainen ulkoasiainhallinnon propaganda onnistui pitämään Suomea esillä Unkarissa sotavuosina ”väärän” tiedon tulvasta huolimatta. Esimerkiksi C. G. E. Mannerheimin 75-vuotissyntymäpäivä noteerattiin Unkarissa Suomea miellyttävällä tavalla, ja marsalkan ylistäminen huipentui Szegedin yliopiston vihkiessä hänet kunniatohtoriksi. Valtionhoitaja Miklós Horthy ja Mannerheim rinnastettiin usein toisiinsa suomalais-unkarilaisessa retoriikassa.

Suomen talvisota ja Unkarin Trianon-trauma vertautuivat kansallisina kokemuksina toisiinsa. Käsitys Suomen ja Unkarin kohtalonyhteydestä kuvastui Unkarilais-suomalaisen seuran esimiehen, entisen oikeusministerin Emil Nagyn kirjoittamasta

Kenraali Tivadar Galánthay Glockin talvisotaa kuvaava maalaus. Kuva: Országos Széchényi Könyvtár.

Onni Talaan haastattelusta maaliskuussa 1940. Talas oli korostanut, ettei Unkarin henkeä ollut silvottu vaikka maa olikin silvottu. Suomenkaan henkeä ei ollut mahdollista tuhota, ja talvisodassa menetettyjen alueiden takaisin saaminen oli haastattelun mukaan ”vain tulevaisuuden asia”. Jatkosodan aikana kohtalonyhteys löydettiin puolestaan ekspansiivisista tavoitteista, Suur-Suomesta ja Pyhän Tapanin legitimoimasta Suur-Unkarista. Asema Saksan liittolaisena ja luoviminen sodan poliittisissa oloissa yhdistivät maat samalle puolelle sotarintamaa. Suomalaiset kiinnittivät huomiota Unkarin valtiojohdon pyrkimykseen säilyttää maa unkarilaisten käsissä. Maailmansodan oloissa arkipäivään liittyvät kysymykset kiinnittivät myös suomalaisten huomiota Budapestissa, jossa saattoi vielä varapuhemies Edwin Linkomiehen luentovierailun aikaan tammikuussa 1943 viettää suhteellisen normaalia elämää: ”ravintoloista sai mitä tahansa ja korttiannokset olivat runsaat”. Saksalaismiehitys toteutui kuitenkin Unkarissa maaliskuussa 1944. Saman vuoden lokakuussa Horthy syrjäytettiin ja tilalle tuli lyhytaikaiseksi jäänyt, saksalaisille suojea unkarilainen Nuoliristi-liikkeen hallitus. Unkarista tuli Saksan viimeinen liittolainen.

Vaikka kulttuurisopimuksen toteuttaminen katkesi sotaan, sukulaiskansatraditio ei katkennut. Osoituksena kiinnostuksesta ja sympatiasta sodan oloissa olivat lisääntyneet kielenopiskelijoiden määrät kummassakin maassa. Samoin ystävyysseuratoiminta laajeni pääkaupungeista maaseutukaupunkeihin. Tämä oli epäilemättä reaktio sodan ilmapiiriin ja kertoi kansallisen ja suomalais-ugrilaisen ajattelun sekä poliittisen ystävyyden ensisijaisuudesta äärioloissa. Poliitikko ja traditionaalinen sukulaiskansatoiminta limittyivät toisiinsa myös sodan kontekstissa. Suomessa jatkosota ja suhteet

Saksaan ja sen liittolaisiin näkyivät unkarilaisten läsnäolossa esimerkiksi tieteellisten seurojen tilaisuuksissa.

Suomen solmiessa erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa 5.9.1944 se katkaisi suhteensa Saksaan ja sen liittolaisiin ja näin myös Unkariin. Diplomaatti- ja konsulaarisuhteet katkesivat 20.9.1944, ja lähettiläs Aarne Wuorimaa nousi perheineen Budapestissa Wieniin lähtevään junaan 14.10.1944. Unkarissa saksalaisten miehitys oli alkanut kääntyä kohti puna-armeijan miehitystä.

KAUKANA JA LÄHELLÄ, VIRALLISESTI JA EPÄVIRALLISESTI

Suomen ja Unkarin suhteiden käytännöt olivat aikakaudelle tyypillisiä tapoja hoitaa kansainvälisiä suhteita ja kulttuuriyhteistyötä. Samalla toiminnassa oli oma erityislaadunsa ja sitä hallitsi tietoisuus suomalaisten ja unkarilaisten yhteydestä. Läheisyyden rinnalla vuorovaikutuksessa oli mukana kokemus toisesta erilaisena ja kaukaisena, eivätkä mielikuvat vastanneet välttämättä omakuvaa. Vastakohdista ja vastakkainasettelusta huolimatta ajatus Suomen ja Unkarin välisten suhteiden erityisyydestä sai vahvan perustan 1920–30-luvuilla.

Maiden väliset suhteet nojasivat alkuvaiheessa erityisesti yksityishenkilöihin ja järjestöihin. Kansalaistaso sai kuitenkin tukea valtiotasolta. Suomen ja Unkarin suhteiden perusta olikin ensisijassa heimoajattelussa ja kulttuuriyhteistyössä, jotka nivoutuivat osaksi virallisia suhteita, Suomen ja Unkarin suhteita. Kyseessä ei siten ollut vain politiikasta ja valtiosta erillinen ystävyystoiminta, vaikka monet yhteistyön muodot toteutuivat juuri tällä tasolla – yliopistoissa, järjestöissä ja seuroissa sekä henkilökohtaisella tasolla. Suomessa ja Unkarissa toteutettiin yhteistyötä kuitenkin eri lähtökohdista, erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa. Näin esimerkiksi Unkarissa valtio ja poliittiset tavoitteet olivat näkyvämpiä kuin Suomessa.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja toimii tutkijana Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksessa.

LÄHDELUETTELO

I ALKUPERÄISLÄHTEET

Arkistolähteet

Magyar Országos Levéltár, Budapest

Külgügyi minisztériumi levéltár (KÜM)
K 63 475 cs. 1939–1944 Diplomáciai okiratgyűjtemény szerkesztése [Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary Vol. III September to December 1921]

Ulkoasiainministeriön arkisto, Helsinki

5/C/3 Kööpenhaminan-lähettilään raportit 1927–1928
5/C/27 Budapestin-lähettilään raportit 1922–1924, 1930–1936

Painettu alkuperäismateriaali

Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. Toim. Dezső Ujváry Vol. I 1919–1920. Budapest 1939.

Sanoma- ja aikakauslehtiartikkelit

”A finn és észt parlamenti képviselők Magyarországon. Magyar Külügyi Társaság vendégei a két északi testvérnép.” *Magyar külpolitika* 16.6.1928.

”A Finn-ugor összetartozás kulturális és tudományos.” *Budapesti Hírlap* 12.6.1928.

Tandefelt, Signe, ”Unkarilainen näyttely Helsingissä.” *Hufvudstadsbladet* 1922. november 26. [Finn nyelvä kiadás In: *Finn-magyar. ”Voimaa, elämää, ilmaisua”. Suomen ja Unkarin taidesuhteet 1900–1920.* Gallen-Kallelan Museo, Espoo 18.IX.-28. XI.2004. Ford. Asser Korhonen]

II KIRJALLISUUS

Egey, Emese, ”Első világháborús magyar hadifoglyok hazahozatala a Szovjetunióból észt-finn-lett-német közreműködéssel.” *Múltunk* 2004/2.

Egey, Emese, *A két világháború közötti magyar-finn-észt kapcsolatok történetéből- társasági, diplomáciai, katonai együttműködés.* Doktori disszertáció. ELTE Bölcsészettudományi Kar 2002.

Kiho, Jukka, *Sukulaissiteiden lujittamista ja kulttuuriin puettua politiikkaa. Suomen vuonna 1937 Unkarin ja Viron kanssa solmimien kulttuurisopimusten synty ja toteutus.* Suomen historian ja yleisen historian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto, Historiatieteen ja filosofian laitos 2008.

Kontler, László, *A History of Hungary.* Ebbw Vale: Palgrave 2002.

Linkomies, Edwin, *Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–44.* Viides painos. Keuruu: Otava 1996.

Lähteenkorva, Pekka, Pekkarinen, Jussi, *Ikuisen Poudan maa. Virallinen Suomi-kuva 1918–1945.* Juva: WSOY 2004.

Oikari, Raija, *Vallankäytöstä Suomen ja Unkarin kirjallisissa ja kulttuurisuhteissa.* Yleisen kirjallisuustieteen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2001.

Richly, Gábor, ”Unkari ja Suomen talvisota.” *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 15/1997.

Romsics, Ignác, *Hungary in the Twentieth Century.* Corvina Osiris 1999.

Sievers, Jaakko, ”Heimodiplomatiasta rauhanomaiseen rinnakkaiseloon: Johdatus

Suomen ja Unkarin diplomaattisten suhteiden historiaan.” *Suomen Budapestin-suurlähetystö 20-vuotta historiaa 1989–2009.* Toim. Jaakko Sievers. Budapest: Suomen suurlähetystö/Finn Nagykövetség 2009.

Takalo, Tenho, ”Kulttuuri- ja heimosuhteita. Suomen ja Unkarin kulttuurivourovaikutuksesta vv. 1920–1945.” *Kanava* 2/1986.

Takalo, Tenho, ”Unkari Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla. Heimotyötä, kulttuurisuhteita vai ”revisiopolitiikka?” *Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täyttääessä 60 vuotta 22.1.1986.* Toim. Kyösti Kiuasmaa e.a. Acta Universitatis Tamperensis Ser A Vol 202. Tampere: Tampereen yliopisto 1986.

Talas, Onni, *Muistelmia. Itsenäisyysenaattorina ja lähettiläänä kymmenessä maassa.* Porvoo: WSOY 1960.

Ujváry, Gábor, Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint kultúrpolitikája. *A Magyar Jobboldali Hagymány 1900–1948.* Toim. Ignác Romsics. Budapest: Osiris Kiadó 2009.

Vares, Vesa, ”Defiers and Compliers. Conservative Parties and Movements, Their Different Mentalities and Lines of Action in Hungary and in Finland between the World Wars.” *Hungary and Finland in the 20th Century.* Toim. Olli Vehviläinen, Arttila Pók. Helsinki: SKS 2002.

Vares, Vesa, ”Rajankäyntiä sivistyksen nimissä. Suomalaiset ja Väli-Eurooppa maailmansotien välillä.” *Historiallinen aikakauskirja* 2/2003.

Vehviläinen, Olli, ”Maailmansotien aika.” *Unkari. Maa, kansa, historia.* Toim. Juhani Huotari ja Olli Vehviläinen. Jyväskylä: SKS 2004.

Wuorimaa, Aarne, *Muistojeni Unkari.* Helsinki: Otava 1947.

SILLANRAKENTAMISTA YLI RINTAMALINJOJEN: SUOMEN JA UNKARIN KYLMÄN SODAN AIKAISET SUHTEET

TOINEN MAAILMANSOTA VEDENJAKAJANA

Suomen ja Unkarin suhteet muodostavat oman lukunsa kylmän sodan historiassa. Nämä kaksi eri yhteiskuntajärjestelmän omaavaa valtiota, jotka kehittivät suhteitaan niin korkean tason poliittisten, kulttuuristen, taloudellisten kuin teknistieteellisten suhteiden aloilla, olivat rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikan malliesimerkkejä. Kylmän sodan rintamalinjat toimivat pitkään suhteiden rakentamisessa rajoina, joiden ylittäminen vaati korkeamman tason hyväksynnän. Suhteita voidaan täten sanoa lähennetyin ”isoveli-Neuvostoliiton” tarkkailevan silmän alla. Myös Kremlin johtajati-lanne vaikutti merkittävästi Suomen ja Unkarin suhteiden kehittymiseen.

Toisen maailmansodan lopputulosten seurauksena maiden tarinat saivat toisis-taan eriävän suunnan. Vielä vuoden 1944 keväällä Suomi ja Unkari olivat varsin sa-mankaltaisessa poliittisessa ja sotilaallisessa tilanteessa: molempien maiden maaperäl-lä oli saksalaisia sotajoukkoja ja molemmat maat olivat vaarassa joutua puna-armeijan miehittämäksi. Suomi välttyi tältä uhalta, Unkari puolestaan ei. ”Vapauttajina” saa-puneet puna-armeijan joukot jäivät maahan aina kylmän sodan päättymiseen saakka. Viimeiset neuvostojoukot poistuivat Unkarista vasta kesällä 1991.

Vaikka molemmat maat kuuluivat sodan häviäjien joukkoon, oli vuoden 1944 ta-pahtumilla peruuttamaton vaikutus niiden kehityssuuntiin. Suomalaiset onnistuivat välttymään Neuvostoliiton miehitykseltä ja säilyttivät täten itsenäisyytensä. Suomi pysyi myös edustuksellisenä demokratiana ja markkinatalousmaana, kun taas Unkaria odottivat suuret muutokset. Siitä tuli osa Neuvostoliiton johtamaa sosialistista leiriä, Neuvostoliiton satelliittivaltio, joka muiden Neuvostoliiton vaikutusvallan alaisuuteen joutuneiden Keski- ja Itä-Euroopan valtioiden kanssa muodosti ns. itäblokin. Aina Mi-hail Gorbatšovin alulle panemaan *perestroikaan* ja *glasnostiin* asti itäblokin valtiot olivat enemmän tai vähemmän Moskovan ohjailtavissa. 1980-luvun lopun lähestyessä Unka-rin ja muiden sosialistiseen leiriin kuuluneiden valtioiden johtajat alkoivat – usein jopa omaksi hämmästykseksensä – huomaamaan saavansa vapaat kädet poliittisten uudistus-ten suorittamisessa. Lopulta helmikuussa 1989 Unkarin sosialistisen työväenpuolueen (USTP) poliittinen komitea päätti asteittaisesta monipuoluejärjestelmään siirtymisestä,

ja Unkarista tuli täten oikeastaan ensimmäinen itäblokin valtio järjestelmävaihdoksen tiellä. Puolassa tilanteet kehittyivät kuitenkin nopeammin ja maassa järjestettiin rauta-esiripun itäpuolisen Euroopan ensimmäiset (osittain) vapaat vaalit kesällä 1989.

Kaikesta huolimatta Suomen ja Unkarin toisen maailmansodan jälkeisistä tilan-teista on löydettävissä myös muutamia samankaltaisuuksia. Molemmat valtiot kuu-luivat Neuvostoliiton etupiiriin ja molempien maiden valvontakomissioita johti Neu-vostoliiton *nomenklaturassa* korkealla oleva upseeri – Suomessa kenraaliversti Andrei Ždanov ja Unkarissa marsalkka Kliment Vorosilov. Molemmat maat solmivat myös ystävyy-, yhteistoiminta- ja avunantosopimuksen (YYA-sopimus) Neuvostoliiton kanssa. Suomen solmiman sopimuksen sanamuodot jättivät kuitenkin enemmän liik-kumavaraa maan johdolle eivätkä sitoneet Suomea yhtä tiukasti osaksi Neuvostoliiton vaikutuspiiriä kuin Unkaria ja muita itäblokin maita.

Poliittisesti erot maiden välillä olivat kuitenkin merkittävät. Samaan aikaan, kun Suomessa vaaran vuosina tunnetun ajankohdan aikaan (1944–1948) pelättiin kom-munistien vallankaappausta ja Tšekkoslovakian tien ulottumista myös Suomeen, Un-karissa vaara näytti käyvän toteen. Vuosien 1945–1949 aikana Unkarin kommunistit kasasivat kaiken vallan omiin käsiinsä toteuttaen ns. salomitaktiikkaa; uhkailua ja väkivaltaa käyttäen kommunistit kukistivat yksitellen kaikki vastustajansa. Vuoteen 1948 mennessä maan kaikki puolueet sosiaalidemokraatteja lukuun ottamatta olivat kadonneet poliittiselta kartalta. Saman vuoden kesäkuussa Unkarin kommunistit ja sosiaalidemokraatit yhdistettiin Unkarin työväenpuolueeksi (UTP), jossa kommu-nistit määräsivät tahdin. Seuraavan vuoden vaaleissa UTP:llä ei enää ollut poliittisia haastajia jäljellä. Viholliset oli täten raivattu pois tieltä, ja sosialismia voitiin vihdo-in alkaa rakentaa. Suomen johto onnistui kuitenkin säilyttämään riippumattomuutensa, vaikka Kreml pystyi jatkossa vaikuttamaan – joko suorasti tai epäsuorasti – Suomen politiikkaan. Erityisesti tämä piti paikkansa ulkopoliitiikan suhteen, sillä YYA-sopi-mus rajoitti Suomen johdon ulkopoliittista liikkumatilaa.

SOPEUTUMINEN UUTEEN MAAILMAAN

Toisesta maailmansodasta irtautuakseen Suomen piti rauhanehtojen mukaan mm. katkaista kaikki suhteet Saksaan ja sen liittolaisiin. Tämän mukaisesti Suomen johto katkaisi suhteensa Saksaan 2.9.1944, mutta Unkariin ja muihin Saksan liittolaismai-hin muodollisesti vasta 20.9.1944 välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen. Ajat oli-vat muuttuneet, ja voittajien asettamiin ehtoihin oli mukauduttava.

Suomen ja Unkarin välillä ei ollut varsinaisia virallisia suhteita vuosien 1944 ja 1947 välillä. Vasta Pariisin rauhansopimuksen solmimisen jälkeen 10.2.1947 tuli virallisten suhteiden uudelleensolmiminen jälleen mahdolliseksi. Siihen asti molempien maiden kansainvälispoliittinen tilanne oli kyseenalainen. Molemmat maat painivat myös omien ongelmiensa kanssa, eikä vanhojen suhteiden lämmittäminen kuulunut kummankaan valtion johtajien prioriteetteihin. Suomessa oli meneillään kamppailu sisäpoliittisesta vallasta kommunistien palatessa sodan jälkeen takaisin poliittiseen elämään. Unkarissa oli samankaltainen tilanne, mutta maassa edettiin eri suuntaan; samaan aikaan, kun Suomen demokraattiset voimat varmistivat maan itsenäisyyden säilymisen, syöksyi Unkari yhä syvemmin Neuvostoliiton syliin kommunistien kaapatessa vallan pala kerrallaan itselleen. Paluuta vanhaan ei enää ollut, vaan uuteen maailmaan oli sopeuduttava.

Valtioiden välisten suhteiden normalisoiminen nousi päiväjärjestykseen Pariisin rauhansopimuksen solmimisen jälkeen. Unkari myönsi Moskovan-lähettiläällensä Gyula Szekfűlle sivuagrementin Suomeen 3.10.1947, jolloin maat saivat jälleen diplomaattisen kosketuksen. Virallista noottienvaihtoa tai yhteistä julistusta asiasta ei tapahtunut, vaan asioiden annettiin kulkea omalla painollaan. Suomen edustus Unkarissa sai kuitenkin odottaa vielä yli kaksi vuotta. Vasta helmikuun 1. päivänä vuonna 1950 Suomi nimitti oman asiantuntijan Budapestiin, jolloin Uno Koistisesta tuli Suomen sodanjälkeisen ajan ensimmäinen *chargé d'affaires* Unkarissa.

Koistisen aikana Suomen ja Unkarin poliittiset suhteet olivat korrektin viralliset. Lämpimiksi niitä ei voi kutsua, mutta ei viileiksikään. Tämä on ymmärrettävissä kylmän sodan kontekstissa, sillä Josef Stalinin viimeisinä elinvuosina vastakkainasettelu kapitalistisen lännen ja sosialistisen idän välillä lisääntyi. Saksojen jakaantuminen läntiseksi liittotasavallaksi ja itäiseksi demokraattiseksi tasavallaksi, asevarustelun kiihtyminen, ideologiset vastakkaisuudet sekä Korean sota (1950–1953) kiristivät entisestään maailman kaksinapaista valtajärjestelmää dominoivien supervaltojen Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välejä. Mátyás Rákosin johtaman ultrastalinistisen Unkarin näkökulmasta maailma nähtiin mustavalkoisena: Neuvostoliitto yhdessä sosialististen kansandemokratioiden kanssa oli liittolainen ja ystävä, kun taas kapitalistinen länsi edusti imperialismia ja oli täten vihollinen. Tätä periaatetta noudatettiin myös Unkarin sisäpolitiikassa – Rákosin ajan (1949–1956) iskulause kuuluikin ”jos et ole puolellamme, olet meitä vastaan”.

Suomi oli kuitenkin poikkeustapaus. Vaikka Suomi oli kapitalistinen valtio, sitä ei kuitenkaan voinut pitää imperialistisena. Suomi ei kuulunut Natoon vaan pyrki pysyttelemään suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella, mihin Pariisin rauhansopimus ja YYA-sopimus sen johdon velvoittivat. Suomen johdolla oli myös hyvät välit Neuvostoliittoon siitäkkin huolimatta, että maalla oli ”oikeistolainen” presidentti. Juho Kusti Paasikiven

presidenttikausien (1946–1956) aikana Suomi solmikin hyvät ja luottamukselliset suhteet Kremliin. Paasikiven poliittisen linjan perusta oli tosiasioiden tunnustaminen: Suomen itänaapuri oli Neuvostoliitto, kylmän sodan toinen supervalta, minkä takia Suomen ulkopoliittikka ei saanut missään suhteessa olla Venäjä-vastaista tai -vihamielistä, mikäli Suomi halusi säilyttää itsenäisyytensä. Nämä kaikki seikat vaikuttivat myös Unkarin johdon suhtautumiseen Suomeen. Suomea ei täten luokiteltu vihollisten joukkoon.

Virallisten poliittisten suhteiden rinnalle perustettiin lokakuussa 1950 Suomi-Unkari Seura (SUS), jonka perustamisen taustalla oli tavoite maiden välisten suhteiden lähentämisestä ja laajentamisesta. Aloite seuran perustamiseksi tuli Unkarin Helsingin-lähettiläältä Ferenc Münnichiltä, joka oli saanut agrementin Suomeen 16.9.1949 ja saapunut Helsinkiin lokakuun lopulla 1949. SUS:n tavoitteena oli suomalaisten mielenkiinnon kasvattaminen kansandemokraattista Unkaria kohtaan. Aluksi sen jäseniksi hyväksyttiin vain poliittisesti korrektit, ts. vasemmistolaisesti suuntautuneet henkilöt, mutta periaatetta jouduttiin muuttamaan suomalaisten vähäisen kiinnostuksen takia. Seuran ovet avattiin laajemmille kansaryhmille, ja mielenkiinto sitä kohtaan herätettiin muun muassa vanhaa heimosukulaisuusteemaa painottamalla. SUS toimi täten hyvänä sosialistisen propagandan levittämisen kanavana Suomessa, sillä sen jäsenmäärä oli kasvanut yli 800:aan vuoteen 1953 mennessä. Varsinkin seuran järjestämät kulttuuritapahtumat olivat yleisömenestyksiä.

SUHTEIDEN UDELLEENLÄMMITTÄMINEN

Uno Koistinen menehtyi yllättäen tammikuussa 1951, ja hänen paikalleen Budapestiin lähetettiin Lauri Hjelt. Hänen kaudellaan (1951–1957) maiden väliset suhteet alkoivat lämmetä ja Suomi alkoi yllättäen herättää kiinnostusta Unkarissa. Toisaalta tähän vaikuttivat vuoden 1952 Helsingin olympialaiset, jotka muodostuivat Unkarille ennätyksellisen menestyksekkäiksi, sillä maa voitti ennätykselliset 42 mitalia, joista 16 oli kultaista. Toisaalta puolestaan Suomen pääministerin Urho Kekkosen painottama poliittinen linja sekä puheet rauhanomaisesta rinnakkaiselosta ja YYA-sopimuksen merkityksellisyydestä Suomen ja Neuvostoliiton hyvien suhteiden perustana herättivät suurta mielenkiintoa Unkarin johdon piirissä. Kekkonen näytti olevan Suomen poliittisen elämän uusi nouseva tähti ja kelpaavan myös Kremlille.

Suhteiden lämpenemiseen vaikuttivat merkittävästi myös Stalinin kuolema vuonna 1953 ja Kremlin uusien vallanpitäjien maltillisempi poliittinen linja. Tämän seurauksena Rákosi, joka kutsui itseään ”Stalinin parhaaksi oppilaaksi”, joutui hetkellisesti

syryään vallasta säilyen kuitenkin puolueen pääsihteerinä. Pääministeriksi nousi Imre Nagy, niin ikään Moskovan emigranttikommunisti, joka pyrki reformoimaan Unkarin sosialismia. Unkarin talous oli romahtamisen partaalla, sillä Rákosin 5-vuotissuunnitelma muine talouspoliittisine päätöksineen – esimerkiksi raskaan teollisuuden suosiminen kevyen teollisuuden ja maatalouden kustannuksella sekä omavaraisuuteen pyrkiminen – olivat ajaneet maan katastrofaaliseen tilanteeseen. Tämän johdosta Unkaria uhkasi jopa nälänhätä. Nagy pyrki myös lopettamaan maassa riehuneen poliittisen terrorin ja mielivallan lakkauttamalla internointileirejä, vapauttamalla poliittisia vankeja sekä lieventämällä sensuuria.

Nagyn uudistuslinja ei kuitenkaan tuottanut tulosta, vaan päinvastoin Unkarin taloudellinen tilanne näytti heikentyvän. Maa oli ajautumassa yhä syvempiin ongelmiin. Tilannetta ei helpottanut epämääräinen valtapoliittinen tilanne, sillä Rákosin asema oli jälleen vahvistumassa. Tilaisuuden tullen Rákosi pyrkikin heittämään kapuloita Nagyn reformien rattaisiin. Lopulta tammikuussa 1955 Kreml ryhtyi kritisoimaan Nagya ja syyttämään häntä ”oikeistolaisista toimista”. Helmikuussa Nagyn saatua lievän sydänkohtauksen Rákosi päätti iskeä: Nagy siirrettiin syrjään ja erotettiin puolueesta huhtikuussa 1955. Rákosi oli jälleen herra talossa.

Nagyn reformipolitiikkaan oli kuulunut myös pyrkimys kasvattaa taloussuhteita lännen kanssa. Samaan aikaan, kun länsi vaurastui ennennäkemätöntä vauhtia, oli Unkari jäämässä pahasti jälkeen. Unkari oli kuitenkin ulkopoliittisesti varsin eristetty, eikä sen liikkumatila kansainvälisten suhteiden saralla ollut laaja. Radikaaleihin liikkeisiin sillä ei ollut varaa, eikä maan johdolla ollut tarkoituskaan luopua sosialismista. Jotain oli tehtävä, ja Suomi hyvine suhteineen sekä länteen että Neuvostoliittoon oli houkutteleva kumppani. Unkarin johto alkoi lähentää suhteitaan Suomeen, sillä ikkuna länteen oli Unkarille tarpeen, eivätkä sen vaihtoehdot olleet kummoiset. Parempien suhteiden rakentaminen länteen sopi myös Neuvostoliiton uuteen linjaan, sillä Nikita Hruštšev, Kremlin uusi valtanpitäjä numero yksi, painotti itä–länsi-vastakkainasettelun lieventämistä.

Hruštševin valta-aseman vakiintumisen alkuaikoina kansainväliset suhteet kehittyivät rauhanomaisella tavalla. Sekä Neuvostoliiton että länsiliittoutuneiden joukot poistuivat Itävallasta vuonna 1955 ja tunnustivat Itävallan pysyvän puolueettomuuden. Tilannetta seurattiin tarkasti Budapestista käsin ja puna-armeijan vetäytyminen Itävallasta herätti monella mieleen sen mahdollisen vetäytymisen myös Unkarista. Seuraavana vuonna Unkarin poliittinen tilanne kärjistyi kansannousuksi ja todelliseksi vaatimuksiksi venäläisten vetäytymisestä.

Myös Suomen tapahtumat näyttivät kehittyvän mielenkiintoiseen suuntaan. Vuonna 1955 Kreml päätti palauttaa Porkkalan Suomelle, vaikka Suomi oli vuokrannut

tukikohdan Neuvostoliitolle 50 vuodeksi. Tämä tuli monelle yllätyksenä, mutta tutkijat ovat osoittaneet, ettei Porkkalan tukikohdan ylläpitäminen ollut enää välttämätöntä Neuvostoliitolle uusien pitkänmatkan ohjusten takia. Porkkalan ylläpito oli Neuvostoliitolle myös taloudellinen rasite. Selityksenä on pidetty myös sitä, että Kreml halusi parantaa neuvotteluihin osallistuneen pääministeri Urho Kekkosen mahdollisuuksia vuoden 1956 presidentinvaaleissa. Joka tapauksessa Porkkalan palautus muutti Suomen kansainvälistä asemaa kertaheitolla. Presidentti Paasikivi oli todennut ennen Porkkalan palautusta, ettei kansainvälinen laki puolla Suomen puolueettomuutta, sillä sen maaperällä oli vieraan maan sotajoukkoja. Nyt Suomen poliittisen johdon puolueettomuustulkinnat saivat kuitenkin pätevemmän pohjan. Saman vuoden joulukuussa sekä Suomi että Unkari hyväksyttiin myös YK:n jäseniksi.

Kansainvälisen ilmapiirin lämpeneminen oli kuitenkin väliaikaista. Vuonna 1955 Saksan liittotasavalta hyväksyttiin osaksi Natoa, minkä vastatoimeksi Neuvostoliitto päätti perustaa Varsovan liiton, johon myös Unkari liittyi. Tapahtumaketju katkaisi itä–länsi-suhteiden lähentymisen ja illuusiot kylmän sodan pikaisesta päättymisestä.

POLIITTISEN LIIKEHDINNÄN VUOSI

Uos 1956 osoittautui merkittäväksi poliittisen liikehdinnän vuodeksi. Näytti siltä kuin sosialistinen leiri olisi suurien muutosten edessä. Niin Puolassa kuin Unkarissa kehittyi väkivaltaisiksi muodostuneita levottomuuksia, jotka olivat lähellä pakottaa maiden johdot polvilleen. Radikaalien muutosten aikaansaaminen osoittautui kuitenkin illuusioiksi, sillä Kremlillä ei ollut aikomustakaan päästää satelliittejaan irti lieasta.

Samana vuonna saatiin todistaa myös Suomen ja Unkarin suhteiden parantumista entisestään. Urho Kekkosen valinta Suomen presidentiksi otettiin Unkarin johdon keskuudessa suurella ilolla vastaan, sillä hänet nähtiin sekä Suomen ja Neuvostoliiton hyvien suhteiden että maan entisen poliittisen linjan jatkumisen takuumiehenä. Vuosien mitaan Kekkosesta kehittyikin erityisen suosittu valtionpäämies Unkarin poliittisen johdon parissa. Suhteiden kehittymisestä positiiviseen suuntaan saatiin todiste, kun suomalainen parlamenttidelegaatio saapui Unkariin vierailulle kesällä 1956. Kahdenvälisten suhteiden kehittyminen loppui kuitenkin syksyllä Unkarin poliittisen kehityksen takia.

Tapahtumien liikkeellelähdon alkuna voi hyvällä syyllä pitää Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) 20. puoluekongressia helmikuussa 1956. Kuuluisassa salaisessa puheessaan, josta alkuun liikkui vain viljejä huhuja, Hruštšev tuomitsi Stalinin terrorin, pani alulle *destalinisaation* ja julisti rauhanomaisen rinnakkaiselon doktriinin

Neuvostoliiton uudeksi poliittisen linjan perustaksi. Tämä tarkoitti väistämättä muutosten alkua myös Unkarissa, jossa stalinismin nimeen vannova Rákosi henkilökultteen oli joutumassa epäsuosion varjoon.

Kevään ja kesän aikana poliittinen ilmapiiri muuttui Unkarissa ja kritiikki Unkarin työväenpuoluetta (UTP) kohtaan lisääntyi. Intellektuellit ja opiskelijat alkoivat kokoontua ns. *Petőfi-piireihin*, joissa keskusteltiin ajankohtaisista asioista ja maan tilanteesta. He halusivat ennen kaikkea uudistaa maan sosialismia. Tämä ei olisi vuotta aiemmin tullut kyseeseenkään, mutta Hjeltestä näytti siltä kuin kansa olisi lakannut pelkäämästä vallanpitäjiä.

Todelliset muutokset olivat edessä. Rákosin asema UTP:n johdossa kävi entistä tukalammaksi, sillä UTP oli menettämässä uskottavuutensa ja valta oli luisumassa sen käsistä. Heinäkuussa NKP:n politbyroon jäsen Anastas Mikojan matkusti Budapestiin, ja vain muutamaa päivää myöhemmin 18.7.1956 UTP syrjäytti Rákosin. Tilalle puolueen johtoon nostettiin Ernő Gerő. Tämä ei kuitenkaan rauhoittanut tilannetta, sillä Gerő edusti puolueen kovaa vanhaa linjaa.

Myös Puolassa kuohui. Heinäkuussa Poznanissa kukistettiin väkivaltaisesti työläisten kansannousu, joka pakotti Puolan kommunistisen puolueen muutoksiin. Puolueen johtoon valittiin Władysław Gomułka, joka aiemmin oli ollut vangittuna. Puolan uusi johto ja Kreml ratkaisivat tilanteen kuitenkin rauhanomaisesti, eikä Puolassa tapahtunut radikaaleja muutoksia.

Samaan aikaan Unkarin tapahtumat eivät olleet enää kenenkään hallittavissa. Unkarilaisten muutosvaatimukset lisääntyivät entisestään. Lokakuun 23. päivänä opiskelijat järjestivät suurmielenosoituksen, joka kärjistyi katuväkivaltaisuuksiksi ja kansannousuksi. Imre Nagy palasi opiskelijoiden vaatimuksesta takaisin pääministeriksi, mutta levottomuudet eivät olleet hänen hallittavissaan. Neuvostojoukot vetäytyivät pois Budapestista, ja näytti siltä kuin unkarilaisten vaatimukset puna-armeijan vetäytymisestä olisivat olleet käymässä toteen.

Kremlillä ei kuitenkaan ollut tarkoitukseen suostua unkarilaisten vaatimuksiin vaan koota joukkonsa ja kukistaa kansannousu suurella voimalla. Neuvostojohdosta lähti lisäjoukkoja Unkariin, ja tämän kuullessaan julisti Nagy, joka oli muutamaa päivää aiemmin asettunut kansannousun puolelle, Unkarin puolueettomaksi valtioksi ja eroavan Varsovan liitosta sekä vetosi YK:ta lähettämään joukkoja Unkarin avuksi. Samoihin aikoihin alkanut Suezin kriisi piti lännen kuitenkin työllistettynä, eikä länsi ollut valmis kolmanteen maailmansotaan Unkarin takia. Marraskuun 4. päivänä puna-armeijan panssarit vyöryivät takaisin Budapestiin kukistaen unkarilaisten vastarinnan verisesti. Nagy kumppaneineen pakeni Jugoslavian suurlähetystöön, josta heidät oli

tarkoitus siirtää turvaan Jugoslaviaan. Neuvostojoukot pidättivät heidät kuitenkin lentokentällä, vastoin jugoslavalaisille antamia lupauksiaan ja kuljettivat Nagyn joukkoineen Romaniaan.

Suomessa Unkarin tapahtumiin reagoitiin tunteikkaasti. Lähes koko Suomen puoluelehdistö, SKDL:n äänenkannattajia lukuun ottamatta, osoitti suurta myötätuntoa Unkarin ”kansannousijoita” ja ”vapauttaistelijaita” kohtaan. Maailman saadessa tietää neuvostojoukkojen interventioista Budapestiin kirjoitti *Helsingin Sanomat* 5.11.1956 seuraavaa:

”Pahin, mitä voi pelätä Unkarin kohdalla, on nyt tapahtunut. Kansakunta, joka muutamaksi päiväksi loi yltään kommunistisen vähemmistödiktatuurin ikeen ja uskoi saaneensa takaisin kansallisen vapauden, on syösty takaisin epätoivon kuiluihin. Esirippu on langennut sen ylle – – Mitkään myötätunnon ilmaukset eivät sitä enää tavoita. Murhenäytelmä on koko sivistyneen maailman murhenäytelmä.”

Uusi Suomi puolestaan ennusti unkarilaisille vaikeita aikoja ”nälän, vilun, sairauden ja vangitsemisten muodossa” ja painotti kommunismin pohjimmitaan ja syvimmältä luonteeltaan olevan ”panssarikommunismia”, kun taas *Suomen Sosiaalidemokratissa* julistettiin kansojen itsemääräämisoikeuden makaavan ”panssarien alla niin Unkarissa kuin Egyptissäkin”.

Suomalaisten keskuudessa Unkarin kansannousijoiden tappio ja kärsimykset herättivät syviä myötätunnon tunteita. Suomessa järjestettiin monia mielenosoituksia Neuvostoliiton toimia vastaan sekä järjestettiin hyväntekeväisyystilaisuuksia ja keräyksiä Unkarin asian puolesta. Myös SUS reagoi kansannousuun: 26.10. seuran puheenjohtaja, professori Erkki Itkonen erosi johtokunnan jäsenyydestä, sillä häntä oli vaadittu tuomitsemaan Unkarin kansannousu julkilausumassa. Itkonen ei tähän kuitenkaan suostunut. Seuraavana päivänä SUS yhtyi Suomen Punaisen Ristin vetoomukseen Unkarin hädänalaisten auttamiseksi. 19.11. SUS esitti elokuvateatteri Rexissä unkarilaisen elokuvan *Karuselli* ja luovutti kertyneet lipputulot (67 000 markkaa) Punaisen Ristin *Unkarin apu* -keräykseen. Suomalaiset elokuvatahdet, kuten Tauno Palo ja Ansa Ikonen, keräsivät ennen elokuvaesitystä lahjoituksia noin 25 000 markan verran.

Suomen valtionjohto suhtautui kansannousuun vakavasti. Presidentti Kekkonen otti yhteyttä Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystöön tarjoutuen asian ratkaisemiseksi välittäjäksi ja oli valmis jopa matkustamaan Budapestiin enemmän verenvuodatuksen estääkseen. Asia oli Kekkoselle tunnepitoinen, sillä kyseessä oli sukulaiskansa, jota kohtaan Kekkosella ja niin monella muullakin suomalaisella oli vanhoja heimosympatioita. Kekkonen oli kuitenkin huomattava, ettei hän pystynyt vaikuttamaan asiaan.

Virallisissa kannanotoissaan Suomen poliittinen johto oli kuitenkin varovainen, mistä se sai paljon kritiikkiä Suomen lehdistöltä, eikä sen toiminta vastannut

Näyttelijät Ansa Ikonen, Tarmo Manni ja Tauno Palo ottavat elokuvateatteri Rexissä 17.11.1956 vastaan avustuksia Unkarin apu-keräykseen. Näyttelijät keräsivät 25 000 markkaa, ja elokuvan pääsylipputulot olivat 67 000 markkaa. Kuva: Suomi-Unkari Seura.

suomalaisten enemmistön tunteita. YK:n yleisistunnon Suomi pidättäytyi äänestämästä päätöslauselmissa, joissa se olisi joutunut asettumaan Neuvostoliittoa vastaan. Kekkonen oli ottanut neuvoja vastaan muun muassa presidentti Paasikiveltä, jonka mielestä Suomi joutuisi ottamaan asiassa kantaa Unkaria vastaan. Suomen ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Ralph Enckell painotti tämän kuitenkin vievän pohjan Suomen puolueettomuuspolitiikalta, minkä takia Suomen YK-lähettilästä G. A. Gripenbergiä ohjeistettiin pidättäytymään äänestämästä.

Kekkonen painotti, ettei Neuvostoliiton toimien tuomitseminen auttaisi Unkaria millään tavoin, mutta sen sijaan vahingoittaisi Suomen ja Neuvostoliiton suhteita. Kekkonen ei myöskään voinut hyväksyä Nagyn yksipuolista eroilmoitusta Varsovan liitosta, vaan piti sitä jopa vaarallisena Euroopan rauhalle. Täten Unkarin kansannoususta muodostui myös muistutus Suomen johdolle Neuvostoliiton, Euroopan ainoan supervallan, olemassaolosta. Suomen toiminta YK:ssa olikin oiva esimerkki maan kylmän tunteettomasta kansallisesta realismista, joka tultiin jatkossa paremmin tuntemaan Paasikiven–Kekkonen linjana.

EPÄVIRALLISEN JA VIRALLISEN RAJAMAASTOSSA

Unkarin kansannousun jälkeen Suomen ja Unkarin suhteita oli jälleen alettava kehittää eri pohjalle. Unkarin uusi johtohahmo János Kádár, joka pysyi vallassa aina vuoteen 1988 saakka, oli pitkän aikaa kansainvälisesti hyljeksitty henkilö. Kesken kansannousun Kádár oli lennätetty Moskovaan – yhdessä maan entisen Helsingin-lähettilään Ferenc Münnichin kanssa – ja lopulta hänet oli nimitetty Unkarin uudeksi johtajaksi. Kádár, palattuaan neuvostojoukkojen mukana Unkariin, perusti marraskuun 4. päivänä vastahallituksen Nagyn hallitukselle ja julisti oman hallituksensa edustavan jo aiemmin perustettua uutta Unkarin sosialistista työväenpuoluetta (USTP). Kádár palasi marraskuun 7. päivänä Budapestiin neuvostojoukkojen mukana, eikä hänen alkunsa Unkarin johdossa ollut helppo. Hän joutui alusta alkaen kamppailemaan auktoriteettinsa ja uskottavuutensa eteen. Häntä pidettiin vallankumouksen petturina ja hänen sanottiin olevan Unkarin vihatuin mies. Hjelt tulkitsikin Kádárin vallan perustuvan ainoastaan neuvostotankkeihin.

Samaan aikaan Kádárin oli näytettävä neuvostojohdolle olevansa oikea mies tehtävään ja turvattava selustansa. Kansannousu julistettiin vastavallankumoukseksi, ja siihen osallistuneiden henkilöiden tulkittiin edustaneen taantumuksellisia voimia. Kádár pani alulle repression eli kurinpalautuksen, minkä seurauksena vuosien 1956–1961 välillä 341 henkilöä hirtettiin (heidän joukossaan mm. Imre Nagy 16.6.1958), kymmenentuhannet joutuivat vankilaan ja internointiin leireille ja sadattuhannet pakenivat maasta. Kurinpalautuksessa käytetyt kovat otteet herättivät lännessä vastalauseiden aallon ja tekivät Kádárista käytännössä vuosiksi *persona non grata*. Länsi katsoi Kádárin hallinnon olevan pelkästään Moskovan asettama marionettihallitus, jonka kanssa he eivät halunneet olla missään tekemisissä. Käytännössä länsi oli voimaton eikä voinut vaikuttaa tapahtumien kulkuun, vaikkakin niin sanottu Unkarin-kysymys pysyi YK:n yleiskokouksen asialistalla aina vuoteen 1962 asti. On historian ironiaa, että vuosikymmenten mittaan Kádárista kehittyi lännen suosima ja arvostama itäblokin valtionpäämies.

Suomen poliittinen johto piti alkuun etäisyyttä Unkarin uuteen hallintoon, eikä virallisten suhteiden kehittämisessä haluttu kiirehtiä. Maiden väliset suhteet alkoivat kuitenkin yllättävän nopeasti normalisoitua ja toukokuussa 1957 Suomen uudeksi asiainhoitajaksi Budapestiin nimitetty Toivo Heikkilä (1957–1963), joka oli jo toisen maailmansodan aikana ollut Unkarissa lähetystösihteerinä, raportoi Unkarin johdon lukevan myös Suomen kuuluvan ns. ”rauhanleiriin”. Unkarin uusi hallinto näytti arvostavan Suomen hallitusta, joka ei ollut suostunut vastaanottamaan unkarilaisia kansannousun pakolaisia siinä pelossa, että joutuisi poliittisen painostuksen

alla palauttamaan heidät. Suomen johdolla oli hyvässä muistissa inkeriläispakolaisten kohtalo toisen maailmansodan jälkeen.

Tammikuussa 1958 Heikkilä raportoi omasta yllättyneisyydestään, mitä maiden välisten suhteiden kehittymiseen tuli:

” – Suomen ja Unkarin suhteet ovat kuin ihmeen kautta säilyneet hyvinä poliittisesta maanjärityksestä huolimatta, taikka muodostuneet ehkä suorastaan erinomaisiksi tuon järkyttävän intermezzon jälkeen. – Suomi ja suomalaiset ovat siten kaikkien muutosten jälkeenkin ja ehkä vielä ehdottomammin kuin ennen ensimmäisillä paikoilla ystävien joukossa varsinaisen kansan keskuudessa ja erittäin hyvin sijoittuneina myös nykyisen järjestelmän tämän hetken olosuhteita varten valitsemassa näkökulmassa.”

Vaikka Kádárin hallinto näytti arvostavan Suomi-suhteitaan, maiden viralliset suhteet pysyivät varautuneina. Suomen hallitus ei halunnut Suomea samastettavan lännessä osaksi itäblokkia, minkä takia suhteiden kehittyminen liian lämpimiksi oli estettävä. Suhteita voitiin kuitenkin kehittää epävirallisella tasolla. SUS:n johto vieraili Unkarissa jo lokakuussa 1957 keskustelemassa muun muassa kulttuurisopimuksen solmimisesta Suomen ja Unkarin välille. Kulttuurisuhteet olivat Unkarille tiivis osa virallista ulkopolitiikkaa, ja niistä haluttiin tehdä viralliset. Suomen johto puolestaan painotti suhteiden kehittämistä epävirallisella tasolla, jotta maan kansainvälinen maine ei tahrantuisi. Täten raja epävirallisen ja virallisen rajamaastossa hämärtyi.

Suomi ja Unkari solmivat lopulta uuden kulttuurisopimuksen 6.6.1959, kun Suomen opetusministeri Heikki Hosia matkusti Budapestiin sopimuksen allekirjoittamista varten. Kulttuurisuhteet saivat näin virallisen pohjan. Sopimus oli poikkeuksellinen, sillä se oli ensimmäinen virallinen kulttuurisopimus kapitalistisen ja sosialistisen maan välillä. Virallinen kulttuurisopimus oli Unkarille tärkeä, sillä sen avulla saatiin kulttuurivaihto valtion valvonnan alaiseksi, koko suomalainen yhteiskunta kulttuurivaihdon vaikutuksen piiriin ja luotua poliittinen perusta kulttuurirityölle Suomessa. Suomessa oltiin hyvin perillä sopimuksen poliittisesta luonteesta, ja sopimusta pyrittiin muokkaamaan niin, ettei siitä muodostuisi propagandan levittämisen väylää.

Sopimuksesta neuvoteltaessa ongelmalliseksi osoittautui muun muassa sen nimeäminen ja pohja, toisin sanoen tuliko sopimuksen perustua vanhaan, vuoden 1937 kulttuurisopimukseen vai pitikö maiden solmia täysin uusi sopimus. Vuoden 1937 sopimus muistutti unkarilaisia maailmansotien välisestä Horthyn ajasta ja oli täten heille epätoivottava. Lopulta osapuolet kuitenkin päättivät, että vuoden 1937 kulttuurisopimus tuli pohjaksi uudelle sopimukselle, mutta monin muutoksin ja hienosäädöin. Esimerkiksi heimosuhteiden painotusta vähennettiin, mutta niitä ei poistettu sopimuksesta kokonaan.

SUHTEET UUELLE TASOLLE: KEKKONEN UNKARISSA 1963

Kulttuurisopimus lähensi myös Suomen ja Unkarin poliittisen tason suhteita. Ennen sen allekirjoittamista Suomen eduskunnan toinen varapuhemies Johannes Virolainen vieraili Unkarissa, ja huhtikuussa unkarilainen parlamenttivaltuuskunta suoritti vastavierailun Suomeen. Syksyllä Suomen pääministeri V. J. Sukselainen teki epävirallisen matkan Unkariin tavaten Unkarin poliittisen elämän huomattavimmat henkilöt, myös Kádárin. Sukselaisen vierailu vahvisti maiden välisten suhteiden normalisoitumisen, mutta ei vielä niiden laajentumista. Todisteeksi suhteiden korrektiudesta maat nosivat lähetystönsä suurlähetystötasolle 1.3.1960. Ajankohta oli poikkeuksellinen, sillä Kádárin johtama Unkari oli vielä kansainvälisesti hyljeksitty valtio.

Vasta vuosi 1963 osoittautui läpimurtovuodeksi Kádárin hallinnolle ulkopolitiittisten suhteiden saralla. Loppuvuodesta 1962 Unkarin-kysymys poistettiin YK:n yleisistunnon asialistalta, sillä Kádár oli luvannut Yhdysvaltain johdolle Unkarissa julistettavan yleisen armahduksen kaikille kansannousuun osallistuneille henkilöille. Tämä tapahtuikin maaliskuussa 1963, jonka jälkeen Unkari saattoi jälleen alkaa kehittää maansa ulkopolitiittisia suhteita. Kesällä Unkarissa vieraili sekä YK:n pääsihteeri U Thant että Yhdysvaltain entinen varapresidentti Richard Nixon. Pian tämän jälkeen länsimaat alkoivat yksi toisensa jälkeen parantaa suhteitaan Unkariin nostaten lähetystönsä symbolisesti suurlähetystötasolle. Muutos oli suuri, sillä Kádárin Unkari muuttui pian kansainvälisestä hylkiöstä lännen silmäteräksi. Syynä tähän oli muun muassa Kádárin esittämä liberaalimpi politiikka, jonka iskulauseena tuli toimimaan ”jos et ole meitä vastaan, olet puolellamme”. Kontrasti Rákosin aikaan oli suuri.

Myös Suomen ja Unkarin suhteet kokivat sen aikaisen huippunsa, kun presidentti Kekkonen matkusti Unkariin 12.–15.5.1963 ollen ensimmäinen länsimaata edustava valtionpäämies, joka vieraili Kádárin Unkarissa. Kekkonen, joka oli aiemmin vierailut Unkarissa vuoden 1928 Budapestissa järjestetyn suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin aikana, matkusti Unkariin Jugoslaviasta, jossa hän oli tavannut Titon. Unkarin-vierailu oli puolestaan luonteeltaan epävirallinen, ja tätä Kekkonen nimenomaan halusi painottaa. Tämän takia lähes koko muu Jugoslavian-vierailulla mukana ollut seurue ei matkustanut presidentin kanssa Unkariin. Tästä kaikes-ta huolimatta Kekkonen tapasi Unkarin koko poliittisen kerman, mukaan lukien Kádárin. Unkarilaiset pyrkivät puhumaan suomalaisten kanssa politiikasta tässä kuitenkin epäonnistuen. Kekkonen pyrki pelaamaan kaiken varman päälle ja varjelemaan matkan epävirallista luonnetta, jotta kritiikille ei jäisi sijaa. Vuoden 1956 tapahtumat olivat vielä tuoreessa muistissa.

Presidentti Kekkonen vieraili vuoden 1963 Unkarin-vierailunsa aikana myös Unkarin Hortobágyissa pustalla. Kuva MTI Photo Vigovszki Ferenc.

Kekkonen vierailua pidettiin onnistuneena ja unkarilaiset tulkitsivat Kekkonen antaneen hyväksyntänsä Kádárin hallinnolle. Unkarilaiset olivat myös kuulleet suomalaisdelegaatiolta, ettei Kekkonen ollut pitkään aikaan ollut yhtä hyvällä tuulella kuin Debrecenissä. Isännät olivatkin tehneet kaikkensa, jotta vieraat viihtyisivät hyvin. Vierailuun oli kuulunut muun muassa matka Hortobágyin pustalle, jonne Kekkonen oli kovasti toivonut pääsevänsä.

Myös Kekkonen oli matkaan tyytyväinen. Kádár oli tehnyt häneen hyvän vaikutuksen rehellisellä ja suoralla puhetyylillään. Kekkonen kirjoitti päiväkirjaansa seuraavasti: "Kadar vaikutti todella miellyttävältä ja järkevältä mieheltä. Hiljaista, itseironian sävyttämää huumoria. Puhui avoimesti vuoden 1956 tapahtumista. Rakosi oli tehnyt suuria virheitä, mutta lännen lupaukset avunannosta vaikuttivat ratkaisevasti kapi-naannousuun. [sic!]" Kekkonen ja Kádár ymmärsivät toisiaan ja tulivat vastaisuudessa viihtymään hyvin yhdessä – asianlaita, joka ei voinut olla vaikuttamatta muuta kuin positiivisella tavalla maiden välisten suhteiden kehittymiseen.

Unkarilaiset olivat erittäin tyytyväisiä siihen, että Kekkonen ja Kádárin tapaaminen oli saatu järjestettyä. Unkarin Helsingin-suurlähettiläs Sándor Kurtán (1963–1968)

ylisti Suomen uutta Budapestin-suurlähettilästä Reino Palasta (1963–1965), joka oli onnistunut kaikissa järjestelyissä erinomaisesti siitä huolimatta, että hän oli saapunut Unkariin vain kaksi viikkoa ennen vierailua.

Kekkonen vierailu toimi suotuisana perustana Suomen ja Unkarin korkean tason henkilösuhteiden lisäämiselle. Kekkonen vierailu mahdollisti maiden välisten suhteiden aktiivisemmän kehittämisen, ja valtuuskunnat maiden välillä lisääntyivät huomattavasti. Vielä vuoden 1963 aikana Unkarissa vieraili sekä Kustaa Vilkuna, Kekkonen luotettu ja neuvonantaja Unkariin liittyvissä asioissa, että suomalainen parlamenttidelegaatio. Suhteiden popularisoitumisesta kertoo myös se, että vuonna 1964 alettiin järjestää organisoituja pakettimatkoja Suomesta Unkariin.

KULTTUURISTA, TALOUDELLISTA JA TEKNISTIEETEELLISTÄ YHTEISTYÖTÄ

Yhteistyömuotoja pyrittiin lisäämään myös kulttuurisuhteiden saralla. Kulttuuri oli Unkarissa tiivis osa politiikkaa ja puolueen kontrollin alaisuudessa. Kádárin Unkarin kulttuuripoliittinen linja oli György Aczélin käsialaa ja määritteli kulttuuritoiminnan kategorioihin tuettu (*támogatott*), siedetty (*túrt*) ja kielletty (*tiltott*).

Viiden vuoden välein järjestettävistä kansainvälisistä fennougristikongresseista muodostui jatkuva perinne, joka jatkuu yhä edelleen. Niiden voitiin tulkita jatkavan maailmansotien välisen ajan suomalais-ugrilaisten kulttuurikongressien perinnettä, mutta uuden ajan ehdoin: antikommunismista oli luovuttava sosialismin ja sen saavutusten ylistämiseksi sekä "edistyksen" vaalimiseksi. Ensimmäinen kongressi oli järjestetty jo vuonna 1960 Budapestissa, mutta vuonna 1965 Helsingissä järjestetyn kongressin jälkeen varmistettiin perinteen jatkuminen. Tämän jälkeen kongresseja on järjestetty viiden vuoden välein. Seuraava kongressi järjestään 9.–14.8.2010 Unkarin Piliscsabassa.

Kulttuurivaihtoa lisättiin myös kahdenvälisellä tasolla. Kulttuurisopimus toimi sopivana viitekehysenä, sillä sen avulla pystyttiin määrittelemään kulttuurivaihdon sisältö. Asiasta sovittiin yhteiskomiteassa, joka alkujaan kokoontui vuosittain, mutta 1960-luvun puolivälistä lähtien suomalaisten toiveesta joka toinen vuosi. Uusi piirre kulttuurivaihdossa olivat ystävyysviikot, joita ruvettiin järjestämään vuodesta 1967 lähtien joka kolmas vuosi.

Unkarilaisten tavoitteena oli kuitenkin yhteistyön laajentaminen teknistieteellisiin suhteisiin. Kulttuurisuhteet olivat unkarilaisille tärkeitä, mutta maan johto toivoi tiiviimpää yhteistyötä muillakin kuin vain ns. kansallisten tieteiden, kuten etnologian ja kielitieteen, aloilla. Suomen kautta Unkari pyrki saamaan länsimaista taitotietoa

(*know-how*). Kylmän sodan aikana teknologinen kehitys oli tehnyt suuren harppauksen eteenpäin, mutta sitä oli jäämässä kohtalokkaasti jälkeen. Vain uuden teknologian ja taitotiedon avulla pystyttiin turvaamaan maan talouden uudistuminen. Keskeistä Kádárin poliittisessa ajattelussa oli kansan depolitisoiminen ja tyytyväisenä pitäminen jatkuvan taloudellisen hyvinvoinnin, elintason jatkuvan kasvun ja vakauden turvin, jotta vuoden 1956 tapahtumat eivät enää koskaan toistuisi. Tätä ajatusrakennelmaa on myöhemmin kutsuttu *kádárismiksi*, mutta suurempi yleisö tuntee sen paremmin *gulasikommunismina* tai *jääkaappisocialismina*.

Vuosien 1966–1967 kuluessa Kádárin hallinto tuli siihen tulokseen, että sen oli tarve harjoittaa itsenäisempää ja aloitteellisempaa ulkopoliittikkaa. Taustalla oli tieto ratkaisua odottavista taloudellisista ja yhteiskunnallisista ongelmista. Taloudellisten ja teknisten suhteiden kehittäminen länsimaiden kanssa sekä lainojen ja luottojen saaminen muodostuivat Kádárin hallinnolle kohtalonkysymyksiksi.

Vuonna 1968 Unkarin johto oli aloittanut pitkään suunnitellun talousreformin soveltamisen käytännössä. Uudeksi talousmekanismiksi kutsuttu järjestelmä pyrki uudistamaan Unkarin talousjärjestelmää soveltamalla markkinamekanismeja sosialistiseen talouteen ja tuomalla tuotannon ja hinnoittelun lähemmäksi markkinoita. Sen tarkoituksena oli myös tehdä Unkarin talous ja teollisuustuotanto kansainvälisesti kilpailukykyisemmiksi. Talousreformi oli ennenkuulumaton eikä vailta epäilijöitä. Muut sosialistiset valtiot kokivat Unkarin talousreformin vaarallisenä esimerkkinä ja kritisoivat maan olevan tiellä kohti kapitalismia. Myöskään reformin aloittamisvuosi ei ollut kansainvälispoliittisesti suotuisin, sillä Prahan kevät ja Tšekkoslovakian miehitys elokuussa 1968 johtivat ortodoksisemmän poliittisen linjan syntyyn Kremlissä. Kádár pyrki ostamaan sisäisen liikkumatilan olemalla ulkopoliittisesti uskollinen. Lopulta vuonna 1972 Kreml asettui kuitenkin vastustamaan talousreformia, minkä takia Unkarin oli keskeytettävä uudistukset.

Tässä viitekehyksessä Suomen ja Unkarin yhteistyötä talouden, tekniikan ja tieteen alueilla alettiin laajentaa korkean poliittisen johdon tasolla. Helmikuussa 1968 Suomen kauppa- ja teollisuusministeri Olavi Salonen ja toukokuussa Suomen hallituksen vaihduttua salkun itselleen saanut Grels Teir vierailivat Unkarissa. Lokakuussa 1968 ulkoministeri Ahti Karjalaisen virallisen vierailun yhteydessä Suomen ja Unkarin välille solmittiin vuosiksi 1968–1973 uusi kahdenkeskinen kauppasopimus, jolla kaupan volyymiä pyrittiin lisäämään merkittävästi. Vuonna 1974 allekirjoitettu KEVSOS-sopimus, jolla poistettiin vastavuoroisen kaupan esteitä muun muassa tullieduin, pyrki helpottamaan taloussuhteiden laajentamista entisestään. 1970-luvun loppuun mennessä Unkarista oli tullut Neuvostoliiton jälkeen Suomen toiseksi suurin sosialistinen kauppakumppani, mutta kaupan

volyymi ei edelleenkään ollut päättä huimaava: 0,3 prosentin tasosta vuonna 1969 Unkarin osuus Suomen ulkomaankaupasta oli noussut ainoastaan noin 0,7 prosentin tasolle.

Vuonna 1969 presidentti Kekkonen valtiovierailun aikana koettiin suhteiden sen aikainen huippu, sillä Suomen ja Unkarin välille solmittiin sopimus taloudellisesta ja teknistieteellisestä yhteistyöstä sekä sovittiin viisumipakon poistamisesta 1.1.1970 alkaen. Seuraavana vuonna Suomen ja Unkarin välille solmittiin konsulisopimus. Nämä sopimukset lisäsivät liikennettä Helsingin ja Budapestin välillä merkittävästi. Vuonna 1976 Suomen Akatemian ja Unkarin tiedeakatemian välillä solmittiin yhteistyösopimus, joka institutionalisoi maiden välisen tiedevaihdon ja -yhteistyön. Eräs yhteistyön muoto olivat myös Suomen ja Unkarin ns. tiedepäivät, joista Suomessa ensimmäiset järjestettiin syksyllä 1968, mutta Unkarissa vasta toukokuussa 1979.

Erityispiirre maiden välisissä tiedesuhteissa oli psykologien yhteistyö pyrkimyksessä niin sanotun uuden ihmisen luomiseen. Käytännön sovellutus tästä saatiin liikennepoliittikan alalla, sillä molempien valtioiden johto oli huolissaan maidensa liikenneonnettomuuksien ja -kuolemien määristä. Suomi ja Unkari solmivat 30.5.1975 sopimuksen liikenneyhteistyön kehittämiseksi, minkä seurauksena *Liikenneturva* esitteli unkarilaisille mm. heijastimet. Yhteistyö maiden välillä kehittyi laajaksi ja sai jopa kansainvälisesti tunnustusta.

EUROOPAN TURVALLISUUDEN ASIALLA

Suomi oli tärkeä yhteistyökumppani Unkarille myös poliittisista syistä. Presidentti Kekkonen ulkopoliittista linjaa arvostettiin laajalti. Kekkonen katsottiin työskentelevän rauhan asian puolesta sekä pyrkivän sillanrakentajan rooliin idän ja lännen välille. Suomen puolueettomuuspolitiikkaa kutsuttiinkin Unkarissa ”aktiiviseksi” ja ”positiiviseksi”, sillä se oli sopivan anti-imperialistista ja rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikan mukaista. Täten Suomen puolueettomuuspolitiikka oli sosialististen valtioiden etujen mukaista. Unkarin ulkopoliittisiin tavoitteisiin kuuluikin Suomen puolueettomuuspolitiikan tukeminen ja turvaaminen sekä Suomen saaminen lähemmäksi sosialistista leiriä.

Suomen sisäpoliittinen kehitys oli myös menossa 1960-luvun puolivälissä unkarilaisten kannalta positiivisempaan suuntaan. Vuonna 1966 Suomessa perustettiin kansainrintamahallitus, johon myös SKDL otti osaa. Suomen sosiaalidemokraatit olivat tulleet jälleen salonkikelpoisiksi Rafael Paasion asettuessa hallituksen johtoon ja Väinö Leskisen lakattua Kekkonen kritisoimisen ja muutettua suhtautumistaan häneen.

Unkarin ja Suomen hyvistä suhteista kertoo muun muassa korkea-arvoisten unkarilaisten poliitikkojen osanotto Suomen itsenäisyyspäivän kunniaksi järjestettyihin

Helmikuun 17. päivänä vuonna 1967 suurlähettiläs Erdem Raustila (oik.) luovutti kuuluisalle unkarilaiselle säveltäjälle Zoltán Kodálylle Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan I luokan komentajamerkin. Kodály menehtyi vain muutama viikko kunniamerkin luovuttamisen jälkeen 6.3.1967. Kuva: MTI Photo Ferenc Vigovszki.

juhlallisuuksiin. Varsinkin vuoden 1967 itsenäisyyspäivän vastaanotto osoittautui yleisömenestykseksi, sillä juhlallisuuksia kunnioitti läsnäolollaan suuri joukko unkarilaisia poliitikkoja ja ministereitä ministerineuvoston puheenjohtaja Jenő Fockista ulkoministeri János Péteriin. Suomen Budapestin-suurlähettiläs E. O. Raustila (1965–1969) kommentoi joulukuussa 1967 asiaa seuraavasti: ”Koska unkarilaiset itsekin arvostavat ulkovaltojen järjestämät tilaisuudet niihin osallistuneiden ylimmän portaan henkilöiden lukumäärän mukaan, voimme täydellä syyllä todeta päässeemme kakkossijalle Neuvostoliiton jälkeen.” Vertailun vuoksi mainittakoon, että Ruotsin kansallispäivän kunniaksi järjestetyn vastaanoton vieraina oli vain kaksi unkarilaista varaulkoministeriä vuonna 1965.

Keskeiseksi teemaksi 1960-luvun lopun kansainvälisessä politiikassa nousi kysymys Euroopan turvallisuudesta, joka tuli näyttelemään suurta roolia myös Suomen ja Unkarin suhteissa. Neuvostoliiton ulkopoliitiikan kestotavoitteena oli aina 1950-luvun puolivälistä alkaen ollut Euroopan toisen maailmansodan jälkeisten rajojen eli ns. *status quon* vakiinnuttaminen. 1960-luvun kuluessa Euroopan sosialistiset maat alkoivat voimakkaammin vaatia Euroopan turvallisuutta käsittelevän konferenssin koollekutsumista. Keväällä 1969 Varsovan liiton maiden Budapestin-vetoomuksella oli vaikutusta myös Suomen valtiojohtoon suhtautumiseen asiassa. Neuvostoliitto oli patistanut Suomea jo pitkään olemaan aktiivinen asiassa, ja myös muut itäblokin valtiot markkinoivat ideaa Suomelle aktiivisesti. Jo ulkoministeri Karjalaisen virallisen vierailun yhteydessä lokakuussa 1968, kaksi kuukautta Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen, oli Unkarin johto pyrkinyt myötävaikuttamaan siihen, että Suomen kanta asiaan muodostuisi positiiviseksi.

Toukokuussa 1969 Suomen hallinto päätti tehdä oman aloitteen Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin koollekutsumiseksi, joka oli osoitettu Euroopan kaikille osapuolille, mukaan lukien molemmat Saksat, sekä Yhdysvalloille ja Kanadalle. Kekkonen päätti tarjota Helsinkiä konferenssin pitopaikaksi. Unkari piti Suomen aloitetta hyvänä ja alkoi aktiivisesti tukea sitä – välillä jopa niin aktiivisesti, että suomalaispoliitikkojen oli hillittävä unkarilaisten intoa asiassa ja painotettava tien konferenssin toteutumiseen olevan pitkä ja kivinen. Suomen johto halusi myös painottaa aloitteensa itsenäisyyttä, jotta länsi ei saisi lisäperusteita suomettumisväitteilleen.

Presidentti Kekkonen suoritti valtiovierailun Unkariin 26.9.–1.10.1969 ollen vasta toinen länsimainen valtionjohtaja, joka vieraili virallisesti Kádárin hallinnon Unkarissa. Vierailusta muodostui todellinen käännekohta maiden välisissä suhteissa. Sen lisäksi, että vierailun aikana solmittiin sopimukset talousteknisestä yhteistyöstä ja viisumivapaudesta, edistettiin vierailulla poliittisten suhteiden lähentymistä entisestään ja mahdollistettiin laajempi yhteistyö poliittisten asioiden saralla. Vierailun aikana presidentti Kekkonen nimitettiin myös Budapestin ELTE-yliopiston kunniatohtoriksi.

Pääsihteeri János Kádár Helsingin kauppatorilla Suomen-vierailunsa aikana 29.9.1973. Vasemmalla Helsingin kaupunginjohtaja Teuvo Aura ja oikealla presidentti Urho Kekkonen. Kuva: MTI Photo Ferenc Vigovszki.

Kekkonen vierailun agendalle oli kuulunut ennen kaikkea ETYK, jonka järjestämiseen liittyvistä asioista saatiin käyntiin ajatustenvaihto kaikkein korkeimmalla poliittisella tasolla. Vastaisuudessa Suomen ja Unkarin korkein poliittinen johto tapasi säännöllisesti. Vuonna 1971 Unkarin pääministeri Jenő Fock, ulkoministeri János Péter ja puhemiesneuvoston puheenjohtaja Pál Losonczi vierailivat Suomessa. Kaksi vuotta myöhemmin, vuonna 1973, oli puolestaan Kádárin vuoro matkustaa Suomeen. Unkarin Helsingin-suurlähettilään Rudolf Rónain suurlähettiläskausi (1969–1976) oli täten erityisen työntäyteinen ajankohta Suomen ja Unkarin suhteissa.

Helsingin Finlandia-talossa 30.7.1975 järjestetty Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin päätöskokous muodostui sekä Kekkonen että Kádárin urien huippukohtaksi. Kekkonen pääsi avauspuheenvuorossaan korostamaan Suomen puolueettomuutta painottaen konferenssin

pitopaikan olevan puolueettomalla maaperällä. Myös Kádár sai osan kunniaista. Unkarille ETYK tarkoitti ennen kaikkea ulkopoliittisen liikkumatilan sekä läntisten taloussuhteiden lisääntymistä. Menestys oli propagandavoitto rauhanomaiselle rinnakkaiselolle ja taidon näyte eri yhteiskuntajärjestelmän omaavien Suomen ja Unkarin yhteistyöstä.

Helsingin huippukokous heinä–elokuun taitteessa 1975 oli liennytyksen (*détente*) huipentuma. Kokouksessa ei kuitenkaan muutettu kylmän sodan rintamalinjoja vaan periaatteessa tunnustettiin ne. Siitä huolimatta kokous oli merkittävä, sillä se tarjosi itä–länsisuhteiden kehittämiseksi täysin uuden kanavan. 1.8.1975 allekirjoitetussa päätösasiakirjassa sovittiin lisääntyneestä talous- ja tiedevaihdosta, mutta myös ihmisoikeuksien noudattamisesta. Nämä lisäsivät merkittävästi poliittista liikehdintää itäisessä Euroopassa ja olivat vaikuttamassa suuriin muutoksiin, jotka tapahtuivat vajaan viidentoista vuoden päästä.

AIKA JÄLKEEN HELSINGIN

Suomen ja Unkarin suhteet jatkoivat tiivistymistään Helsingin-huippukokouksen jälkeen. Budapestista oli kehittynyt yksi suomalaisten päättäjien suosituimmista vierailukohteista, sillä vain Moskovaan ja Neuvostoliittoon suuntautui enemmän suomalaisia valtuuskuntia. Asia ei muuttunut tulevina vuosinakaan. Presidentti Kekkonen vieraili heti ETYKiä seuraavana vuonna (17.–20.11.1976) Unkarissa, mikä lopulta jäi hänen viimeiseksi Unkarin-matkakseen. Hänen vierailunsa aikana neuvoteltiin sekä ETYK-prosessin jatkamisen että kahdenvälisen suhteiden tiivistämisen ohella myös Suomen suurlähetystön rauniokiinteistön tulevaisuudesta. Poliittisen päätöksen turvin Suomen valtiolle myönnettiin lupa naapuritontin oston, mikä koettiin suomalaisten osalta välttämättömäksi edellytykseksi uuden lähetystörakennuksen rakentamiseen.

Vuosikymmenten myötä Suomen ja Unkarin suhteet olivat sopeutuneet uuteen kansainvälis-poliittiseen tilanteeseen. Yhteistyö maiden välillä oli kuitenkin löytänyt oman muotonsa ja jatkunut kaikista esteistä

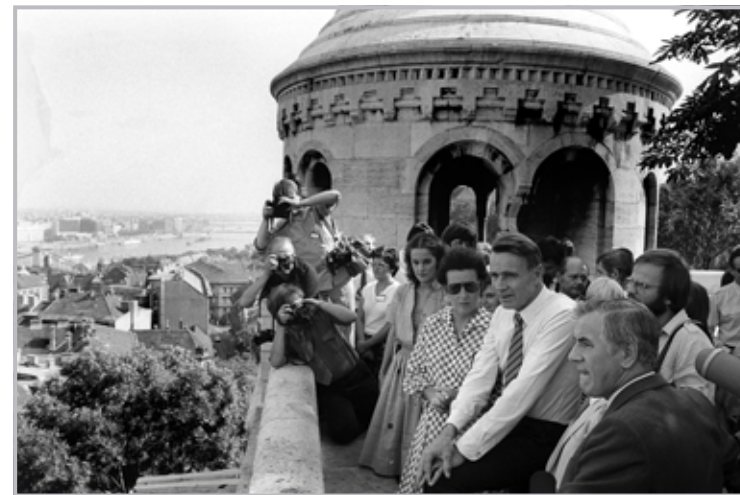

Presidentti Urho Kekkonen pääsihteeri János Kádárin kanssa Kekkosen valtiavierailun yhteydessä 17.11.1976. Kuva: MTI Photo Ferenc Vigovszki.

Presidentti Mauno Koivisto neuvottelemassa pääsihteeri János Kádárin (toinen oik.) ja ministerineuvoston puheenjohtajan Pál Losonczin (kolmas oik.) kanssa Koiviston Unkarin-vierailun aikana 7.9.1982. Kuva: MTI Photo Lajos Soós.

Presidentti Mauno Koivisto Budapestin Kalastajalinna-kohteella 7.9.1982. Kuva: MTI Photo Lajos Soós.

huolimatta. Paljon oli vielä saavutettavaa – varsinkin taloussuhteiden saralla; poliittisen kontekstin ja järjestelmien erilaisuus tuotti välillä esteitä suhteiden kehittämiseksi. Suomen ja Unkarin suhteet olivat kuitenkin poikkeuksellisen laajat kylmän sodan aikana, ja niiden voi hyvällä syyllä sanoa olleen ainutlaatuiset.

Suomen ja Unkarin suhteet olivat lähentyneet ennen kaikkea presidentti Kekkonen ja pääsihteeri Kádárin myötävaikutusten takia. Vallan vaihduttua Suomessa säilyi Suomen ja Unkarin erityiskosketus kuitenkin ennallaan, ja presidentti Mauno Koivisto vieraili Unkarissa heti kautensa ensimmäisenä vuonna 6.–9.10.1982. Pääsihteeri Kádár seurasi Koiviston mallia ja vieraili toisen kerran Suomessa heti seuraavana vuonna

20.–22.9.1983. Koivisto vieraili Unkarissa vielä kerran 6.–8.6.1988. Terävänä talousmiehenä hän oli perillä Itä-Euroopan suurista muutoksista, minkä takia hän heti kesän 1988 Unkarin-vierailunsa jälkeen perusti suomalaisen asiantuntijaryhmän seuraamaan Unkarin taloudellisia ja poliittisia muutoksia. Suomalais-unkarilainen yhteistyö säilyi tiiviinä aina vuoteen 1989 saakka, minkä takia Suomen hallinto pystyi seuraamaan Unkarin ja samalla muun itäisen Euroopan muutoksia lähietäisyydeltä. Suomalaisilla oli täten tietoa tulossa olevista muutoksista, mutta kukaan tuskin uskalsi lopulta ennustaa niin suuria muutoksia niin nopeassa ajassa kuin lopulta tuli tapahtumaan.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja työskentelee Suomen Budapestin-suurlähetystössä EU-politiikkaa seuraavana virkamiehenä.

LÄHDELUETTELO

I ALKUPERÄISLÄHTEET

Arkistolähteet

**Magyar Országos Levéltár, Budapest
Külügyminisztérium**

XIX-J-1-j-Finnország
XIX-J-1-k-Finnország

MSZP Központi Szervezet (M-KS)

M-KS-288-5 Politikai Bizottság
M-KS-288-32 Külügyi Osztály

Ulkoasiainministeriön arkisto, Helsinki

5/C27 Unkari
7/D2 Unkari
66/C Unkari

Painettu alkuperäismateriaali

Kekkonen, Urho, *Urho Kekkonen päiväkirjat* 2, '63-'68. Toim. Suomi, Juhani. Helsinki: Otava 2002.

Sanomalehtiartikkelit

Helsingin Sanomat 5.11.1956

Uusi Suomi 5.11.1956; 8.11.1956

Suomen Sosiaalidemokraatti 5.11.1956

II KIRJALLISUUS

Békés, Csaba, *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztüztében, 1945–1990*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2004.

Békés, Csaba, "Magyar külpolitika a szovjet szövetségi rendszerben, 1968–1989." *Magyar külpolitika a 20. században. Tanulmányok*. Szerkesztette Gazdag, Ferenc & Kiss J. László. Budapest: Zrínyi Kiadó 2004.

Békés, Csaba, Byrne, Malcolm & Rainer, János M. (ed.), *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents*. Budapest: CEU Press 2002.

Borhi, László, "A magyar-amerikai viszony változásai, 1957–1978". *Magyar külpolitika a 20. században. Tanulmányok*. Szerkesztette Gazdag Ferenc & Kiss J. László. Budapest: Zrínyi Kiadó 2004.

Földes, György, "Kádár János külpolitikai nézetei (1957–1967)". *Magyarország helye a 20. századi Európában*. Szerkesztette

Pritz, Pál. Budapest: Magyar Történelmi Társulat 2002.

Halmesvirta, Anssi, *Co-operation Across the Iron Curtain. Hungarian-Finnish Scientific Relations of the Academies from the 1960s to the 1990s*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House 2005.

Halmesvirta, Anssi & Nyyssönen, Heino (ed.), *Hungarologische Beiträge 18. Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*. Jyväskylä: University of Jyväskylä 2006.

Halmesvirta, Anssi, "Unkarilaisia illuusioita ja reaalipolitiikkaa: vuoden 1956 kansannousu Suomen Budapestin-lähettiläiden silmin". *Hungarologische Beiträge 11*. Toim. Lahdelma, Tuomo, Maticsák, Sándor. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House 1998.

Halmesvirta, Anssi & Nyyssönen, Heino, *Unkarin kansannousu 1956*. Helsinki: WSOY 2006.

Jakobson, Max, *20. vuosisadan tilinpäätös II. Pelon ja toivon aika*. Helsinki: Otava 2001.

Kallernautio, Jorma, *Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan Unionin jäsenyyteen 1995*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005.

Litván, György (ed.), *The Hungarian Revolution of 1956. Reform, Revolt and Repression 1953–1963*. New York: Longman 1996.

Meidän Unkari: Suomi-Unkari seura 1950–2000. Toim. Honka-Hallila, Helena. Jyväskylä: Suomi-Unkari Seura 2000.

Oikari, Raija, "On the Borders of Propaganda and What Can Be Said: Hungarian-Finnish Cultural Relations during the Kádár-Kekkonen Era." *Hungarologische Beiträge*

18. *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*. Ed. Halmesvirta, Anssi & Nyyssönen, Heino. Jyväskylä: University of Jyväskylä 2006.

Pohjonen, Juha, "In Kekkonen and Kádár We Trust". *Hungarologische Beiträge 18. Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*. Ed. Halmesvirta, Anssi & Nyyssönen, Heino. Jyväskylä: University of Jyväskylä 2006.

Romsics, Ignác, *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó 2001.

Ruhanen, Maiju: *Huvila Gellért-vuorella. Suomen Budapestin suurlähetystön historiikki 1919–1981*. Helsinki: UM 2004.

Sievers, Jaakko: *Lähtymistä kylmän sodan sallimissa rajoissa – Unkarin ulkopoliittiset suhteet Suomeen 1960-luvulla rauhanomaisen rinnakkaiselon, puolueettomuuden ja heimosukulaisuuden käsitteiden valossa*. Yleisen historian pro gradu -työ. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos 2008. (<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18479>)

Suomi, Juhani, *Urho Kekkonen 1956–1962. Kriisien aika*. Helsinki: Otava 1992.

Unkari: maa, kansa, historia. Huotari, Juhani & Vehviläinen, Olli (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.

Vares, Mari, "Policy of Friendship: The Image of Hungarian-Finnish Relations during the Kekkonen Era." *Hungarologische Beiträge 18. Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*. Ed. Halmesvirta, Anssi & Nyyssönen, Heino. Jyväskylä: University of Jyväskylä 2006.

Ystävät, sukulaiset. Suomen ja Unkarin kulttuuri-suhteet 1840–1984. Pieksämäki: SKS 1984.

SUOMEN JA UNKARIN KIRKKOSUHTEET KYLMÄN SODAN AIKANA

LÄHTÖKOHTA

Jorstain, syyskuun 23. päivän myöhäisiltana vuonna 1976. Saavun Budapestiin Malévin koneella. Ilta on lämmin ja kostean tuoksuva. Tunnelman muistan vieläkin. Tästä alkaa mielenkiintoinen stipendiaattivuosi Unkarissa ja erityisesti sen luterilaisen kirkon piirissä. Tämän vuoden aikana asun Budapestin luterilaisessa teologisessa akatemiassa. Kierrän varsin monissa seurakunnissa, istun pappiloissa yömyöhään ja kuuntelen pappien kertomuksia omasta elämästään, kirkkonsa elämästä ja kansansa vaiheista. Lähtökohtanani on toisaalta periaate: sen minkä kuulen, kätken sydämeeni, mutta en kerro seuraavassa pappilassa enkä teologisessa akatemiassa. Minulle uskottu jää minulle. Toisaalta tiedostan: minua tarkkaillaan, minun liikkeitäni seurataan. On ihmisiä, joita minun virallisena kirkkojen vaihtostipendiaattina tulee tavata. Mutta on myös ihmisiä, joita en saa tavata. Tai jos salassa tapaan, minun on tiedettävä, ettei se pysy salassa!

Tullessani Unkariin minulla on mielessäni tutkimusteema. Haluan perehtyä unkarilaiseen diakonian teologiaan. Jo muutaman viikon aikana selviää, että en pysty sitä tutkimaan – en ainakaan niin kuin itse ymmärrän tutkimuksen. Kriittiseen

Osa teologisen akatemian uusista opiskelijoista vuonna 1976. Vasemmalla Paavo Kettunen. Kuva: Paavo Kettunen.

tutkimukseen ei ole tilaa. Varsinaiset tutkimukselliset intressit saavat siis jäädä. Tutkimuskohteena on elämä – kirkon, yksilön ja kansan elämä. Se vetää puoleensa.

Edellä oleva on lähtökohta tälle artikkelille. Kun tarkastelen Suomen ja Unkarin kirkkosuhteita, sen taustalla ovat koko ajan omat kokemukseni 1970-luvun poliittisessa ja kirkollisessa tilanteessa Unkarissa. Ne luovat perspektiivin ja ikkunan, joiden kautta katselen kirkkojemme välisiä suhteita.

Stipendiaatiksi valitseminenkin kuvaa tuota aikaa. Minun ei tarvinnut hakea, vaan minua pyydettiin stipendiaatiksi. Stipendi ei muiden apurahojen tavoin ollut vapaasti haettavana. Unkari oli kansantasavalta, jonne lähetettävät stipendiaatit Suomen kirkko kutsui. – Taustalla olivat muutamat vaikeat ja kirkkojemme suhteita rasittaneet kokemukset stipendiaattivaihdosta.

KIRKOLLISTEN YHTEYKSIEN TAUSTAT

Suomen ja Unkarin luterilaisten kirkkojen välisten yhteyksien taustaksi on syytä hahmottaa lyhyesti se konteksti, jonka pohjalta yhteydet nousivat. Unkarin kymmenmiljoonaisesta kansasta roomalais-katoliseen kirkkoon laskettiin kuuluvan noin 60 %. Reformoituja oli tilastoitu 2 miljoonaa ja luterilaisia noin 400 000. Koska tarkkaa kirkkokuntien jäsenrekisteriä ei ollut, luvut ovat vain suuntaa-antavia.

Kirkkojen toimintaa Unkarissa sääteli elokuun 20. päivänä 1949 voimaan tullut perustuslaki. Se määritteli ”kaikille kansalaisille omantunnonvapauden sekä oikeuden harjoittaa vapaasti uskontoa”. Lisäksi todettiin: ”Omantunnonvapauden varmistamiseksi Unkarin kansantasavallassa erotetaan kirkko valtiosta.” Puhe-, paino- ja yhdistymisvapaus oli taattu ”sillä edellytyksellä, ettei tämä vapaus ole ristiriidassa työtätekevien kansalaisten etujen kanssa”.

Jo ennen perustuslain voimaantuloa oli Unkarin valtion ja luterilaisen kirkon välillä tehty vuonna 1948 sopimus, jolla kirkko ja valtio erotettiin toisistaan ja jossa määriteltiin kirkon toiminnan mahdollisuudet ja rajat. Sopimuksen tekeminen herätti kirkon piirissä voimakkaita jännitteitä, ja kirkonjohtajat, jotka eivät halunneet allekirjoittaa sopimusta, vaihdettiin.

Valtion ja kirkon virallinen erottaminen toisistaan merkitsi, että valtio tosiasiallisesti valvoi kirkkojen toimintaa. Tämä näkyi hyvin konkreettisesti kirkon ulkomaanyhteyksien hoitamisessa, kuten mahdollisuuksissa matkustaa ulkomaille. Tätä valvontatehtävää Unkarin valtio toteutti vuonna 1951 perustetun valtion kirkollisasiain viraston (Állami Egyházügyi Hivatal, ÁEH) kautta.

Pienestä koostaan huolimatta – ja osittain juuri sen tähden – Unkarin luterilainen kirkko on ollut aktiivinen kansainvälisissä suhteissaan. Myöskään kylmän sodan vuosina se ei halunnut olla vain avustuksia vastaanottava vaan kansainvälisissä kirkollisissa yhteyksissä myös vaikuttava osapuoli. Se työskenteli aktiivisesti Luterilaisessa maailmanliitossa (LML), Kirkkojen maailmanneuvostossa (KMN), Euroopan kirkkojen konferenssissa (KEK) sekä Prahan kristillisessä rauhankonferenssissa (CPC). Sotien jälkeisten kansainvälisten kontaktien merkittävin saavutus Unkarin luterilaiselle kirkolle oli vuonna 1984 Unkarissa pidetty LML:n seitsemäs yleiskokous. Yhteistyö Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa on ollut osa Unkarin luterilaisen kirkon kansainvälisiä yhteyksiä. Tästä huolimatta Suomen kirkkosuhteilla on Unkarin luterilaisessa kirkossa ollut aivan erityinen asema.

KIRKKOSUHTEIDEN LÄHTÖKOHDAT JA AJANJAKSOT

Suomen ja Unkarin kirkkojen suhteita ei voida tarkastella vain virallisten kirkkoinstituutioiden välisinä suhteina, vaan niihin kuuluvat myös kirkollisten järjestöjen ja yksittäisten kristittyjen suhteet. Vuoteen 1965 saakka näitä yhteyksiä hoitivatkin pääasiassa muut kuin kirkon viralliset tahot.

Suomen ja Unkarin yhteiskunnallisissa ja kirkollisissa suhteissa voidaan erottaa ainakin neljä eri vaihetta. Ensimmäinen, useita vuosisatoja kestänyt ja ensimmäisen maailmansodan loppuun ulottuva vaihe oli erityisesti kielentutkijoiden aikaa. Tällöin kirkolliset kontaktit perustuivat yksittäiskontakteihin ja olivat enemmän satunnaisia kuin säännöllisiä.

Toisena vaiheena voidaan pitää lähinnä maailmansotien välistä aikaa. Tuolloin kirkolliset tahot olivat aktiivisia ei vain kirkollisen vaan myös suomalais-ugrilaisen kulttuurin edistäjinä. Epävirallisia kirkkojen johtotason yhteyksiä oli 1920-luvulla, jolloin myös käynnistyi teologistipendiaattien vaihto, joka muodosti koko kirkkojenvälisten suhteiden kivijalan. Ensimmäisenä unkarilaisena stipendiaattina Suomeen saapui Gyula Dedinszky vuonna 1927, ja ensimmäinen suomalaisstipendiaatti Unkarissa oli Toivo Laitinen 1929–30. Stipendiaattivaihto oli vilkasta 1930- ja 1940-luvuilla. Sotien välisenä aikana Suomessa opiskeli stipendiaattina 16 unkarilaista pappia ja Unkarissa vastaavasti 13 suomalaista pappia. Ensimmäinen suomalais-ugrilainen pappeinkokous pidettiin Budapestissa vuonna 1937 ja heimoveljesleiri Lappeenrannassa vuonna 1939. Myös kansanopistoate levisi Suomesta Unkariin 1930-luvulla, ja maahan perustettiin useita luterilaisia kansanopistoja.

Kolmantena vaiheena Suomen ja Unkarin kirkkojenvälisissä suhteissa voidaan pitää maailmansotien jälkeistä aikaa aina Unkarin sosialistisen järjestelmän murtumiseen vuonna 1989 saakka. Neljäs vaihe on monipuoluejärjestelmään perustuvan tasavallan aika vuodesta 1990 lähtien. Tällöin myös kirkolliset olosuhteet Unkarissa samoin kuin kirkkojenväliset suhteet ovat muotoutuneet olennaisesti uudella tavalla. Tämä artikkeli keskittyy nimenomaan kolmanteen vaiheeseen.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet Unkariin ovat toisen maailmansodan jälkeen olleet yhteydenpitoa nimenomaan Unkarin luterilaiseen kirkkoon. Tämä ei kuitenkaan ole tulkittavissa vastakohtana ekumeenisille suhteille muihin kirkkokuntiin. Kysymys on ennen kaikkea siitä historiallisesta tosiasiaa, että niin Unkarin luterilainen kirkko kuin muutkin Itä-Euroopan luterilaiset kirkot ovat vastauskonpuhdistuksen jälkeen olleet vähemmistökirkoja. Unkarin luterilainen kirkko halusi, että Suomen evankelis-luterilainen kirkko ottaisi ensisijaisesti heidät huomioon kirkkojenvälisissä kontakteissaan. Oli aikoja, jolloin suhteet Suomeen olivatkin Unkarin luterilaisille lähes ainoita länsimaisia kontakteja. Näin ollen Suomeen kohdistui jopa epärealistisia odotuksia ja toiveita. Tämän koin varsin konkreettisesti opiskellessani 1970-luvun Unkarissa: Suomi oli toiveitten ja toteutumattoman kaipuun kohde.

SUHTEIDEN ROUTAKAUSI SOTIEN JÄLKEEN

Toisen maailmansodan jälkeinen aika Unkarin kirkoissa oli äärimmäisen vaikeaa. 1940-luvun lopulle olivat tyypillisiä valtiovallan painostustoimenpiteet, kirkon johtajien pidätykset, vangitsemiset ja vaihtamiset. Kirkoissa käytiin myös sisäistä taistelua valtiovallan pyrkimyksiin myötämielisten ja niitä vastustavien välillä. Suomen ja Unkarin kirkkojen suhteissa 1920- ja 1930-luvuilla alkanut myönteinen kehitys tyrehtyi kommunistisen hallinnon tultua valtaan Unkarissa. Unkarilaisten yhteydenpidon vaikeus ei kohdistunut vain Suomeen vaan yleensä länsimaihin. Käytännössä Suomen ja Unkarin kirkkojen väliset suhteet sotien jälkeen olivat lähes kokonaan poikki.

Unkarissa valtion kirkkopolitiikka muuttui kommunistien tullessa ratkaisevaan asemaan vuoden 1947 vaalien seurauksena. Valtiovalta halusi kontrolloida kirkkojen toimintaa. Vuosi 1948 oli Unkarin luterilaisille suurten muutosten ja kriisien vuosi.

Suomen ja Unkarin kirkollisiin suhteisiin loi sotien jälkeen varjonsa se, että monet Suomessa tunnetut ja suomalaisten kanssa kontaktissa olleet papit joutuivat kommunistihallinnon alettua epäsuosioon Unkarissa. Heti ensimmäisten sotasyllisten joukossa vuonna 1945 luterilainen piispa Zoltán Túróczy tuomittiin kymmeneksi vuodeksi vankeuteen.

Syyksi mainittiin yllytys sotaan ja neuvostovastainen toiminta. Túróczy ei suostunut eroamaan virastaan, vaikka hänet siinä tapauksessa olisikin luvattu vapauttaa. Vastaavasti piispa Lajos Ordass tuomittiin vuonna 1948 kahdeksi vuodeksi vankeuteen väitetyistä valuuttapäselvyyksistä sekä pidätettiin virantoimituksesta viideksi vuodeksi. Sekä kansainvälisesti että suhteessa Suomeen välejä kiristi se, että LML:n varapresidenttinä toiminut Ordass ei saanut matkustuslupaa LML:n Hannoverin yleiskokoukseen vuonna 1952. Vaikka sekä Túróczy että Ordass saivatkin myöhemmin palata väliaikaisesti takaisin piispanvirkoihin, se ei palauttanut luottamusta Unkarin kirkon ja läntisten kirkkokuntien välille. Ordassin tilanne oli Unkarin kirkon johdolle kiusallinen vielä 1970- ja 1980-luvuillakin.

Suomen ja Unkarin kirkkojen väliset suhteet olivat sotien jälkeen olleet lähes poikki, ja niitä alettiin vähitellen rakentaa uudelleen vuoden 1956 kansannousun jälkeen. Yksi kirkkosuhteiden kannalta merkittävä elementti oli Unkarin kansannousun jälkeen Suomessa virinnyt avustustoiminta Unkarin luterilaisen kirkon hyväksi. Kansannousun jälkeisenä tuomiosunnuntaina 1956 Suomen kirkoissa kerättiin tuon ajan suurin yhtenä sunnuntaina kerätty kolehti (7,4 miljoonaa markkaa) Unkarin kirkolle. Pääosa kolehti-tuotosta toimitettiin Unkariin paperina. Lisäksi lähetettiin vaate- ja ruokapaketteja sekä teologista kirjallisuutta suoraan unkarilaisille pappisperheille. Konkreettinen avustustoiminta lähensi edellisellä vuosikymmenellä viilenneitä kirkkosuhteita Unkariin.

KONTAKTEJA, KONTROLLIA JA EPÄLUULOJA

Vuonna 1957 oli yrityksiä käynnistää stipendiaattivaihto uudelleen. Suomen taholta lähetettiin kutsukirje pastori László Magyarille, mutta hänelle ei valtion taholta myönnetty matkustuslupaa. Kuitenkin tuona vuonna maiden välillä oli runsaasti yhteyksiä, joita hoitivat lähinnä aikaisemmin stipendiaatteina olleet molempien kirkkojen papit vierailen toistensa maissa. Lukuisilta unkarilaisilta papeilta myös evättiin matkustuslupa Suomeen, mikä osoitti ulkomaankontaktien olleen tiukasti valtion kontrollissa. Ainakin piispa Túróczy ja pastori Emil Koren vierailivat vuosikymmenen lopulla Suomessa sekä pastorit Paavo Viljanen ja Martti Voipio Unkarissa. Vuoden 1957 yhteydenpidolle oli leimallista heimoaатteen voimakas nousu sekä lestadiolaisuuden ja herännäisyyden halu syventää herätysliiketyhteyksiä maiden välillä. Tyypillistä oli myös se, ettei yhteydenpitoon saatu rekrytoiduksi uusia henkilöitä, vaan se lepäsi niiden pappien varassa, joilla jo 1930-luvulta saakka oli toimivat yhteydet toisen maan kanssa.

Kirkolliset olot Unkarissa kiristyivät koko ajan vuonna 1957. Varsin pian tuona vuonna tapahtuneen Suomen-vierailun jälkeen piispa Zoltán Túróczy joutui uudelleen

syryään piispanvirasta joulukuussa 1957. Noin puoli vuotta myöhemmin, kesäkuussa 1958 puolestaan piispa Ordass erotettiin. Nämä molemmat tapahtumat koettiin Suomen kirkossa hyvin vaikeina, ja kirkollisen lehdistön tuki oli epäilemättä erotettujen piispojen takana. Tätä taustaa vasten oli hyvin ymmärrettävää, etteivät uuden eteläisen hiippakunnan piispan Zoltán Káldyn ja Suomen kirkon johdon välit muotoutuneet kovin läheisiksi eivätkä luottamuksellisiksi.

Näyttää ilmeiseltä, että Unkarin kirkko halusi rakentaa suhteita Suomen kirkkoon 1950-luvun lopulla, mutta nimenomaan muiden kuin ennen sotia yhteyksiä hoitaneiden kirkonmiesten varaan. Sen sijaan Suomessa olisi haluttu hoitaa yhteyksiä ennen sotia Suomessa opiskelleiden stipendiaattien välityksellä, ja uusiin yhteydenpitäjiin suhtauduttiin varauksella. Tällaisia ”vanhoja” yhteydenpitäjiä olivat muun muassa Béla Csepregi, Gyula Dedinszky ja Pál Zászkaliczky, mutta kukaan heistä ei saanut matkustuslupaa. Uusien unkarilaisten piispojen kutumisesta Suomeen haluttiin tuossa vaiheessa pidättäytyä. Kompromissina pidettiin sitä, että virallisina edustajina kutsuttaisiin aikaisemmat stipendiaatit Emil Koren ja Gábor Sztehlo, mutta samalla ilmoitettaisiin, että Suomeen haluttaisiin myös Dedinszky ja Zászkaliczky. Muista poiketen Emil Koren pääsikin lomalle Suomeen syyskesällä 1959. Hänen tarkoituksenaan oli valmistella ”virallisten ja terveiden” suhteiden järjestämistä, mutta se ei onnistunut, koska hän ei Suomessa tavannut tämän kannalta olennaisia henkilöitä. Koren kuitenkin korosti, että suhteita ei voinut rakentaa vain henkilösuhteiden varaan, vaan suhteet oli solmittava viralliseen kirkkoon. Koren myös opasti suomalaista lehdistöä, miten Unkarin asioita tulisi Suomessa käsitellä.

Kuvaavaa 1950–60-luvun vaihteen kirkkosuhteille oli, että vierailuja maasta toiseen suunniteltiin, mutta hyvin usein Unkarin puolelta ilmaantui matkalle jokin este. Molempien maiden kirkolliset tahot halusivat myös päättää, ketä he kutsuvat toisesta maasta. Vastaavasti asianomaiset halusivat itse ratkaista, keitä he lähettävät vierailulle. Lisäksi Unkarin kirkkopoliittisesta tilanteesta kertoo se, että unkarilaisten kanta saattoi kesken kutsuprosessin muuttua. Aina ei myöskään ollut selvyyttä siitä, vaikkeuttiko vierailuja valtio vai kirkon johto.

VIRALLISTEN SUHTEIDEN MUOTOUTUMINEN

1950-luvun loppupuolella alettiin suhteita lämmitellä uudelleen. 1960-lukua onkin pidettävä suhteiden uudelleen muotoutumisen vuosikymmenenä. Tällöin on erityisesti mainittava kaksi vierailua. Huhtikuussa 1961 tapahtuneen piispa Zoltán Káldyn Suomen-vierailun tavoitteena oli vahvistaa nimenomaan kirkkojen virallisia suhteita. Kun henkilösuhteisiin perustuvat yhteydet olivat olleet paljolti myös herätysliiketyhteyksiä, Káldy halusi suhteiden

hoidon kirkon johdon käsiin. Suhteet Suomen kirkkoon olivat Káldylle tärkeitä myös siksi, että hän toivoi Suomen toimivan välittäjänä idän ja lännen välillä muun muassa LML:n piirissä, koska hän uskoi suomalaisten ymmärtävän idässä eläviä kirkkoja. Unkarilaisten mukaan vierailu mursi herätysliikkeiden ja entisten teologistipendiaattien ylivalan yhteyksien hoidossa. Mitään virallisia sopimuksia ei kuitenkaan tehty.

Kirkkojen suhteita rasitti myös se, että LML:n yleiskokoukseen Helsingissä vuonna 1963 eivät päässeet matkustamaan LML:n varapresidentti Lajos Ordass eikä piispa Zoltán Túróczy. Jälkimmäinen vihittiin – Unkarin vastustuksesta huolimatta – yleiskokouksen aikana pidetyssä promotiossa Helsingin teologisen tiedekunnan kunnia-tohtoriksi. Suomen kirkko halusi olla tekemisissä kirkon nykyjohdon kanssa, mutta se ei halunnut myöskään unohtaa aikaisempia – ja sen mielestä syyttä syrjäytettyjä – kirkon johtajia. Kuvaavaa on, että Unkarissa ei Túróczyn saamaa huomionsoitusta mainittu lainkaan, vaan sen katsottiin pilaavan suhteet.

Aivan uuteen vaiheeseen kirkkojenväliset suhteet muotoutuivat arkkipiispa Martti Simojoen vuonna 1965 tapahtuneen Unkarin-vierailun seurauksena. Sen konkreettisenä tuloksena saatiin aikaan sopimus, joka tuli ohjaamaan kirkkojenvälistä yhteistyötä aina 1980-luvulle saakka. Sopimuksen mukaan stipendiaattivaihto käynnistyi uudelleen ja ryhdyttiin järjestämään unkarilaisten pappien lomamatkoja Suomeen, teologian professorien vierailuluentoja, piispojen vierailuja sekä turistimatkoja. Samoin kiinnitettiin huomiota siihen, että molemmilla kirkkoilla oli opittavaa toisiltaan eikä kummankaan ollut syytä sekaantua toistensa sisäisiin asioihin. Vielä samana vuonna Unkarin valtio hyväksyi stipendiaatti- ja professorivaihdon aloittamisen.

STIPENDIAATTIVAIHTO JATKUVUUDEN TAKEENA

1960-luvulla käynnistyneet kirkkojen johtajien tapaamiset olivat suhteiden kannalta tärkeitä. Silti koko Suomen ja Unkarin kirkkojen suhteiden kivijalkana ja jatkuvuuden takeena on jo yli 80 vuoden aikana ollut juuri stipendiaattivaihto. Käytännössä koko sotien jälkeisen ajan katkolla ollut stipendiaattitoiminta käynnistyi uudelleen, kun Antti Kukkonen opiskeli Unkarissa ja Vilmos Schreiner Suomessa lukuvuonna 1966–67.

Koko tarkastelujakson ajan opiskelikin lähes joka vuosi suomalainen teologi Unkarissa. Alkuvaiheessa unkarilainen stipendiaatti oli Suomessa lähes vuosittain, mutta 1980-luvulla unkarilaisten innostus hiipui. Kaiken kaikkiaan 1920-luvulta 1980-luvun loppuun mennessä yli 30 suomalaista teologia opiskeli Unkarissa ja yli 20 unkarilaista

Suomessa. Ennen sotia unkarilaiset olivat aktiivisempia, 1960-luvun jälkeen puolestaan suomalaiset.

Kylmän sodan kaudella Unkarissa stipendiaattina olleelta edellytettiin sopeutumista sikäläisiin pelisääntöihin. Hänen tuli ottaa huomioon, keitä hän sai tavata ja missä vierailla. Oma kokemukseni oli, että minun liikkeitäni seurattiin ja postiani tarkkailtiin. Ilmeisesti myös Suomen kirkon piirissä oli joku tai joitakin, jotka toimittivat tietoja. Sain tästä omakohtaisenkin kokemuksen. Kirjoitin artikkelin Unkarin kirkollisesta elämästä suomalaiseen maakuntalehteen ja seurakuntalehteen. Jo ennen kuin olin itsekään saanut lehtileikkeitä Suomesta, totesi budapestilainen rovasti, että olin kirjoittanut ja kertoi saaneensa artikkelit. Vaikka asiassa ei ollut mitään vaarallista, se ilmensi, että seuranta ja tiedonvälitys toimivat. Selvän näytön kirjeitteni kontrollista puolestaan sain, kun kirjekuussa minulle lähetetty raha oli otettu pois, ja sain valuutatariksesta syytteen, joka sittemmin hylättiin.

Uuden stipendiaattivaihdon ensimmäisenä opiskelijana ollut Antti Kukkonen kirjoitti pro gradu -tutkielman Unkarin kirkollisesta elämästä toisen maailmanso-

dan jälkeen. Tutkielmassaan hän käsitteli muun muassa piispa Lajos Ordassin tilannetta sotien jälkeen. Asian arkaluonteisuutta vielä 1970-luvulla kuvastaa se, että jouduin stipendiaattiaikanani useamman kerran vastaamaan kysymykseen, tunnenko Kukkonen ja hänen tutkielmansa. Kukkonen tutkielma sekä hänen tapamisensa epäsuosioon joutuneen piispan kanssa varjostivat kirkkojen suhteita. Asiaa pidettiin Unkarissa niin vakavana, että yli 30 pappia oli joutunut asiasta ÁEH:n puhutteluun ja heiltä oli tiedusteltu, kuka oli antanut Kukkoselle tämän tutkielmasa olleita tietoja.

Stipendiaaikaa koskevassa arviossani totesin: ”Usein koin seurakunnissa kierrellessäni olleeni paitsi suomalaisten vaikutteiden välittäjä, myös sielunhoitaja. Monet papit avautuivat viikonvaihdenvierailujen aikana kertomaan sisäisistä paineista,

Unkarilainen konfirmaatioryhmä Pécsissä 17.4.1977. Kuva: Paavo Kettunen.

peloista ja vaikeuksista, joita heillä henkilökohtaisesti tai kirkolla siellä oli. Usein tuli myös ilmi sellaista, mitä he eivät voineet tai halunneet puhua maanmiehilleen.”

Ulkomaalaisten vieraiden tapaamiseen tarvittiin Unkarissa kylmän sodan kaudella aina piispan lupa. Tätä eivät suomalaiset aina Unkarissa huomanneet ja saattoivat paikalliset isännät tahtomattaankin vaikeaan tilanteeseen.

PAPPEINKOKOUKSET JA YSTÄVYYSSEURAKUNTATOIMINTA LAAJENTAVAT KONTAKTEJA

Stipendiaattivaihdon eräänä hedelmänä olivat suomalais-ugrilaiset pappeinkokoukset, jotka laajensivat kontakteja myös muuhun papistoon ja joihin kuului aina myös seurakuntavierailuja. Sotien välillä pidetyn ensimmäisen pappeinkokouksen (1937) jälkeen kului monta vuosikymmentä, kunnes vuonna 1968 järjestettiin Budapestissa toinen pappeinkokous. Siihen osallistui 20 suomalaista ja 30 unkarilaista pappia. Kolmas pappeinkokous oli Iisalmessa vuonna 1981, ja mukana oli 60 suomalaista, 26 unkarilaista ja nyt myös 4 virolaista pappia. Tällöin myös sovittiin kokouksien järjestämisestä neljän vuoden välein. Neljäs kokous pidettiin vuonna 1985 Budapestissa ja viides Kouvolassa 1989. Itä-Euroopan poliittisen tilanteen muututtua voitiin seuraava kokous pitääkin Viron Otepäässä vuonna 1993. Pappeinkokousten asemasta kirkkojen välisissä suhteissa kertoo myös se, että yleensä joka kerran on osallistujakirkoista ollut mukana useampi piispa. Kun kylmän sodan vuosina virolaiset ja Romanian unkarilaiset eivät vielä voineet virallisesti osallistua kokoukseen, he monesti – kokouksen ollessa Suomessa – ”sattuivat” olemaan samaan aikaan kesävieraina Suomessa ja olivat siten kokouksen vieraina. Vuoden 1985 Budapestin kokoukseen Romanian unkarilaisen kirkon piispa Pál Szedressy sai puolestaan matkustusluvan siten, että hän saapui kokouspaikalle vasta päättäjien aikaan!

Jälleen uudelle tasolle suhteiden hoito siirtyi, kun vuonna 1980 arkkipiispa Mikko Juvan vieraillessa Unkarissa sovittiin ystävyysseurakuntatoiminnan aloittamisesta kirkkojen välillä. Toiminnan aloittamiseen liittyi monia varovaisuustekijöitä, joita molemmin puolin oli otettava huomioon. Aloittamisajankohdan poliittista ilmapiiriä kuvaavana ja siten ystävyysseurakuntatoimintaa normittavana voidaan pitää kirkkojen välillä sovittujen yleisohjeiden jossakin määrin kontrolloivaa sävyä. ”Toiminnassa edellytetään molemminpuolista yhteisymmärrystä ja molempien kirkkojen antamien ohjeiden noudattamista.” Aluksi sovittiin 5–6 ystävyysseurakuntaparin muodostamisesta lähinnä sellaisista seurakunnista, joissa oli Unkarissa suomea osaava pappi. Toiminta

laajeni kuitenkin nopeasti, ja jo 1980-luvun puolivälissä ystävyysseurakuntapareja oli yli 30. Toiminta koostui molemminpuolisista vierailuista ja virallisista delegaatioista yksityisten ihmisten välisiin kontakteihin ja erilaiseen avustustoimintaan. Tyypillistä ystävyysseurakuntatoiminnalle oli, ettei se koskettanut vain kirkkojen johtajia vaan nimenomaan tavallista seurakuntatasoa. Myöhemmin ystävyysseurakuntatoimintaan tuli seurakuntia myös Romanian unkarilaisalueilta.

HALLITUT VAI HALLITSEMATTOMAT KIRKKOSUHTEET?

Suomen ja Unkarin kirkkojen suhteet sotien jälkeisenä ns. kylmän sodan kautena olivat vaikeasti hallittavissa. Jännitteitä kirkkosuhteisiin loi lähinnä erilainen kirkkopoliittinen tilanne, jossa kirkot elivät. Unkarin kirkon oli uudessa poliittisessa tilanteessa taisteltava elintilansa ja mahdollisuuksiensa puolesta tavalla, joka läntisten kirkkojen piirissä herätti ristiriitaisiakin näkemyksiä. Unkarin luterilaiselle kirkolle yhteys Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon oli kuitenkin elintärkeä. Se halusi, että Suomen kirkko olisi sen ensimmäinen ystävä läntisessä kristikunnassa. Tähän toiveeseen myös Suomessa haluttiin vastata. Suomi oli kylmän sodan aikana monille unkarilaisille ainoa läntinen maa, johon he edes saattoivat haaveilla pääsevänsä.

Heti sotien jälkeen aina 1960-luvun puoliväliin saakka kirkkojen suhteet olivat vaikeat. Taustalla oli Unkarin vaikea kirkkopoliittinen tilanne, jossa monet suomalaisten rakastamat papit ja kirkonjohtajat joutuivat syrjään. Myös suomalaisten herätysliikkeiden ja unkarilaisen papiston välille oli syntynyt kiinteitä suhteita. Unkarin kirkon uudet johtajat joutuivat vastaamaan kirkkonsa tilanteesta uudessa poliittisessa järjestelmässä ja halusivat siksi säädellä kirkkosuhteita johtotasolla. Monet suomalaisista eivät halunneet luopua rakastamastaan vanhoista ystävyyssteleistä. Jälkikäteen näyttääkin siltä, että kirkkosuhteet vapautuivat ja laajenivat pala palalta koskettamaan yhä uusia ihmisryhmiä ja tilanteita. Ovien avautuessa 1980-luvun lopulla oli jo siirrytty kohti varsin spontaania yhteistoimintaa. Tämä näkyi nimenomaan ystävyysseurakuntatoiminnassa, joka hallitsemattomana oli kaikkein hallituinta.

Kirjoittaja on teologian tohtori ja toimii käytännöllisen teologian professorina Itä-Suomen yliopistossa.

LÄHDELUETTELO

I ALKUPERÄISLÄHTEET

Painamaton alkuperäismateriaali

Kettunen, Paavo, *Päiväkirja Unkarissa 1976–1977*. Painamaton. Tekijän hallussa.

Kettunen, Paavo, *Puhe stipendiaattivaibdon 80-vuotisjuhlassa*. Painamaton. Tekijän hallussa.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Unkarin luterilaisen kirkon ystävyysseurakunta-toiminta. Yleisohjeet. Painamaton. Ulkoasiain osasto. Kirkkohallitus.

II KIRJALLISUUS

Kettunen, Paavo, "Unkarin kirkollinen elämä." *Teologinen aikakauskirja* 1985.

Kettunen, Paavo, "Romanian kirkollinen tilanne ja luterilaisten yhteistoiminta

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa." *Teologinen aikakauskirja* 1992.

Malkavaara, Mikko, *Luterilaisten yhteyttä rautaesiripun laskeutuessa. Luterilainen yhteysliike ja Itä-Euroopan luterilaiset vähemmistökirjat 1945–1950*. Diss. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 164. Helsinki 1993.

Numminen, Jaakko, "Unkarin ja Suomen kulttuurisuhteiden kehitys." *Ystävät sukulaiset. Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet 1840–1984*. Pieksämäki 1984.

Viljanen, Anna-Maija, *Rakas unkarilainen veljeskirkkomme.* Suomalaisten kirkolliset yhteydet Unkarin luterilaisiin 1957–1966. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta 2001.

Arto Mansala

SUURLÄHETTILÄÄNÄ UNKARISSA KAHDEN AIKAKAUDEN VÄLISSÄ: VUOSIEN 1985–1989 MURROSKAUSI

Tehtäväni Suomen Unkarissa toimivan suurlähetystön päällikkönä alkoi huhtikuussa 1985. Budapestiin tullessani osasin odottaa työntäyteistä neljän vuoden kautta vilkkaitten poliittisten suhteitten, talous- ja kulttuurisuhteitten, laajan eri alojen vierailuvaihdon sekä edustuston uudisrakennuksen suunnittelu- ja rakennustöiden parissa. Lisäksi Unkarin aina 1960-luvun lopulta peräisin olleen talousuudistuksen ja maan 1980-luvulla aktivoituneen ulkopolitiikan seuraaminen merkitsi melkoista haastetta. Olin kiinnostunut myös unkarilais-neuvostoliittolaisten suhteitten kehityksestä, valankin kun olin ennen Budapestia palvellut Moskovassa Suomen suurlähetystössä sekä 1960-luvun lopulla että 1970-luvun puolivälissä. Lisäksi mielenkiintoa herätti tuolloin jo kolme vuosikymmentä Unkaria johtaneen János Kádárin seuraajakysymys.

Budapestissa oivalsin pian, että Neuvostoliitossa vajaa kuukausi ennen Unkariin saapumistani tapahtunut Mihail Gorbatšovin nousu maan johtoon tulisi vauhdittamaan merkittävästi myös Unkarin omaa uudistusprosessia ja tiivistämään Unkarin ja Neuvostoliiton suhteita. Virkakauteni edetessä minulle alkoi myös valjeta, että perestroikan ja glasnostin liikkeellelähtö Neuvostoliitossa oli mullistava laajemmin olot ei vain Euroopan sosialistisissa maissa vaan myös Euroopassa yleensä. Budapestista tuli tämän murrosvaiheen seuraamisen kannalta oivallinen aitiopaikka itäisessä Keski-Euroopassa. Jouduin historiallisten tapahtumien silminnäkijäksi ja saatoin seurata läheltä sosialismin kuolinkamppailua.

Suomalais-unkarilaiset suhteet olivat Budapestissa aloittaessani olleet jo runsaan parin vuosikymmenen ajan vakiintuneet. Niitten juuret juonsivat aina Suomen itsenäisyyden alkuvuosikymmeniltä sekä jo aiemmin tapahtuneesta kielisukulaisuuden löytämisestä. Sittemmin Suomen aktiivinen rooli 1970-luvulla liennytyksen edistämiseksi toi uutta sisältöä suomalais-unkarilaisiin suhteisiin, joista tuli ajan mittaan uudenlainen esi-merkki yhteistyöstä kahta eri yhteiskuntajärjestelmää edustavan pienen maan välillä.

Suomen ja Unkarin pitkäaikaiset johtajat presidentti Urho Kekkonen ja Unkarin sosialistisen työväenpuolueen (USTP) pääsihteeri János Kádár olivat tässä takuumiehenä. Kekkonen oli ensimmäisenä läntisenä valtionpäämiehenä vierailut Unkarissa vuonna 1963 seitsemän vuotta kansannousun jälkeen. Hän matkusti Budapestiin myös Tšekkoslovakian miehityksen jälkeisenä vuonna 1969. Kádár oli puolestaan käynyt ensiviisitiillä Suomessa vuonna 1973. Tavatessani Budapestissa viisitoista vuotta myöhemmin

Kádárin hän kertoi, että ”unkarilaisten oli helppo ymmärtää Suomen kansainvälispoliittista asemaa ja iloita suomalaisten menestyksistä”. Suomi oli hänen mukaansa tehnyt Euroopalle palveluksia, ei vähiten ETYK:n kautta, ja ansaitsi tästä kiitoksen. Kádár päätti arvionsa toteamukseen ”kunpa olisimme osanneet olla yhtä taitavia”.

Kylmän sodan vuosina Suomi pyrki toimimaan Unkarissa sillanrakentajana. Eri alojen laajan kanssakäymisen ansiosta Suomi oli monille unkarilaisille myös henkeä ikkunan ulkopuoliseen maailmaan. Suomalaisille ja suomalaiselle kulttuurille Unkarista oli puolestaan vuosien mittaan tullut oivallinen sillanpääasema keskelle Eurooppaa. Presidentin vaihduttua Suomessa 1982 Unkarissa pantiin mielihyvällä merkille, että uusi valtionpäämies Mauno Koivisto teki vielä samana vuonna ystävyysvierailun Unkariin. Näin hän viestitti haluaan jatkaa perinteisiä yhteyksiä kahden sukulaiskansan välillä. Koivisto kertoo muistelmissaan, että ”Itä-Euroopan ja itäisen Keski-Euroopan johtajista Kádár oli ehdottomasti mielenkiintoisin keskustelukumppani, jolla oli paljon informaatiota ja mielipiteitä, jotka hän esitti lempeän ironiseen tyyliin”. Edelleen Koiviston mukaan tapaamisissa Kádárin kanssa vertailtiin myös vaikutelmia kummankin Moskovan-matkoilta.

Suurimmaksi yksittäiseksi haasteeksi suomalais-unkarilaisille kahdenvälisille suhteille osoittautui Budapestissa aloittaessani taloudellisen yhteistyön vauhdittaminen. Sekä presidentti Pál Losonczi, pääministeri György Lázár että ulkoministeri Péter Várkonyi tavatessani heidät ensi käynnellä kummeksivat yhtäpitävästi, miksi taloudellinen kanssakäyminen maittemme välillä laahasi selvästi kaiken muun suhdkehityksen jäljessä. Kauppavaihtohan oli jäänyt reilusti alle yhden prosentin. Unkarilaisia kiinnosti myös tietää, miten Suomi oli aikoinaan selviytynyt 1970-luvun talousvaikeuksistaan.

Suurlähettiläskauteni alkukuukausina tapaamani Unkarin johtohenkilöt eivät enää puhuneet niinkään maansa talousuudistuksesta vaan talouden kriisistä, ellei suorastaan hätätilasta. Syinä ongelmiin nähtiin talouskasvun taantuminen, mittava inflaatio, ulkomaankaupan ennätysellinen alijäämä sekä miljardien dollarien länsivelka. Lisäksi häitäsivät Euroopan talousyhteisön tuontirajoitukset ja yleiset Cocom-määräykset. Unkarissa pelättiin niin ikään suurvaltojen poliittisten suhteitten huonontuessa ”uuden teknologian rautaesiripun” pystyttämistä Eurooppaan.

Unkarissa oli 1980-luvun alkuvuosina viivytelty välttämättömiin ja samalla epäpopulääreihin uudistuksiin ryhtymistä. Kun liikkeelle lopulta lähdettiin, reformeja ei viety riittävän nopeasti läpi. Vuonna 1985 unkarilaisilla oli ilmiselvästi edessään umpikujasta päästökseen taloudellisia uhrauksia. Oli vietävä läpi teollisuuden rankka rakenemuutos, mikä puolestaan merkitsi tappioita tuottavien valtionyritysten saneerausta, konkurssseja, työttömyyttä sekä uudelleen koulutusta. Oli toden teolla paneuduttava

läntiseen markkinatalouteen ja päästävä eroon byrokraattisesta komentotaloudesta, lisäävä tuntuvasti yksityisrittäjäyttä, saatava lännestä entistä enemmän investointeja. Sanalla sanoen oli kehitettävä ”uusi talouden mekanismi”. Oli myös lisäävä vapaata matkustamista ja sallittava aikaisempaa laajempi poliittinen vuoropuhelu. Nämä uudistukset oli vietävä läpi ilman, että samalla herätettiin Brežnevin jälkeisten toistuvasti vaihtuneitten neuvostojohtajien tai sosialististen liittolaismaitten epäluuloja.

Unkarin oli vuonna 1968 aloitetun talousuudistuksen jatkumisesta ainakin osittain kiittäminen Juri Andropovia. Tämä vuoden 1956 kansannousun aikoihin Budapestissa Neuvostoliiton suurlähettiläänä toiminut Otto Wille Kuusisen suojatti Petroskoin puolueaparaatista nousi ensin 1967 viidentoista vuoden ajaksi KGB:n päälliköksi ja vuonna 1973 lisäksi NKP:n politbyroon jäseneksi. Vuonna 1982 hänestä tuli vakavasti sairaana vielä ennen kuolemaansa kahdeksi vuodeksi Brežnevin seuraaja Neuvostoliiton johtajana.

Tavatessani vuonna 1988 presidentti Koiviston valtiovierailun aattona Kádárin hän kertoessaan tuntemistaan neuvostojohtajista luki Andropovin heistä ainoana henkilökohtaiseksi ystäväkseen. Molempia yhdistivät ”vaikeitten aikojen kokemukset ja muistot”. Kádár katsoi Brežnevin ainoaksi ansioksi sen, että Andropov nostettiin jo varhain puoluejohdon sisäpiiriin Moskovassa. Gorbatšovin, joka oli vierailut Unkarissa ensimmäisen kerran kaksi vuotta ennen valtaansa nousuaan, Kádár sanoi kokevansa ennen muuta Andropovilta kesken jääneen uudistustyön jatkajaksi.

Viisi kuukautta Gorbatšovin pääsihteeriksi tulon jälkeen Kádár sai kunnian olla syyskuussa 1985 yksi uuden neuvostojohtajan ensimmäisistä ulkomaisista vieraista Moskovassa. Vastaavasti Gorbatšov saapui Budapestiin seuraavan vuoden kesäkuussa. Näitten vierailujen

Presidentti Mauno Koivisto (oik.) tapasi Unkarin vierailunsa aikana myös pääsihteerin János Kádárin. Suurlähettiläs Arto Mansala oikealla. Kuva: MTI Photo Attila Kovács.

yhteydessä osapuolet viestittivät ”uuden kauden alkaneen maitten välisissä suhteissa”. Edelleen todettiin, että molemmilla mailla oli uudistuspolitiikassaan ”sama psykologia”. Yhteistyötä ja kontakteja sovittiin lisättäväksi erityisesti talouden alalla. Unkarilaisille oli tärkeää, että tämä uusi avaus tapahtui maan ”kansalliset erityispiirteet huomioon ottaen”.

Tavatessani Kádárin 1988 hän alleviivasi perestroikasta puhuessaan sen ”perustuvan realiteetteihin sekä realistiseen arvioon, mitä tuli Neuvostoliiton sisäiseen tilanteeseen, talouteen, ulkopolitiikkaan ja kansalaisten poliittiseen asemaan”. Kádárin mukaan perestroikan voima oli juuri sen realistisuudessa, minkä vuoksi se oli jo lyhyessä ajassa myös tuottanut tulosta. Kádárin ja Gorbatšovin ensiviisittien jälkeen alkoi neuvostojohdajien Budapestin-vierailujen jatkuva virta. Haluttiin tutustua Unkarin talousuudistukseen sekä sen tilaan ja samalla tarkastaa, missä Unkarin yhteiskuntakehityksessä kulloinkin menttiin.

Uuden neuvostojohdon ja Neuvostoliiton Budapestin-suurlähetystön taholta Unkaria tarjottiin esimerkiksi myös muille sosialistisille maille. Perestroika ja glasnost johtivat sittemmin edetessään nopeasti sosialistisen yhteisön kahtiajakautumiseen. Unkarissa edistysmielisinä pidettiin Neuvostoliiton ohella Puolaa ja Jugoslaviaa sekä Euroopan ulkopuolella Kiinaa ja Vietnamia. Vanhoillisiksi luonnehdittiin ennen muuta naapurimaata Romaniaa, mutta myös SDT:tä, Tšekkoslovakiaa, Bulgariaa ja Kuubaa. Tarkasti ottaen sosialistisista maista ei lopulta yksikään ollut enää samassa kehitysvaiheessa, vaan erilaiset taustat ja ominaispiirteet olivat tässä jo tehneet tehtävänsä.

Uudistusten eteneminen Unkarissa toi väistämättä etualalle myös poliittisen järjestelmän muuttamisen välttämättömyyden. Vuosi 1988 merkitsi tältä osin taitekohtaa. Usko yksipuoluejärjestelmään tai sen uusimisen tuloksellisuuteen maan nostamiseksi talouden ahdingosta horjui pahasti. Katsottiin, että keinot oli yksinkertaisesti käytetty loppuun ja oli tultu 40 vuotta kuljetun tien päähän. Itäblokin edelläkävijästä Unkarista oli hyvää vauhtia tulossa varoittava esimerkki taloudelliseen kriisiin ajautuneesta maasta.

Edessä oli väistämättä siirtyminen pluralistiseen yhteiskuntaan ja vapaisiin vaaleihin. Tämä kehitys jakoi USTP:n johdon mielipiteet. Kádár, joka loppuun saakka uskoi vanhaan järjestelmään tehtävien parannusten voimaan, syrjäytettiin toukokuussa 1988. Hänen seuraajakseen uudeksi puoluejohtajaksi valittiin pääministerinä lyhyen aikaa toiminut Károly Grósz. Seuraavina kuukausina kävi ilmi, ettei hänkään ollut valmis menemään tarpeeksi pitkälle.

Glasnostin edetessä Neuvostoliitossa Unkarissa ongelmaksi nousi myös maan lähi-menneyden ja erityisesti vuoden 1956 tapahtumien tulkinta. Samanaikaisesti suhtautuminen tuolloin jo vakavasti sairaan Kádárin henkilöön sekä yleensä veteraanijohtajiin muuttui kriittisemmäksi. Pohdittiin, miten talouden hätätilaan ja elintason laskuun oli oikein jouduttu ja kysyttiin, ketkä olivat siitä vastuussa. Tämä merkitsi samalla USTP:n

vuosikymmeniä jatkuneen yksinvallan oikeutuksen kyseenalaistamista. Vuosien saatossa myös Unkarissa vallalla ollut sosialistinen ideologia oli menettänyt uskottavuutensa. Sitä ei yksinkertaisesti pystytty enää pitämään ajan tasalla muutosten edetessä vinhaa vauhtia. Siitä oli pikemminkin tullut taakka uudistumaan pyrkivälle valtapuolueelle.

Keskusteltaessa uudessa tilanteessa vuoden 1956 tapahtumista Unkarissa väiteltiin ennen muuta siitä, oliko niissä kysymys USTP:n propagoimasta ”vastavallankumouksesta” vai uudistusmielisten väittämästä ”kansannoususta”. Jälkimmäinen kanta pääsi pian voitolle, ja historiaa alettiin kirjoittaa uudelleen.

Unkarin lähimenneisyys oli vahvasti läsnä vuoden 1989 kesällä, kun Budapestissa jouduttiin järjestämään peräkkäin kahdet hautajaiset. Ensin haudattiin arvokkain menoin János Kádár. Kuukautta myöhemmin haudattiin uudelleen ja nyt juhlavin menoin vuonna 1958 teloitettu kansannousun aikainen pääministeri Imre Nagy. Jälkimmäisessä tilaisuudessa 250 000 saattajan läsnä ollessa puhui myös uuden Fidesz-puolueen perustajajäseniin kuuluva tuolloin 26-vuotias Viktor Orbán ja vaati neuvostojoukkojen vetämistä pois Unkarista. Vajaa kymmenen vuotta myöhemmin hänestä tuli pääministeri.

Unkarin ulkopolitiikka oli vuoden 1968 talousuudistuksesta lähtien ollut maan sosialistisiin liittolaisiin nähden lojaalia. Näin haluttiin taata talousuudistuksen jatkamisen edellytykset. Liennytykskehityksen edetessä Unkarin ulkopolitiikka alkoi saada 1980-luvun alussa uutta sävytystä ja aktivoitua. Kaksi teemaa nousi tällöin näkyvästi esille: uusi eurooppalainen tietoisuus sekä pienten maitten merkitys Euroopalle. Suurvaltasuhteitten pysyessä euro-ohjusten takia pitkälti lukkiutuneina ja jopa ajoittain uhatessa liennytykskehityksen jatkoa Unkarissa alleviivattiin mielellään pienten ja keskisuurten maitten positiivista roolia dialogin ja liennytyksen ylläpitäjänä. Katsottiin, että ”pienten valtioitten tehtävänä oli myötävaikuttaa sellaisen kansainvälisen ilmapiirin muodostumiseen, joka edesauttoi suurvaltojen lähentymistä”.

Uusista ulkopoliittisista linjauksista seurasi, että puolueettomien valtioitten Itävaltan, Suomen ja Ruotsin politiikka koettiin Unkarissa erityisen myönteiseksi. Mentiin jopa niin pitkälle, että näitten kolmen maan roolin sanottiin ”miltei sellaisenaan kuvaavan myös Unkarin ulkopolitiikan pyrkimyksiä”. Samalla vilkuiltiin koko ajan olan yli Neuvostoliittoon päin ja seurattiin tarkkaan sen ja muitten liittolaismaitten reaktioita. Yritettiin parhaan kyvyn mukaan taiteilla kansallisten ja liittokunnan etujen välimaastossa. Toisinaan tässä koettiin vastoinkäymisiä ja takaiskuja, mutta perestroikan edetessä tilanne helpottui. Unkari alkoi enenevässä määrin poiketa Varsovan liiton maiden ja SEV:n kannoista ja lisätä näin ulkopoliittista liikkumavaraansa.

Liennytyksen eteneminen sekä Unkarin omien talousvaikeuksien kasvu myötävaikuttivat osaltaan Unkarin länsisuhteitten tuntuvaan aktivoitumiseen. Maan

ulkomaankaupasta lähes puolet käytiin dollaripohjalla. Unkari tarvitsi kipeästi osallistumista kansainväliseen työnjakoon ja halusi olla tässä ”korrekti partneri” lännelle. Päällimmäisinä tulivat nyt suhteet Yhdysvaltoihin sekä Saksan liittotasavaltaan.

Kolmekymmentä vuotta Unkarin kansannousun jälkeen elokuussa 1986 *Time*-lehti julkaisi numeron, jonka kannessa komeili Kádárin kuva shakkia pelaavaa Leniniä esittävän taulun ja otsikon ”Kádárin perintö” alla. Numerossa oli mukana myös ”poliittisen shakin mestarin” Kádárin laaja haastattelu. Korkean tason vierailuja Unkarin ja USA:n välillä oli alettu vaihtaa jo 1970-luvulla. Kádárin itsensä Washingtonin-vierailu jäi kuitenkin toteutumatta. Tultaessa 1980-luvun lopulle monet Unkarin uusista johtajista sekä uudistusmielisiä unkarilaispoliitikoista kävivät esittäytymässä Amerikassa. Kádárin seuraaja Grósz vieraili viikko Moskovaan heinäkuussa 1989 tekemänsä ensiviitin jälkeen kymmenen päivän ajan Yhdysvalloissa. Presidentti George Bush saatiin puolestaan Budapestiin kesällä 1989.

Pääsin seuraamaan läheltä tätä Unkarin länsisuhteitten vauhdittumista saatuani vuonna 1986 amerikkalaiskollegoikseni Budapestiin suurlähettiläspari Mark ja Sushma Palmerin. Olimme ystävyystyneet palvellessamme yhtä aikaa nuorina avustajina Moskovassa 1960-luvun lopulla. Ennen Unkariin asettumistaan Mark oli noussut State Departmentissa apulaisulkoministeriksi vastuualueenaan Venäjä ja itäinen Eurooppa. Tässä ominaisuudessa hän oli järjestänyt muun muassa Reaganin ja Gorbatšovin huipputapaamisen Reykjavikissa. Unkarin nopeasti vaihtuvan sisäisen tilanteen analysoinnin kannalta keskustelut hyvin informoidun amerikkalaiskollegan kanssa olivat suureksi avuksi.

Läntisessä Euroopassa Saksan liittotasavalta (SLT) oli Unkarille ilman muuta tärkein suurvalta Iso-Britannian ja Ranskan jäädessä taka-alalle. Tässä olivat keskeisesti

Presidentti Mauno Koivisto ehti vierailulla myös Suomen uuden lähetystörakennuksen työmaalla Unkarin-vierailunsa aikana. Presidentin vieressä oikealla suurlähettiläs Arto Mansala. Kuva: MTI Photo Attila Kovács.

Suomen ETYK-kulttuurifoorumivaltuuskunta: osastopäällikkö Kalervo Siikala (vas.), varapuheenjohtaja suurlähettiläs Arto Mansala ja puheenjohtaja ministeri Gustav Björkstrand. Kuva: MTI Photo Péter E. Várkonyi.

vaikuttamassa taloudelliset tekijät, sillä SLT oli Neuvostoliiton ja DDR:n jälkeen Unkarin suurin kauppakumppani. Lisäksi Liittotasavallan ja erityisesti sen ulkoministerin Hans-Dietrich Genscherin keskeinen rooli idänpolitiikassa oli suuressa merkityksessä. Unkarin länsiyhteyksien etenemisen vanavedessä maa solmi myös diplomaattisuhteet Israeliin. Suomen suurlähetystön uudisrakennuksen valmistuttua vuoden 1989 keväällä Israelin vasta-avattu edustusto Budapestissa aloitti toimintansa Suomelta vapautuneen vanhan virka-asunnon tiloissa.

Unkarin ulkopoliittikan painopisteisiin 1980-luvun toisella puoliskolla kuului näkyvästi myös monen keskeisen diplomatian aktivoiminen. Ensimmäisenä sosialistisena maana Unkari sai vuoden 1985 syksyllä ETYK-prosessiin liittyneen kokouksen järjestettäväkseen. Tämä ministeritasolla Budapestissa pidetty kulttuurifoorumi työllisti tehokkaasti koko edustustomme heti suurlähettiläskauteni alkukuukausina. ETYK:n ohella Unkari aktivoi ripeässä tahdissa yhteyksiään myös muihin kansainvälisiin järjestöihin, niin taloudellisiin kuin poliittisiin. YK, Kansainvälinen valuuttarahasto sekä Maailmanpankki eivät yksinkertaisesti enää riittäneet.

Suhteita selkeytettiin edelleen Euroopan talousyhteisöön ja Euroopan parlamenttiin sekä EFTAan. Euroopan neuvoston liitännäisjäsenyyttä tutkailtiin jonkin aikaa. Vuoden 1989 alussa oli päästy jo niin pitkälle, että harkittiin suhteitten nostamista Euroopan neuvostoon ”uudelle tasolle päämääränä täysjäsenyys”. Yhteydet avattiin lisäksi sekä WEU:hun että North Atlantic Assemblyyn. Unkari oli myös kiinnostunut tulemaan mukaan Eureka-suunnitelmaan. Lopulta USTP alkoi omalta osaltaan solmia ensikontakteja Willy Brandtin johtamaan Sosialistiseen internationaaliin.

Unkarin ulkopoliittisen johdon taholta haluttiin käydyissä keskusteluissa usein alleviivata maan harjoittaman aktiivisen ulkopoliitiikan tuloksellisuutta. Unkarilaisten mielestä ainoa poikkeus tässä muuten niin suotuisassa kehityksessä olivat suhteet Romaniaan. Unkarilaisvähemmistön asema Transilvaniassa sekä kasvavat pakolaisvirrat Romaniasta olivat tässä vaikuttamassa, samoin unkarilaisten jo aiemmin sabotoinniksi kokema Romanian menettely Budapestin kulttuurifoorumissa.

Suomalais-unkarilaisten suhteitten kannalta presidentti Koiviston valtiovierailu Unkariin kesäkuussa 1988 oli käännteentekevä. Kádár oli vajaa kuukausi aiemmin joutunut jättämään pääsihteerin tehtävät ja siirtymään puolueen puheenjohtajan nimelliseen rooliin. Talousmiehenä ja perestroikaa Neuvostoliitossa sekä itäisessä Euroopassa tarkasti seuranneena presidentti Koivisto halusi Budapestissa käymiensä keskustelujen jälkeen vielä jatkaa ja syventää ajatustenvaihtoa unkarilaisten kanssa.

Koiviston aloitteesta perustettiin valtiovarainministeriöön Helsingissä asiantuntijaryhmä seuraamaan Unkarin tilanteen ja erityisesti maan talouden kehitystä. Syyskuussa 1989 Koivisto tapasi Helsingissä vierailulla olleen pääsihteerin Grószin. Presidentti oivalsi, että muutokset Unkarissa olivat edenneet hänen Budapestin-matkaansa seuranneen runsaan vuoden aikana merkittävästi ja että Grószin asema oli Suomen käynnin aikoihin jo ”suuresti heikentynyt poliittisen kehityksen mentyä pitkälle hänen ohitseen”. Tapaamisiaan Kádárin ja Grószin kanssa Koivisto on sittemmin seikkaperäisesti kuvannut muistelmissaan.

Vierailuvaihto Suomen ja Unkarin välillä alkoi vilkastua merkittävästi jo 1970-luvulla. Tavaksi tuli, että lähes koko Suomen hallitus ja poliittinen johto vieraili vuorotellen Unkarissa ja vastaavasti Unkarin johtajia nähtiin usein Suomessa. Yleinen liennytyskehitys, ilmapiirin vapautuminen Unkarissa ja Suomen ulkopoliittisen johdon elävä kiinnostus Unkarin tilanteen kehitystä kohtaan lisäsivät yhteyksien tarvetta entisestään. Suurlähetystön uudisrakennusprojekti toi puolestaan ulkoministeri Paavo Väyrösen Budapestiin peruskiven muurausseremonioihin vuonna 1986, ja vastaavasti ulkoministeri Pertti Paasio saapui vuoden 1989 huhtikuussa vihkimään uudisrakennuksen. Uusia aluevaltauksia olivat sosiaali- ja terveys- sekä ympäristöalan ministerivierailut.

Tiivis suomalais-unkarilainen vierailuvaihto ei ollut Unkarin tuolloisessa tilanteessa mikään itse tarkoitettu vaan suurlähetystön työn ja tiedonsaannin kannalta tärkeää ja hyödyllistä toimintaa. Kontaktit eivät rajoittuneet pelkästään ulkopoliitiikan johtoon vaan käsittivät myös poliittiset puolueet, ay-liikkeen, puolustusvoimat, kirkkokunnat, yliopistot sekä lukuisat kansalaisjärjestöt. Erityisen arvokkaiksi Budapestin-vuosinani koin yhteydet Unkarin uudistuskehityksen kannalta keskeisiin vaikuttajiin, kuten Mátyás Szűrösiin, Imre Pozsgayhin, Gyula Horniin sekä László Kovácsiin, joita kaikkia

minulla paljolti eri vierailuihin liittyen oli tilaisuus tämän tältä tavata ja kuulla heiltä, missä kulloinkin menttiin Unkarissa.

Suurlähetystön yhteyksien kannalta oli uusi avaus, kun kävin Unkarin tilannetta paremmin ymmärtääkseni vierailulla myös maan katolisen kirkon priimaksen, kardiinaali László Paskain luona Esztergomissa ja tapasin sittemmin muitakin tämän Unkarin valtakirkon korkeita edustajia. Perinteisesti Suomella oli läheiset suhteet Unkarin reformoituun kirkkoon ja sitä johtaviin piispoihin. Tämän ohella Suomen ja Unkarin veljeskirkkojen välillä oli jo vanhastaan stipendiaattivaihtoa, jota saatettiin jatkaa jopa kylmän sodan synkimpinä vuosina.

Suomalais-unkarilaiselle kanssakäymiselle oli eri alojen vilkkaan vierailuvaihdon lisäksi tunnusomaista, että poliittisten ja kaupallis-taloudellisten yhteyksien rinnalla myös kulttuuri- ja tiedealan kontaktit olivat etualalla. Unkari muodosti tässä poikkeuksen, mitä Suomen ulkomaille suuntautuneeseen kulttuurivaihtoon tuli. Toisin kuin monissa muissa maissa kirjallisuus, mutta myös teatteri olivat näyttävästi esillä musiikin ohella.

Kirjallisuuden osalta keskeistä oli suomalaisten ja unkarilaisten kääntäjien ja kustantajien rooli. Budapestin-kaudellani erityisesti Hannu Launosen ja Béla Jávorszkyyn yhteistyö tuotti erinomaista tulosta vallankin runouden saralla. Uutena aluevaltauksena he julkaisivat suomeksi myös ensimmäisen Romanian unkarilaisvähemmistön lyriikkaa esittelevän kokoelman. Niin ikään kääntäjien Éva Papin, Endre Gombárin, Lajos Szopory-Nagyn ja Anna-Maija Raittilan sekä kustantajista Sára Karigin panos oli merkittävä. Budapestissa vierailivat vuosien 1985–1989 aikana Suomesta muun muassa Lassi Nummi, Eeva Joenpelto, Eeva Kilpi, Kai Laitinen sekä uutena aluevaltauksena suomenruotsalaiset kirjailijat Marianne Alopeus, Bo Carpelan, Johan Bargum ja Johannes Salminen.

Olojen muuttumisesta Unkarissa todistivat omalta osaltaan myös laajentuneet teatterialan yhteydet. Helsingin kaupunginteatteri ja KOM-teatteri vierailivat Budapestissa ja vastaavasti Katona József-teatteri Suomessa. Ohjaajavaihdossa oli mukana lisäksi Suomen Kansallisteatteri, ja siihen osallistuivat sekä alan parhaat unkarilaiset voimat Tamás Ascher ja Gábor Zsámbéki että Suomesta Ralf Långbacka ja Kalle Holmberg.

Musiikin alalla päätapahtuma suurlähettiläskaudellani oli vuonna 1985 Budapestissa Kalevala 150 vuotta -juhlavuoteen liittynyt Sibeliuksen Kullervon ensiesitys Unkarissa. Juhlakonsertissa esiintyivät suomalaiset solistit ja mieskuoro. Läsniä tilaisuudessa oli edesmenneen säveltäjämehtarin ja Suomen ystävän Zoltán Kodály'n puoliso Sarolta Kodály sekä molempien maitten kulttuuriministerit. Laulumiehet-kuoro kävi esittämässä tervehdyksensä rouva Kodálylle hänen kotonaan. Suomen kannalta yhteydet Kecskemétissä sijaitsevaan Kodály-instituuttiin olivat tärkeät, ja niitä

edesautettiin rouva Kodály'n Suomen-vierailulla. Suomen musiikkielämän kannalta oli edelleen tärkeää, että Unkarista saatiin joukko lahjakkaita musiikkipedagogeja eri puolille Suomea opettajiksi paikallisiin musiikkiopistoihin. Lisäksi sekä Suomen kansallisoopperalla että Savonlinnan oopperajuhlilla oli yhteistyökontakteja ja vierailuvaihtoa Unkariin.

Suurlähetystön toiminnan kannalta merkittäviksi yhteistyökumppaneiksi Unkarissa osoittautuivat eri puolilla maata sijaitsevista yliopistoista toimivat neljä Suomen kielen ja kulttuurin lehtoria ja vieraileva suomalaisprofessori Budapestissa. Aika ajoin suurlähetystössä heidän kanssaan järjestettyihin palavereihin osallistui myös Romaniassa unkarilaisvähemmistön alueella Kolozsvárissa toimiva suomalainen yliopiston lehtori. Hänen kauttaan saatiin arvokasta tietoa unkarilaisvähemmistön asemasta Transilvaniassa ja ylipäätään yhteiskuntakehityksestä Romaniassa. Edettäessä kohti 1980-luvun loppua olot Transilvaniassa muuttuivat entistä tukalammiksi ja myös suomalaislehtorin asema siellä vaikeutui. Huolestuttava tilanne kävi kouriintuntuvasti ilmi myös suomalaisten Transilvaniassa vierailleitten toimittajien Pirkko Peltonen-

Juuri valmistuneen uuden suurlähetystörakennuksen residenssissä järjestettiin kunniaillallinen kauppa- ja teollisuusministeri Ilkka Suomisen (kolmas vasemmalta) kunniaaksi. Ministeri Suomisen vasemmalla puolella ministeri Imre Pozsgay, oikealla puolella puolestaan rouva Pozsgay ja rouva Kodály. Oikealla suurlähettiläs Mansala ja rouva Riitta Suominen. Kuva: Arto Mansala.

Rognonin ja Max Randin jouduttua paikallisen turvapolvelun ahdistelemiksi sekä Kolozsvárissa että paluumatkalla Romanian ja Unkarin rajalla.

Jättäessäni Unkarin syksyllä 1989 maa eli täysillä kahden aikakauden välissä. Vanha järjestelmä ei enää toiminut käytettyään mahdollisuutensa loppuun, ja uusi järjestelmä oli vielä kaikkea muuta kuin valmis. Suuri epävarmuus tulevasta vallitsi, kun kaksi aikakautta, kulttuuria ja aatesuuntaa leikkasivat toinen toisensa. Monet olivat lisäksi ottaneet melkoisia henkilökohtaisia riskejä ilman mitään varmuutta muutosten pysyvyydestä. Tässä taitekohdassa Unkari oli pitkälti edelläkävijä itäisessä Keski-Euroopassa. Kerrassaan vaikeasta tilanteesta, suurista ongelmista ja yleisestä turvattuuden tunteesta huolimatta Unkarissa onnistuttiin säilyttämään suhteellisen vakaat olot ja uhreilta vältyttiin.

Päätessäni tehtäväni Budapestissa Unkari ei enää ollut se maa, jonne olin neljä vuotta aiemmin saapunut. Vanhan polven johtajien sijasta tapasin jäähyväiskäyntien merkeissä kokonaan uuden valtiojohton aina presidentistä pää- ja ulkoministereihin sekä USTP:n sittemmin viimeiseksi jääneisiin johtajiin Rezső Nyersiin ja Károly Grósziiin saakka. Muutama viikko ennen lähtöäni Unkari avasi rajansa länteen. Käydessäni jäähyväisvisiitillä tapaamassa länsisaksalaista kollegaani hänen kansiansa muistutti enemmän itäsaksalaisten pakolaisleiriä kuin diplomaattista edustustoa.

Muutama päivä Unkarista lähtöni jälkeen valtapuolue USTP lakkautti itsensä, maan parlamentti hyväksyi uudet perustus- ja puoluelait ja maan nimi muutettiin Unkarin kansantasavallasta Unkarin tasavallaksi. Marraskuussa 1989 murtui Berliinin muuri. Vuoden 1990 alussa pidetyissä parlamenttivaaleissa Unkarin pääministeriksi nousi Demokraattisen foorumin johtoon kuulunut József Antall uusiutuneen sosialistisen puolueen saadessa vain kymmenisen prosenttia äänistä. Antallin olin aiemmin oppinut tuntemaan lähinnä Budapestin lääketieteellis-historiallisen museon johtajana.

Suunnatessani seuraavalle asemapaikalleni Pekingiin syyskuun lopulla 1989 minulla oli tunne, että olin karkaamassa rintamalta sodan yhä jatkuessa ja Unkarin ”paluun Eurooppaan” ollessa vielä kesken. Unkarin ystävänä minua jäi askarruttamaan ennen muuta unkarilaisen yhteiskunnan eripuraisuus ja poliittisen kentän suuri hajanaisuus. Niin ikään vuoden 1956 traumat olivat edelleen vahvasti läsnä.

Kirjoittaja on suurlähettiläs ja Suomen ulkoasiainministeriön entinen valtiosihteeri.

SUOMI-UNKARI-TYÖRYHMÄ UNKARIN JÄRJESTELMÄMUUTOSTA SEURAAMASSA JA ARVIOIMASSA 1988–1989

MUUTOSTEN UNKARI JA SUOMEN KIINNOSTUS

Presidentti Mauno Koiviston aloitteesta perustettu suomalainen asiantuntijatyöryhmä pääsi 1988–1989 seuraamaan Unkarin taloudellista ja poliittista muutosta läheltä, kun se kävi periaatteellisia ja käytännön kokemuksiin nojaavia keskusteluja unkarilaisten kollegojen kanssa markkinatalouteen ja monipuoluejärjestelmään siirtymisen ehdoista ja menettelytavoista.

Suomalaisryhmä pääsi samalla arvioimaan Unkarin uudistusten onnistumismahdollisuuksia ja pohtimaan Suomen kokemusten valossa unkarilaisten kanssa sitä, miten taloudellisista vaikeuksista voidaan päästä eteenpäin yhteiskunnan laajan yhteisymmärryksen avulla. Samaan aikaan Unkarin puolue- ja valtiojohdon kujanjuoksu vaikeiden talousongelmien ja poliittisten muutospainoiden puristuksessa lähenei hui-pennustaan, jolloin järjestelmä kokonaisuudessaan siirtyi historiaan uuden tieltä.

Unkarin osuminen presidentti Koiviston kiinnostuksen erityiskohteeksi oli johdonmukaista. Ulkopoliittikan johtajana Koivisto seurasi ja ennakoiki Suomen asemaan vaikuttavia muutoksia Euroopassa, ja talousmiehenä häntä kiinnostivat talousjärjestelmien muutokset ja niiden yhtymäkohdat poliittiseen järjestelmään.

TYÖRYHMÄN SYNTY: PRESIDENTTI KOIVISTON ALOITE

Presidentti Mauno Koivisto vieraili Unkarissa 6.–8. kesäkuuta 1988 ja kävi perusteellisia keskusteluja poliittisesta ja taloudellisesta tilanteesta pääministeri Károly Grószin kanssa. Grósz oli nimitetty pääministeriksi kesäkuussa 1987 ja Unkarin sosialistisen työväenpuolueen (USTP) pääsihteeriksi toukokuussa 1988, juuri ennen Koiviston vierailua, kun János Kádár oli syrjäytetty.

Johtavassa puolueessa ja Unkarissa yleensäkin oli meneillään laajojen poliittisten ja taloudellisten uudistusten valmistelu. Paitsi että Koivisto pyrki seuraamaan tarkasti Neuvostoliiton ja muun Itä-Euroopan poliittista ja taloudellista kehitystä, hän katsoi,

että keskusteluissa tuli esiin hyvinkin perustavia seikkoja, jotka vaativat lisäpohdintaa. Koivisto näki tarpeen ja tilaisuuden syvempään ajatusten- ja kokemustenvaihtoon.

Budapestin keskustelujen päätteeksi Koivisto tekikin aloitteen asiantuntijoiden välisestä vuoropuhelusta, viitaten Grószin selostamiin Unkarin talousuudistuksiin ja niiden ongelmiin sekä tämän ilmaisemaan haluun kuulla Suomen talouskehityksestä ja niistä keinoista, joilla Suomi oli päässyt menestykselliselle uralle 1970-luvun puolivälin laman jälkeen.

Koiviston tähtäimessä oli molempien maiden talouskehitystä koskeva periaatteellisen tason asiantuntijatyö, joka pohjustaisi valtiollisen tason jatkokeskusteluja. Asiantuntijaryhmän osapuolet selostaisivat omien maittensa kokemuksia ja arvioisivat toistensa talouskehitystä ja sen näkymiä.

Unkarilainen vastapuoli hyväksyi ehdotuksen viitaten siihen, että ajatuksenvaihto teoreettisistakin käsitteistä olisi tärkeää ja hyödyllistä, koska Neuvostoliiton uudistuskehityksen ansiosta monet aikaisemmin itsestään selvät asiat olivat joutuneet kyseenalaisiksi.

Suomalaisten ja unkarilaisten asiantuntijoiden vaihtoa valmisteltiin luottamuksellisesti maiden diplomaattikanavia myöten. Molempien maiden suurlähettiläät, Arto Mansala Budapestissa ja Árpád Hargita Helsingissä, välittivät viestejä ja tunnelmia hankkeen poliittisista ja taloudellisista edellytyksistä ja tavoitteista.

Asiantuntijatyön oli tarkoitus täydentää normaalia, virallista valtioiden välistä kanssakäymistä ja valmistella Grószin Suomen-vierailua, joka toteutui sitten 3.–5. syyskuuta 1989. Työryhmän tehtävänä ei ollut käsitellä käytännön taloudellisen yhteistyön kehittämistä, vaan keskustelujen oli tarkoitus liikkua kokonaistalouden tasolla ja periaatteellisissa linjakysymyksissä.

Toimintamalliksi päätettiin Suomen puolella valita valtiovarainministeriön työryhmä, mikä heijasti työn taloudellista painotusta ja samalla vältti turhien ulkopoliittisten arvailujen syntymisen sen ympäriltä. Molemmissa pääkaupungeissa työryhmän jäsenet tapasivat asiantuntijoiden ja tutkijoiden ohella maiden korkeinta poliittista ja talouspoliittista johtoa, mikä heijasti työhön osoitettua kiinnostusta.

TYÖRYHMÄN TOIMINTA JA TULOS

Valtiovarainministeriö asetti 16.9.1988 työryhmän käymään keskusteluja unkarilaisten asiantuntijoiden kanssa talouspoliittisista kokemuksista ja kehitysvaihtoehtoista. Työryhmään tulivat puheenjohtajaksi VM:n ylijohtaja, sittemmin kansliapäällikkö Pertti Sorsa ja jäseniksi Ulkopoliittisen instituutin johtaja, vuoden 1989 alusta

Presidentti Mauno Koiviston Unkarin-vierailun päättymistä kunnioittamassa 8.6.1988. Kuva: MTI Photo Lajos Wéber.

ulkoasiainministeriön erikoistutkija Kari Möttölä ja finanssineuvos, toimistopäällikkö Heikki Oksanen VM:stä sekä sihteeriksi nuorempi finanssi sihteeri August Leppä.

Suomalainen työryhmä vieraili Budapestissa 27.11.–2.12.1988 ja tapasi pääsihteerin Grószin, marraskuussa 1988 pääministeriksi nimetyn 40-vuotiaan talousmiehen Miklós Némethin, lukuisia muita talouspolitiikasta vastaavia ministereitä, keskuspankin pääjohtajan, ammatillisten keskusjärjestöjen pääsihteerin sekä runsaan joukon talouspoliittista virkamiesjohtoa ja asiantuntijoita.

Unkarilaiseen ryhmään, joka vieraili Helsingissä 2.–6.4.1989, kuului puheenjohtajana kansallisen suunnitteluviraston valtiosihteeri, myöhemmin puheenjohtaja ja ministeri Ernő Kemenes, varaministeri ja pääministerin neuvonantaja László Mohai, varaministeri István Kollarik valtiovarainministeriöstä ja ekonomisti László Kovács USTP:n keskuskomitean sihteeristöstä (samasta nimestään huolimatta eri henkilö kuin silloinen Unkarin ulkoministeriön valtiosihteeri, joka osallistui Grószin vierailuun Suomeen ja joka myöhemmin toimi ulkoministerinä, Unkarin sosialistipuoleen puheenjohtajana ja Euroopan komission jäsenenä).

Unkarilaisen työryhmän jäsenet tapasivat presidentti Koiviston seminaaritilaisuuden yhteydessä ja myös puhemies Kalevi Sorsan sekä valtiovarainministeri Erkki Liikasen.

Heikki Oksanen kävi Budapestissa 13.–16.8.1989 tapaamassa asiantuntijoita ja viimeistelemässä USTP:n Kovácsin kanssa yhteisen keskustelumuistion. Grószin Helsingin-vierailua edeltäneitä asiantuntijakeskusteluja selostettiin sen pohjalta laaditussa VM:n tiedotteessa, jossa todettiin, että Unkarissa oli meneillään ”laaja uudistus, joka ulottuu sekä talouteen että poliittiseen järjestelmään”.

Osanottajien yhteisenä näkemyksenä ilmaistiin, että ”vain hallitus, jonka asema perustuu kansalaisten todettuun hyväksymiseen, kykenee tekemään vaikeat talouspoliittiset päätökset. Se voi olla parlamentaarisessa vastuussa oleva koalitiollahitus, joka pyrkii yhteisymmärrykseen työmarkkinajärjestöjen kanssa.”

Unkarin talouden kehittämiseksi ja taloudellisesta stagnaatiosta irrottautumiseksi tarvittiin tiedotteen mukaan vientiin suuntautuvia, markkinoiden sääntelemiä yrityksiä. Yritykset eivät saaneet toimia valtion tuen varassa, ja tappiolliset yritykset tuli lopettaa. Omistussuhteiden tuli olla selkeät ja vakaat. ”Unkarissa vapautetaan ulkomaankauppaa ja tehdään hinnan- ja palkanmuodostus aiempaa joustavammaksi. Myös pääomamarkkinoita kehitetään ja maahan halutaan merkittävästi ulkomaisten yritysten suoria sijoituksia.”

Tiedotteen mukaan keskusteluissa todettiin, ettei markkinoiden säätelemää taloutta voi synnyttää hetkessä. Valtiovallan on otettava vastuu taloutta ohjaamalla, ”mutta pyrittävä johdonmukaisesti markkinoiden mukaisten ratkaisujen suuntaan”. Lopuksi tiedotteessa ennakoitiin rakennemuutoksen vaikutuksia ihmisiin ja todettiin, että ”työvoiman uudelleen koulutus on valtion keskeinen tehtävä”.

Presidentti Mauno Koiviston aloitteesta asetettu valtiovarainministeriön työryhmä tapaamassa unkarilaisia kollegoja Budapestissa marras-joukkuuun taitteessa 1988. Suomalaiset vasemmalta oikealle nuorempi finanssi sihteeri August Leppä, erikoistutkija Kari Möttölä, finanssineuvos, toimistopäällikkö Heikki Oksanen ja työryhmän puheenjohtaja ylijohdaja Pertti Sorsa. Kuva: Heikki Oksanen.

Suomalais-unkarilaisten keskustelujen kirjallinen tuotos, 8-sivuinen englanniksi laadittu muistio, julkaistiin valtiovarainministeriön työryhmämuistiona 1989: VM 21, joka 26.9.1989 päivättyä samalla päätti työryhmän työn.

UNKARIN MUUTOKSEN TAUSTAT JA HAASTEET

Unkari oli lähtenyt vuonna 1968 radikaalien, markkinamekanismeihin tähdänneiden talousuudistusten tielle. Kansainvälisestä liikkumatilasta, käytännössä Moskovan rauhoittelusta, vastasi puoluejohtaja Kádár, ja talousuudistusten arkkitehtina oli Rezső Nyers. Uudistukset kuitenkin kilpistyivät, kuten sosialistimaissa usein kävi, 1970-luvun alkupuolella ja Nyers siirrettiin hyllylle tiedeakatemiaan. Alkoi pitkä stagnaatio.

Unkarin oli pienenä avoimena taloutena perusteltua suunnata ulkomaankauppaansa myös länteen. Vuonna 1982 se liittyi Kansainväliseen valuuttarahastoon ja Maailmanpankkiin. Taloudellinen tilanne kuitenkin kärjistyi maan länsivielan kasvaessa suuremmaksi kuin millään muulla sosialistisella maalla.

Marras-joulukuun 1988 matkaraporttinsa yhteenvedossa suomalaisryhmä raportoi Unkarin poliittisen johdon todenneen, että viimeisten 10–15 vuoden aikana kasaantuneiden talousongelmien ratkaiseminen edellytti sekä väestön kulutuksen supistamista lähivuosina että talouden toimintamekanismien tuntuva muuttamista ja että tämän mukaisesti reaali-palkat ja kulutus olivat supistumassa.

Kun unkarilaiset halusivat ottaa oppia Suomen noususta 1970-luvun lamasta, suomalaisryhmä kiinnitti heidän huomionsa siihen, että valtiontalous oli 1970-luvun alussa Suomessa kunnossa. Samaa ei voinut sanoa Unkarista 1988, vaan valtion budjetin kautta kulki 60 % kansantalouden resursseista ja veroaste oli tukahduttavan korkea. Elvyttävä valtion menojen lisääminen ei siten ollut mahdollista.

Suomalaisryhmä raportoi, että valtion yrityksille antamien tukien supistaminen ja yritysten kannattavuusvaatimusten kiristäminen merkitsivät ”työttömyyden hyväksymistä sosialistiseen markkinatalouteen kuuluvaksi ilmiöksi”. Unkarin suunnitelmiin sisältyikin Suomen mallin mukaisen työttömyystukijärjestelmän luominen.

Uusien talousreformien valmistelu oli vuonna 1988 hyvässä vauhdissa. Suomalaisryhmä totesi, että yritysten itsehallintojärjestelmän käyttöönotto 1986–87 pyrki lisäämään yritysten itsenäisyyttä ja tulosvastuullisuutta, mutta se näytti johtaneen yritysten toiminnan lyhytjännitteisyyteen. Lisäksi se oli heikentänyt työnantajaintressin muodostumista.

Vuoden 1989 alussa oli tulossa voimaan uusi yrityslaki, joka salli monenlaiset omistusmuodot, niiden joukossa puhtaasti yksityisomistetut yritykset ja vapaamman

ulkomaalaisomistuksen kuin Suomessa tuona aikana. Yksityisesti omistettujen yritysten osuus oli tuolloin noin 10 % tuotannosta, mutta se oli nopeassa kasvussa. Valtion rooli yritysten omistajana oli kuitenkin yhä täsmentämättä.

Unkarissa oli käyty pitkin 1980-lukua avointa keskustelua talousjärjestelmistä ja niiden muutoksista. Laajaa arvontoa kansainvälisesti saavuttanut János Kornai kehitteli talousreformien ja erityisesti niiden epäonnistumisen analyysiä. Vuonna 1980 Kornai luennoi Suomessa Yrjö Jahnssonin säätiön kutsusta, ja luentosarja julkaistiin teoksena vuonna 1982. Vuonna 1986 hän julkaisi laajan artikkelin Unkarin talousreformien epäonnistumisista johtavassa taloustieteellisessä aikakauskirjassa *Journal of Economic Literature*.

Kornai esitti talousreformien epäonnistumiselle järkeenkäyvän selityksen. Hänen mukaansa markkinamekanismin syntyemiselle ja toimimiselle ei riitä, että keskusjohto siirtää määräysvaltansa määrien säätelystä hintojen säätelyyn. Kun yritykset joutuvat alituisesti epäilemään valtion puuttumista asioihinsa eivätkä voi luottaa siihen, että saavat pitää tuottamansa voitot, ne mieluummin antavat palkkojen liukua ja piilottavat voittonsa varastoihin eivätkä sijoita niitä tuottaviin investointeihin. Näin tehottomuus jatkuu ja lopulta reformit peruutetaan, kun tarkoitettua tulosta ei synny.

Johtopäätös oli, että talousjärjestelmän hierarkkiset rakenteet pitää purkaa peruuttamattomasti ja uskottavasti niin, että valtiovallan puuttuminen asioihin käy mahdolliseksi. Tästä päättelystä seuraa, että yksityinen yrittäjyys tulee sallia ja yksityisomaisuudelle pitää säätää riittävä suoja.

Suomalaisryhmä saattoi päätellä, että Unkarin hallitseva puolue ja valtionjohto olivat vuonna 1988 hyvin pitkälle omaksuneet Kornain johtopäätökset. Suomalais-unkarilaisen työryhmän loppuraporttiinsa kirjaama periaate, että ”omistussuhteiden on oltava selkeät ja vakaat” tarkoitti valtion omistamien yritysten aseman selkeyttämistä itsenäisiksi liikelaitoksiksi ja riittävää yksityisomistuksen suoja. Talouden pitää perustua sekä yksityiseen että julkiseen sektoriin, ja yksityisen osuutta tulee Unkarissa asteittain lisätä.

GORBATŠOVIN KOMMENTTI JA VAIKUTUS ITÄ-SAKSAAN

Vaikka yksityisomistettujen yritysten salliminen ja niiden merkittävä kasvu oli Unkarissa tuolloin yleisesti hyväksyttyä, ei tämä ollut lainkaan selvää Neuvostoliitossa. Ok-saselle kerrottiin elokuussa 1989 Budapestin-matkalla, että Grószin tavatessa Mihail Gorbatšovin edellisenä keväänä tämä oli tiedustellut, kuinka laajan yksityisen omistusoikeuden Unkari aikoo hyväksyä, ja jatkanut (Oksasen matkaraportin mukaan): ”Ennen kuin vastaatte haluan sanoa, etten hyväksy yksityistä omistusoikeutta.”

Arvioimatta, kuinka tarkka kertomus oli, sen esittäminen kertoi, että sosialistileirissä seurattiin tarkasti Neuvostoliiton reaktioita. Samassa yhteydessä Oksaselle sanottiin, että Gorbatšovin uudistuspolitiikan epäonnistuminen kaventaisi myös Unkarin liikkumatilaa ja että amerikkalaiset olivat antaneet unkarilaisten ymmärtää, etteivät he vaaranna neuvostosuhteitaan Unkarin hyväksi.

Unkarin uudistuksilla oli laaja vaikutus muihin sosialistisiin maihin 1989. Grósz oli tavannut Mihail Gorbatšovin keväällä Moskovassa ja saanut takeet, ettei Neuvostoliitto puutu Unkarin suuntaamiseen kohti monipuoluejärjestelmää. Jännitettä Unkarin ja etenkin Saksan demokraattisen tasavallan välille aiheutui siitä, että Unkari alkoi 2.5.1989 purkaa esteitä Unkarin ja Itävallan väliseltä rajalta. Noin sata itäsaksalaista tuli alkukesästä Saksan liittotasavallan Budapestin-lähetystöön, sai Unkarin myötävaikutuksella Punaisen Ristin matkustusasiakirjat ja siirtyi länteen.

Grósz ja valtiosihteeri Kovács selostivat tilannetta Suomen poliittiselle johdolle ja kertoivat Unkarissa olleen noin 2000 itäsaksalaista, jotka eivät suostuneet palaamaan kotimaahansa. Kovács antoi ymmärtää, että Unkari sallisi heidän siirtyvän länteen, vaikka tämä olikin vastoin Unkarin ja DDR:n välistä sopimusta vuodelta 1969. Viisi päivää Helsingin-keskustelujen jälkeen, 10.9.1989, Unkarin ulkoministeri Gyula Horn ilmoitti televisiossa, että Itävallan vastainen raja avattaisiin keskiyöllä ja halukkaat voisivat siirtyä yli. Liike eteni ja marraskuun 9. päivänä Berliinin muuri murtui.

POLIITTISEN UUDISTAMISEN VÄLTTÄMÄTTÖMYYS

Talousjärjestelmän muuttamisen yhteys poliittisen järjestelmän radikaaliin uudistamiseen syntyy tarpeesta luopua peruuttamattomasti valtion suorasta puuttumisesta yritysten toimintaan. Unkarissa alettiin ymmärtää ja hyväksyä, että yksipuoluejärjestelmässä tämä ei onnistuisi, joskin poliittiseen demokratiaan siirtymiselle oli muitakin perusteita.

Helmikuussa 1989 USTP:n keskuskomitea ilmoitti hyväksyvänsä monipuoluevaalit. Kolmikantakeskustelut, joita käytiin hallituksen/puolueen, opposition ja ammattiyhdistysliikkeen kesken, johtivat sopimukseen 18.9.1989, pari viikkoa Grószin Suomen-vierailun jälkeen. Lokakuussa USTP:n puoluekokous päätti vaalien järjestämisestä maaliskuussa 1990. Puolue muutti nimensä Unkarin sosialistipuolueeksi ja julistautui länsieurooppalaistyyppiseksi sosialidemokraattiseksi puolueeksi. Unkarin väliaikainen presidentti Mátyás Szűrös julisti 23.10.1989 maan Unkarin tasavallaksi.

Vuonna 1989 muutokset olivat kiivaita myös USTP:n johdossa. Helsingin-vierailunsa aikana Grósz ei ollut enää Unkarin kiistaton johtaja vaan jäsen puolueen

keskuskomitean kesäkuussa asettamassa nelihenkisessä puheenjohtajistossa, jota johti vuoden 1968 talousuudistuksen isä ja paluun politiikan huipulle tehnyt Nyers. Jäseninä olivat myös Németh ja USTP:n presidenttiehdokas Imre Pozsgay.

Grószin ollessa Helsingissä Helsingin Sanomien kirjeenvaihtaja uutisoi Budapestista maanantaina 4.9.1989, että viikonvaihteessa puolueen johtoryhmän kolme muuta jäsentä oli tiivistänyt puolueen uudistussiiven rivejä, joskaan heillä ei vielä ollut puolueen jäsenten enemmistön kannatusta. Lehden mukaan Nyers ”korosti sosialistisia arvoja, mutta sanoi, että on löydettävä demokraattinen sosialismin malli ja luovuttava keskusjohtoisesta suunnittelusta”.

Myös puolueen vanhoillinen siipi kokoontui samaan aikaan. Siellä ”kirottiin nykyinen puoluejohto, julistettiin uskollisuutta sosialismille ja vakuutettiin taistelua kansainvälistä kapitalismia vastaan”. Uutisen mukaan ”huomiota herätti, että puolueen konservatiivinen pääsihteeri Károly Grósz oli lähettänyt kokoukselle pitkähkön tervehdyskirjeen”, jossa hän ”torjuu eurooppalaiset ja pohjoismaiset mallit Unkarin ongelmien ratkaisuihin – ja sanoo olevansa ehdottomasti järjestelmän muuttamista vastaan”.

Helsingin Sanomat päätti raporttinsa sanomalla, että ”jos uudistussiipi saa voiton lokakuussa, Grósz todennäköisesti joutuu jättämään paikkansa puoluejohdossa”. Näin sitten kävikin ja Grósz ajautui uudistuneen puolueen ulkopuolelle. Joulukuussa hänet valittiin uudelleen perustetun sosialistisen työväenpuolueen johtoon. Se ei saanut yhtään kansanedustajaa ensimmäisissä monipuoluevaaleissa maaliskuussa 1990.

TYÖRYHMÄN MERKITYS

Syyskuusta 1988 syyskuuhun 1989 Suomi-Unkari-työryhmä oli saanut seurata hyvin läheltä Unkarin talouden ja politiikan historiallisia uudistuksia, jotka asteittain ja kiihtyvällä vauhdilla syvenivät ja laajentuivat, ja myös esittää niistä suoria arvioitaan.

Työryhmän toiminnan päättymisen jälkeen tapahtumat etenivät nopeasti Unkarissa täyteen yhteiskuntajärjestelmän muutokseen. Työryhmän työ osui historiallisen siirtymän vaiheeseen, jossa muutosten mittasuhteet olivat hahmottomassa, vaikkakaan lopputulos ei ollut vielä selvillä.

Kari Möttölä on professori ja toimii erikoistutkijana ulkoasiainministeriön suunnittelu- ja tutkimusyksikössä.

Heikki Oksanen on valtiotieteen tohtori (kansantaloustiede) ja toimii neuvonantajana Euroopan komission talouspoliittisella osastolla.

SEITSEMÄN VUOTTA DIPLOMAATTINA UNKARISSA: 1990-LUKU JA KOMMUNISMIN TAAKKA

*T*ulin ulkoasiainhallinnon palvelukseen joulukuussa 1970. Ensimmäinen asemapaikani ulkomailla oli Pariisin-suurlähetystö vuosina 1973–1976. Viestitin hallinnolliselle osastolle toiveeni siirtyä toiselle paikalle rautaesiripun toiselle puolelle, kommunistiseen Itä-Eurooppaan, ja vuoden 1975 lopulla sain ilmoituksen, että minua suunnitellaan Budapestiin. Innostuin ja riensin kertomaan uutisen päällikölleni suurlähettiläs Ralph Enckellille. Hämmästykseni oli suuri, kun Enckell kuivakkaasti totesi: ”tuolla maalla on vähän merkitystä Suomen ulkopoliitikalle”. Lisäksi hän varoitti minua vaipumasta ”fenno-ugristiseen hömpötykseen”.

Muutimme Pariisista Budapestiin keväällä 1976, ja Unkarista tuli maa, joka enemmän kuin yksikään toinen asemapaikoistani on vaikuttanut elämäni 39 vuotta kestäneen ammatturani aikana. Työskentelin Unkarissa kahteen otteeseen: lähetystösihteerinä kommunistisessa Unkarissa vuosina 1976–1978 ja suurlähettiläänä vapaassa, demokraattisessa Unkarissa vuosina 1992–1996. Näin, kuinka Unkari varjeli paikkaansa kommunistileirin onnelana ja näin, kuinka demokratia palasi kovia kokeneen kansan pariin. Saatoin vierestä ystäväpiirissä seurata takinkääntöjä, kun kivikovista kommunisteista yhdessä yössä tuli kiihkeitä kapitalisteja.

RAUTAESIRIPPU KAATUU

*U*nkari julistautui demokraattiseksi tasavallaksi 23.10.1989. Ensimmäiset vapaat vaalit sitten maailmansodan järjestettiin toukokuussa 1990.

Syyskuussa 1989 Unkarin hallitus – vielä silloin vanhan järjestelmän aikainen – päätti avata Itävallan puoleisen rajansa. Ulkoministeri Gyula Horn kertoi televisiossa 10.9.1989, että Unkari päästää keskiyöllä kaikki halukkaat rajan yli länteen. Paine oli muodostunut kestävämmäksi, kun itäeurooppalaisia – etupäässä itäsaksalaisia kesälomanviettäjiä – oli pakkautunut Balaton-järvelle kymmenintuhansin. He eivät suostuneet palaamaan takaisin kotimaahansa. Piikkilangat katkesivat, ja saksalaiset turistit vyöryivät Itävaltaan vapauteen. Toimin silloin ETYK-suurlähettiläänä Wienissä ja näin, kuinka kaupungin ilme muuttui ja Länsi-Saksan-suurlähetystön pihamaa

täyttyi ”osseista”. Seurauksena oli tapahtumaketju, joka hajotti kommunistisen Euroopan, mursi Berliinin muurin ja kaatoi Neuvostoliiton. Parin vuoden sisällä Eurooppa muuttui enemmän kuin edeltäneiden 40 vuoden aikana yhteensä.

Unkari aloitti syvällisen poliittisen ja taloudellisen reformin. Unkarilaista yhteiskuntaa läheltä seuraava tarkkailija saattaa havaita, että muutos jatkuu yhä. Poliittisen ja yhteiskunnallisen järjestelmän muutos sosialismista avoimeen yhteiskuntaan, komentotaloudesta markkinatalouteen on osoittautunut monin verroin odotettua vaikeammaksi. Kommunismin 50-vuotinen painolasti tuntuu ja näkyy vielä tänäänkin. Perintö on ollut raskas kantaa ja vaikea unohtaa.

Vaaleissa keväällä 1990 kansa nosti äänivyöryllä valtaan oikeiston. Sosialistit eivät saaneet edes 10 %:a paikoista. József Antallin hallitus johti maata neljä vuotta. Parlamentaarinen demokratia asettui paikalleen, mutta vanhan valtarakenteen hajoaminen kaikkine seurauksineen avautui unkarilaisille suurempana fyysisenä ja henkisenä taakana kuin osattiin aavistaa. Odotukset kaiken muuttumisesta nopeasti paremmaksi osoittautuivat ylimitoitetuiksi. Kylmän sodan logiikka oli luonut rautaesiripun itäpuolella asuville harhakäsityksen markkinatalouden paratiisista. Osavastuun tästä harhasta voimme langettaa länsimaille, jotka suurellisesti ilmoittivat auttavansa kommunismista vapautuneet maat jaloilleen. Retorisiin lupauksiin ei vastattu konkreettisilla toimilla. Pessimismi valtasi alaa avaten portteja myös populistisille voimille.

Pettymys purkautui ensimmäisen kerran parlamenttivaaleissa toukokuussa 1994 kun sosialistit – vuonna 1990 maanrakoon työnnetyt entisen kommunistipuolueen perilliset – nousivat valtaan 54 %:n enemmistöllä. Oikeisto syrjäytettiin demokraattisessa järjestyksessä, ja valtaan nousi sosialistipuolue, entisen kommunistipuolueen perillinen. Monet kommunismin kaudelta tutut nimet ja vaikuttajat palasivat maan johtoon. Tämän jälkeen tasaisesti neljän vuoden välein poliittiset vastustajat syrjäyttivät toisiaan ja valta vaihtui vasemmalta oikealle, oikealta vasemmalle. Sisäpoliittiset kiistat ovat olleet repiviä ja syöneet kansakunnan henkistä ja aineellista voimaa. Riitely kotipoliitikassa jatkuu, vaikka Unkarista ulkopoliittisesti on tullut osa NATOa ja Euroopan unionia.

ÁRPÁD GÖNCZ JA GYULA HORN

*L*äpi 1990-luvun vahvana taustavaikuttajana oli liberaali presidentti Árpád Göncz. Göncz oli karismaattinen persoona. Kansannousun 1956 tilinteossa hänet oli tuomittu kuolemaan. Tuomio muutettiin kuitenkin vankeusrangaistukseksi, jota Göncz istui vuosien ajan. Gönczin kansansuosio oli hänen koko presidenttikautensa ajan yli

kaikkien muiden. Riitaisessa poliittisessa ympäristössä Árpi bácsi – Árpi-setä, kuten unkarilaiset häntä tuttavallisesti nimittivät – oli vaikutusvaltainen ja tasapainottava johtaja, avarakatseinen maailmanmies ja sydämellisyydessään vailla vertaa. Vaikka presidentti on Unkarin perustuslain mukaan seremoniaalinen johtaja, kykeni Göncz nousemaan persoonansa ja ajatustensa kautta ehdottomaan vaikuttajaeliittiin. Gönczin kansainväliset suhteet olivat laajat. Vankilavuosinaan hän oli opiskellut useimmille unkarilaisille poliitikoille tuntemattoman taidon, vieraat kielet. Hän käänsi amerikkalaisia klassikoita, Hemingwaytä ja Faulkneria unkariksi ja kirjoitti myös itse.

Göncz korosti, kuinka välttämätöntä kommunismista vapautuneen Euroopan osan poliittisten ja taloudellisten ongelmien ratkaisu oli myös muille: ”Lännen ovessa lukee ’ei saa häiritä’, mutta Länsi-Euroopan on ymmärrettävä, että sen ja kommunismista vapautuneen Euroopan välillä on väistämätön kohtalonyhteys”. Euroopan unionin itäpuolella oli meneillään valtava muutos mahdollisuuksineen, mutta myös riskeineen. Uhkana oli, että eriarvoisuus kasvaa ja kuilu Euroopan kahden osan välillä syvenee, jollei tätä määrätietoisesti estetä. Göncziltä on seuraavakin lainaus: ”Uusi Keski-Eurooppa tarvitsee nyt lusikallisen lääkettä. Jos sitä ei sille anneta tänään, se saattaa tarvita sydämensiirron huomenna. Tämä operaatio tulee kaikille huomattavasti kalliimmaksi kuin lusikallinen lääkettä tänään.” Gönczin viisaista sanoista otettiin vaari, ja Keski- ja Itä-Eurooppa integroitiin länteen – tosin vuosia myöhemmin.

Göncziltä kuulin vuonna 1992 syvällisen arvion järjestelmänmuutoksen vaikeudesta: ”Me voimme nopeasti muuttaa poliittisen ympäristömme kulissit, esitellä parlamentaarisen demokratian muotopuolen ja rakenteet sekä muuttaa lait. Mutta me emme

voi yhtä nopeasti muuttaa ihmistä, joka on sukupolvien ajan kasvanut kommunistisen järjestelmän alaisena. Tähän muutokseen tarvitaan sukupolvien ponnistus.” Aika on osoittanut tämänkin arvion todeksi.

Sain luotua Árpád Göncziin ystävyysuhteen, joka on jatkunut tähän päivään asti. Presidentti kävi puolisonsa kanssa 50-vuotispäivilläni suurlähetystössä vuonna 1996, ja tapasin hänet myöhemmin myös hänen Suomen-vierailullaan. Gönczin suhde Suomeen oli ja on varmasti yhä lämmin. Puhuin Suomen itsenäisyysjuhlassa Budapestissa vuonna 1992 ja sain sen jälkeen presidentiltä kirjeen, jossa hän kirjoitti: ”Kiitän puheestanne. Suurlähettiläs varmasti tunsikin, että se, mitä vastauksessani sanoin, ei ollut suunnattu vain teille henkilökohtaisesti tai tilaisuudessa olleille suomalaisille vaan ennen muuta omille maanmiehilleni. Sillä kaikki se, mitä Suomesta on vuoden 1939 jälkeen tullut poliittisella tai inhimillisellä tasolla kelpaisi Unkarille malliksi. Oli erityinen ilo minulle, että Teidän rationaalinen, erittäin tiivis ja mielenkiintoinen esitelmäni täydensi ja jopa vahvisti minun – ehkä vähän tunteikkaita – sanojani.”

Vuonna 1994 pääministeriksi nousi sosialistijohtaja Gyula Horn, jolla oli näkyvä rooli kommunistihallinnossa 1970-luvulta lähtien. Horn oli kommunistisen Unkarin viimeisen hallituksen ulkoministeri ja avainpaikalla, kun päätös piikkilankojen katkaisemisesta Itävallan vastaisella rajalla vuonna 1989 tehtiin. Horn tuli minulle tutuksi, vaikkei häntä diplomaattitilaisuuksissa nähtykään. Hornin motiiveja oli aina vaikea lukea, mutta hänen rautainen otteensa Unkarin politiikassa ei jäänyt keneltäkään huomaamatta. Kommunismin kaudella omaksuttu tyyli ei ollut täysin hävinnyt. Gyula Horn oli sulkeutunut, mystinen persoona, joka herätti voimakkaita ja ristiriitaisia tunteita unkarilaisissa. Vuoden 1956 kansannousun tukahduttamiseen rivimiehenä osallistunut ja kolmekymmentä vuotta János Kádárin kommunistihallintoa palvellut Horn oli Unkarin oikeistolle punainen vaate. Käsittämätöntä monelle oli se, että Horn menneisyydestään huolimatta oli vuosien ajan 1990-luvulla yksi Unkarin suosituimmista poliitikoista.

Maamme unkarilaisen painoarvon takia Suomen suurlähettiläälle tarjoutui poikkeuksellisen usein tilaisuuksia tavata Unkarin poliittista johtoa ja pohtia heidän kanssaan maailman ja Unkarin menoa. Pidin presidenttiin ja pääministeriin ja heidän kanslioihinsa säännöllistä yhteyttä. Harvemmin tapasimme kolmeen mieheen, sillä Horn ei tällaiseen asetelmaan tullut. Miesten välinen suhde ei ollut läheinen.

Suurlähettiläs Pertti Torstila tervehtii presidentti Árpád Göncziä unkaria puhuvien suurlähettiläiden tilaisuudessa 5.1.1994. Kuva: Pertti Torstila.

*M*iksi unkarilaisten mielialat vaihtelivat näin rajusti neljän vuoden väliajoin? Kuinka selittää se, että jo neljän ensimmäisen demokratian ja markkinatalouden vuoden jälkeen unkarilaiset siirsivät syrjään oikeiston, jonka he suurella äänivyöryllä nostivat valtaan vuonna 1990?

Poliittinen muutos vasemmalle toisissa vapaissa parlamenttivaaleissa toukokuussa 1994 ei ollut kommunismin voitto. Sosiaalipuolueen johto ei ollut samastettavissa kommunismiin, vaikka vastustajat näin väittivät. Unkarilaiset eivät halunneet palata kommunismiin. He äänestivät enemmän oikeistohallitusta ”vastaan” kuin sosialistien ”puolesta”. Kommunistikauden kaksi viimeistä vuosikymmentä, 1970- ja 1980-luvut olivat gulassikommunismien suhteellisen hyvinvoinnin aikaa. Ei oltu rikkaita, vaan ei oltu köyhiäkään. Kommunismin poliittinen sanoma oli kansalaisille vähemmän tärkeää kuin noudatetun talouspolitiikan tulokset.

Keväällä 1994 taloudellisilla tekijöillä oli ratkaiseva osa äänestäjien käyttäytymisessä. Yhteiskunnan polarisoituminen, poliittisen ja taloudellisen muutoksen myötä syntynyt jako voittajiin ja hävinneisiin, näytteli merkittävää osaa. Suuren väestöosan elintaso oli vapauden ensi vuosien aikana pudonnut, yhteiskunnallinen turvattomuus lisääntynyt ja työttömien määrä kasvanut 13 %:iin. Teollisuustuotanto oli 35 % alle vuoden 1985 tason.

Kommunismien vuosina Unkari oli kehittänyt omintakeisen taloudellis-yhteiskunnallisen mallin komentotalouden raameihin. Unkari oli liittolaismaitaan avoimempi ulospäin, ja avoimuus toi sympatiaa lännessä. Maahan rakennettiin laaja sosiaaliturvajärjestelmä, taattiin tasavertainen koulutus ja luotiin palkkajärjestelmä, joka varmistti yhtäläisen tulotason kaikille. Totta oli, että mallia sovellettiin massoihin – ei nomenklatuuraan – mutta massat muodostavat kansan. Varjon tähän heitti se, että kommunistisen holhousjärjestelmän sisään kehittyi elämänmuoto, jossa kansalainen unohti yksilön vastuunsa ja jätti kaiken järjestelmän hoitoon. Ilmainen koulunkäynti ja opiskelu, ilmainen terveydenhoito, eliniäksi taattu työpaikka, vapaa asunto ja valtion eläke alettiin ottaa itsestäänselvyytenä. Järjestelmä takasi varman, vaikkakin vaatimattoman elämän ja toimeentulon. Se, että järjestelmän takeena oli suuri läntinen velanotto, ei huolestuttanut kansalaisia.

Vapauden ensimmäisinä vuosina unkarilaiset alkoivat tuntea muutoksen seuraukset. Hyvinvointi ei levinnytkään sellaisena kuin oli odotettu. Poliittisen muutoksen myötä odotettu yltäkylläisyys kaikille ei toteutunut, ja lukemattomat ihmiset kokivat syvän pettymyksen. Läntisestä elämänmuodosta mielikuvissa rakennettu unelma oli

nostattanut odotukset ja toiveet pilviin. Markkinatalouden sääntöjä ei ymmärretty, ja tuo paratiisi osoittautui kylmäksi, jopa vastenmieliseksi monelle unkarilaiselle. Elintaso alkoi laskea, ja kaikki alkoi maksaa. Tuli työttömyys, joka oli useimmille tuntematon asia, ja sen päälle fyysinen ja henkinen turvattomuus. Vasta viiveellä alettiin ymmärtää, että hyvinvoinnin puolesta oli alettava ja osattava itse tehdä työtä.

Unkarilaisissa heräsi nostalgia 1980-luvun vuosiin. Keskusteluissani eri puolilla maata saatoin havaita, kuinka hyvin 1980-luvun valtiososialismi oli jäänyt kansalaisten mieliin turvallisena aikana. Ilmaiset sairaspalvelut, halpa opiskelu, eläketurva, taattu työpaikka ja fyysisen turvallisuuden tunne olivat muistikuva. Sosialistinen puolue samastettiin näihin arvoihin. Kommunismin ongelmia jaksoivat muistaa vain harvat. Muisti oli hämmästyttävän selektiivinen. Ihmisoikeudet ja -vapaudet eivät nousseet vaalikeskustelun teemoiksi. Ennen työpaikka oli taattu, ruoka ja asuminen halpaa sekä tuloerot pienet. Nyt köyhä enemmistö tuntui köyhtyvän ja rikas vähemmistö rikastuvan.

Henkilökohtaisen menestyksen avaintekijät osoittautuivat vastakkaisiksi totutuille moraaliarvoille. Perhettä oli elätettävä itse, kun taas sosialismissa suurperheille oli taattu aineellinen tuki. Tunnollinen palkkatyöläinen ei enää ollut mikään arvo. Business- ja high tech -miehet alkoivat näkyä ja voida hyvin. Suuri osa väestöstä vajosi alemmas elintasosta, jota he olivat tottuneet pitämään kohtuullisena. Kommunismin ongelmat, sanan- ja mielipiteenvapaus tai matkustusvapaus eivät tässä asetelmassa paljon painaneet.

Talouspolitiikassa Gyula Hornin hallitus valitsi alun epäröinnin jälkeen tiukan thatcherilaisen linjan, johon kuuluivat Unkarin talouden perusongelmien – budjettivaje, vaihtotaseen vaje, ulkomaanvelka – hoito, radikaalit säästötoimet ja yksityistäminen. Tiukka saneerausohjelma tuotti tuloksia ja palautti kansainvälisen luottamuksen. Lähes puolet eli 13 miljardia yhdysvaltain dollaria entiselle kommunistiselle Keski-Euroopan alueelle tulleesta läntisestä pääomasta tuli Unkariin. Yksityistäminen vauhditui vuoden 1995 lopussa niin, että läntisillä sijoittajilla ei alun epäröinnin jälkeen ollut vaikeuksia investoida sosialistijohtoiseen Unkariin. OECD-jäsenyys toteutui maaliskuussa 1995, ja IMF myönsi tärkeät puitelutot. Velkaantumisaste oli kuitenkin yhä hälyttävän korkea, 70 % BKT:sta.

Uudet valtiorakenteet, hallinto ja demokraattiset instituutiot saatiin pystyyn kuudessa kuukaudessa vuosina 1990–1991. Tätä luultiin vaikeimmaksi tehtäväksi kollektivismista irrottauduttaessa. Mutta kuusi vuottakaan ei riittänyt muuttamaan perusongelmaa, ihmisyksilöä ja yhteisöä, jotka viiden vuosikymmenen ajan olivat kasvaneet osaksi sosialistista järjestelmää. Vaan unkarilaiset ovat sitkeä ja oppivainen kansa. Kommunismin kahlevuodet olivat pieni hetki maan tuhatvuotisessa historiassa.

Unkarilaiset ovat käyneet läpi vaikeampiakin aikoja ja osanneet säilyttää profiilinsa ja vahvan elinvoiman. Tahdonvoimaa ja uudistuskykyä kuvaa se, että Unkarista tuli NATO:n jäsen vuonna 1999 ja Euroopan unionin jäsen vuonna 2004. Jättäessäni Budapestin keväällä 1996 saatoin kirjoittaa loppuraporttiini, että Unkari oli kaikilla näytöillä uuden Keski-Euroopan vakauden ykkösankkuri.

MAGYARUL BESZÉLŐ NAGYKÖVETEK KLUBJA

Kun tulin Budapestiin 1976, olivat suurlähetystömme toimitilat diplomaattighetos-
sa Vérhalom-kukkulalla. Lähetystön kantavat paikallisvoimat olivat sihteerit László Arany ja Erzsébet Kajtár sekä autonkuljettaja Miklós Kőváry. Kaikki he olivat käyneet läpi kommunistisen Unkarin koulun, kukin tavallaan, ja kiintymys Suomeen oli syvä. Erzsébet oli sittemmin sihteerini suurlähettiläskaudellani. Miklós loikkasi Itävaltaan 1980-luvun lopussa. Värvasin tämän uskollisen Suomen ystävän uudelleen kuljettajak-
seni, kun muutin Wieniin vuonna 1989. Kerran kaverit, aina kaverit.

Näin hotelli Gellértin takana olevan lokakuussa 1944 pommitetun Suomen lähetystön rauniot ensimmäisen kerran keväällä 1976. Minut vei tontille esimie-
heni, suurlähettiläs Paul Jyrkänkallio, joka teki kaikin voimin työtä uuden lähetystön puolesta. Yli 30 vuotta paikallaan seissyt rauniorakennus ei ollut Suomelle kunnia-
aksi. Tontti oli meidän, mutta se oli auto ja vartioimaton. Rauniotalo veti puoleensa irtolaisia ja hämäämiehiä naapureita häi-
ritsemään. Tontin koosta oli kiistaa kom-
munistihallinnon kanssa, eikä rahaa löyty-
nyt Suomen valtiolta uuden lähetystötalon rakentamiseksi ennen 1980-lukua.

Kirjurina muistan, kuinka näkyvästi asia oli esillä presidentti Urho Kekkosen valtiovierailulla Unkarissa syksyllä 1976. Tonttikiista eteni Kekkosen ja János Kádárin yhteisymmärryksen pohjalta,

Lähetystösihteeri Pertti Torstila kitaroineen Budapestin-suurlähetystön henkilöstön illanvietossa syksyllä 1976. Kuva: Pertti Torstila.

mutta varsinaiset rakennustyöt alkoivat vasta kymmenen vuotta myöhemmin. Tontille nousi arkkitehti Ilmo Valjakan suunnittelema suomalaisen arkkitehtuurin mestari-
näyte, jonka kansliatilat olivat hyvätaoiset ja riittävät ja edustustilat kauniit ja moni-
käyttöiset. Sain tilaisuuden seurata ulkoministeri Paavo Väyrystä tutulle tontille, kun peruskivi laskettiin syksyllä 1986. Juhlava tilanne ja muistot 1970-luvun Unkaristani sy-
kähdyttivät. Yhtä sykähdyttävää oli palata takaisin Pertti Paasion kanssa 14.4.2009, kun juhlittiin lähetystörakennuksen 20-vuotispäivää.

Paul Jyrkänkallio oli suuri kielimies, yksi UM:n historian parhaita. Hän kannusti minua opiskelemaan unkarin kieltä. "Näin voimme kaupungilla sanoa jokaisen Suo-
men Budapestin-suurlähetystön diplomaatin puhuvan unkaria." Koska meitä diplo-
maatteja oli vain kaksi, tavoite ei ollut mahdoton. Jyrkänkallio itse oli oppinut unkarin radiosta korvakuulolla, mutta minä jouduin tekemään töitä tosissani oppiakseni kielen. Ulkomaalaiset kuvittelevat, että suomalainen oppii unkarin helposti, me kun olemme "sukulaisia kieleltämme". Niin, ehkäpä joskus kauan 3000 vuotta sitten, mutta tosiasia-
aksi jää, että nykyvenäjässä ja ruotsissa on enemmän yhteistä sanastoa kuin unkarissa ja suomessa. Sukulaisuus on kaukaista, eivätkä kielitieteilijätäkään kykene jäljittämään pariasataa yhteistä sanaa enempää.

Kun palasin Suomeen joulukuussa 1978, olin hankkinut lujan pohjan, jota paran-
telin itseopiskelulla ja yliopiston kursseilla. Motivaatiosta ei unkarin opiskeluni ollut kiinni. Yhteisten, kaukaistenkin juurien löytäminen oli elähdyttävä kokemus. Ja opis-
kelu kannatti, sillä kesällä 1992 tuli komento suurlähettilääksi Budapestiin.

Esittäytymiskäynnelläni Budapestissa havaitsin, että yllättävän monet suurlähet-
tiläiskollegoista puhuivat unkaria. Kieli on harvinainen, mutta Unkarilla on Trianonin rauhan seurauksena seitsemän naapuria, joissa jokaisessa on tuntuva unkarilainen kie-
livähemmistö, Romanian Transilvaniassa yli 1,5 miljoonaa. Budapestissa oli kaudellani enimmillään peräti 16 unkaria puhuvaa edustuston päällikköä – enemmän kuin Mos-
kovassa tuolloin oli venäjää puhuvia lähettiläitä. Esittäytymiskierroksen jälkeen päätin perustaa unkaria puhuvien suurlähettiläiden kerhon. Kerhon nimeksi tuli unkaria pu-
huvien suurlähettiläiden klubi, "Magyarul beszélő nagykövetek klubja".

Perustavassa kokouksessa meitä oli yksitoista: Suomi, Israel, Venäjä, Romania, Kiina, Slovakia, Kroatia, Bulgaria, Puola, Slovenia ja Etelä-Afrikka. Joukkoon liittyi-
vät vuonna 1993 Ruotsi, Ukraina, Itävalta, Mongolia, Ranska ja Iso-Britannia.

Tästä lähettiläsjoukosta, jonka valttikortti oli unkarin kieli, tuli ystävien piiri, mer-
kittävä siltojen rakentaja ja tiedonvaihdon foorumi. Kommunistivallan romahtamisen jälkeisessä tyhjiössä entisiltä sosialistimaiden lähettiläiltä, joita klubin jäsenistä oli suu-
ri osa, puuttui luonteva viiter ryhmä. Muilla kollegoilla oli Nato tai Euroopan unioni tai

he kuuluivat pohjoismaihin tai puolueettomiin. Klubista tuli monelle murrosvuosien ensimmäinen viiteryhmä, tärkeä foorumi tavata läntisiä lähettiläitä ja tuntea olevansa osa uutta kansainvälistä yhteyttä. Klubi vieraili eri koostumuksissa myös kaikkien naapurimaiden vanhoilla unkarilaisalueilla hakemassa tuntumaa vaikeaan ja arkaan vähemmistökysymykseen.

Kerhon keskustelukieli oli unkari, ja näin ovet olivat auki unkarilaiseen yhteiskuntaan ja maan poliittiseen johtoon. Kateuden aihe muulle diplomaattikunnalle oli se, että unkaria puhuvien klubi sai kokouksiinsa, lounaille ja päivällisille vieraaksi unkarilaisvaikuttajia aina kun halusi ja kenet vain halusi. Kukapa ei tulisi suurlähettiläsklubiin puhumaan äidinkielellään. Vierainamme olivat presidentti Árpád Gönczistä pääministeri Gyula Horniin, ulkoministeri Géza Jeszenszkyyn ja László Kovácsiin ja muihin unkarilaisjohtajiin – vallanpitäjiin ja opposition edustajiin – ulottuva eliittikavalkaadi. Unkarilainen yhteiskunta otti klubin suurlähettiläät omikseen, ovet olivat auki joka suuntaan. Suorasta keskusteluyhteydestä oli suuri ammatillinen hyöty.

”JOS MÄ RUUSU OISIN”

Karjalaiselta äidiltäni peritty laulutaito ja kitara ovat auttaneet minua diplomaattiturallani monen ilon ja surun hetkellä. Unkaria puhuvien lähettiläiden klubissa laulettiin paljon. Muodostimme yhdessä Slovenian Ferenc Hajósin ja Ukrainan Dmitri Tkacsin kanssa trion, jonka bravuuriesitys eittämättä oli klubin Ukrainan-matkalla iltanuotion ympärillä laulettu ”Sellainen oli Viipuri”. Kertosäkeeseen yhtyi täydestä sydäimestä myös Venäjän lähettiläs Ivan Aboimov, klubin vankka jäsen, josta sittemmin tuli suurlähettiläs Helsinkiin.

Unkarilainen kansanmusiikki ja kansanlaulut tulivat minulle läheisiksi jo 1970-luvulla. Ihastuin melodiaan, jonka János Bródy ja Zsuzsa Koncz popularisoivat unkarilaisten vapaudentahdon suureksi symboliksi. ”Ha én rózsá volnék – Jos mä ruusu oisin” kertoo koskettavin sanoin maailmasta, johon pääsyä mikään vallanpitäjä ei voi estää. Käänsin laulun suomeksi ja tarjosin sitä Sotkamossa Naapurivaaran tanssilavalla kesällä 1993 ystävälleni Katri Helenalle. Vaihdoin demoja, sanat kääntyivät rakkauslauluksi ja kappale ilmestyi 1994 Katri Helenan cd-levyllä ”Vie minut”. Laulusta tuli suosikki, ja Katri Helena lauloi sen 40-vuotisjuhlakonsertissaan Finlandia-talossa vuonna 1995 viimeisenä toivekappaleena. Aina kun minulta kysytään, mitä diplomaatit tekevät tai mitä olen diplomaatin uralla saanut aikaan, vastaan, että löysin Katri Helenalle laulun. Vastaus tuntuu riittävän. Kyllä diplomaateista on hyötyä.

”Jos mä portti oisin, auki oisi teljet. Siitä sisään käydä saisi siskot, veljet. Tervetulleks teidät aina toivottaisin, narahtaisin aina, seuraa kun mä saisin.

Jos mä lyhty oisin, loistaisin kuin tähdet. Valaista voin matkaas, kulkemaan jos lähdet. Ystävänä, silloin valomerta uisit. Kajossani vielä illoin rakastuisit.

Ikkuna jos oisin, katsella sä saisit lävitseni aina, maailman omistaisit. Unohtaa sä voisit kaiken turhan pelon, kauneuden vain nähdä saisit ihmiselon.”

SUOMI JA UNKARI

Ralph Enckell varoitti minua vaipumasta suomalais-ugrilaiseen ”hömpötykseen”. En ole tavannut vielä yhtään Unkarissa pidempään asunutta suomalaista, joka siihen ei olisi vaipunut. Suomen erityisasema Unkarissa on läpi lukemattomien sukupolvien ollut aivan poikkeuksellinen. Suomalaisiin suhtaudutaan koskettavalla tunteella ja lämmöllä.

Unkari sijaitsee Euroopan sydämessä, avainpaikalla. Kylmän sodan kaudella Suomesta muodostui unkarilaisille vapaan maailman sillanpää, jonne he kansandiplomatiaksi kutsutun liikkeen kautta saattoivat tulla hengittämään toisenlaista ilmaa. Suomi nauttii Unkarissa vertaansa vailla olevasta sukulaisbonuksesta, jota olemme päättäväisesti hyödyntäneet. Läheisen kulttuuriystävyytemme juuret juontavat 1800-luvulle.

Unkarin ja Suomen suhde on rikkaus, jota on huolella vaalittava. Uuden integraation Euroopassa Suomi on joutunut kilpailemaan etuasemastaan Unkarissa kovemmin kuin ennen, mutta olemme yhä Unkarissa erityishuomion kohde, pohjoinen sukulaiskansa ja suurmaa. Suhde on ollut meille suomalaisille paljossa etusijalla.

Korkean tason vierailuvaihto oli poikkeuksellisen vilkasta. Vierailuvaihtomme koki vuoden 1989 jälkeen suuren muutoksen ex-sosialistimaiden kanssa, mutta Unkaria tämä muutos ei tuntunut koskevan. Toimikauteni aikana syksystä 1992 kevääseen 1996 valtionpäämiehiä, ministereitä sekä parlamenttien ja puolustusvoimien johtoa liikkui Helsingin ja Budapestin välillä virallisissa merkeissä 23 kertaa.

Jokaiselle suurlähettiläälle oman valtionpäämiehen vierailu on aina suuri tapahtuma, huippuhetki. Olin lähetystösihteerinä vastaanottamassa Urho Kekkosta Ferihegyn lentokentällä syksyllä 1976 vierelläni Unkarin ulkoministeriön Suomi-deski György ”Gyuri” Krausz. Seisoin samalla kentällä suurlähettiläänä, kun presidentti Martti Ahtisaari tuli Budapestiin keväällä 1995. Ahtisaari jatkoi Kekkosen ja Mauno Koiviston perinnettä: ensin mennään Unkariin. Vierelläni oli samalla paikalla sama mies, nyt Unkarin Helsingin-suurlähettiläs György Krausz. Kohtalo kuljettaa diplomaatteja, ja tiet aina silloin tällöin kohtaavat. Gyurista ja hänen perheestään tuli minulle ja

puolisolleni yksi läheisimmistä diplomaattikollegoista. Suomen kielen mestarillisesti hallitseva Krausz palveli Suomessa kolmeen otteeseen. Tapasin Gyurin ensimmäisen kerran vuonna 1972, jolloin hän oli Dipolin ETYK-valmistelija Helsingin diplomaattikunnan kärjessä vetäneen suurlähettiläs Rudolf Rónain taitava nuori avustaja.

Kaupan ja viennin edistäminen asetettiin kaudellani suurlähetystön päätavoitteeksi. Aktiivisten yrittäjien, tehokkaan kaupallisen sihteerin ja edullisten kauppapoliittisten puitteiden (KEVSOS-sopimus) avulla tässä tavoitteessa onnistuttiin. Vientimme kasvoi vuonna 1993 lähes 80 % ja 1994 vielä 50 %. Joulukuussa 1994 ylitettiin ensimmäisen kerran yhden miljardin markan raja. Vuoden 1995 alussa KEVSOS-edut poistuivat. Suomalaistuotteet menettivät 10 %:n kilpailuetunsa ja viennin volyyymi laski 20 %. Lasku oli kuitenkin tilapäistä, sillä vientimme pääosa, paperi, telelaitteet, elektroniikka ja korkea teknologia, olivat saavuttamassa Unkarissa vahvan jalansijan.

Suomalaisia asui Unkarissa lähtiessäni sieltä vuonna 1996 lähes 700. Kun suurlähettiläs Arto Mansala vuonna 1988 laski suomalaisten määrää Unkarissa, päätyi hän 25:een pysyvästi asuvaan ja 60 tilapäiseen henkilöön. Kasvu oli sittemmin nopeaa. Vientimme lisääntyi, turismi samoin kuin myös asiantuntijavaihto. Suomi alkoi näkyä rakentajana ja investoijana. Suomalaisten kokonaan tai yhdessä unkarilaisten kanssa omistamien yritysten määrä ylitti reippaasti sadan.

Suomen ja Unkarin erityissuhde rakentuu vahvasti kulttuurin aineksille. Kulttuurisopimuksen puitteissa tapahtuva virallinen vaihto toimi perinteisesti ja hyvin. Rinnan sen kanssa alkoi alaa vallata suora, ulko- ja opetushallinnon ohi tapahtuva

kulttuurivaihto. Suurlähetystö tuki valtuuksiensa puitteissa varauksitta vierailevia taiteilijoita, näyttelyitä, konsertteja ja teattereita kulttuuriliikenteessä molempiin suuntiin. Esimerkiksi Unkarin valtionoopperan menestyksekkäs vierailu Savonlinnan oopperajuhlilla kesällä 1994 neuvoteltiin kulttuurisopimuksen ulkopuolella.

Suomi-Unkari Seura, jonka toimintaa olen 1970-luvulta lähtien seurannut läheltä, täyttää kuusikymmentä vuotta. Ponnistelujen jälkeen onnistuimme 1990-luvulla perustamaan vastaavan valtakunnallisen seuran Unkariin. Silti Suomi-harrastus lepäsi vahvasti yksityisten kansalaisten tasolla. Mutta se riitti, sillä Suomi-ystävyysseratoimintaa oli 43 paikkakunnalla. Tärkeitä yhteistyötahoja olivat myös ystävyyskaupungit, joita oli lähes 50, sekä ystävyysseurakunnat ja -koulut. Millään muulla maalla ei Unkarissa ollut sellaista ystävyyskaupunkien ja -seurojen määrää kuin Suomella.

Kansalaistason vuorovaikutus oli jo kommunismin kaudella vilkasta ja monipuolista. Matkustin paljon ja sain tästä runsaasti todisteita Unkarin sisällä ja entisen Unkarin rajamailla. Erityisen läheisiksi minulle tulivat Pécs ja Debrecen ja näiden kaupunkien laaja Suomen ystävien piiri. Pécs on Budapestin rinnalla Unkarin helmi ja syystä Euroopan kulttuuripääkaupunki vuonna 2010. 1970-luvun Pécsissä Suomen ystäväpiiriin kuuluivat monet paikalliset vaikuttajat, kuten Gyöző Szatyor ja Bertalan Andrásfalvy. Debrecenissä toimivat isäntinä tunnetut Suomen ystävät Judit Bodnár, László Keresztes ja István Nyirkos.

Kun Suomen lähettiläänä syksyllä 1992 kävin esittäytymässä vapaan Unkarin ensimmäisen hallituksen ministereille, johti kulttuuriministeriötä tuttu mies, ministeriksi kohonnut Bertalan Andrásfalvy. Jälleennäkeminen oli riemukas. Emme onnistuneet 1970-luvulla avaamaan kunniakonsulaatteja Unkariin, vaikka tätä Paul Jyrkänkallion ja Kaarlo Yrjö-Koskisen kanssa pohjustimme. Kommunistinen hallinto ei ollut tähän valmis. Ajat kuitenkin muuttuivat, ja Pekka Kujasalon lähettiläskaudella Suomen ensimmäiseksi kunniakonsuliksi Pécsiin nimitettiin läheinen ystäväni György Kator. Nyt kunniakonsuleita on jo kolme.

RAJOJEN ULKOPUOLISET UNKARILAISVÄHEMMISTÖT

*A*ikaamme vaivaava historiattomuus ei ole unkarilainen ominaisuus. Niin kovasti ovat Euroopan historian vaikeat ajat koetelleet Unkaria. Traumoista syvin on Trianon. Ensimmäisen maailmansodan rauhanteossa vuonna 1920 Pariisin Trianonissa sodan hävinnyt Unkari paloiteltiin ja maan alue supistui yhteen kolmannekseen entisestä. Pelkästään Romanianle menetetty Transilvania on pinta-alaltaan nykyistä Unkaria

Suurlähettiläs Pertti Torstila ja Unkarin entinen Helsingin-suurlähettiläs Rudolf Rónai Kalevala Ystävyyspiirin 10-vuotisjuhlassa 19.11.1994 (vasemmalta rouva Eva Torstila, Pertti Torstila, Rudolf Rónai, Domokos Varga ja Outi Hassi). Kuva: Pertti Torstila.

suurempi. Väkiluku supistui alle 10 miljoonaan, ja kolme miljoonaa unkarilaista jäi kuristavaksi renkaaksi uusien rajojen toiselle puolelle.

Kysymys unkarilaisvähemmistöistä naapurimaissa on unkarilaistuntoa syvästi ahdistava, vaikea asia. Se on ollut rasite myös naapurisuhteille. Jugoslavian sodan ja länsiliittoutumisen ohella naapurisuhteet olivat lähettiläsvoosieni Unkarin ulkopoliitiikan ykkösteema. Unkarilla on seitsemän naapuria, joista kommunismin kaatumisen jälkeen viisi oli uutta. Suhteita Itävaltaan ja Sloveniaan voidaan kuvailla ongelmattomiksi. Ukrainan kanssa suhteet saatiin perussopimuksen jälkeen muodollisesti kuntoon. Kroatia oli osa Balkanin sotaa, mutta Serbian, Romanian ja Slovakian kanssa oli todellisia vaikeuksia.

Naapurierimielisyydet ja kiistely ärsyttivät Unkarille tärkeitä ystäviä lännessä, ja monet unkarilaispoliitikot ja talousmiehet olivat kehityksestä huolissaan. Unkarin piti olla rauhattoman Balkanin Euroopan puoleisen sivustan vakauden ankkuri. Sen maltingin, harkintakyvyn, vakauden ja esimerkin varaan laskettiin paljon alueen ulkopuolella. Naapurisuhteiden hoidossa ilmenneet vaikeudet, nahistelu ja ylimielisyyskin saivat Unkarissa vierailevat länsipäättäjät nostamaan varoittavan sormen. Integroituminen länteen ja jäsenyydet NATOssa ja EU:ssa edellyttivät, että Unkarilla ei ollut auki olevia kiistakysymyksiä naapureitten kanssa.

Unkarin poliittinen johto kuuli myös suomalaisten suusta, että demokratia ei lujitu, ellei maan taloudelle saada pohjaa. Taloutta taas ei saada toimimaan ilman ulkopuolista apua. Ulkomaista apua, pääomaa ja investointeja ei tule, ellei Unkarin demokratian vakaaseen kehitykseen ja toimiviin naapurisuhteisiin voi luottaa. Unkarin johdolla, jonka tärkeä tehtävä oli nopeasti integroida maa länteen, oli pohtimisen aihetta.

Kommunismin kaudella vähemmistöongelmat painettiin Moskovon mahtikäskylä maton alle, mutta vapautumisen myötä vaikeudet nousivat pintaan korkin tavoin. Antallin oikeistohallitus otti rohkeita nationalistisia kantoja, jotka ärsyttivät naapureita. Ulkopoliitiikan prioriteetteihin sisällytettiin ”legitiimi huoli” rajan takaisten unkarilaisten oikeuksien ja etujen valvomisesta. Pääministeri Antallin puheet, joissa hän ilmoitti olevansa kaikkien unkarilaisten pääministeri – myös Unkarin rajojen ulkopuolella elävien – kohottivat kulmia ja nostattivat karvoja naapurimaissa. Tilannetta ei helpottanut se, että nationalismi nautti laajaa tukea myös rajojen toisella puolella Romaniassa, Slovakiassa ja Serbiassa.

Vähemmistöjen asia nousi myös Hornin hallituksen ulkopoliittisten huolten kärkeen heti vuonna 1994. Tapasin ulkoministeri Jeszenszkyn pian parlamenttivaalien katkeran tappion jälkeen. Pettynyt Jeszenszky sanoi odottavansa uteliaana sosialistihallituksen otteita vähemmistökysymyksessä. Vaalikampanjassaan sosialistit olivat

luvanneet edistää unkarilaisvähemmistöjen asemaa ”uudella, radikaalilla ja nopealla suhdepolitiikalla” Romanian ja Slovakian suuntaan. Jeszenszky ennusti vaikeuksien säilyvän vallanvaihdosta huolimatta. Ennustus osui oikeaan. Unkari ja Slovakia ajautuivat täydelliseen umpikujaan Tonavan patoprojektissa. Slovakia alkoi juoksupuuta Tonavan vettä oman alueensa kautta, ja kriisi oli valmis. Vähemmistöasiassa eivät sosialistitkaan voineet tehdä pitkälle meneviä myönnytyksiä, ja ongelma jäyttää suhteita Slovakiaan ja Romaniaan tänäänkin maiden EU- ja NATO-jäsenyyksistä huolimatta.

PUOLUEETTOMUUS VAI NATO-JÄSENYYS

Unkarissa käytiin 1990-luvun alussa tutkijatasolla keskustelua puolueettomuudesta vaihtoehtona, mutta poliittisella tasolla selkeä tavoite oli liittoutuminen. Suomen malli, puolueettomuus tai jokin kolmas tie eivät mahtuneet todellisten vaihtoehtojen joukkoon. Kommunismin kaaduttua ja Varsovan liiton hajottua itäblokin entiset jäsenmaat pitivät ainoana oikeana valintana jäsenyyttä vastakkaisessa sotilasliitossa, NATOssa. Jugoslavian kriisin myötä liittoutumisvaatteet saivat uutta sisältöä. Unkari kaipasi turvatakeita, ja niitä haettiin NATOsta. Mikään ”itäisen Keski-Euroopan alueellinen turvajärjestely” ei kelvannut. Jos ei kuuluta Varsovan liittoon, on kuuluttava NATOon.

Kun suoran jäsenyyden mahdollisuus Brysselissä torjuttiin, kehitettiin Budapestissa ajatus liitännäisjäsenyydestä, assosioitumisesta Atlantin liittoon. Ajatuksen aktiivinen edistäjä oli oppositiossa olevan oikeistolaisen Fideszin nuori johtaja Viktor Orbán, mutta myös hallitus alkoi selvittää kantaansa tällaisen välimuodon puolesta. Orbán hahmotteli Unkarin vaihtoehdot näin:

- 1) puolustuksen selkeä kansallistaminen ja puolueettomuus,
- 2) kääntyminen takaisin itään tai
- 3) liittyminen läntiseen turvallisuusrakenteeseen.

Ensimmäistä vaihtoehtoa ei pidetty hyvänä ja realistisena. Unkarilla ei ollut voimia uskottavan kansallisen puolustuksen rakentamiseen. Toinen vaihtoehto taas palveli taakse jätetyn maailman tukijoita, joten vain kolmas mahdollisuus kelpasi. Unkarissa ei pantu hyvällä merkille NATOsta ja EU:sta tulevia viestejä siitä, että uuden Keski-Euroopan aluetta haluttiin käsitellä yhtenä blokkina eikä maittain ja paremmuusjärjestyksessä. NATOn Partnership for Peace ei täyttänyt Unkarin odotuksia. Se, että PFP sai Jeltsiniltä ylistystä, teki asian vain vaikeammaksi hyväksyä. PFP:ltä katsottiin pudonneen pohjan sillä hetkellä, kun Venäjä ja Ukraina otettiin siihen mukaan.

Balladurin suunnitelma ja aluetason Visegrad-yhteistyö jäivät naapurimaiden välisen kauneuskilpailun jalkoihin. Vaikeudet lisääntyivät Tšekkoslovakian jakautumisen jälkeen. Helpotusta tuli vasta, kun alueen maat vaihteittain liittyivät NATO:n ja EU:n jäseniksi.

Ulkoministeri Jeszenszky sanoi minulle syksyllä 1993, ettei hän voi hyväksyä ajatusta ”suuresta alliansista” – NATO:n ja Venäjän yhteisestä sateenvarjosta, jota nämä kaksi yhdessä pitelisivät Unkarin ja sen naapurien yllä. Ulkoministerin mukaan alueen maat eivät halua osaksi sellaista turvallisuusjärjestelmää, josta takeet yhtäältä antaa länsi, toisaalta Venäjä. Entisen kommunistiblokin maissa asuvat ovat kärsineet riittävästi. ”Kun me haemme turvatakeita, emme halua niitä entiseltä sortajalta. Me emme halua, että meidät jätetään uudelleen kylmään, kuten tapahtui vuonna 1945, 1956, 1968 tai 1981”. Vuonna 1994 Gyula Horn ja hänen ulkoministerinsä László Kovács omaksuivat pitkälti saman kannan eivätkä tunteneet vaikeuksia liputtaa täyden länsi-integraation puolesta. Tosin EU-jäsenyys asetettiin ensitavoitteeksi.

KROATIA, UNKARI JA JUGOSLAVIAN SOTA

Jugoslavian ja Itävallan rajalla syksyllä 1991 alkanut sisällissota heijastui tuntuvasti lähettiläskauteeni vuosina 1992–1996. Kroatia julistautui itsenäiseksi kesäkuussa 1991, ja Suomi tunnusti itsenäisyyden 17.1.1992. Diplomaattisuhteet solmittiin 19.2.1992. Minut nimitettiin Suomen ensimmäiseksi lähettilääksi Kroatiaan, ja jätin valtuuskirjeeni presidentti Franjo Tudjamanille Zagrebissa 29.9.1992.

Olin ensimmäinen Suomen edustaja uudessa, itsenäisessä Kroatiassa, mutta en ollut ensimmäinen Suomen suurlähettiläs Kroatiassa. Minulla oli edeltäjä, jonka vain harvat muistavat. Onni Talas toimi Roomasta käsin Suomen lähettiläänä huhtikuusta 1941 vuoteen 1942 Saksan tuella itsenäiseksi julistautuneessa Kroaattien tasavallassa. Talasta seurasi Armas Yöntilä asiainhoitajana vuodesta 1942 sodan loppuun asti. Maailmansodan jälkeen aina Jugoslavian hajoamiseen asti Kroatiaa seurattiin yhtenä Jugoslavian osana suurlähetystöstämme Belgradissa.

Sota teki jalkamaasta Kroatiasta poikkeuksellisen mielenkiintoisen kohteen. Apunani oli erinomainen sotilasasiamies, kommodori Georgij Alafuzoff, mutta hänen tukikohtansa oli Varsovassa. Vasta syksyllä 1996 Budapest sai oman asiamiehen.

Eurooppaa koetteleva verinen Jugoslavian sisällissota antoi diplomaatin työlle paimana sisältöä. Automatka Budapestista Zagrebiin läpi sotatilassa olevan maan kesti vähintään kuusi tuntia Kroatian puolella olevien tiesulkujen määrästä riippuen. Reitti

ei ollut vaaraton. Jouduin jakamaan aikani ja ajatukseni kahtia. Budapestissa tuntui siltä, että en Suomen ja Unkarin suhteilta ehtinyt riittävästi seurata naapurissa riehuvaa vakavaa konfliktia ja Kroatiassa ollessani tunsin huonoa omaatuntoa siitä, että olin pois varsinaisesta asemamaastani ja edistämästä Suomi–Unkari-suhdetta.

Unkari ei suoranaisesti joutunut etelärajan läheisyydessä käydyn sodan kohteeksi, mutta taistelujen vaikutukset tuntuivat. Trianonin jälkeen 1920 Jugoslavian puolelle oli jäänyt lähes 500 000 unkarilaista. Heistä suurin osa asui rajan lähellä Serbiassa, mutta unkarilaisia oli paljon myös Kroatian alueella. Tykistötulen jyske kuului yli rajan, ja jo sodan alkupäivinä pakolaisaallot alkoivat näkyä Etelä-Unkarin kaupungeissa. Balkanin sodan kansainvaellus toi vuonna 1991 Unkariin 60 000 pakolaista – suuri osa kroaatteja. Pääosa sijoitettiin etelän kuntiin, tuhannet asuivat yksityiskodeissa yli 300 paikkakunnalla. Tutustuin syksyllä 1993 yhdessä sisäministeri Mauri Pekkarisen kanssa Nagyatádin suureen pakolaisleiriin, johon Suomesta lähetettiin apua.

Vukovárin hävitys, tapahtumat Bosniassa ja NATO:n pommitusten osuminen unkarilaisten asuttamaan Vojvodinaan herätti unkarilaisissa ja maan poliittisessa johdossa ristiriitaisia tunteita. Tonavan siltojen tuhoaminen historiallisessa Ujvidékin kaupungissa katkaisi Tonavan jokilaivaliikenteen Mustallemerelle, ja maantiet Jugoslaviaan olivat poikki. Unkari oli Serbian pakotteiden soveltamisessa etulinjan maa. Embargo aiheutti Unkarille vuonna 1992 yli 500 miljoonan yhdysvaltain dollarin menetykset. Unkari oli kriisin ulkopuolella olevista maista se, joka kärsi siitä eniten.

Huoli Vojvodinan unkarilaisvähemmistön – 450 000 ihmistä – asemasta pani Unkarin tarkoin varomaan sekaantumista Jugoslavian konfliktiin. Tilanteen pahentuminen Serbian vastaisen raja-alueen tuntumassa johti kuitenkin vähitellen linjan tiukentumiseen. Hallitus pyysi NATO:lta ilmatorjuntaohjuksia ja muuta kalustoa Balkanin kasvavaan sodanuhkaan vedoten. NATOsta tullut kielteinen vastaus oli pettymys. Minulle todettiin puolustusministeriössä happamasti, että turvallinen Suomi kyllä saa aseita Itä-Saksan jäämistöstä, mutta todellisella kriisialueella olevalle Unkarille tarjotaan vain varaosia. Huhtikuussa 1993 Unkari myöntyi ilmatilansa käyttöön NATO:n AWACS-kauttalentoihin ja yhteistyöhön Tonavan liikenteen valvonassa YK:n asettamien Serbia-pakotteiden täytäntöön panemiseksi. Partiointialukset purjehtivat kuitenkin unkarilaisväreissä ja alusten miehistö koostui aseistamattomista tullimiehistä. Poliittinen johto korosti kaikissa yhteyksissä Unkarin osallistumisen ei-sotilaallista luonnetta. Serbian mahdolliset vastaiskut huolestuttivat.

Kroatiassa ei olisi pantu pahaksi, vaikka Unkari olisi tullut tätäkin voimallisemmin kriisiin mukaan, Kroatian puolelle tietysti. Presidentti Tudjman viestitti tätä, kun

tapasin hänet Zagrebin-käynneilläni. Tudjman otti aina Suomen suurlähettilään puheilleen. Tapasin presidentin ensimmäisen kerran valtuuskirjeeni jätön yhteydessä keväällä 1992 ja sen jälkeen säännöllisesti käynneilläni. Tudjmanilla tuntui olevan vahva henkilökohtainen kiinnostus Suomeen. Tapaamisissamme hän toistuvasti palasi historiaan, talvisotaan ja Mannerheimiin. Hän puhui kahdesta samankokoisesta maasta, joilla molemmilla on kohtalonaan hankala ja arvaamaton naapuri. Kenraali ja vanha partisaani kun oli, Tudjman puhui aina sodasta. Ymmärrettävää toki, sillä olivathan sotavuodet 1992–1995 Kroatian tulevaisuuden kannalta ratkaisevia.

Tudjman oli kovien otteiden mies. Häneltä ei tullut ymmärtämystä UNPROFORille ja kansainvälisen yhteisön hampaattomalle läsnäololle. Kritiikki YK:ta vastaan oli kovaa. YK ei hänen mukaansa kyennyt selviytymään tehtävästään. Kroatian alueella olevien serbienklaavien sotilaita ei riisuttu aseista, eivätkä alueelta karkoitettut kroaatit päässeet palaamaan koteihinsa. Kroatiassa katsottiin YK:n suorastaan avustavan serbejä etnisissä puhdistuksissa, kun kotiseudultaan pois ajettujen ihmisten kuljetettiin kolmansiin maihin ja serbit täyttivät tyhjentyneet alueet omillaan. Kansainvälisen huomion ollessa Bosnia-Herzegovinan rauhanneuvotteluissa Tudjman päätti itse asevoimalla ottaa takaisin sen, mitä YK:n avulla ei kyetty tekemään. Kroaattiarmeija valtasi Salama- ja Myrsky-operaatioillaan serbeiltä takaisin Länsi-Slavonian ja Krajinan alueet. Voitot nostattivat kansallistunteen äärimmilleen ja veivät Tudjmanin ja hänen puolueensa vaalivoitosta voittoon.

Tukipisteitani Kroatian-käynneilläni olivat Unkarin kollegani Zagrebissa ja kansallisen puutteessa Suomen UNPROFOR-pataljoona ja UNPROFORin esikunta. Jo kriisin alussa rakensimme yhteistyössä UNPROFORin Suomen pataljoonan kanssa suoran kansallisen korkean taajuuden viestiyhteyden suurlähetystön ja pataljoonan johdon välille. Suurlähetystömme katolle nousi radioantenni, ja viestipäätteet molemmissa päissä takasivat sen, että sain viikoittain tilanneraportit ja tarvittaessa jopa useammin tiiviin yhteyden pataljoonamme komentajaan. Näin pysyin hyvin Kroatian sotatilanteen tasalla. Unkarin suurlähettiläs Zagrebissa oli todellinen ammattilainen ja elementissään hyvin tuntemaansa naapurimaassa. UNPROFORin suojassa pääsin alueille, joihin pääsy muilta oli kielletty. Läheisiksi oppaiksi ja ystäviksi tulivat myös everstit Kari Höglund ja Markku Nikkilä. Everstit järjestivät minulle sotilassaattueet, kun liikuin turvattomassa Itä-Kroatiassa. UNPROFOR perustettiin turvallisuusneuvoston päätöksellä 1992 valvomaan heiveröistä aselepoa Kroatiassa. Rintaman liikkeessä se joutui keskelle Bosniassa käynnistynyttä sotaa. UNPROFORin vahvuus oli vuoden 1994 lopussa lähes 40 000 sotilasta, mutta se ei silti onnistunut estämään taisteluita ja suojelemaan siviiliväestöä.

EPILOGI

*M*inulla on rakentunut Unkariin ja tähän Euroopan osaan ystävyysuhde, joka on jatkunut vahvana kolmen vuosikymmenen ajan. Tuon suhteen sisällön ovat luoneet ihmiset, ystävyys, kulttuuri, historia ja kieli.

”Voi hyvät ystävät, meillä jos ois Unkarin viiniä saavi,
eikä kuin kaks sitä kantais ja jois,
paksusti voitais kuin paavi”, kirjoitti Carl Michael Bellman.

Sanotaan, ettei diplomaatti saa liikaa kiintyä asemamaahansa. Ohje on oikea, ja olen sen toimissani muistanut. Silti jokainen diplomaatti tietää, että uralle osuneista maista ja kansoista jollakin on erityismerkitys. Asemamaani Ranska, Itävalta, Kroatia ja Ruotsi tulevat aina olemaan minulle läheisiä. Vaan aina, kun lentokoneen pyörät koskettavat Ferihegyn kenttää, lävitseni lyö lämpöaalto, jolle ei ole vertaa. Nousen Budapestissa etelään matkaavaan junaan ja hakeudun piilopaikkaan, jossa muistot ja ystävät elävät ja josta näen yli rajan kauas Kroatian puolelle.

Kirjoittaja on ulkoasiainministeriön valtiosihtööri ja toimi Suomen suurlähettiläänä Unkarissa vuosina 1992–1996 sekä lähetystösihteerinä 1976–1978.

SUOMEN EDUSTAUTUMINEN UNKARISSA ITSENÄISTYMISESTÄ 1970-LUVUN LOPULLE – LÄHETYSTÖRAKENNUSTEN HISTORIAA

SUHTEIDEN LUOMINEN

Itävalta-Unkari tunnusti Suomen itsenäisyyden vuoden 1918 alussa. Kaksi vuotta myöhemmin Unkari ilmoitti uudistavansa Itävalta-Unkarin tekemän tunnustuksen. Samalla se pyysi itsenäisyydelleen tunnustusta, jonka Suomi antoi syyskuussa 1920. Suomi perusti Unkariin konsulaatin, mutta konsuli Tibor Latinovitsin työtä häiritsi muun muassa konsulinleimasimen puute.

Suomen ensimmäinen lähettiläs Budapestissa oli Kööpenhaminan-lähettiläs Karl Gustaf Idman, joka nimitettiin tehtävään huhtikuussa 1922. Ensimmäisen kerran hän matkusti Unkariin kesäkuussa 1922, jolloin hän kävi jättämässä valtuuskirjansa. Lyhyellä vierailulla ei juuri muuhun jäänyt aikaa. Idman ehti kuitenkin tavata konsuli Latinovitsin, johon ei ollut tyytyväinen. Uudeksi konsuliksi hän nimitti Andrásy útilla konttoriaan pitävän Ödön Saxlehnerin, joka palkkasi itselleen suomalaisen sihteerin vuonna 1924. Tällä oli oikeus muun muassa leimata passit.

Vuonna 1925 Unkariin nimitettiin varakonsuliksi maassa pitkään asunut suomalainen kuvanveistäjä Yrjö Liipola. Vuonna 1928 Liipola kirjoitti työstään:

”Unkarin ja Suomen kaupalliset suhteet eivät kyllä vielä ole suuret, mutta olemme niitä kuitenkin vuosi vuodelta yrittäneet parhaamme mukaan kehittää. Mutta sukulaiskansojen kesken on kulttuurisuhde erittäin vilkas ja se antaa minulle hyvin paljon tehtävää. Alkavana vuonna pidetään täällä suom.ugrilainen kulttuurikongressikin ja se tulee antamaan erittäin paljon tehtävää konsulille.”

Vuonna 1934 Liipola pyysi eroa tehtävästään, kun Suomi perusti Budapestiin lähetystön. Saxlehner toimi pääkonsulina kuolemaansa asti vuonna 1936. Hänen jälkeensä Suomella ei ollut Unkarissa konsulia ennen vuotta 1944.

Idman kävi Unkarissa kerran vuodessa ja viipyi yleensä vain muutaman viikon. Hänen aikanaan kuitenkin luotiin perusta Suomen ja Unkarin välisille diplomaattisille ja kaupallisille suhteille. Esimerkiksi suosituimmuusperiaatteen mukainen kauppa- ja merenkulkusopimus maiden välillä allekirjoitettiin vuonna 1925.

Vuonna 1927 Idmanin tilalle lähettilääksi Kööpenhaminaan ja Budapestiin nimitettiin suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori Emil Nestor Setälä. Hänellä oli tieteellisen toimintansa ansiosta erinomaiset suhteet Unkariin jo ennen nimitystään. Lähettiläänä Setälä ehti Unkariin ensimmäisen kerran syksyllä 1927.

Seuraavana vuonna Suomesta matkasi erityinen ystävyysjuna Baltian läpi Unkariin. Mukana oli 600 suomalaista Unkarin ystävää, heidän joukossaan muun muassa lakitieteen kandidaatti Urho Kekkonen. Samana vuonna Unkarissa järjestettiin kolmas suomalais-ugrilainen kulttuurikongressi, johon Setälä osallistui kielitieteilijänä. Lähettiläänä Setälä keskittyi pääasiassa Suomen ja Unkarin välisiin kulttuurisuhteisiin. Hän herätti Unkarissa innostusta Kalevalaa kohtaan ja järjesti ensimmäiset viralliset Suomen itsenäisyyspäiväjuhlat Unkarissa vuonna 1928. Ne järjestettiin Setälän luottohotellissa, Gellértissä.

Setälän erottua tehtävästään Tanskaan ja Unkariin nimitettiin lähettilääksi Onni Talas, joka otti tehtävän vastaan syksyllä 1930. Edeltäjänsä tavoin Talas piti asemapaikkanaan hotelli Gellértiä, jota hän kehui muistelmissaan: ”Onko maailmassa toista niin ihanaa hotellia kuin oli Gellért-hotelli!” Oma lähetystö Budapestiin päätettiin perustaa vuoden 1933 lopulla. Eduskunnassa päätöstä perusteltiin alueen politiikan seuraamisella, taloudella, kulttuurilla ja muiden pohjoismaiden esimerkillä. Budapestista suunniteltiin tukikohtaa Balkanille. Oppositiossa olevat sosiaalidemokraatit vastustivat päätöstä poliittisena, sillä Unkarissa oli hyvin oikeistolainen hallitus.

Unkarin lähettiläänä jatkoi Onni Talas, joka saapui Budapestiin helmikuussa 1934. Talas oli samalla lähettiläänä myös Ankarassa, Belgradissa ja Sofiassa. Maaliskuussa 1934 hän perusti Suomen Budapestin-lähetystön hotelli Gellértiin. Toukokuun alussa se muutti XI kaupunginosaan Kelenhegyi út 20:een kreivi Wenckheimin perillisiltä vuokrattuun huvilaan. Talas kirjoitti:

”Rakennus on kolmikerroksinen, kivistä tehty, ulkopuolelta rapattu. – – Ulkoasultaan on rakennus modernisoitua barokkia, arvokkaan ja edustavan näköinen, ja se on hyvin säilynyt ja hyvin hoidettu.”

Unkarissa oli tuolloin voimassa laki, jonka mukaan huonokuntoisen rakennuksen kunnostaja sai pitää sen. Talas innostui ajatuksesta, mutta ulkoministeriöllä ei ollut varaa tähän.

Vuonna 1938 Talas ehdotti talon ostamista; talo oli tullut myyntiin kreivi Wenckheimin pojan uhkapelivelkojen vuoksi. Vaikka lähetystökiinteistöjä ei silloin vielä yleensä hankittu omaksi, kaupat tehtiin nykyrahassa noin 490 000 eurolla tammi-kuussa 1939. Määrärahoista riitti pengön kurssin laskun vuoksi vielä lähetystötilan remonttiin. Muistelmissaan Talas kirjoitti: ”– – voin sanoa, että tuskin Suomella on ollut toista niin kaunista lähetystöä kuin oli tämä Gellért-vuoren huvila komeine halleineen, portaikkoineen ja palatsimaisine salonkeineen.”

Talaan lähettiläsaikana maiden välisten suhteiden vilkastuminen edellytti lisähenkilökunnan palkkaamista lähetystöön. Aluksi lähetystössä oli lähettilään lisäksi ylemmän ja alemman luokan kanslia-apulainen, unkarilainen kääntäjä ja vahtimestari. Berliiniin nimitetty sotilasasiamies oli akkreditoitu myös Budapestiin. Vuonna 1935 lähetystö sai ylimääräisen kanslia-apulaisen, joka toimi lähettilään poissa ollessa vaasiainhoitajana. Toisen virkamiehen lähetystö sai vuonna 1939.

Vuoden 1938 keväällä lähetystön kielenkääntäjä jouduttiin vaihtamaan, kun pitkäaikainen kääntäjä Lórant Katona kavalsi lähetystön varoja. Kiinnijäätyään Katona pakeni ja jätti jälkeensä dramaattisen itsemurhaviestin. Mies ei kuitenkaan toteuttanut tekoaan vaan harhailtuaan yön metsässä tunnusti kaiken vanhemmilleen. Nämä maksoivat rahat takaisin, eikä Katonaa haastettu oikeuteen.

SOTAVUODET

Talvisota kiinnosti Unkarin poliittista johtoa, sillä se koki saavansa Suomen tilanteesta viitteitä omalle tulevaisuudelleen. Lähetystön järjestämille itsenäisyyspäiväjuhlille osallistui huomattavan paljon korkea-arvoisia unkarilaisia. Myös spontaaneita mielenilmauksia Suomen puolesta järjestettiin. Vuosikertomuksessa kuvattiin: ”Itsenäisyyspäivän jälkeen kävi lähetystössä neljä Budapestin eri ylioppilasjärjestöä, toimeenpannen kunniamielenosoituksia.” Lähetystöön alkoi myös tulla unkarilaisilta erilaisia sympatian osoituksia ja avustuksia. Talas kertoo muistelmissaan:

Suomen ensimmäinen lähetystörakennus Budapestissa. Rakennukseen mahtui aluksi hyvin sekä lähettilään residenssi että kanslia. Tilaa oli myös muutamalle työntekijälle. Kuva: Suomen suurlähetystö, Budapest.

”Vaatetusalan tehtaat ja firmat lähettivät vaatetavaraa, kun lehdissä oli ollut kuvia kylmyydestä Suomessa. Läheltä ja kaukaa tuli paketteja. Lähetystöalossa järjestettiin huone näitä varten, ja pian oli valtavat määrät tavaraa koossa. Sitä lähetettiin edelleen Suomeen, mutta Saksan asenne teki lähettämisen vaikeaksi. Saksan kautta ei saatu lähettää postipaketteja, jotka painoivat enemmän kuin 20 kg.”

Keväällä 1940 myötätunnonosoitukset jatkuivat. Ensimmäisen kolmen kuukauden aikana Unkarissa järjestettiin yli sata juhlatilaisuutta Suomen asian puolesta. Vuosikertomuksessa aikaa kuvataan hyvin poikkeukselliseksi lähetystön toiminnan kannalta. Siinä myös kiiteltiin Unkarin osoittamaa ystävyyttä Suomea kohtaan. Suomeen esimerkiksi saapui 341 Unkarin armeijan perusteellisesti varustamaa ja koulutettavaa vapaaehtoista osallistuakseen talvisotaan. Tosin sota oli jo päättynyt, kun vapaaehtoiset lopulta saapuivat Suomeen.

Aarne Wuorimaa tuli lähettilääksi Budapestiin kesällä 1940. Hänen lähettiläsaikanaan sekä Suomi että Unkari liittyivät toiseen maailmansotaan. Unkarin merkitys Suomelle kasvoi täten suuresti ja maahan nimitettiin oma sotilasasiamies. Tilanne Unkarissa muuttui täydellisesti, kun Saksa miehitti sodasta irti pyrkineen liittolaisensa maaliskuussa 1944. Sen seurauksena juutalaisvainot ja Budapestin pommitukset kiihtyivät.

Heinäkuussa 1944 Budapestia pommitettiin jo kerran päivässä ja tahti kiihtyi. Jo vuotta aiemmin Wuorimaa oli kuullut ensimmäiset huhut lähetystöalueen vaarallisuudesta ja saanut luvan rakennuttaa lähetystön kellariin sirpalesuojan. Wuorimaa ei kuitenkaan katsonut sen antavan riittävää suojaa pommitusten kiihtyessä. Keväällä 1944 sirpalesuoja muutettiin pommisuojuksi, josta oli pääsy talon puutarhaan.

Samaan aikaan Suomen lähetystöä kehoitettiin siirtymään Balatonin seudulle Unkarin viranomaisten perässä. Suomelle ehdotettiin vuokrattavaksi kreivi von Pappenheimin kartanoa, joka sijaitsi 75 kilometriä Budapestista luoteeseen lähellä Székesfehérvárin kaupunkia. Wuorimaa piti kartanon vuokraa korkeana, mutta muita sopivia paikkoja ei ollut tarjolla. Lähetystösihteerin perhe ja osa lähetystön tarvikkeista lähti maalle toukokuussa 1944. Koko lähetystö ei kuitenkaan muuttanut maalle. Wuorimaa myös hankki itselleen Budapestin läheisyydestä huoneen, jossa voisi asua pommitusten yleistyessä ja käydä vain tarvittaessa kaupungissa. Hän joutui luopumaan tästä, koska armeija halusi keskittää kaikki diplomaatit samaan paikkaan.

Wuorimaille työtä aiheutti myös kiinteistön rajat. Vuonna 1943 lähetystökiinteistön entinen omistaja valitti, ettei tontin rajaa ollut koskaan tarkistettu. Hän omisti edelleen lähetystön viereisen tontin. Tonttien välissä oleva aita ei entisen omistajan mukaan sijainnut rajalla vaan oli hänen tonttinsa puolella. Wuorimaa myöntyi naapurin

vaatimukseen alueiden välisen rajan tarkistuksesta jo samana kesänä. Virallisesti päätettiin noudattaa tonttirekisteriin merkittyä rajaa, kun muusta ei ollut todisteita.

Entinen omistaja ehdotti kuitenkin muutosta tontin rajoihin. Wuorimaa suostui rajalinjan muuttamiseen, sillä se olisi suurentanut lähetystön tonttia. Hän antoi luvan uuden rajan mittaukselle ja merkitsemiselle. Asiaa ei kuitenkaan ehditty suorittaa loppuun ennen suhteiden katkaisemista, ja vanhat rajat jäivät voimaan.

Wuorimaa lähetti viimeisen raporttinsa Budapestista kuudes syyskuuta 1944. Se tuli perille vain hetkeä ennen kuin Suomi solmi välirauhasopimuksen, jonka mukaisesti Suomi katkaisi diplomaattiset ja konsulaariset suhteensa Unkariin 20. syyskuuta. Wuorimaa oli jo edellisenä päivänä saanut sähköllä tiedon, että suhteita vaadittiin katkaistavaksi. Samalla ilmoitettiin, että lähettilään tuli valmistautua Suomeen paluuseen.

Suhteiden katkaisemisen jälkeen Wuorimaa kutsuttiin tapaamaan Unkarin sijaisulkoasiainministeriä Mihály Jungerth-Arnóthya, joka ilmoitti, että Unkari oli ottanut Suomen ilmoituksen vastaan ad notam. Maiden väliset suhteet olivat kuitenkin edelleen ystävälliset, sillä: ”tapahtunut toimenpide aiheutuu olosuhteista, jotka eivät ole Suomen hallituksen määrättävissä.” Lähetystön henkilökunta sai myös edelleen pitää kaikki diplomaattiset oikeudet ja etuudet.

Suhteiden katkaiseminen vaikeutti tiedonkulkua. Viestit kulkivat jatkossa Ruotsin lähetystön kautta. Sen kautta hoidettiin myös henkilökunnan kotiuttaminen. Ruotsin ja Unkarin välityksellä saatiin lopulta lupa Saksan läpi matkustamiseen lokakuun alussa. Wuorimaa ja muu henkilökunta perheineen pääsi kuitenkin lähtemään Budapestista vasta 14. lokakuuta, jolloin venäläiset olivat vain 50 kilometrin päässä kaupungista. Samalla kotiutettiin kunniakonsulina toiminut Aate Koivistoinen. Budapestin-lähetystön tavarat, varat ja tilat jätettiin Ruotsin suojelukseseen. Rakenukseen jäi myös siellä jo kreivi Wenckheimin aikana työskennellyt vahtimestari Ferenc Tömör.

Jouluaattona 1944 taloon hyökkäsivät nuoliristiläiset ruotsalaisten ja vahtimestari Tömörin vastustuksesta huolimatta.

Lähetystön vahtimestari Ferenc Tömör, joka kuoli tarkka-ampujan luotiin 13.2.1945. Kuva: Tömörin perhe.

Huhujen mukaan Ruotsin lähetystösihteeri Lars Berg piilotteli lähetystössä juutalaisia. Kolme päivää tämän jälkeen saksalaiset SS-joukot ottivat talon haltuunsa. He jatkoivat ryöstelyä ja paikkojen rikkomista. Neuvostojoukot saivat pian tiedon saksalaisen oleskelusta talossa ja kohdistivat siihen ankaraa tulitusta. Seuraavan vuoden alussa neuvostojoukot valtasivat lähetystön ja ryöstivät loput irtaimistosta.

Eniten rakennusta vaurioitti helmikuun 13. päivänä siihen osunut palopommi, joka poltti sen sisustan täysin. Samassa taistelussa talosta viimeisiä pelastettavissa olevia tavaroita pelastamassa ollut vahtimestari Tömör sai surmansa tarkka-ampujan luodista. Joulukuussa 2008 Tömörin tyttärentyttäreille rouva Gyöngyvér Tömörille luovutettiin suurlähettiläs Jari Vilénin esityksestä kenraali Gustav Häggglundin myöntämä Vapaudenristin surumitali isoisänsä työstä Suomen hyväksi.

Tuhoista huolimatta rakennus jäi pystyyn. Vuonna 1948 arkkitehti Armas Rankka teki talossa tarkastuksen ja raportoi: ”Sodan viimeisinä kuukausina 1945 talo kärsi suuria vaurioita, mutta vankasta rakennustavasta johtuen sen kantavat rakenteet säilyivät sisällä sattuneesta tulipalosta huolimatta miltei vahingoitta.”

SUHTEIDEN UDELLEEN SOLMIMINEN

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen ja Unkarin suhteet lähtivät liikkeelle hitaasti. Vuonna 1947 Unkari ilmoitti toivovansa suhteiden uudelleen solmimista. He olivat pyytäneet siihen lupaa omalta valvontakomissioltaan, ja Suomikin tiedusteli asiaa omaltaan. Lokakuussa Unkarin Moskovassa olevalle lähettiläälle Gyula Szekfülle myönnettiin sivuagrementti Helsinkiin.

Seuraavana vuonna Suomessa tehtiin selvitys, jonka mukaan diplomaattisuhteiden katkaiseminen ei ollut juridisesti vaikuttanut muihin maiden välillä olleisiin sopimuksiin. Kauppatunnusteluita maiden välillä olikin tehty jo keväällä 1947. Moskovasta saatiin lupa virallisten kauppaneuvottelujen käymiselle kesällä, ja kaupallinen sopimus allekirjoitettiin heinäkuussa 1947.

Alkuvuodesta 1950 Suomesta vihdoinkin nimitettiin Unkariin asiansihteeriksi Uno Koistinen. Ulkoministeriön kansliapäällikkö Tapio Voionmaa kertoi tapahtumasta:

”Totesimme mielihyvin, että Suomen ja Unkarin väliset diplomaattiset suhteet täten tulevat normaalille ja säännölliselle kannalle. Unkarin lähettiläs lausui aikovan sa nyt työskennellä näiden suhteiden vilkastuttamiseksi sekä kaupan että kulttuurin alalla.”

Asiainhoitajan lisäksi Budapestiin palkattiin kanslia-apulainen. Lisäksi lähetystössä työskenteli vahtimestari-autonkuljettaja ja kaupallisena kielenkääntäjänä unkarilainen tohtori Verő, jolla oli ollut yhteyksiä Suomen lähetystöön jo ennen sotaa. Koistinen hankki aluksi lähetystölle tilat hotelli Gellértistä, mutta huhtikuussa 1950 lähetystö muutti Istenhegyi utca 9 B:hen. Rakennus oli kuitenkin hyvin huonokuntoinen, ja syksyllä lähetystö muutti Székács utca 29:ssä sijaitsevaan huvilaan.

Koistinen selvitti myös sodassa vaurioituneen lähetystörakennuksen kohtaloa. Hän suositti sen myyntiä, sillä korjaus olisi tullut hänestä liian kalliiksi. Kiinteistöstä kuitenkin tarjottiin niin pientä hintaa, ettei siihen voitu suostua. Samaan aikaan Unkarissa huhuttiin, että sodassa raunioituneet kiinteistöt pakkolunastetaan.

Koistinen ei ehtinyt nähdä suhteiden nousua. Hän kuoli Budapestissa 20. tammi-kuuta 1951 sydänhalvaukseen. Hänen jälkeensä Budapestin va. asianhoitajana ehtivät toimia Olavi Wanne ja Toivo Kala ennen kuin Lauri Hjelt nimitettiin asiainhoitajaksi Budapestiin vappuna 1951. Suomi sai länsimaana poikkeuksellisen hyväntahtoisen kohtelun Unkarissa: sen lähetystön edessä ei ollut poliisivartiota, asiainhoitaja sai luvan matkustaa Budapestin ulkopuolelle, Suomesta tulevat lehdet läpäisivät sensuurin nopeasti ja niin edelleen.

Raunioitunut lähetystörakennus työllisti Hjeltiä. Unkarin viranomaiset vaativat yhä kiivaammin, että talolle tehtäisiin jotain. Myynti ei kuitenkaan tullut kysymykseenkään, joten Hjelt päätyi kannattamaan talon purkua kulujen minimoimiseksi.

Rauniokiinteistön ikkunat muurattiin umpeen vuonna 1953. Samalla taloon uusittiin katto, joka jouduttiin uudelleen uusimaan vuonna 1967 katon rakennusainesten ryöstelyn takia. Kuva: Suomen suurlähetystö, Budapest.

Taloa kuitenkin päätettiin pitää kunnossa ja sille rakennettiin uusi katto ja sen ikkunat muurattiin umpeen vuonna 1953. Talolle myös palkattiin vahtimestari pitämään kulurit ja muut epämääräiset ihmiset loitolla. Poliisille piti vahtimestarista huolimatta antaa lupa talossa käymiseen, sillä tämän ei onnistunut pitää kaikkia asiattomia vieraita loitolla. Seuraavana vuonna kaupungin maistraatista hankittiin jopa talon piirustukset tulevaa korjausta varten.

Vuonna 1956 Hjelt pyysi päästä pois Unkarista. Tämä toteutui kesällä 1957, kun Hjeltin tilalle nimitettiin asiainhoitajaksi Toivo Heikkilä. Hänelle Unkari oli ennestään tuttu, sillä hän oli ollut ennen toista maailmansotaa maassa lähetystösihteerinä.

Heikkilän tullessa asiainhoitajaksi Budapestiin Unkari tarjoutui jälleen ostamaan vanhan lähetystökiinteistön. Tähän ei edelleenkaan suostuttu, koska tarjottu summa oli naurettavan pieni. Heikkilä painotti asian olevan kiireellinen ja ehdotti raunion vaihtamista Székács utcan taloon. Raunion kunnostusta pidettiin turhana, sillä se oli liian suuri lähetystön tarpeisiin.

Uuden rakennuksen ongelmana oli erittäin huono kunto. Heikkilän muuttaessa taloon siellä tehtiin ensimmäisen kerran remontti. Siitä ei kuitenkaan ollut apua, sillä neljä vuotta myöhemmin Heikkilä valitti:

”Mainittakoon tässä yhteydessä, ettei sen hallussa oleva vuokratalo ole suinkaan tarkoitukseensa paras mahdollinen. Sitä on nimittäin ilmeisesti melkein mahdoton saada lämpöä pitäväksi, joten asuminen siinä merkitsee talvisaikana olemista alituissa vedossa.”

Vuonna 1962 lähetystö sai talon kokonaan haltuunsa, kun talon entinen omistaja muutti pois. Unkari korjasi vapautuneet tilat lähetystölle. Samalla vuokraa tosin korotettiin. Vuonna 1960 Heikkilästä oli tehty suurlähettiläs ja lähetystön koko kasvoi: edustustoon palkattiin avustaja ja seuraavana vuonna myös lisää unkarilaista kansliahenkilökuntaa.

Vuonna 1963 Budapestiin tuli suurlähettilääksi Reino Palas, joka hankki lähetystölle lisätiloja valitettuaan:

”Arkistossamme, joka samalla palvelee WC:nä ja kylpyhuoneena, ei ole minkäänlaista pöytäpintaa papereiden lajittelua ym. varten, vaan on tämä työ suoritettava pesualtaan reunalla. Suora normaalikokoinen pöytä olisi siis siellä tarpeen.”

Vuonna 1964 lähetystön kanslia muutti Báthory utca 24:ään keskikaupungille ja sinne palkattiin myös toinen suomalainen työntekijä. Vanhassa asuinrakennuksessa sijaitsevat tilat eivät olleet täydelliset, mutta muita kohteita ei ollut tarjolla. Palaan virkakauden alussa presidentti Kekkonen kävi Unkarissa epävirallisella vierailulla.

Vuonna 1965 Budapestiin suurlähettilääksi tullut E. O. Raustila kertoi: ”Suomen ja Unkarin välisissä suhteissa oli vuosi 1967, jota vietettiin itsenäisyytemme 50-vuotisjuhlien merkeissä, tähänastisten traditionaalisten lämpimien veljessuhteiden huipentuma.” Gellért-hotellissa pidettyihin juhliin osallistui yli seitsemänsataa vierasta. Heidän joukossaan oli Unkarin pääministeri, ulkoministeri ja viisi muuta ministeriä – eniten Neuvostoliiton vallankumousjuhlien jälkeen. Vuosi muodostui Budapestissa todelliseksi Suomen kulttuurin juhlaiksi. Kesällä esimerkiksi järjestettiin ensimmäiset ystävyysviikot. Aloite viikkojen järjestämiseen tuli Unkarilta, mutta Suomi-Unkari Seura oli mukana järjestelyissä.

Rauniokiinteistön asia oli edelleen auki Raustilan tullessa lähettilääksi. Hän teetti siitä perusteellisen selvityksen vuonna 1968. Edellisenä vuonna taloon oli rakennettu uusi vesikatto, kun sodan jälkeen rakennetusta oli varastettu niin paljon osia, että se oli hyvin huonokuntoinen. Raustila ehdotti, että taloon kunnostettaisiin vahtimestarille muutama huone, jotta taloa voitaisiin paremmin vartioida. Raustila kannatti talon korjausta kunnollisten kansliatilojen puutteessa.

Selvityksen mukaan rauniotaloa ei kannattanut korjata sen huonon kunnon vuoksi, ja paikalle ryhdyttiin suunnittelemaan uudisrakennusta. Lisätilan ostamista naapuritontilta harkittiin, mutta ei katsottu välttämättömäksi. Rakentamiselle ei kuitenkaan silloin löytynyt varoja. Raustilan teettämän hinta-arvion mukaan talon arvo oli sellaisenaan noin 4 miljoonaa forinttia, kun Unkari oli parhaillaan tarjonnut siitä alle neljäsataatuhatta forinttia.

Presidentti Urho Kekkonen kävi ensimmäisellä virallisella valtiovierailulla Unkarissa vuonna 1969. Juuri ennen Kekkonen virallista vierailua Unkariin nimitettiin suurlähettilääksi Martti Ingman. Hänellä oli kiire saada lähetystö edustavaksi ennen valtiovierailua, sillä residenssiä ei ollut uudistettu sitten Heikkilän lähettiläsaikojen. Ingman kirjoitti värikkäitä kuvauksia lähetystön sisutuksesta ja sen muutostarpeista. Talo oli esimerkiksi edelleen vetoinen:

”Ruokasalin oviverho tuntuu välttämättömältä. Ovesta kuulemma varsinkin kylmänä vuodenaikana tai tuulisella säällä vetää niin, että päivällispöydän kynntilöiden liekit ovat viistossa ja vieraat kärsivät. – Minulle on kerrottu, että tämä ruokasalimme olisi vetoisuutensa vuoksi suorastaan pahamaineinen ja pelätty.”

Vilkkaat yhteydet maiden välillä lisäsivät työmäärää. Vuonna 1972 suoritetun tarkastuksen mukaan:

”Suomen ja Unkarin välisten vilkkaiden kulttuurisuhteiden johdosta suurlähettilään edustustoiminta muodostuu vierailujen ohjelmaan kuuluvista tilaisuuksista, joita

on melkein viikottain. Kun tähän runsaaseen edustukseen vielä tulevat lisäksi tilaisuudet, joita yhteydenpito administraatioon ja diplomaattikuntaan edellyttää, voidaan todeta, että edustusvelvollisuus Budapestissa on erittäin raskas.”

Kanslialle Ingman hankki uudet tilat. Se muutti syksyllä 1972 Vérhalom utca 12–16:een, joka tosin jäi henkilökunnan määrän lisääntymisen vuoksi pian pieneksi. Tila myös koettiin suurien ikkunoiden vuoksi turvattomaksi. Kansliaan yritettiinkin murtautua samaa vuonna. Vuotta aiemmin perustettu kaupallinen osasto jäi vanhoihin kansliatiloihin.

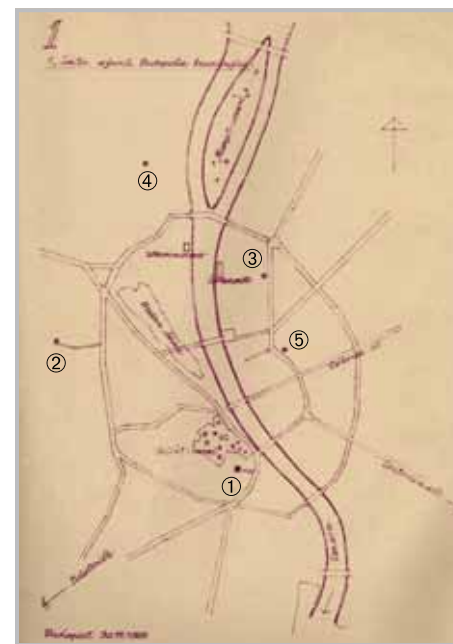
Ingmanin jäätyä eläkkeelle keväällä 1973 suurlähettilääksi nimitettiin Paul Jyrkänkallio, jonka virkakaudella poliittiset suhteet Unkariin tiivistyivät entisestään. Samalla lähetystön koko kasvoi. Vuonna 1976 lähetystössä oli suurlähettilään lisäksi lähetys-

tösihteeri, Berliinistä sivuakkreditoitu sotilas- ja ilmailuasiamies, kaksi suomalaista kanslistia ja kaksi sihteeriä sekä unkarilaista henkilökuntaa. Kaupallisella osastolla oli kaksi kaupallista sihteeriä, kaksi kaupallista avustajaa, apulainen ja heidän sihteerinsä. Osastoa työllisti muun muassa vuonna 1974 allekirjoitettu KEVSOS-pöytäkirja, joka poisti vastavuoroisen kaupan esteitä esimerkiksi tullieduin.

Lisähenkilökunnalle oli edelleen tarvetta, sillä etenkin kulttuurisuhteille ei riittänyt aikaa ja yhteydet muihin lähetystöihin lisääntyivät ETYK:n myötä. Jyrkänkallio ryhtyi myös pitämään henkilökuntakokouksia. Tosin unkarilaiset työntekijät eivät saaneet osallistua, sillä heillä oli velvollisuus raportoida kuulemastaan poliisille.

Jyrkänkallio joutui myös huolehtimaan rauniokiinteistöstä, joka oli vuonna 1968 tehdystä purkupäätöksestä huolimatta edelleen pystyssä 1970-luvun puolivälissä. Talon korjaus otettiin jälleen esille. Nyt kuitenkin haluttiin ehdottomasti ostaa myös viereinen tontti. Vuonna 1976 tontti tarkastettiin jälleen ja uuden rakennuksen

Budapestin kartta, johon merkitty suurlähetystön toimipaikkojen sijainti kylmän sodan aikana: 1. Rauniokiinteistö / Kelenhegyi út 16/a, 2. residenssi vuosina 1950–1989 / Székács utca 29, 3. kanslia vuosina 1964–1972, kaupallinen osasto vuosina 1968–1984 / Báthory utca 24, 4. kanslia vuosina 1972–1989 / Vérhalom utca 12–16., 5. kaupallinen osasto vuosina 1984–1989 / Tanács körút 9.

vaatimista asemakaavoista ja rakennusmääräyksistä otettiin selvää. Epävirallisesti suomalaisille luvattiin myydä naapuritontti, vaikka Unkarissa oli tulossa voimaan laki, joka kielsi maan myynnin ulkomaalaisille.

Jyrkänkallion mukaan: "On kuitenkin ilmeistä, että mikäli Suomi haluaa ostaa lisätontin, asia olisi otettava esille kaikkein korkeimmalla taholla. Muussa tapauksessa se tuskin onnistuu." Hän jatkoi: "Kun tämä vastaus on saatu – toivottavasti se saadaan – on Suomen löydettävä tarpeelliset varat, koska muutoin tilaisuus menetetään ikiajoiksi." Kekkonen ottikin asian esille vierailullaan, ja tontti saatiin ostettua. Seuraavana vuonna Budapestiin tullut uusi suurlähettiläs Kaarlo Yrjö-Koskinen korosti:

"Suomelle myönnetty lupa tontinostoon on ainoa poikkeus puoluekokouksen hyväksymästä periaatteesta, jonka mukaan maata ei Unkarissa myydä ulkomaalaisille. – – Myönteinen kannanotto annettiin valtionvarainministeriön vastustuksesta huolimatta puheenjohtaja Kádárin puututtua asian käsittelyyn."

Hinnasta ei voitu enää neuvotella. Suomi maksoi Kelenhegyi út 18:ssa olevasta 1500 neliön tontista nykyrahassa 350 000 euroa. Tässä vaiheessa oli edelleen epäselvää, purettaisinko raunio vai korjattaisinko se ja lisätontille tehtäisiin vain pieni lisärakennus.

Yrjö-Koskisen suurlähettiläskaudella Suomen ja Unkarin välinen kauppa kasvoi voimakkaasti. Vuonna 1978 Unkari oli jo toiseksi suurin sosialistinen kauppakumppani Suomelle Neuvostoliiton jälkeen. Panostukseen nähden sen osuus oli kuitenkin hyvin pieni, vain 0,7 prosenttia Suomen kokonaiskauppavaihdosta. Yrjö-Koskinen kiinnitti huomiota myös lähetystön henkilökuntapulaan. Kaupallinen osasto oli saanut muutaman työntekijän lisää, mutta etenkin kulttuuriasioiden hoito oli huonolla tolalla. Suomi-Unkari Seurasta oli apua kulttuurityössä, sillä lähetystön oma kulttuurityö rajoittui ministeriön tuottaman materiaalin jakeluun siitä kiinnostuneille.

Vuoden 1979 lopussa suurlähettilääksi Budapestiin tuli Osmo Väinölä, jonka aikana lähetystöön saatiin vihdoinkin kulttuurisihteeri. Kulttuuriasioiden laatu oli siinä vaiheessa huomattu jo lähetystön ulkopuolellakin:

"Maallamme on täällä erikoisasema ja siihen kiinnitetään täällä huomiota. Oma toimintamme ei kuitenkaan täytä odotuksia, mihin täällä myös viranomaistaholla on kiinnitetty huomiota."

Samana vuonna rauniokiinteistö vihdoinkin purettiin ja uuden rakennuksen suunnittelu aloitettiin.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja työskenteli harjoittelijana ulkoasiainhallinnon internet-toimituksessa vuosina 2003–2004, jolloin myös kirjoitti teoksen Huvila Gellért -vuorella.

LÄHDELUETTELO

I ALKUPERÄISLÄHTEET

Arkistolähteet

Sota-arkisto, Puolustusvoimat, Helsinki
PK 1075: 1-10

Ulkoasiainministeriön arkisto, Helsinki

3 H: Kekkonen
12 L: 178
12 L: 179
5 C Ulkoasiainministeriö ja diplomaattinen edustus ulkomailla
5 G Budapest
5 F
6 O 27 Unkari b
94 Unkari

II KIRJALLISUUS

Heikkilä, Toivo, *Paasikiven sihteerin salaiset muistelmat 1932–1944*. Toim. Antti Heikkilä. Tampere 1997.

Liipola, Yrjö, *Vaellusvuosiltani: Muistelmia I*. Jyväskylä 2001.

Nevakivi, Jukka, *Ulkoasiainhallinnon historia 1, 1918-1956*. Helsinki 1988.

Meidän Unkari, Suomi-Unkari Seura 1950–2000. Toim. Honka-Hallila, Helena. Helsinki 2000.

Peltola, Saara, *E. N. Setälä, kansallinen vaikuttaja: pienoiselämäkerta*. Järvenpää 1998.

Sievers, Jaakko, "Heimodiplomatiasta rauhanomaiseen rinnakkaiseloon: Johdatus Suomen ja Unkarin diplomaattisten suhteiden historiaan." *Suomen Budapestin-*

suurlähetystö – 20 vuotta historiaa. Toim. Jaakko Sievers. Budapest: Suomen suurlähetystö/Finn Nagykövetség 2009.

Talas, Onni, *Muistelmia: itsenäisyysenaattorina ja lähettiläänä kymmenessä maassa*. Porvoo 1960.

Talvisodan historia 4: Sodasta rauhaan, puolustushaarat ja eräät erityisalalat. Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto. Porvoo 1979.

Vares, Vesa & Häkkinen, Kaisa, *Sanan valta: E. N. Setälän poliittinen, yhteiskunnallinen ja tieteellinen toiminta*. Helsinki 2001.

Vares, Vesa: "Defiers and Compilers, Conservative Parties and Movements, Their Different Mentalities and Lines of Action in Hungary and in Finland between the World Wars". *Hungary and Finland in the 20th century*. Olli Vehviläinen and Artila Pök (eds.). Helsinki: SKS 2002.

Vares, Vesa, "Rajankäyntiä sivityksen nimissä: suomalaiset ja Väli-Eurooppa maailmansotien välissä." *Historiallinen aikakauskirja* 101. 2/2003.

Varpio, Yrjö & Szopori Nagy, Lajos, *Suomen ja Unkarin kirjalliset suhteet vuosina 1920–1986*. Helsinki: SKS 1990.

Wuorimaa, Aarne, *Muistojeni Unkari*. Helsinki 1947.

Ystävät, sukulaiset: Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet 1840–1984. Pieksämäki: SKS 1984.

SUOMEN BUDAPESTIN-SUURLÄHETYSTÖ – KIEHTOVA ARKKITEHTUURIKOHDE

On joskus sanottu, että arkkitehtuuri on kuin elämä itse. Tämä sopii hyvin kuvaamaan Suomen Budapestin-suurlähetystön suunnittelua. Ei voi sanoa, että jokin tehtävä olisi sinänsä erityisen vaativa. Joskus kuitenkin suunnittelutyö laajenee normaalien mittojensa ulkopuolelle. Ongelman ulottuvuudet avautuvat yleensä sitä mukaa, kun suunnittelu etenee ja tieto lisääntyy yhä uusien näkökulmien sisäistämisen kautta. Suomen suurlähetystön yhteydessä rakennustehtävään liittyivät hyvin merkitsevinä tekijöinä myös alueen ainutlaatuinen luontoympäristö ja rakennusperintö sekä suomalaisuuden ja unkarilaisuuden kulttuuriset siteet. Nämä loivat tehtävälle erityisen kiehtovan ja samalla poikkeuksellisen vaativan tavoitetason. Suunnittelu lähti ajatuksesta luoda elävä, monipuolinen ja hengeltään innostava lähetystö-, kulttuuri- ja toimintakeskus, joka samalla olisi vaativan alueen kulttuuriperintöä kunnioittava ja harmonisesti täydentävä suomalaisuuden edustaja. Lähetystön suunnittelussa on ”Budapestin henki” ollut sekä tärkeä innoittaja että mittapuu. Arkkitehtonisen ratkaisun kantavana ajatuksena olikin löytää toteutusperiaate ja muotokieli, jolla uusi rakennus alueen vanhojen rakennusten mittakaavaa arvostaen ja luontomaailmaan sulautuvana sopeutuisi osaksi paikan henkeä.

Suunnittelutyö alkoi tilanteessa, jossa tontin sodan aikana vaurioitunut rakennus oli jo purettu ja rakennuspaikka tasoitettu avoimeksi kentäksi. Tontin puusto ja puistoalueet olivat alkuperäisessä muodossaan ja hyväkuntoisia. Tontin alimman ja ylimmän kulman korkeusero oli 17 metriä, mikä muodosti erittäin haastavan ja mielenkiintoisen lähtökohdan suunnittelulle. Gellért-vuoren rinteiden maaperä ja suuret korkeuserot asettivat perustamistavalle erityisvaatimuksia, muun muassa tukimuuri- en rakentamisen. Lisäksi tuli hallita maanalaisten virtausten vaikutus. Nämä vaativat kysymykset ratkaistiin yhteistyössä Budapestin kaupungin asiantuntijoiden ja viranomaisten kanssa. Kehittelytyö alkoi eri sijoitus- ja massoittelevaihtoehtojen tarkastelulla. Suunnittelun alkuvaiheessa esitettiin ajatus uuden rakennuksen sijoittamisesta kompaktina massana vanhan rakennuksen paikalle. Ehdotettiin samalla, että pääsisäänkäynti johdettaisiin sillalla Kelenhegyi-kadulta, läheltä tontin länsisivun korkeinta kulmaa kuten vanhassa rakennuksessa oli tehty. Pääsisäänkäynti olisi silloin sijoittunut talon ylimpään kerrokseen. Tämä sinänsä kiinnostava ja nostalginen ajatus sopi

kuitenkin erittäin huonosti uuden rakennuksen tilaohjelmaan ja toiminnallisiin tavoitteisiin. Tarvittiin ratkaisu, jossa vastaanottotilat ja suurlähettilään asunto, kulttuuri- ja toimistotilat sekä henkilökunnan asunnot muodostivat omat tilakokonaisuutensa ja saivat kukin erillisen sisäänkäynnin maan tasossa. Samoin oli tärkeää johtaa liikenne kadulta piha-alueelle ja pihapaikoitukseen siten, että lähetystön vierasliikenne pääsi suoraan kullekin sisäänkäynnille.

Tämä perustavoite hyväksyttiin jatkokehittelyn lähtökodaksi, ja tätä seurasi pitkä eri variaatioiden tarkastelu ja vertailu, jolloin pääpaino suunnittelussa siirtyi massoitte- luun ja rakennuksen sopeuttamiseen alueen arkkitehtoniseen kokonaisuuteen. Osana massallista kehittelyä tutkittiin myös materiaalien ja muotokielen liittymistä ympäristön luonteeseen. Suunnitelmavaihtoehtoja havainnollistettiin monien pienoismallien avulla, jotka auttoivat määrittelemään rakennuksen suhdetta ympäristöön erityisesti massojen koon ja korkeussuhteiden harmonian osalta. Interiöörien kehittämissä pienoismalleilla oli myös merkittävä osuus tilojen karaktääriin ja tilarytmin luomisessa. Kehittelyvaiheeseen kuului myös tiivis yhteistyö ulkoministeriön ja rakennushallituksen kanssa. Budapestin-lähetystön onnistumisen edellytys oli juuri käyttäjien näkemysten ja kokemusten huomiointi suunnitteluprosessin eri vaiheissa. Tällaisen vaativan kohteen yhteydessä on myös tärkeää, että suunnittelu-aikaa on riittävästi. Suunnittelun aloittamisesta rakennuksen valmistamiseen kului aikaa lähes kymmenen vuotta, mikä

Suurlähetystön suunnitelleen arkkitehdin Ilmo Valjakan luonnoksia edustustorakennuksesta. Kuva: Arkkitehtuuritoimisto Ilmo Valjakka Oy.

on seurausta lähinnä valtion hankkeiden toteutusjärjestyksestä ja rahoituksesta. Arkkitehdille runsas suunnittelu-aika oli joka tapauksessa erittäin hyödyllinen ratkaisujen kehittämisen ja kypsymisen kannalta.

Lähetystö jakautuu kolmeen osaan, joita ovat residenssi, lähetystön kanslia- ja kulttuuritilat sekä asunnot. Kullakin rakennusosalla on tehtävänsä vastaava arkkitehtoninen luonne ja painoarvo kokonaisuuden elementteinä. Tontille tultaessa sisään-tuloportin jälkeen näkymää hallitsee residenssin ja suurlähettilään yksityisasunnon muodostama päämassa. Kansliaosa samoin kuin asunto-osa ovat alisteisia sijoittuen päänäkömään oikealle sivulle. Pienoismallityöskentelyn merkitys korostui tässä suunnitteluvaiheessa. Sen avulla tutkittiin tilaratkaisuja yksityiskohtaisesti. Tilojen arkkitehtonisten ja toiminnallisten ominaisuuksien lisäksi voitiin tutkia myös sisustusta ja detaljeja. Ulkoarkkitehtuurin osalta haluttiin tarkastella rakennuskokonaisuuden jäsentymistä, keskeisiä näkymiä ja suhdetta luontoympäristöön. Massoittelua on elävöitetty muotovaihteluilla sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Tornit ja julkisivujen syvyyserot rikastavat kokonaisuutta keventäen ja pienentäen samalla mittakaavallista vaikutelmaa. Vertikaaliset ikkuna-aukot ja rapatut tiilijulkisivut sitovat rakennuksen ympäristön arkkitehtuuriin. Siinä missä ulkoarkkitehtuuri painottuu miljötekijöihin, interiöörisuunnittelun pääpaino on suomalaisuudessa. Tavoitteena oli yksinkertainen, muotopuhdas, keveä ja valoisa tilavaikutelma sekä detaljeiltaan hiottu ja viimeistelty interiööriarkkitehtuuri.

Residenssiosa on lähetystön toiminnallisesti ja edustuksellisesti tärkein alue. Sen tilojen toimivuus ja vaikuttavuus ovat oleellisen tärkeitä lähetystön imagon kannalta,

Suomen suurlähetystö nykyään. Kuva: János Szentiváni.

ja niinpä parhaat arkkitehtoniset ideat ja visuaalinen kiinnostavuus sijoittuvat juuri tälle alueelle. Oleellinen on vaihtelevien tilakorkeuksien eri saleille antama yksilöllinen luonne ja ylävalo, joka ulottuu tiloja yhdistävänä ja artikuloivana elementtinä läpi rakennuksen. Residenssiin tultaessa ensimmäinen suuri tila on aula, josta yhteydet salonkeihin ja muihin saleihin avautuvat. Sieltä nousee myös monumentaalinen portaikko suurlähettilään yksityistiloihin. Pääsisäänkäynnistä on lisäksi suora näkymä ulkoterrassille saakka. Aula ja salit muodostavat väljästi toisiinsa liittyen tilakokonaisuuden, joka on toiminnallisesti ”mittojansa suurempi” varsinkin, kun se kesäaikana voi avautua myös terrassille ja piha-alueelle. Iso salonki, pieni salonki (rouvan salonki), kirjasto (työhuone) ja ruokasali (keittiötiloineen) toimivat kaikki myös itsenäisinä tiloina. Suurlähettilään yksityisasunto on toisessa kerroksessa ja muodostaa näin oman rauhallisen kokonaisuutensa.

Kulttuuriyksiköllä on yhteinen sisään-tuloaula kansliaosan kanssa. Se käsittää monitoimitilan, kirjaston, neuvotteluhuoneen, toimistohuoneita ja aputiloja. Yhdessä residenssitalojen kanssa lähetystöllä on näin varsin monipuolinen toimintaympäristö erilaisille tapahtumille ja tilaisuuksille. Poliittisen ja kaupallisen osaston työ on kuitenkin lähetystön toiminnan päätehtävä ja vaativin osa päivittäistä tapahtumavirtaa. Siksi kansliatilat ovatkin keskeisessä asemassa. Niiden tilaratkaisujen ja teknisen valmiustason ylläpitäminen jatkuvasti riittävän korkeana ja ajan tasalla on välttämätöntä. Suomen Budapestin-suurlähetystön tilaohjema oli monipuolisempi ja kattavampi kuin useimmissa muissa lähetystöissä. Ajatus koota lähetystön eri toiminnat saman katon alle on mahdollistanut tehokkaamman ajankäytön. Se, että myös henkilökunnan asuntopaikat sijoittui lähetystön yhteyteen, lisäsi myös toimivuutta ja turvallisuutta.

Suurlähetystön residenssi sisältä. Kuva: Arkkitehtuuritoimisto Ilmo Valjakka Oy.

Suomen Budapestin-suurlähetystön suunnittelu oli minulle unohtumaton kokemus. Tätä aikaa hallitsi aivan erityinen hyvän yhteistyön ilmapiiri. Oma kokemukseni on, että missään muualla en ole tavannut sellaista luontevaa yhteenkuuluvuutta kuin unkarilaisten ja suomalaisten kesken. Koin sukulaisuutemme olemassaolon näissä kohtaamisissa.

Minulla on ollut poikkeuksellinen onni saada olla suunnittelijana Suomen Budapestin-suurlähetystön ohella myös Unkarin Helsingin-suurlähetystön yhteydessä. Kumpikin rakennus sijoittuu lisäksi kauniiseen luontomaisemaan. Kummankin rakennuksen suunnittelutyö tapahtui onnellisten tähtien alla. Erityisesti mieleen ovat jääneet tapaamiset monien erinomaisten ihmisten kanssa ja syvälliset keskustelut, jotka käytännön asioiden ohella laajenivat usein ihmisyyden ja tiedon perimmäisiin ulottuvuuksiin.

Kirjoittaja on professori, arkkitehti, joka on suunnitellut sekä Suomen Budapestin että Unkarin Helsingin suurlähetystörakennukset.

Suurlähetystön residenssi sisältä. Kuva: Arkkitehtuuritoimisto Ilmo Valjakka Oy.

György Kator

SUHTEENI SUOMEEN JA SUOMALAIISIIN

Synnyin, kasvoin ja kävin kouluni Pécsissä. Työskentelin lukion jälkeen kuuluisassa Nádor-hotellissa ja suoritin työn ohella loppututkinnon ravintola-alan korkeakoulussa.

Vaimoni Annamária on myös kotoisin Pécsistä, hän valmistui Pécsin oikeustieteellisestä yliopistosta. Poikamme András syntyi vuonna 1995. Silloin päätimme avata pienen majatalon vanhassa omakotitalossamme. Alussa meillä oli seitsemän huonetta, mutta määrä kasvaa vuosi vuodelta. Tällä hetkellä meillä on 30 huonetta, ravintola ja kahvila. Yrityksen palveluksessa työskentelee 18 henkilöä. Vakiovieraat palaavat mielellään kodikkaaseen ympäristöön ja ystävien pariin.

Eräänä syksyisenä päivänä vieraaksemme saapui suomalaisen diplomaatin ystäväseurue, jotka tulivat osallistumaan viininkorjuuseen. Koska kaikilla ei ollut mukana työvaatteita, he pyysivät apua minulta. Näin tutustuin Suomen senaikaiseen suurlähettilääseen ja nykyiseen valtiosihteeriiin Pertti Torstilaan ja hänen ystäviinsä, ja tuolloin alkanut ystävyys on kestänyt jo yli 14 vuotta.

Balkanin valitettavan sodan aikaan meillä kävi paljon ruotsalaisia, tanskalaisia ja etupäässä suomalaisia sotilaita. Minulla oli tilaisuus auttaa heitä monissa asioissa, ja sen myötä syntyi useita ystävyysuhteita.

Pertti Torstilan Unkarin-rakkaus on tunnettu seikka, mutta myös hänen Pécsin seudun tuttavuuksensa perustuvat vanhoille ystävyysuhteille. Hän käy ainakin kerranpari vuodessa viinitarhallaan, joka on unkarilaisten ja suomalaisten ystävien yhteisomistuksessa.

Meillä on joka vuosi yhä enemmän vieraita: Pécsin Nokiolla ja Elcoteqilla vierailvat liikemiehet majoittuvat usein meille, ja he myös tietävät, että meiltä löytyy apu tilanteeseen kuin tilanteeseen.

Varmaan tästäkin syystä Pertti Torstila soitti minulle vuonna 2004 Unkarin-käyntinsä jälkeen ja kyseli, mitä mieltä olisin, jos minua pyydetäisiin Suomen kunnia-konsuliksi. Luonnollisesti en osannut odottaa tällaista kunnianosoitusta. En tiennyt edes tarkalleen, millaisia tehtäviä se toisi mukanaan. Samalla tiesin, että jos Pertti pitää minua sopivana tähän tehtävään, en saa epäröidä – joten suostuin. Aloin kuumeisesti selvittää, mitä tämä kunnianimike pitää sisällään. Pécsissä on onneksi useita kunnia-konsuleita. Tunsin muun muassa Saksan tasavallan kunnia-konsulin, professori László Korinekin sekä Itävallan kunnia-konsulin Dr. Imre Somogyvárin.

Suomen Pécsin-kunniakonsulaatti.
Kuva:
György Kator.

Nimitykseni tapahtui suurlähettiläs Pekka Kujasalon aikana, syyskuussa 2004. Pécsin konsulaatti avattiin saman vuoden lokakuussa. Alkuaikoina sain arvokasta apua suurlähetystön työntekijältä, Erzsébet Kajtárilta.

Utuna perinteenä juhlimme Pécsissä Suomen itsenäisyyttä juhlapäivän aattona 5. joulukuuta. Baranyan lääninhallituksen juhlasali on juhlan arvolle sopiva tila, jonka lääninhallituksen puheenjohtaja on antanut käyttöömme. Kaupungin ja läänin johtoa on yleensä paikalla n. 100–130 henkeä.

Jokavuotinen Pécsin Suomi-viikko pitää sisällään kulttuuriohjelmaa. Järjestelyissä teemme tiivistä yhteistyötä Pécsin Unkari–Suomi-seuran ja sen kunniapuheenjohtajan Dr. József Véghin kanssa. Vieraanamme on ollut kantelevirtuosi Timo Väänänen, muusikot Tuure Kilpeläinen ja Timo Kiiskinen, arkkitehti Teemu Kurkela, ja olemme esittäneet Timo Koivusalon elokuvan Kalteva torni ja Claes Olssonin Onnen varjot. Olemme järjestäneet näyttelyitä pécsiläisen Károly Koós -palkitun graafikon ja puuveistotaiteilijan, Győző Szatyorin Kalevala-kuvituksista sekä luontokuvaaja József Timárin Lapin-kuvista.

Suomen kansalaiset voivat äänestää kunniakonsulaatissa presidentinvaalien, eduskuntavaalien ja kuntavaalien aikaan.

Juhlimme Unkarin kansallispäivää 15. maaliskuuta 2006 ystävyyskaupungissamme Lahdessa yhdessä Baranyan lääninhallituksen puheenjohtajan ja suomalaisten ystävien kanssa, ja tänä vuonna sain isännöidä lahtelaisen seurueen käyntiä Pécsissä. Vuonna 2007 vietimme viikon Suomessa Pécsin Unkari–Suomi-seuran jäsenten kanssa.

Vuodesta 2009 työnsarkani kasvoi: siihen kuuluu nyt Baranyan läänin lisäksi Somogyin, Tolnan ja Zalan lääni. Päätehtäväni on avustaa ja suojella suomalaisia yksityishenkilöitä ja yrityksiä Unkarissa mahdollisissa ongelmatilanteissa. Maiden välisen talous- ja kulttuuriyhteistyön edistäminen on myös tärkeä tavoite. Tästä syystä olen luonut laajat suhteet kaupungin ja läänin johtohenkilöihin, tärkeiden yritysten ja kulttuurilaitosten johtoon sekä mediaan. Nämä tehtävätkin moninkertaistuivat uusien vastuualueiden myötä.

Tänä vuonna aloitimme taas suomen opiskelun vaimoni kanssa. Kieli ei ole helppo, mutta meillä on mainio opettaja, suomen lehtori Anja Haaparanta, joka on samalla Pécsin ystävyysseuran puheenjohtaja.

Vuonna 2010 Pécs on Euroopan kulttuuripääkaupunki, ja 2011 on Turun vuoro. Suurta kiinnostusta on odotettavissa. Toivottavasti monien tehtävien keskellä ei tule vakavia, avunantoa vaativia tapauksia.

Kirjoittaja on Suomen kunniakonsuli Pécsissä sekä Szent György-hotellin omistaja.

Kunniakonsuli
György Kator
perheineen.
Kuva:
György Kator.

Suomen ulkoasiainministeriö nimitti ensimmäisen kunniakonsulin Unkariin jo vuonna 1921. Koska lähetystöjä ei voitu taloudellisista syistä avata, oli kunniakonsuliedustus tarpeen. Suurtilallinen ja liikemies Tibor Latinovits nimitettiin kunniakonsuliksi 30.8.1921, mutta vapautettiin tehtävästään jo 22.2.1923. Huhtikuussa 1923 kunniapääkonsuliksi nimitettiin johtaja Ödön Saxlehner, jolla oli hyvät kontaktit Unkarin liikemiespiireihin. Kuuluu Saxlehnerin suku oli 1800-luvulta lähtien toiminut kivennäisvesialalla. Suvun yritys oli parhaimpansa vuotenaan, vuonna 1913, vienyt maailman markkinoille jopa 15 miljoonaa pulloa kivennäisvettä. Suomen kunniapääkonsulaatti sai edustavat tilat kuuluisan Andrassy útin varrelta, numero kolmessa toimivasta Saxlehnerin palatsista, missä nykyään toimii Unkarin postimuseo. Samassa rakennuksessa toimi aikoinaan myös Yhdysvaltojen konsulaatti. Kunniapääkonsuli Saxlehner kuoli yllättäen 8.12.1936.

19.1.1925 väliaikaiseksi kunniakonsuliksi nimitettiin kuvanveistäjä Yrjö Liipola, jonka nimittämistä oli harkittu jo vuonna 1920. Liipola oli oleskellut Budapestissa vuodesta 1904 lähtien, ja hänellä oli hyvä suhdeverkosto. Keskuskauppakamari ja ulkoasiainministeriön eri tahot olivat kuitenkin suhtautuneet epäilevästi ”taiteilija Liipolaan”, minkä takia hänen alkuperäinen nimityksensä oli peruuntunut. Myöhemmin, 29.10.1932, Liipola nimitettiin kunniakonsuliksi kiitettävän toimintansa ansiosta. Lopulta hän erosi terveydellisistä syistä 30.6.1934, mutta taustalla olivat luultavasti kuitenkin taloudelliset syyt. Samana vuonna avattiin Suomen Budapestin-suurlähetystö, ja samalla lopetettiin Liipolan pienen korvauksen maksaminen.

Liikemies István Görgey nimitettiin Suomen kunniapääkonsuliksi 21.1.1944 ja Aate Armas Olavi Koivistoinen kunniavarakonsuliksi. Molemmat vapautettiin viroistaan 30.9.1944 muuttuneen poliittisen tilanteen takia. Sodan jälkeen Unkarissa ei puolestaan hyväksytty kunniakonsulijärjestelmää. Vasta 60 vuoden odotuksen jälkeen Suomen kunniakonsulijärjestelmä palautettiin Unkariin, kun Szent György-hotellin omistaja, hotelli- ja ravintola-alan yrittäjä György Kator nimitettiin syyskuussa 2004 Suomen kunniakonsuliksi Pécsiin. Tällä hetkellä Suomella on jo kolme kunniakonsulia Unkarissa – Katorin lisäksi maatalousyrittäjän toimitusjohtaja, tohtori Sándor Vida Komáromissa ja KEVIÉP-rakennusliikkeen toimitusjohtaja, Unkarin kauppakamarin varapuheenjohtaja Ferenc Miklóssy Debrecenissä. Suurlähetystö on esittänyt myös kunniakonsulaatin perustamista Szegediin ja pyytänyt Unkarin ulkoministeriöltä Wienin yleissopimuksen edellyttämää suostumusta ja hyväksyntää Szegedin yliopiston professorille Csaba Visylle toimia kunniakonsulina Csongrádin, Bács-Kiskunin ja Jász-Nagykun-Szolnokin lääneissä.

Teksti: Jaakko Sievers

Heikki Koski

SUKULAISET YSTÄVINÄ

Kansalaisjärjestöjen ystävyystoiminnan lähtökohtia voisi mielestäni kuvata vaikkapa näin: kansojen välinen ystävyys on niin arvokas asia, ettei sitä voi jättää yksin valtioiden hoidettavaksi, eikä ripaus lisää inhimillisyyttä ulkopoliittikkaan ole ollenkaan pahitteeksi.

Erityisen hyvin tämä on toiminut juuri Suomen ja Unkarin, suomalaisten ja unkarilaisten, välisissä suhteissa, joilla on jo pitkä kulttuuriyhteyksiin ja kaukaiseen kielisukulaisuuteen pohjautuva historia.

Toki kansalaisjärjestötkin tarvitsevat valtiota ja virallista ulkopoliittikkaa tuekseen. Sen myötä luodaan edellytykset yritysten, kuntien, seurakuntien, järjestöjen, perheiden ja yksittäisten ihmisten yhteyksille, aivan arkiselle vuorovaikutukselle. Kansalaisjärjestöt tarvitsevat myös virallista tukea työlleen – ei vain taloudellista apua vaan yhtä lailla arvostusta ja kannustusta.

Suomen ja Unkarin välisissä suhteissa valtion ei ole ollut tarpeen aktivoida kansalaisjärjestöjä eikä järjestöjen valtiota. *Kanavassa (6/1987)* vastasin Jaakko Iloniemelle, joka oli omassa kirjoituksessaan pitänyt yllättävänä ja ehkä vähän sopimattomanakin sitä, että Budapest oli heti Moskovan jälkeen suomalaisten ministerien vierailuohjelmassa toiseksi suosituin kohde. En pitänyt Budapestin korkeaa sijoitusta erityisen yllättävänä enkä ainakaan sopimattomana. Pikemminkin molemminpuoliseen vuorovaikutukseen oli syytä olla tyytyväinen: jos Keski-Euroopassa oli kymmenmiljoonainen kansa, joka oli siinä määrin kiinnostunut Suomesta ja suomalaisista kuin unkarilaiset, sitä oli pidettävä myönteisenä asiana, jota kannatti vahvistaa, ei jarruttaa.

Iloniemi oli sikäli oikeassa, että Unkari oli tuolloin todella suosittu niin ministerivierailujen kuin muidenkin korkealle viritettyjen tapaamisten kohde. Siihen olivat omat syynsä. Mutkaton tunnelma, jota auttoi se, ettei vieraan odotettu puhuvan vierasta kieltä, syntyi monien asioiden yhteisvaikutuksesta. Kaukainen kielisukulaisuus ja vuosikymmenten kulttuuriyhteydet lähensivät. Unkarille taas Suomi merkitsi mahdollisuuksien rajoissa olevaa väylää länteen, joten yhteyksiä ei siellä jarrutettu. Sitä paitsi Unkari oli ainakin 1970-luvulta lähtien kiinnostunut ”Suomen mallista”, jolla tarkoitettiin kykyä elää läntisenä demokratiana Neuvostoliiton naapurissa.

Joka tapauksessa kanssakäyminen oli 1980-luvulla niin vilkasta, että ulkoasiainministeriön taholta minuakin pyydettiin hillitsemään Unkariin suuntautuvaa virallista vierailuruuhkaa. Vastasin, ettei se kuulu Suomi-Unkari Seuran puheenjohtajan

tehtäviin. Mehän ystävyysseurassa päinvastoin teemme parhaamme, että vuorovaikutus olisi mahdollisimman vilkasta.

× × × × ×

*M*aailmansotien välisenä aikana ei vielä ollut ystävyysseuroja eikä ystävyyskuntia nykyisessä merkityksessä, mutta kulttuuriyhteydet kukoistivat monin muin tavoin. Erityisen kiehtova esimerkki on vuodelta 1928, jolloin yli kuusisataa suomalaista oli samanaikaisesti Unkarissa. Valtaosa osallistui suomalais-ugrilaiseen kulttuurikokoukseen: sinne matkasi Baltian maiden ja Puolan kautta ystävyysjuna, jossa oli mukana kuusisataa suomalaista Unkarin ystävää. Tiedemiesten kärjessä oli E. N. Setälä, nuoria johti muun muassa Urho Kekkonen Suomalaisuuden liitosta. Kekkonen oli ensimmäisellä pitkällä ulkomaanmatkallaan, ja siitä käynnistyi hänen elinikäinen ystävyytensä Unkariin.

Samanaikaisesti Unkarissa oli myös parlamenttivaltuuskunta eduskunnan puhe- miehen Paavo Virkkusen johdolla. Tuohon valtuuskuntaan kuului Kyösti Kallio, joten kesäkuussa 1928 Unkarissa oli samaan aikaan kaksikin tulevaa tasavallan presidenttiä.

Parlamenttivaltuuskunta ei kuitenkaan edustanut koko eduskuntaa, sillä vasem- mistö ja ruotsinkieliset Erik von Frenckelliä lukuunottamatta olivat jääneet pois, koska – Helsingin Sanomien lehtiartikkelia lainaten – Unkarin ”valtiollista järjestystä vastaan voidaan kansanvallan kannalta tehdä muistutuksia”.

Suomalaista kulttuuriantia edustivat Laulu-Miehet, jotka konsertoivat Budapes- tin lisäksi useilla muillakin paikkakunnilla. Urheilusuhteista piti huolta von Frenckell, joka kutsui Unkarin jalkapallomaajoukkueen maaotteluun Helsinkiin.

Kaikki kiinnostuneet eivät kuitenkaan päässeet osallistumaan. Jotain senhetkises- tä tunnelmasta kertoo Suomesta Budapestiin lähetetty sähkösanoma, joka julkaistiin Helsingin Sanomissa:

Levitkään suurilta sukujuhlilta suomalais-ugrilainen heimoustunne hehkuvana ja voi- makkaana niin kuin veri sydämessä käytyään. Syvästi kiitollisina kutsuista juhlille, joihin hengessä hartaasti otamme osaa. Eläköön uljas, ihana Unkari! – J.R. Danielson-Kalmari, Akseli Gallen-Kallela, Pekka Halonen, Eero Järnefelt, Otto Manninen, Alpo Sailo, Jean Sibeliu, U. T. Sirelius, Yrjö Wichmann ja Emil Wickström.

Kustaa Vilkuna muisteli minulle tätä matkaa, kun olimme yhdessä kesällä 1979 Budapestissa juhlimassa silloin kaksikymmentä vuotta täyttäneitä kulttuurisopimus- ta. Kustaa Vilkuna oli vuoden 1928 kulttuurikokouksessa häämatkalla vaimonsa Liisan kanssa. Kokouksen tärkeimmäksi päätökseksi tuli hänen mukaansa toivomus siitä, että kumpaankin maahan perustettaisiin suomalais-unkarilainen laitos syventämään

kulttuuriyhteistyötä ja kulttuurin tuntemusta. Toivomuksen toteutuminen vaati ai- kaa: Helsinkiin perustettiin Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus vuonna 1980, Budapes- tiin Finnagora vasta 2000-luvun alkuvuosina.

Ensimmäinen viralliseksi katsottava yhteinen kulttuuripäätös syntyi Unkarin opetus- ministerin Kuno von Klebelsbergin vuonna 1929 tapahtuneen Suomen-vierailun tuloksena. Vuosittain sovittiin nimittäin jaettavaksi kaksi stipendiä kummassakin maassa tapahtuvaa opiskelua varten. Opetusministerit Uuno Hannula ja Bálint Hóman allekirjoittivat ensim- mäisen virallisen kulttuurisopimuksen Budapestissa lokakuussa 1937. Sopimuksen joh- dannossa näkyi kulttuurikongressien vaikutus. Siinä viitattiin sukulaisuussiteisiin, ”jotka liittävät toisiinsa molemmat kansat”, suureen hyötyyn ja etuun, ”mikä saattaisi molemmille kansoille koitua monituhattavuotisten siteiden uusimisesta” sekä haluun ”lujittaa molempien veljeskansojen sivistyksellisiä suhteita, jotka jo vanhastaan ovat olleet tulosrikkaita”.

Vuoden 1959 kulttuurisopimus, jota siis olimme kaksi vuosikymmentä myöhem- min juhlimassa, oli johdannoltaan edeltäjänsä lyhyempi. Siinäkin viitattiin sukulai- suussiteisiin jopa täsmälleen samoin sanoin kuin vuoden 1937 sopimuksessa, vaikka järjestelmä Unkarissa oli muuttunut, mutta muuten pyrittiin vain ”kehittämään ja lu- jittamaan molempien maiden välisiä suhteita kulttuurin alalla”. Opetusministeri Heik- ki Hosia kertoi kerran tavatessamme, että hän lainasi allekirjoitustilaisuudessa *Pikku prinssiä*: ”Sydämellä näkee parhaiten.”

Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteiden historia 150 vuoden ajalta koottiin yh- teisvoimin kirjaksi *Ystävät, sukulaiset*, joka ilmestyi molemmilla kielillä vuonna 1984.

Isänmaallisen Kan- sanrintaman pääsih- teeri Imre Pozsgay tapasi Suomi-Unkari Seuran johdon 18. marraskuuta 1987. Hänen vierellään on suurlähettiläs Árpád Hargita ja vasta- päätä seuran johto: puheenjohtaja Heikki Koski, toimin- nanjohtaja Marjatta Manni-Hämäläinen sekä varapuheen- johtajat Väinö Kau- konen, Aarne Laurila ja Ele Alenius. Kuva: Suomi-Unkari Seura.

Silloin vietettiin kulttuurisopimuksen 25-vuotisjuhlia. Kirjahankkeen taustalla oli vielä kunnianhimoisempia tavoitteita. Kirja käännettiin englanniksi, koska ETY-prosessin hengessä haluttiin antaa esimerkki siitä, miten kaksi toisistaan etäällä sijaitsevaa ja erilaisen yhteiskuntajärjestelmän omaavaa maata voivat monin eri tavoin kehittää vuorovaikutustaan. Kirjassa kerrottiin myös Suomi-Unkari Seuran toiminnasta, kansalaisjärjestöaktiivisuudesta.

Tämä tavoite, olla esimerkkinä kylmän sodan kahtiajakoisessa maailmassa, näkyi erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla Suomen ja Unkarin monesti yhdensuuntaisina kannanottoina.

Kun kulttuuriministerit Imre Pozsgay ja Kalevi Kivistö olivat juhlavasti avanneet syksyllä 1980 Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen Helsingissä, monet kysyivät, milloin Budapestissa vastavuoroisesti avataan Suomen kulttuurikeskus. Tämän tavoitteen Suomi-Unkari Seurakin otti epävirallisesti ohjelmaansa. Asia ei kuitenkaan heti edennyt. Kun vuonna 1987 puhuin kulttuurikeskuksen tarpeesta kansliapäällikkö Jaakko

Suomi-Unkari Seura täytti 50 vuotta 10. lokakuuta 2000. Tasavallan Presidentti Tarja Halonen kunnioitti seuran hallituksen juhlaistuntoa läsnäolollaan. Tasavallan presidentin vasemmalla puolella Unkarin silloinen suurlähettiläs József Víg, Unkari-Suomi Seuran puheenjohtaja Enikő Szj, seuran puheenjohtajana vuosina 1989–2000 toiminut Imre Pozsgay ja entinen suurlähettiläs Rudolf Rónai. Kuva: Suomi-Unkari Seura.

Nummisen ja suurlähettiläs Arto Mansalan kanssa, näiden keskustelujen johtopäätöksiä tuli, että odotetaan vielä, missä määrin uusi suurlähetystörakennus mahdollisine henkilöstölisäyksineen parantaa kulttuuri-toiminnan edellytyksiä Unkarissa. Muistan aiheesta puhutun myös suurlähetystörakennuksen peruskiven muurauksen yhteydessä.

Uuden suurlähetystön valmistuminen ja henkilöjärjestelyt paransivatkin tilannetta jonkin verran, mutta omaa kulttuurikeskusta ne eivät vastanneet. Siksi keskustelut jatkuivat. Kuitenkin vasta 2000-luvulle siirryttäessä opetusministeriö alkoi kulttuuri-asianneuvos Hannele Koivusen selvitystyön perusteella valmistella kulttuurikeskussäätiön perustamista. Suurlähettiläs Hannu Halinen toimi hankkeen aktiivisena puuhamiehenä, ja ylijohdaja Kalevi Kivistö sai nyt mahdollisuuden lunastaa lupauksensa, jonka hän jo kulttuuriministerinä Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen avajaisissa oli antanut. Opetusministeriö pyysi Turun kaupunkia hoitamaan perustamisjärjestelyt, ja niin FinnAgora-niminen säätiö perustettiin vuonna 2002.

Vielä samana kesänä presidentti Tarja Halosen valtiovierailun yhteydessä Finnagoran perustamista juhlittiin näyttävästi Budapestissa, vaikka valmiina olivat vasta Finnagoran kotisivut. Ne heijastettiin seinälle arvovaltaisen kutsuvierasyleisön silmien eteen. Ulkomaankauppaministeri Jari Vilén ja suurlähettiläs Hannu Halinen kehuivat Finnagoran toimintaideaa omissa puheissaan. Minäkin kehuin sitä, mutta jouduin samalla toteamaan, että taloudelliset järjestelyt Suomessa olivat yhä kesken.

Kaikki kuitenkin järjestyi aikanaan – ei tosin ihan helposti – ja niin Finnagoran toiminta Unkarissa pääsi alkamaan vuoden 2003 aikana.

× × × × ×

Suomi-Unkari Seura perustettiin ystävyysseuraksi 10. lokakuuta 1950. Alussa poliittisesti vahvasti vasemmalle painottunut seura on vuosikymmenten mittaan laajentunut kaikki kansanosat ja koko maan kattavaksi järjestöksi. Tällä hetkellä (2009) seurassa on osastoja 57, ja niissä on jäseniä yhteensä noin 4500. Suomi-Unkari Seuran eräänä yhteistyökumppanina Unkarissa toimii nykyisin Unkari-Suomi Seura, mutta aina 1980-luvun lopulle saakka Unkarissa toimineet Kalevala-ystävyyppiirit yhdistettiin Isänmaallisen Kansanrintaman sateenvarjon alle.

Kun Suomi-Unkari Seura vietti 30-vuotisjuhliansa vuonna 1980, erityisiksi uusiksi painopistealueiksi määritettiin nuorison osallistuminen ystävyystoimintaan sekä pyrkimys osaltaan edistää taloudellis-kaupallista yhteistyötä maiden välillä. Tällä oli merkitystä, sillä kulttuuriin ja kielenopetukseen painottunut yhteistyö sai uusia ulottuvuuksia. Samalla nähtiin, että perinteiset yhteydet vaativat jatkuakseen uusien sukupolvien kiinnostusta.

Nuorison osallistuminen olikin koko 1980-luvun Suomi-Unkari Seuran painopistealueena. Konkreettisin huomio suunnattiin kouluihin. Syntyi ystävyyskouluja ja -luokkia, ja nuorisomatkailua edistettiin. Marraskuun 15. päivänä 1984 vietettiin Suomi-Unkari Seuran aloitteesta Suomen kouluissa erityistä Unkari-teemapäivää, josta saatujen myönteisten kokemusten tuloksena ajatus laajeni vuonna 1988 koulujen teemaviikoksi. Määrävälein toistuvat teemaviikot jatkuvat edelleen, ja niitä tuetaan seuran toimesta muun muassa kouluihin jaettavan Suomi-Unkari lehden teemanumeron ja muun aineiston avulla. Myös Unkarissa on ryhdytty vastavuoroisesti järjestämään koulujen Suomi-päiviä.

Budapestissa järjestettiin 1980-luvulla kolmen vuoden välein Unkarin eri maissa toimivien ystävyysseurojen yhteisiä tapaamisia. Suomi-Unkari Seuralla oli näissä tapaamisissa varsin keskeinen rooli. Meitä pyydettiin kertomaan muille omasta toiminnastamme ikään kuin esimerkkinä. Suomi-Unkari Seura ja Itävalta-Unkari Seura olivat unkarilaisten järjestäjienkin mukaan luontevimmat ystävyysseurat, sillä muut jakautuivat karkeasti ottaen kahteen ryhmään: emigranttien johtamiin seuroihin tai kommunistisiin veljesseuroihin. Aatteellisista julkilausumista Suomi-Unkari Seura pysyi visusti erossa.

Kesällä 1986 minulle kerrottiin Budapestissa, että tilanne länsieurooppalaisissa ystävyysseuroissa oli muuttunut positiiviseen suuntaan: johto oli vaihtunut, kommunistien, "joita kukaan ei tunne ja joiden sanalla ei ole mitään painoa", tilalle oli valittu tunnettuja nimiä eri tahoilta. Missä määrin tähän oli vaikuttettu Unkarista käsin, jäi minulle epäselväksi. Suomessa unkarilaiset eivät ainakaan enää 1980-luvulla puuttuneet seuran hallituksen kokoonpanoon. Ainoa tietämäni tapaus on, kun suurlähettiläs Tivadar Matusekin aloitteesta kävimme 1980-luvun alussa hänen kanssaan pyytämässä ylipormestari Raimo Ilaskiveä seuran hallitukseen. Siinä meillä oli yhteinen tavoite: saada myös poliittinen oikeisto ja Helsinki tiiviimmin mukaan seuran toimintaan.

Ystävyysseurojen kokouksiin liittyi aina Unkarin hallituksen korkean edustajan tapaaminen. Vuonna 1982 ohjelmassa oli kulttuuripolitiikasta vastanneen varapääministeri György Aczélin vastaanotto. Hän vieraili myös Suomessa ja kävi erään vierailunsa yhteydessä televisioidun keskustelun Paasikivi-seuran puheenjohtajan Jan-Magnus Janssonin kanssa. Vuonna 1985 ystävyysseurojen edustajat tapasivat varapääministeri Judit Csehákin. Hän kertoi heti aluksi kaikille, kuinka hänen 19-vuotias poikansa oli sanonut Suomen-vierailulla: "Äiti, tällaista sosialismia teidän tulisi rakentaa." Ja näiden sanojensa vakuudeksi Csehák jatkoi: "Jos haluaa oppia tuntemaan jonkin kansan, tulee olla kosketus sen nuorisoon."

Vaikkakaan ei samassa mitassa kuin Virolle, Suomi merkitsi 1980-luvun loppuun saakka myös Unkarille tärkeää ikkunaa länteen. Ystävyyskuntien, -koulujen, -luokkien

ja kulttuuriryhmien yhteistyön kautta monen unkarilaisen nuoren maailmankäsitys avartui, ja myös suomalaisnuoret jatkoivat mielellään niitä yhteyksiä, joita edellisillä sukupolvilla oli ollut. Nyt tilanne on tässä suhteessa paljon haasteellisempi, kun unkarilaisten nuorten liikkuminen Euroopan unionin sisällä on vapaata toisin kuin aiemmin, eikä kiinnostus välttämättä suuntaudu "hyvien perinteiden" mukaisesti.

Kun Unkarin yhteiskuntajärjestelmä muuttui 1980- ja 1990-lukujen taitteen suuren murroksen myötä, se ei merkinnyt Suomen ja Unkarin suhteissa kokonaan uuden vaiheen aloittamista; yhteistyö ja vuorovaikutus vain luontevasti sopeutuivat uusiin olosuhteisiin. Kansalaisjärjestötasolla totesimme, ettei ystävyys riipu poliittisista ja taloudellisista suhdanteista.

Tosin Unkarissa esiintyi 1990-luvun alussa pyrkimyksiä jatkaa siitä, mihin Suomen ja Unkarin välisissä suhteissa oli jääty toisen maailmansodan alkaessa, sotien jälkeiset vuosikymmenet unohtaen. Kulttuuriministeri Tytti Isohookana-Asunmaan Unkarinvierailun yhteydessä hänen kollegansa Bertalan Andrásfalvy varoitti siitä, että suomalaisunkarilaisia suhteita hoitavat Unkarissa edelleen menneen aikakauden ihmiset. Yhteistyö heidän kanssaan ei ollut toivottavaa. Mutta radikaaleja keinoja ei tässä murrosvaiheessa haluttu käyttää. Andrásfalvyn mukaan asia järjestyisi demokratian kypsyyssä.

Kysymys suhteiden historiallisesta jatkuvuudesta sai kuitenkin luontevan ilmaisuksensa, kun presidentti Árpád Göncz tiivistä presidentti ja rouva Martti Ahtisaaren valtiovierailun juhlapäivällisillä maaliskuussa 1995 suhteet kolmeen vaiheeseen: "Esisämme vaelsivat Eurooppaan *sukulaisina* lähes 5000 vuotta sitten. Menneen puolen vuosisadan aikana olemme kehittäneet suhdettamme *ystävinä* jaetussa Euroopassa. Nyt haluamme toimia yhteistyössä *liittolaisina ja Euroopan unionin jäseninä* demokraatisessa, vakaassa, rauhanomaisessa Euroopassa."

Suomi-Unkari Seura on saanut toiminnassaan varauksetonta tukea kummankin maan suurlähettiläiltä. He ovat ymmärtäneet sen merkityksen, mikä aktiivisella kansalaisjärjestöllä on virallisten suhteiden täydentäjänä. Erityisen tiiviit yhteyteni Suomi-Unkari Seuran osalta olivat Osmo Väinölän, Arto Mansalan ja Pertti Torstilan kanssa sekä Finnagoran osalta Hannu Halisen ja Pekka Kujasalon kanssa, mutta kaikki suurlähettiläät ja myös lähetystön muu henkilöstö ovat oman kokemukseni mukaan suhtautuneet hyvin, ymmärtäväisesti ja auttavaisesti seuran toimintaan. Lukuisat ovat olleet suurlähetystössä järjestetyt tilaisuudet, joissa seuran edustajat ovat olleet mukana tapaamassa unkarilaisia eri alojen edustajia ja yhteistyökumppaneita tai jotka on järjestetty seuran edustajien vierailuista ja tapaamistoivomuksista johtuen.

× × × × ×

Ystävyyskaupunkitoiminta Suomen ja Unkarin välillä alkoi vuonna 1956, kun Lahti ja Pécs solmivat ystävyyskaupunkisopimuksen. Kun ensimmäinen ystävyyskaupunkikokous pidettiin Budapestissa vuonna 1979 iltapäivän mittaisena seminaarina, ystävyyskaupunkipareja oli kolmetoista. Tällä hetkellä (2009) ystävyyskuntapareja on 53.

Ystävyyskaupunkien ja -kuntien määrä kasvoi aina 1980-luvun loppupuolelle asti hitaammin kuin toivottiin. Molemmissa maissa oli ystävyyskuntasuhteen solmimiseen halukkaita kuntia runsaasti. Syynä hitaaseen etenemiseen oli Unkarin vielä 1980-luvulla näissä asioissa vahvasti keskitetty päätöksenteko.

Suomi-Unkari Seuralla oli suomalaisista kunnista jonotuslista, jota Seuran ja Suomen Kaupunkiliiton (nyk. Suomen Kuntaliitto) piirissä tarkoin seurattiin. Jonon purkamisen kohosi aina ministerivierailujen yhdeksi teemaksi. Muistan, kuinka se esimerkiksi pääministeri Kalevi Sorsan vieraillessa Unkarissa oli neuvoteltavien asioiden listalla, ja jälleen jono vähän liikahti eteenpäin. Myös ulkoministeri Paavo Väyrynen otti kollegansa kanssa puheeksi tämän jonon purkamisen vierailullaan vuonna 1986. Suomen suurlähettiläät 1980-luvulla Osmo Väinölä ja Arto Mansala yrittivät parhaansa, mutta jono purkautui auttamattoman hitaasti.

Syynä siihen, että Unkarin hallituksen oli niin vaikeata toteuttaa maan kuntien toiveita, oli se, ettei Unkarissa ”virallinen” suosio saanut ylittää Neuvostoliiton kanssa toteutettavan ystävyyden lukuja. Siksi ystävyyskuntasuhteiden syntymistä oli pakko jarruttaa. Vasta 1980-luvun puolivälin jälkeen tahti alkoi kiihtyä. Samanaikaisesti alettiin solmia ystävyysseurakuntasuhteita.

Myös Suomen Unkarissa toimivat suurlähettiläät olivat kiinnostuneita lisäämään ystävyyskuntasuhteiden määrää ja sitä kautta erilaisten kulttuuri-, urheilu- ja ammattiryhmien sekä muiden ryhmien yhteyksiä. Kun olin porilaisdelegaation kanssa solmimassa Porin ja Egerin ystävyyskaupunkisuhdetta Unkarissa syksyllä 1973, Budapestin osuuteen osallistui myös suurlähettiläs Paul Jyrkänkallio. Unkarin pitkäaikainen suurlähettiläs

Turun ruotsalainen teatteri täyttyi 6. huhtikuuta 1986 suomalaisista Unkarin ystävästä, kun vietettiin Unkarin viikon pääjuhlaa. Kuva: Suomi-Unkari Seura.

Suomessa Rudolf Rónai tuli jopa Egeriin meidän kanssamme. Suurlähettiläs Osmo Väinölä oli aktiivinen ystävyyskuntien määrän lisäämisessä. Hänellä sitä paitsi oli oma erityiskysymyksensä: kotimaakunnan Seinäjoki piti saada mukaan, mikä onnistuikin. Suurlähettiläs Arto Mansalan kanssa kehitelimme lukuisia kertoja taktiikkaa, jolla jono saataisiin liikahtamaan eteenpäin. Hänen kautensa lopulla tilanne helpottui, ja hänen jälkeensä tulleet suurlähettiläät ovat voineet paljon helpommalta pohjalta edesauttaa ystävyyskuntasuhteiden syntymistä, kun Neuvostoliiton erityissuhde menetti merkityksensä.

Budapestin ystävyyskaupunkiseminaarissa vuonna 1979 sovittiin, että yhteisiä tapaamisia järjestetään joka kolmas vuosi, vuorotellen kummassakin maassa. Espoossa vuonna 1982 kyse oli jo varsinaisesta ystävyyskaupunkikokouksesta, johon lähes kaikki ystävyyskaupunkiparit lähettivät edustajansa. Sen jälkeen kokousrytmistä on pidetty kiinni, joten Egerissä keväällä 2009 järjestetty kokous oli järjestyksessä yhdestoista. Vaikka kaikki ystävyyskuntaparit eivät olleetkaan Egerissä edustettuina ja vaikka kokouksilla ei enää ole ihan samankaltaista merkitystä kuin viime vuosituohannella, tarpeesta jatkaa kokouksia ei vallinnut epäselvyyttä. Sitä paitsi esimerkiksi molempien maiden EU-jäsenyys on tuonut käsiteltävään aihepiiriin uusia ulottuvuuksia.

Ystävyyskuntatoiminta on siinä mielessä hyvä kansainvälisen yhteistyön väylä, että sen puitteissa on miltei rajattomat mahdollisuudet luovalle mielikuvitukselle ja ideoinnille. Voidaan toteuttaa juuri sellaisia toiminnan muotoja, jotka kiinnostavat kuntien asukkaita sekä erilaisia kansalais- ja kulttuuriryhmiä samoin kuin yritystoimintaa kummassakin maassa. Hyviä käytäntöjä ja kokemuksia voi levittää muiden kuntien hyödyksi. Tosin taloudellisen liikkumavaran kapeus asettaa rajoituksia.

Ystävyysseurojen ja ystävyyskuntien kautta on vuosikymmenten mittaan syntynyt paljon henkilö- ja perhekohtaisia yhteyksiä, kulttuuri-, urheilu- ja asiantuntijaryhmien vaihtoa, niin nuorten kuin vanhempienkin ikäryhmien kontakteja. Näiden varaan on ollut hyvä rakentaa maiden välisiä suhteita. Kun 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla erityisten kesäisten ystävyysviikkojen aikana kolmesataa suomalaista lennätettiin samanaikaisesti Unkariin ja kolmesataa unkarilaista Suomeen, puhuttiin juhlapuheissa ”kansan diplomatiasta”. Nyt kaikki on mutkattomampaa; kukaan ei kykene pitämään lukua siitä, mitä kaikkea tällä ”kansan diplomatian” alueella tänä päivänä tapahtuu. Luontevuus onkin sana, joka ehkä parhaiten kuvaa suomalais-unkarilaisia suhteita.

Heikki Koski

hallintotieteiden tohtori, kansleri ja maaherra emeritus

Suomi-Unkari Seuran puheenjohtaja 1979–1989

Finnagoran hallituksen puheenjohtaja 2002–2005

PEITENIMI KALEVALA

Ensimmäinen virallinen kulttuurisopimus solmittiin Suomen ja Unkarin kesken vasta vuonna 1937, vaikka kielitieteilijöiden, taiteilijoiden sekä kirkollisten vaikuttajien välillä oli hedelmällistä yhteistyötä jo 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Sotavuosien jälkeen sopimus vahvistettiin ja uusittiin vasta vuonna 1959.

Siitä alkaen suomalaiset ja monet unkarilaisetkin ihmettelivät, miksi Budapestissa, jossa silloinkin asui runsain määrin Suomen-ystäviä, ei ollut Unkari-Suomi ystävyyspiiriä tai -seuraa. Kirjoittamattoman säännön mukaan Unkariin saatiin perustaa vain Unkari-Neuvostoliitto Seura. Maaseudulla ongelma kierrettiin perustamalla Isänmaallisen Kansanrintaman yhteyteen pieniä Suomi-ystävyyksiä valokuvaus- tai šakkikerhon tapaan. Pécs aloitti rohkeasti ystävyyskaupunkisuhteen Lahden kanssa jo lokakuun alussa vuonna 1956, Székesfehérvár ja Kemi seurasivat esimerkkiä vuonna 1957, kolmantena järjestyksessä olivat Miskolc ja Tampere vuonna 1963.

Mutta pääkaupungin Suomen-ystävät kolkuttivat turhaan isoisten ovia jo 1970-luvulla, kirjoittamaton laki oli ylipääsemättömänä esteenä. Vasta 1980-luvun vapaampien tuulien alkaessa puhaltua pianotaiteilija Árpád Fasang ja kirjailija Domokos Varga ryhtyivät toimiin ja ottivat yhteyttä Isänmaallisen Kansanrintaman silloiseen pääsihteerin, Imre Pozsgayhin, joka lupasi ottaa unkarilaiset Suomen-ystävät johtamansa järjestön valtakunnallisen keskuksen suojelukseen. Niinpä lokakuussa 1984 yli 300 innokasta Suomen-ystävää: arkkitehteja, musiikinopettajia, pappeja, unkarin opettajia, fennougristeja, suomen ja fennougristiikan opiskelijoita ym. kokoontui Fészek-klubiin perustamaan Budapestin Suomen-ystävien yhdistystä. Varovaisuuden vuoksi yhdistyksen nimeksi päätettiin antaa peitenimi Kalevala Ystävyyspiiri Vanhan Kalevalan lähestyvän 150-vuotisjuhlan kunniaksi. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin tyylikkäästi Kalevalaa unkarintanut kirjailija Domokos Varga. Vaikka ystävyyspiiri vuonna 1990 rekisteröitiin itsenäiseksi yhdistykseksi, tuo kunniakas ja historiallinen salanimi päätettiin säilyttää.

Ensimmäinen puheenjohtajamme, joka oli vangittu 9. lokakuuta 1957 ja tuomittu kahden vuoden vankeuteen kansannousun yhteydessä kirjoitetun julkilausuman takia, allekirjoitti jälleen vuoden 1956 vallankumouksen 30-vuotisjulkilausuman. Isänmaallisen Kansanrintaman johto kehotti häntä eroamaan puheenjohtajan paikalta Suomen-ystävien edun vuoksi, minkä hän valitettavasti tekikin. Hänen

ehdotuksestaan Kalevala Ystävyyspiiri valitsi väliaikaiseksi puheenjohtajaksi pianotaiteilija Árpád Fasangin. Vuosina 1989–91 puheenjohtajan tehtäviä hoiti kääntäjä Éva Pap. Vuosina 1991–2009 Kalevala Ystävyyspiirin puheenjohtajana on toiminut Outi Karanko.

Kalevala Ystävyyspiiri on 25 toimintavuotensa aikana tehnyt työtä Suomen historian, nykypäivän ja kulttuurin, suomalaisen elämänmuodon, luonnon- ja ympäristönsuojelun sekä suomen kielen tunnetuksi tekemiseksi Unkarissa. Nuoriso-, opettaja-, kuoro- ja kansantanssiryhmien vaihdon avulla eri alojen asiantuntijat ja varsinkin nuoret ovat päässeet tutustumaan toistensa maahan, koulutukseen ja kulttuuriin sekä ennen kaikkea ihmisiin. Nuo henkilökohtaiset kontaktit ovatkin kaikkein tärkein anti ystävyysseurojen työssä ja elämässä. Niiden välityksellä ovat oikeastaan syntyneet lähes kaikki ystävyysseura-, ystävyyskunta- ja ystävyysseurakuntakontaktit. Tietysti osa ystävyyskaupunkisuhteista solmittiin alun alkaen poliittisin perustein. Hedelmällisintä yhteistyö on kuitenkin silloin, kun suhteita ovat hoitamassa aidosti toisen maan oloista ja ihmisistä kiinnostuneet henkilöt.

Olemme aloittaneet useita ohjelmasarjoja:

- Mitä uutta suomalais-ugrilaisista kansoista ja kielistä?
- Mitä uutta ystävyyspiireistä ja niiden ystävyyskunnista?
- Suomen vähemmistöjä – suomalaisia vähemmistöjä
- Suomalaisia taiteilijakoteja

Suomalais-ugrialaisten kuten saamelaisten tai obinugrialaisten esittely on ajoittunut Sukukansojen päivän tienoille lokakuuhun. Ystävyyspiireihin tutustuminen tapahtuu vierailun merkeissä: Budapestissa ovat vierailleet Esztergomin, Balassagyarmatin, Szeged, Tapolcan ja Veszprémin Suomen-ystävät kertoen työstään ja ystävyyskaupungistaan. Suomen vähemmistöjen esittely on usein tapahtunut perinteisellä Suomen suurlähetystön käynnillä tammikuussa. Silloin ystävyyspiiri on tutustunut suomenruotsalaisiin ja saamelaisiin. Myös kveenien ja inkeriläisten esittely kuuluu tähän sarjaan. Vuonna 1994 ilmestyi edellisenä vuonna Lapin kesäyliopiston kanssa yhdessä järjestetyn suomalais-unkarilaisen vähemmistöseminaarin julkaisu *Finnországi kisebbség – finn kisebbség* (Suomen vähemmistöjä – suomalaisia vähemmistöjä) Eszter Váradyn toimittamana.

Viroa ja Unkarin virolaisia kohtaan tuntemansa erityisen kiintymyksen vuoksi Kalevala Ystävyyspiiri järjesti vuosittain Viro-illan johtokuntamme virolaisen jäsenen, apulaisprofessori Mai Kiisk Bereczkin aloitteesta ja organisoimana siihen saakka, kunnes Unkari-Viro Seura hänen aloitteestaan perustettiin. Viron itsenäisyyden 90-vuotisjuhlaa muistimme vielä vuonna 2008 ”Unelmieni Viro” -ohjelmalla.

Suomalaisten taiteilijakotien esittelysarja on täysin arkkitehti Miklós Kópányin kehittänyt ohjelmakokonaisuus. Suomen-matkojensa aikana hän on kerännyt aineistoa ja paikan päällä valokuvannut Jean Sibeliuksen Ainolan, Pekka Halosen Halosenniemen, Saarinen–Gesellius–Lindgren-kolmikton työympäristön, Hvitträskin, Akseli Gallen-Kallelan Kalelan ja Tarvaspään sekä Alvar Aallon ja Emil Wikströmin ateljeen aarteita. Näistä laatimiaan kuva-, sana- ja musiikkikoosteita hän on esittänyt sekä Budapestin että lukuisien muiden ystävyyspiirien Suomi-illoissa.

Keskeisellä sijalla Kalevala Ystävyyspiirin toiminnassa on ollut suomen kielen opetus, jota pätevät opettajat ovat antaneet lukukausien aikana tavallisesti kolmessa-neljässä tasoryhmässä. Vuodesta 1990 yhdistys on järjestänyt joka kesä kahden viikon suomen kielen intensiivileirin yleensä Unkarissa yhdessä unkarilaisen ystävyyspiirin kanssa (Balatonfüred, Szigetszentmiklós, Veszprém). Vuodesta 1991 aloitettiin myös unkarin kielen intensiivileirit suomalaisille rinnan suomen kielen leirin kanssa. 10- ja 15-vuotisleiri järjestettiin Lempäälässä. Vuonna 2002 leiri kokoontui Brassóssa, Romaniassa ja vuonna 2004 Olustveressä, Virossa. Kielileirien opettajina ovat toimineet Unkarin yliopistoissa opettaneet suomen lehtorit ja unkarilaiset suomen ja unkarin kielen maisterit. Opettajista useimmille leireille ovat osallistuneet Irmeli Kniivilä, Outi Karanko ja Valéria Simon. Kielileirien suosio on jatkunut lamasta huolimatta. On hauskaa, kun oppituntien välillä voi tuoreeltaan harjoitella kielitaitoaan äidinkielen kanssa. Kerran kuussa kokoontuu Budapestissa Miklós Kozáryn perustama suomen kielen kerho vuorotellen jäsentensä kodeissa haastatellen suomalaisia vieraitaan tai käyden näyttelyissä tai muissa Suomeen liittyvissä tapahtumissa. Kerho perustettiin jo vuonna 1968. Se on siis Kalevala Ystävyyspiirin salainen silmu.

Euroopan suurimman ja pienimmän vähemmistön edustajat, Transsilvanian unkarilainen runoilija Sándor Kányádi ja Suomen saamelainen runoilija Nils-Aslak Valkeapää yhteisen runoilijan jälkeen helmikuussa 1988. Kuva: Outi Karanko.

Kalevala Ystävyyspiiri on panostanut myös kulttuuriin. Musiikin alalla Miklós Kozáryn ja Endre Gerendayn idea Kalevala Kuoron perustamisesta otti tulta loka-kuussa 1991, jolloin innokkaat laulunharrastajat kokoontuivat ensi kerran. Kuoro on siitä lähtien laulanut ystävyyspiirin tilaisuuksissa, muissa ystävyyspiireissä, museoissa, kaksi kertaa Suomen konserttimatkalla, Transsilvaniassa, Tallinnan laulujuhilla jne. Kuoroa johtaa nykyisin Edit Malmos Katona ja puheenjohtajana toimii József Sipos, jonka erinomaisen organisaatiotyön tulosta kuoromatkojen järjestely on ollut. Kalevala Kuoro on vuosien kuluessa toiminut myös lukuisien suomalaisten ja virolaisten kuorojen isäntäkuorona.

Toinen musiikkiryhmä on kesän 1996 kielileirillä musisoinnin aloittanut Revontulet-yhtye, jossa soivat klassinen kitara, kymmenkielinen kantele, viulu, nokkahuilut ja

Kalevala Kuoro, jota johtaa Edit Malmos Katona. Kuva: József Sipos.

Revontulet-yhtye: vasemmalta oikealle Orsolya Gáborjáni Szabó, Barbara Beczner, Edgár Dobos, Valéria Simon ja Szilvia Ambrus. Kuva: Valéria Simon.

lyömäsoittimet sekä tietysti laulu. Esiintymispaikkoja ovat olleet Kalevala Ystävyyspiirin, fennoungriittikan laitoksen, Suomen suurlähetystön sekä maaseudun ystävyyspiiren tilaisuudet. Ohjelmistossa on suomalaisten ja unkarilaisten kansanlaulujen lisäksi runojen sävellyksiä, ikivihreitä ja yhtyeen jäsenten omia sävellyksiä. Myös kantelekursi on kuulunut ystävyyspiirin ohjelmaan Edgár Dobosin ja Zoltán Molnárin vetämänä. Vuonna 2002 ystävyyspiiri julkaisi nimellä *Tavaszi szél – Kevätuuli* 25 unkarilaista ja 25 suomalaista kansanlaulua laulettavine käännöksineen. Unkarin Kansalliskirjasto on heidän pyynnöstään ladannut sen elektroniseen kirjastoonsa (<http://mek.oszk.hu/04200/04281/>).

Kirjallisuusiltojen ja kirjaesittelyjen lisäksi ystävyyspiiri on julkaissut useita koosteita. Domokos Vargan viimeinen teos *A Szampó népe (Sammon kansaa)* sisältää hänen Suomeen liittyvät kirjoituksensa. Se ilmestyi 2002 Polar-säätiön ja ystävyyspiirin yhteisjulkaisuna. Vuoden 1956 kansannousun 50-vuotismuistoksi Kalevala Ystävyyspiiri julkaisi Domokos Vargan vuosina 1957–59 vankilassa vaimollensa kirjoittamat kirjeet, vankilapäiväkirjan ja Magda-vaimon kirjeitä Outi Hassin suomennoksena otsikolla *Viestejä talvisodan Suomesta ja kansannousun Unkarista*. Suomen itsenäisyyden 90-vuotismuiston kunniaksi julkistetun runojen ja novellien käännöskilpailun parhaat ilmestyivät 2007 otsikolla *Millió tülevél erdeje (Miljoonan neulasen metsä)*.

Ystävyyspiiri viettää myös perinteisiä suomalaisia juhlia: itsenäisyyspäivää, pikkujoulua, Kalevalan päivää, juhannusta sekä suomalaisten merkkimiesten juhlapäiviä. Se järjestää yhdessä Unkarin suomalaiset -yhdistyksen kanssa suomenkielisen adventti- ja pääsiäisjumalanpalveluksen.

Kaikkien 25 toimintavuotensa aikana Kalevala Ystävyyspiiri on saanut runsaasti tukea Suomen suurlähetystöltä. Suurlähettiläät ja kulttuurista vastaavat työntekijät ovat pitäneet esitelmiä ajankohtaisista aiheista. Vuoden ensimmäinen tilaisuus on perinteisesti ollut suurlähetystön kirjastossa, jolloin kulloinenkin uusi työntekijä on tehnyt selkoa omasta työalastaan. Varsinkin kulttuurisihteerit Hannele Malms, Outi Hassi ja Kirsi Rantala ovat olleet innokkaita Suomen kulttuurin levittäjiä. Tämänhetkisen suurlähettilään suuri ansio on, että hän on suunnannut Suomen valtionjohdon huomion vuosikymmeniä Suomen hyväksi epäitsestä kulttuurityötä tehneisiin unkarilaisiin, jotka ovat ansioistaan saaneet Suomen Valkoisen Ruusun tai Suomen Leijonan ritarikunnan kunniamerkin, kuten useat Kalevala Ystävyyspiirin perustajajäsenet. Yhdistys on tehnyt viime vuosina miellyttävää yhteistyötä myös vastikään perustetun Finnagoran kanssa.

Myös monien suomalaisten yhtiöiden kanssa yhteistyö on ollut hedelmällistä. Budapestin Suomen-ystävien yhdistyksen toimintaa ovat tukeneet varsinkin UPM

Kymmene ja Pack, M-Real alliance, Sanoma Budapest, Tikkurila, unkarilainen kirjapainon omistaja Péter Tillinger sekä Kelenföldin ja Budahegyvidékin luterilaisen seurakunnan sananjulistajat. Paljon apua ja tukea olemme saaneet myös Lempäälän Suomi-Unkari Seuralta.

Kun Kalevala Ystävyyspiiri oli toiminut jo viitisen vuotta ja Unkarin ilmapiiri alkoi olla siviilijärjestöille suosiollisempi, alettiin keskustella valtakunnallisen kattojärjestön perustamisesta. Uuden Kalevalan 150-vuotispäivänä 28. helmikuuta 1989 ystävyyspiirien edustajat kokoontuivat Kalevala Ystävyyspiirin kutsusta Budapestiin perustamaan Unkari-Suomi Seuraa, jonka puheenjohtajaksi valittiin Suomen-ystävälle tukensa antanut Imre Pozsgay. Kalevala Ystävyyspiirin entinen puheenjohtaja Domokos Varga huokasi onnellisena vaalien jälkeen: ”Ensi kerran Unkarissa osallistuin kokoukseen, jossa äänestys oli salainen”. Seuraavaksi Unkari-Suomi Seuran puheenjohtajaksi valittiin Suomen kulttuurihistorian monipuolinen tuntija Enikő Szij vuonna 2000. Tällä hetkellä alajärjestöjä on 52. Seura järjestää mm. koulujen Suomi-viikon joka toinen vuosi ja koordinoi ystävyystoimintaa.

Tällä tavoin sukupolvesta ja maasta toiseen muodostuu näkymätön ystävyyden ketju, joka on luja ja ruostumaton ja kestää erilaisissa poliittisissa, yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa vaihteluissa. Tästä olkoon vaatimattomana esimerkkinä isäni, pastori Jouko Karangon työpanos, joka alkoi Sopronin teologistipendiaattina vuosien 1934–35 aikaan, jolloin hän järjesti Kalevalan 100-vuotisjuhlia koko Unkarin alueella Suomen lähettilään Onni Talaan pyynnöstä. Osoituksena esimerkin voimasta työ jatkuu perheessämme jo toisessa ja kolmannessa polvessa. Ehkäpä nimenvallinta Kalevala Ystävyyspiiri ei ollutkaan sattuma?

Kirjoittaja on Budapestin Loránd Eötvösön yliopiston suomen kielien ja Suomen kulttuurin lehtori emerita.

SUOMEN JA UNKARIN KIELI- JA KIRJALLISUUSSUHTEET

KANSALLISET TIETEET KULTTUURISUHTEIDEN PERUSTANA

Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet pohjautuvat suomalais-ugrilaiseen kielisukulaisuuteen. Niinpä ne alkoivat muotoutua samoihin aikoihin, kun kielisukulaisuutta toden teolla alettiin tutkia 1800-luvun alkupuolella. Alkuaikoina suhteet perustuivat kielentutkijoiden henkilökohtaisiin kontakteihin ja vähitellen 1800-luvun loppua kohden alkoivat laajeta ja saada myös instituutioita tuekseen.

Suomalais-ugrilainen kielisukulaisuus todettiin tieteellisesti 1700-luvun lopulla. Asialla olivat unkarilaiset tiedemiehet, mutta ajatusta ei suinkaan hyväksytty helposti sen paremmin Unkarissa kuin Suomessakaan. 1800-luvun kielitieteilijöiden työ juurrutti vähitellen tietoisuuden kielisukulaisuudesta.

Yksi varhaisista suomalais-ugrilaisten kielten tutkijoista oli unkarilainen Antal Reguly. Vuonna 1839 hän nuorena juristina Euroopan-matkallaan osui puolivahingossa Suomeen, jäi lähes kahdeksi vuodeksi ja päätti vaihtaa uraa, omistaa elämänsä unkarin kielen sukujuurten tutkimiselle. Hän oppi suomea ja ruotsia ja tutustui merkittävimpiin suomalaisiin kielentutkijoihin, muun muassa M. A. Castréniin. Tästä alkoi huomattava tieteellinen ura, ja samalla laskettiin pohja Suomen ja Unkarin suhteille.

Samoihin aikoihin tutustuttiin Suomessa ensi kertaa unkarilaiseen kirjallisuuteen, tosin vielä hyvin satunnaisesti ja ruotsin kielellä. J. L. Runeberg ruotsinsi saksan kielestä muutamia unkarilaisia runoja, ja Herman Kellgren käänsi ruotsiksi Vörösmartyn runon *Szózat* (Herätyshuuto), jonka on uumoiltu vaikuttaneen Runebergin runoon *Vårt land*. 1860-luvulta alkaen Kirjallinen Kuukausilehti esitteli melko usein unkarilaista kirjallisuutta. Eniten olivat esillä Petöfi ja Jókai.

Reguly'n työtä jatkoivat Pál Hunfalvy ja saksalaissyntyinen József Budenz. Kielitieteellisen tutkimustyön ohella he molemmat vaalivat laajemminkin unkarilais-suomalaisia suhteita ja korostivat myös suomen kielen taidon merkitystä. Opetuksen tarpeisiin Hunfalvy julkaisi vuonna 1861 suomen kielen lukemiston. Tämän lisäksi hän kirjoitti tutkielmia Kalevalasta, ja 1871 ilmestyi *Utazás a Balti-tenger vidékein* (Matka Itämeren seuduilla), jonka toisessa osassa käsitellään monipuolisesti Suomea ja esitellään myös kirjallisuutta. Budenz, Budapestin yliopiston ensimmäinen suomalais-ugrilaisen kielitieteen professori, puolestaan laati suomen kieliopin ja lukemiston (*Rövid finn nyelvtan és olvasmányok*, 1873).

1870-luvulta alkaen Suomen ja Unkarin suhteet alkoivat laajeta kielentutkijoiden piirin ulkopuolelle. Merkittävimpiä kulttuurisuhteiden edistäjiä oli Antti Jalava, laaja-alainen kulttuurivaikuttaja, lehtimies ja opettaja. Hänen Unkaria koskevista teoksistaan mainittakoon monipuolinen matkakirja *Unkarin maa ja kansa* (1876), artikkeleita ja runosuomennoksia sisältävä *Unkarin albumi* (1881) sekä Kansanvalistusseuran maantieteellisessä sarjassa julkaistut teokset *Unkari I ja II* (1881–82). Yleistä Unkari-tietoutta Jalava levitti myös työssään Uuden Suomettaren toimittajana. Lisäksi Jalava suomensi kaunokirjallisuutta, muun muassa Jókaita sekä useita näytelmiä vastaperustetulle Suomalaiselle teatterille. Näistä mainittakoon Ede Tóthin kansannäytelmä *Kylän heittiö*, jonka teatteri esitti myös menestyksekkäällä Unkarin-vierailullaan vuonna 1880, tähtenään Ida Aalberg. Unkarin kielen opetusta Jalava edisti Helsingin yliopiston ensimmäisenä unkarin kielen lehtorina sekä laatimalla yhdessä tärkeimmän unkarilaisen yhteistyökumppaninsa József Szinnyein kanssa unkarin kielen oppikirjan (1880).

Szinnyei puolestaan opetti Budapestin yliopistossa suomen kieltä ja kirjallisuutta, ja myöhemmin hänestä tuli Budenzin seuraaja professorina. Hän saattoi päätökseen Budenzin aloittaman suomalais-unkarilaisen sanakirjan (1884) sekä julkaisi suomen kielen lukemiston unkarilaisille (1895). Kielitieteellisen työnsä ohella Szinnyei julkaisi Suomea esitteleviä lehtikirjoituksia sekä laajan ja monipuolisen teoksen *Az ezer tó országa* (Tuhansien järvien maa, 1882). Sen kirjallisuutta käsittelevän osion Szinnyei laajensi itsenäiseksi tutkielmaksi, jossa esitellään Suomen kirjallisuus niin kattavasti kuin se ylipäättään tuossa vaiheessa oli mahdollista.

Kirjallisuutta alettiin puolin ja toisin kääntää yhä enemmän vuosisadan loppua kohden. Jókaita ja Petöfiä suomennettiin edelleen eniten, mutta rinnalle alkoi tulla muitakin kirjailijoita, kuten Kálmán Mikszáth, Géza Gárdonyi ja Ferenc Herczeg. Suomentajista huomattavimpia on Matti Kivekäs, jonka tunnetuin käänös lienee Ferenc Molnárin *Koulupoikia* (1913). Vuonna 1905 ilmestyi Ferenc Szinnyein *Unkarilaisen kirjallisuuden historia*, joka suppeudestaan huolimatta oli uraa uurtava teos. Unkarissa esitteli 1900-luvun alussa suomalaista kirjallisuutta melko laajalti Aladár Bán artikkeleissaan, antologioissa sekä teoksessaan *A finn nemzeti irodalom története* (Suomen kansalliskirjallisuuden historia, 1926).

Kalevala on kokonaisuudessaan käännetty unkariksi viiteen kertaan. Katkelmia teoksesta käänsi jo tuoreeltaan Antal Reguly, ja ensimmäisen täydellisen unkarinnoksen julkaisi Ferdinánd Barna vuonna 1871, tosin saksannoksesta käännettynä. Vuonna 1909 ilmestyi Béla Vikárin Kalevala-käännös, josta tuli suuri menestys ja huomattava virstanpylväs Suomen ja Unkarin suhteiden tiellä.

Kahden maailmansodan välistä aikaa Suomen ja Unkarin suhteissa leimasi heimoaate. Samalla tämä kausi merkitsi kontaktien huomattavaa lisääntymistä ja laajenemista uusille alueille. Kulttuurisuhteita alettiin hoitaa järjestäytyneemmin, ja myös viralliset suhteet syntyivät. Vuonna 1921 järjestettiin Helsingissä ensimmäinen suomalais-ugrilainen kulttuurikongressi, johon kokoontui suomalaisia, unkarilaisia ja virolaisia tutkijoita, opettajia ja opiskelijoita. Kaikkiaan näitä kongresseja järjestettiin viisi. Suomeen ja Unkariin perustettiin myös ystävyysseurat: vuonna 1928 Suomalais-unkarilainen seura ja vuonna 1937 Magyar-Finn Társaság (Unkarilais-suomalainen seura).

Merkkitapaus Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteiden historiassa oli kulttuurisopimuksen solmiminen vuonna 1937. Siinä sovittiin Helsingin ja Budapestin yliopistojen välisestä lehtorivaihdosta, stipendivaihdosta ja monenlaisista tieteellisistä yhteyksistä. Kaunokirjallisuuden ja tieteellisen kirjallisuuden kääntäminen, eri taiteenalojen yhteistyö, yleisradioiden ohjelmavaihto sekä yhteistoiminta urheilun alalla kuuluivat myös sopimuksen piiriin. Kouluissa tuli sopimuksen mukaan tehdä tunnetuksi toisen maan kulttuuria. Kulttuurisopimusta ei kuitenkaan juuri ehditty toteuttaa käytännössä ennen toisen maailmansodan puhkeamista.

Sodan jälkeen Suomen ja Unkarin suhteet lähtivät melko hitaasti liikkeelle. Jälleen muutamien tutkijoiden henkilökohtaiset kontaktit näyttivät tietä laajemmille yhteyksille. Tieteelliset yhteydet johtivat vuonna 1960 ensimmäisen fennougristikokouksen pitämiseen Budapestissa. Näin jatkettiin ja uudistettiin suomalais-ugrilaisten kulttuurikongressien perinnettä. Näitä kokouksia on siitä pitäen järjestetty viiden vuoden välein.

Suomessa perustettiin vuonna 1950 Suomi-Unkari Seura, jonka tavoitteisiin alusta alkaen kuului kulttuuriyhteistyön kehittäminen. Seuran toimintaan liittyi varsin pian myös johtavia fennougristeja, ja kansalaisjärjestöluonteensa lisäksi seura vaikutti myös virallisempien suhteiden kehittäjänä. Unkarissa toimi useissa kaupungeissa paikallisia Suomi-ystävyyksiä, mutta kattojärjestö Magyar-Finn Társaság saatettiin perustaa vasta 1989.

Uusi kulttuurisopimus Suomen ja Unkarin välillä solmittiin vuonna 1959. Sen sisältö vastasi suurelta osin aiempaa sopimusta, ja yhteistyö tieteen, opetuksen ja taiteen alalla on perustunut pitkälti tähän sopimukseen. Vuonna 1995 solmittiin uusi sopimus, jonka mukaan tuetaan kulttuurialan toimijoiden suoraa yhteistyötä. Suomen ja Unkarin liittyminen Euroopan unioniin on muuttanut yhteistyön kehyksiä ja avannut uusia mahdollisuuksia.

Suurlähetystöjen rooli kulttuurisuhteiden hoidossa on ollut merkittävä. Vanhojen kulttuurisopimusten aikana kulttuurialan yhteistyö kulki hyvin suurelta osin suurlähetystön kautta. Vuonna 1980 perustettiin Helsinkiin Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus, joka alkoi hoitaa tätä tehtävää, kun taas Suomen kulttuuriasiat ovat pysyneet Budapestin-suurlähetystön työkentässä. 1980-luvun lopulta alkaen parinkymmenen vuoden ajan kulttuuriasioista suurlähetystössä vastasi kulttuurisihteeri. Pisimpään tätä virkaa hoiti Kirsi Rantala.

Maaailman ja yhteiskuntajärjestelmien muuttuessa sekä maiden liittyttyä Euroopan unioniin suurlähetystön rooli kulttuurisuhteiden hoitamisessa on muuttunut. Suurlähetystö ei enää koordinoi kaikkea yhteistyötä, mutta sillä on hyvin tärkeä edustuksellinen ja verkostoitumista edistävä tehtävä. Vuonna 2003 perustettiin Finnagora, Suomen kulttuurin, tieteen ja talouden keskus. Tämä merkitsi siirtymistä projektilähtöiseen kulttuuritoimintaan, jossa keskitytään joihinkin painopistealueisiin.

YHTEISTYÖTÄ KIELENOPETUKSEN JA -TUTKIMUKSEN ALALLA

Unkarin kieltä on opetettu Suomessa ja suomea Unkarissa jo 1800-luvun lopulta alkaen. Maaailman ensimmäinen suomalais-ugrilainen laitos perustettiin Budapestin yliopistoon vuonna 1872, ja Helsingissä uncaria opetettiin suomen kielen laitoksella jo ennen kuin fennougristiikan professuuri perustettiin 1893. Vierailevia lehtoreita ja professoreita alettiin puolin ja toisin lähettää maailmansotien välisenä aikana, mutta sota keskeytti lehtorivaihdon. Opetusta se ei kuitenkaan katkaissut, vaan sitä jatkettiin paikallisin voimin; muun muassa Budapestin yliopiston suomen lehtori Viljo Terwonon opetti Helsingin yliopistossa uncaria jouduttuaan vuonna 1944 sodan vuoksi palamaan Suomeen.

Vuoden 1959 kulttuurisopimuksen solmimisen jälkeen perustettiin Budapestin yliopistoon heti suomen kielen lehtorin virka. Debrecenin yliopistoon tuli vuonna 1972 ensimmäinen suomen kielen lehtori, Outi Karanko-Pap, joka jatkoi lehtorintyötään Budapestissa vuosikymmenten ajan. Szegedin yliopistoon lehtoraatti saatiin vuonna 1975 ja Pécsiin vuonna 1990. Näiden lisäksi suomea opetetaan yliopistotasolla tällä hetkellä ainakin Szombathelyssä ja Piliscsabassa. Vierailevan apulaisprofessorin toimi perustettiin Budapestiin vuonna 1983. Suomen opetuksella on kaikissa yliopistoissa lehtoraattia pitämät perinteet, Debrecenissä ja Szegedissä lähes vuosisadan mittaiset.

Myös Helsingin yliopistoon perustettiin kulttuurisopimuksen mukainen unkarin lehtoraatti heti vuonna 1959. Vuonna 1960 saatiin lehtoraatti Turun yliopistoon

ja vuonna 1975 Jyväskylään. Jyväskylässäkin unkarin opetuksen traditio on pitkä, jo kasvatustieteellisen korkeakoulun ajoilta. Muista Suomen yliopistoista unkaria opetetaan ainakin Oulussa. Vierailevan apulaisprofessorin toimi perustettiin Helsinkiin samana vuonna kuin Budapestiin, 1983. Lehtorivaihtoa koordinoi Suomessa Kansainvälisen liikkuvuuden ja yhteistyön keskus CIMO ja Unkarissa Balassi Intézet.

Kulttuurisopimukseen kuuluu lehtorivaihdon lisäksi myös opiskelijavaihto. Se mahdollistaa kummassakin maassa osallistumisen kielikursseille kesäisin sekä korkeintaan lukuvuoden mittaisen opiskelun toisessa maassa. Euroopan unionin vaihto-ohjelmat ovat lisänneet entisestään opiskelijoiden liikkuvuutta, ja suomalaiset ja unkarilaiset yliopistot ovatkin solmineet runsaasti keskinäisiä Erasmus-sopimuksia. Monia muitakin opiskelijavaihdon kanavia nyky-Euroopassa on.

Unkaria ja suomea opetetaan myös yliopistojen ulkopuolella. Kielikurssit ovat alusta alkaen kuuluneet olennaisena osana ystävyysseurojen toimintaan kummassakin maassa. Budapestissa toimiva Kalevala-ystävyyssiipi on jo 15 vuoden ajan järjestänyt tavallisten kielikurssien lisäksi myös kielileirejä, joilla suomalaiset opiskelevat unkaria ja unkarilaiset suomea. Leirejä on pidetty sekä Unkarissa että Suomessa. Suomessa unkaria opetetaan lisäksi melko laajalti kansalais- ja työväenopistoissa. Unkarissa puolestaan on yksityisiä kielikouluja, joiden kielivalikoimaan kuuluu suomi.

Lukioissakin on suomea ja unkaria vieraana kielenä jonkin verran opetettu. Tällä hetkellä suomi kuuluu kahden unkarilaislukion kieliohjelmaan, ja siitä on mahdollista myös suorittaa ylioppilastutkinto. Suomessa unkarinopetus ei ole yhtä vakiintunutta. Molemmissa maissa toteutetaan neljän vuoden välein kouluissa teemaviikko, jossa tutustutaan toisen maan kulttuuriin. Teemaviikkoa koordinoivat ystävyysseurat.

Suomen ja unkarin kielen oppikirjojen laatimisessa ovat kunnostautuneet erityisesti vierailevat lehtorit. Oppikirjoja, lukemistoja ja kielioppeja on yli sadan vuoden ajan laadittu erityisesti toisen maan opiskelijoita silmällä pitäen ja heidän äidinkieltään apukielenä käyttäen. Unkarissa käytettiin monien opiskelijapolvien ajan István Pappin 1950-luvulla kirjoittamia varsin teoreettisia suomen oppikirjoja, kunnes ilmestyi Outi Karangon, László Keresztesin ja Irmeli Kniivilän *Finn nyelvkönyv 1–2* (1985, 1990). Suomessa Ödön Lavotha ja Viljo Tervonen julkaisivat ensimmäisen sodanjälkeisen unkarin oppikirjan vuonna 1961. Sen jälkeen monet lehtorit ovatkin laatineet omansa, joista nykyään ovat käytössä ainakin Éva Gerevich-Kopteffin ja Márta Csepregin *Unkaria suomalaisille* ja *Lisää unkaria suomalaisille* (1990) sekä Judit Vargan *Gyere velem!* (1995) ja *Mondd magyarul!* (2005). László Keresztesin *Unkarin kieli* (1974) on alun perin suomalaisille kirjoitettu kielioppi, joka sittemmin on

mukailtu ja käännetty lukemattomille kielille. Oppikirjat on tehty ensi sijassa yliopistojen tarpeisiin; käytännön unkarintaidon opetukseen ovat Kaija Markus, Ildikó Vecsernyés ja Irene Wichmann laatineet oppimateriaalin *Unkaria helposti 1–2* (2001, 2003). 1990-luvulta alkaen ainakin yliopisto-opetuksessa on yhä enemmän alettu käyttää yksikielisiä oppikirjoja, siis Suomessa tehtyjä suomen ja Unkarissa tehtyjä unkarin oppikirjoja.

Ensimmäisen unkarilais-suomalaisen sanakirjan laati Helsingin yliopiston unkarin lehtori Gyula Weöres vuonna 1934. Suomalais-unkarilainen sanakirjahan oli ilmestynyt jo 1884. Ne ovat sittemmin saaneet erilaajuisia seuraajia. Vuonna 1962 ilmestyi siihenastisista sanakirjoista laajin, István Pappin *Finn-magyar szótár* (Suomalais-unkarilainen sanakirja). Papp aloitti myös unkarilais-suomalaisen sanakirjan, jonka saattoi loppuun László Jakab (*Magyar-finn szótár*, 1982). Tällä hetkellä käytössä ovat näiden lisäksi ainakin István Nyirkosin *Suomi-unkari-suomi: taskusanakirja* (1977; uudistettu vuonna 1996) sekä László Jakabin *Finn-magyar diákszótár* (2007). Tekeillä on uusi suomalais-unkarilainen sanakirja. Tällä kertaa projekti toteutetaan suomalais-ten ja unkarilaisten yhteistyönä, Helsingin yliopiston projektina.

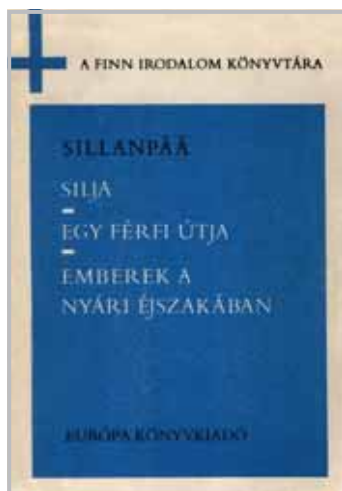
Yleissanakirjojen lisäksi on ilmestynyt mm. fraseologiaa sanakirjoja, kuten Judit Vargan ja Sirkka Saarisen verkkojulkaisu *Fennizmusok – Finn szólások és kifejezések tára magyarok számára* (Fennimejä – Suomalais-unkari-suomi: taskusanakirja (1977; uudistettu vuonna 1996) sekä László Jakabin *Finn-magyar diákszótár* (2007). Tekeillä on uusi suomalais-unkarilainen sanakirja. Tällä kertaa projekti toteutetaan suomalais-ten ja unkarilaisten yhteistyönä, Helsingin yliopiston projektina.

Yleissanakirjojen lisäksi on ilmestynyt mm. fraseologiaa sanakirjoja, kuten Judit Vargan ja Sirkka Saarisen verkkojulkaisu *Fennizmusok – Finn szólások és kifejezések tára magyarok számára* (Fennimejä – Suomalais-unkari-suomi: taskusanakirja (1977; uudistettu vuonna 1996) sekä László Jakabin *Finn-magyar diákszótár* (2007). Tekeillä on uusi suomalais-unkarilainen sanakirja. Tällä kertaa projekti toteutetaan suomalais-ten ja unkarilaisten yhteistyönä, Helsingin yliopiston projektina.

Monet edellä mainituista teoksista ovat syntyneet suomalaisten ja unkarilaisten kielentutkijoiden yhteistyönä. Tieteelliset yhteydet ovat tiiviit. Jonkin verran tehdään kontrastiivista tutkimusta, ja myös muiden suomalais-ugrilaisien kielten tutkimuksessa on Suomen ja Unkarin välillä kontakteja. Yliopistoilla on yhteisiä projekteja, tutkijavaihto toimii ja kongresseja järjestetään varsin tiuhaan. Suomessa ilmestyy kaksi unkariin keskittyvää julkaisusarjaa. *Folia Hungarica* on Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen laitoksen ja Suomalais-Ugriilaisen Seuran yhteisjulkaisu, joka on ilmestynyt vuodesta 1981 alkaen ensin Castrenianumin toimitteina, nyttemmin Uralica Helsingensia -sarjan osana. Jyväskylän yliopiston hungarologialla on oma julkaisusarja, vuodesta 1993 alkaen ilmestynyt *Hungarologische Beiträge*. Unkarissa Länsi-Unkarin yliopiston Szombathely'issä toimiva uralistiikan laitos julkaisee sarjaa *Specimina Fennica*.

Suomalaista kirjallisuutta tehtiin tunnetuksi Unkarissa jonkin verran jo 1800-luvulla. Kovin laajamittaista tämä ei voinut olla, eihän suomalainen kirjallisuuskäänne tuolloin vielä kovin mittavaa ollut. Vielä 1900-luvun alussakin keskeisessä asemassa olivat kansanrunous ja Kalevala ja kirjallisuutta käänsovivät ja esittelivät lähinnä suomalais-ugrilaiset kielitieteilijät ja folkloristit. Vähitellen heidän sijalleen alkoivat astua ammattikäntäjät, kirjallisuudentutkijat ja kriitikot.

Näistä merkittävimpiä on Irén Sebestyén, joka yli 60 vuoden aikana unkarinsi suomalaista kirjallisuutta sekä kirjoitti aiheesta tutkielmia, artikkeleita ja kritiikkiä. Hän toi unkarilaisille tutuksi kaksi keskeistä vuosisadan alkupuolen kirjailijaa, Johannes

Linnankosken ja F. E. Sillanpään. Vuonna 1914 unkariksi ilmestynyt *Laulu tulipunaisesta kukasta* (*Dal a tűzpiros virágról*) oli menestys myös Unkarissa, ja Linnankoskelta unkarinnettiin myös *Pakolaiset* (*Menekülés*, 1928). Sillanpään tuotannosta Irén Sebestyén on käänttänyt romaanit *Nuorena nukkunut* (*Silja*, 1939) ja *Miehen tie* (*Egy férfi útja*, 1940) ja myöhemmin vielä *Ihmiset suviyössä* (*Emberék a nyári éjszakában*, 1977). Sillanpää olikin pitkään tunnetuimpia suomalaisia kirjailijoita Unkarissa, ja hänen keskeiset romaaninsa on kaikki unkarinnettu.

Suomalaista runoutta ilmestyi tässä vaiheessa lähinnä antologioina, kuten *Északi fény* (Revontulet, 1938), *Uráli dalok* (Uralilaisia lauluja, 1939), *Északi lant* (Pohjoinen luuttu, 1943) ja *Északi csillagok* (Pohjoiset tähdet, 1944). Antologiat eivät ole täysin ongelmattomia. Osin niiden runovalintoihin on vaikuttanut heimoaate, ja joukkoon on eksynyt myös vähemmän merkittävää runoutta.

Merkkillinen viivästys suomalaisen kirjallisuuden unkarintamisessa on se, että *Seitsemän veljestä* ilmestyi unkariksi vasta vuonna 1942. Aleksis Kiven tuotannosta oli kyllä käännetty näytelmä *Lea* ällistyttävän aikaisin, vuonna 1876 – asialla oli professori Budenz, joka innosti kaksi oppilastaan, Ignác Halász ja Móricz Szilasin käännöstyöhön. Nummisuutarit (*A pusztai vargáék*) unkarinsi nimimerkkiä Somkuti käyttänyt Gyula Zolnai vuonna 1929, mutta Kiven pääteosta saatiin odottaa kauan. Arvailuksi jää, onko sen saama innoton vastaanotto yhteydessä tähän ajalliseen viivästymiseen. Teoksen käänsi kirjailija ja suuri Suomen ystävä János Kodolányi, jonka

käännöstuotantoon kuuluu paljon muitakin keskeisiä suomalaisteoksia, muun muassa Sillanpään *Hurskas kurjuus* (*Jámbor szegénység*, 1959). Kodolányi on myös kirjoittanut kaksi klassikoksi tullutta Suomea esittelevää – ja ihannoivaa – teosta, *Suomi, a cseng ország* (Suomi, hiljaisuuden maa, 1938) ja *Suomi titka* (Suomen salaisuus, 1939).

Maailmansotien välillä unkarinnettu suomalainen kirjallisuus oli jossain määrin yksipuolisesti valittua. Talonpoikaiskirjallisuutta haluttiin korostaa, ja kaupungin kivaajat, muun muassa Tulenkantajat, sivuutettiin täysin. Osin tähän ovat vaikuttaneet suomalaiset asenteet, osin ilmiö kytkeytyy Unkarin kirjallisuudessa vallinneeseen yhteiskunnallisesti värittyneeseen kahtiajakoon ns. urbaanien ja kansanomaisten kirjailijoiden välillä. Suomen suuntaan katsoivat ensi sijassa viime mainitut, etunenässään János Kodolányi, ja kirjallisuuden nähtiin paljolti kuvastavan ihanteeksi nostettua yhteiskuntaa, minkä lisäksi korostettiin luonnon keskeisyyttä suomalaisessa kirjallisuudessa.

Kalevalan satavuotisjuhla vuonna 1935 nosti eepoksen esille myös Unkarissa. Vikárin käännöksestä otettiin uusi painos, ja Kalevala-tutkimusta alkoi ilmestyä melkoisesti. Kiinnostavaa on myös se, että monet merkittävät unkarilaiset kirjailijat, muun muassa Dezső Kosztolányi, kirjoittivat Kalevalasta esseitä, joissa pohdittiin teoksen inhimillisiä ja poeettisia arvoja. Kalevalan käsittely laajeni siis folkloristikan ulkopuolelle, ja samalla sitä suunnattiin yhä laajemmalle lukijakunnalle muun muassa päivälehtien kautta.

Suomen ja Unkarin kirjalliset suhteet jatkuivat vilkkaina myös sodan aikana. Sodan jälkeen suhteet kuitenkin katkesivat lähes kokonaan. Elpyminen oli hidasta; sen ensimmäisiä merkkejä oli havaittavissa 50-luvun puolivälissä, Unkarin poliittisen ilmaston muuttuessa, mutta pysyvämmän suhteet alkoivat vilkastua vasta 60-luvulla. Vuonna 1955 ilmestyi *Seitsemän veljeksien* uusi käänös, jonka takana oli jo ennen sotaa Suomen kirjallisuuden parissa työskennellyt István Rácz. Hän unkarinsi pian toisenkin klassikon, Maiju Lassilan *Tulitikkuja lainaamassa* (*A kölcsönkért gyufa*, 1956). Maiju Lassila oli ennen sotaa jäänyt poliittisista syistä sivuun Unkarissa, ja samoista syistä hän nyt pääsi esille. Onneksi ulkokirjalliset syyt joskus suosivat myös laadukkaita kirjailijoita. Toinenkin ennen sotaa aloittanut Suomen kirjallisuuden unkarintaja ja tutkija, Géza Képes, jatkoi työtään: vuonna 1959 ilmestyi antologia *Finn versek és dalok* (Suomalaisia runoja ja lauluja), joka antaa kattavan läpileikkauksen runoudesta Agricolasta Meriluotoon.

Suomen kirjallisuuden esittelyjä alkoi ilmestyä 1960-luvulta alkaen yhä enemmän. Luotiin yleiskatsauksia ja esiteltiin klassikkoja, mutta myös syvällisen muutoksen läpikäynyttä suomalaista nykykirjallisuutta alettiin tehdä tunnetuksi. Modernistien esittelijöinä kunnostautuivat erityisesti uudet Suomen kirjallisuuden asiantuntijat, Endre

Gombár ja Béla Jávorszky. Yhä enemmän alettiin korostaa suomalaisen kirjallisuuden kaupunkilaisuutta ja moderniuutta, mikä johtui tietysti osin itse kirjallisuuden muutoksista, mutta osin se voidaan nähdä myös reaktiona aiempaan yksipuoliseen kuvaan. Suomalais-ugrilaisuutta ei myöskään korostettu entiseen tapaan.

Merkittävimmistä unkarinnoksista mainittakoon Mika Waltarin *Sinube, egyptiläinen*, joka Endre Gombárin kääntämänä ilmestyi vuonna 1964. Sittemmin Waltarilta on käännetty lähes kaikki historialliset romaanit, koko joukko pienoisormaaneja sekä muutama Palmu-teos. Varsinkin historiallisista romaaneista on tullut hyvin suosittuja ja niistä on otettu lukemattomia uusintapainoksia. Väinö Linnan trilogia *Täällä Pohjantähden alla* ilmestyi melko tuoreeltaan József Erdődyn unkarintamana (*A sarkcsillag alatt*, 1963–67). *Tuntematon sotilas* sen sijaan käännettiin vasta 1980-luvulla. Myös modernistista proosaa julkaistiin 60-luvulla, Endre Gombárin kääntämät Veijo Meren romaanit *Manillaköysi* (*Manilakötél*, 1964) ja *Peiliin piirretty nainen* (*A tükörbe rajzolt nő*, 1968). Novelliantologioitakin ilmestyi: József Oláhin toimittama *A boldogtalan konzervatív* (Onneton konservatiivi, 1968) sisältää nykynovelliikkaa ja Erik Vászolyin toimittama *Finn elbeszélők* (Suomalaisia kertojia, 1969) klassisia novelleja.

1970- ja 80-lukuja voidaan pitää Suomen kirjallisuuden kukoistusaikana Unkarissa. Julkaistujen nimekkeiden määrä kasvoi, ja suomalaisen kirjallisuuden kuva monipuolistui. Kirjallisuuden historiaakin julkaistiin, ensin Levente Szászin teos *Jelet rakj az úton végig* (Veistin pilkat pitkin puita, 1976) ja vuonna 1981 Kai Laitisen *Suomen kirjallisuuden historian* unkarinnos (*A finn irodalom története*).

Tänä aikana julkaistiin klassikoita, muun muassa Géza Képesin Eino Leinon runojen käännösvalikoima *Himnusz a tűzböz* (Hymni tulelle, 1978), ja erityisen paljon nykykirjallisuutta. Unkarilainen lukeva yleisö sai tutustua mm. Daniel Katziin, Timo

Géza Képes. Kuva: Mai Kiisk-Bereczki.

K. Mukkaan, Hannu Salamaan ja Juhani Peltoseen sekä keskeisimpiin modernistisiin runoilijoihin, kuten Paavo Haavikkoon, Eeva-Liisa Manneriin ja Pentti Saarikoskeen. Myös lastenkirjallisuutta unkarinnettiin, mm. Hannu Mäkelän *Herra Huu* (*Hú úr kalandjai*, 1980), joka pääsi myös radioon. Sen kääntäjä Gyöző Fehérvári unkarinsi myös useita suomalaisia kuunnelmia.

Antologioita ilmestyi paljon. Nykyrunoutta esiteltiin mm. Béla Jávorszkynt antologioissa *Távolba futó utak* (Tiet etäisyyksiin, 1973) ja *A táj változásai* (Maiseman muutoksia, 1980). Myös pienoisormaaneja julkaistiin antologioina: *A fiúk téli kalandozása* (Talvituristi, 1973) esitteli nykykirjallisuutta ja *A farkasmenyasszony* (Sudenmorsian, 1985) klassisia pienoisormaaneja. *Télidő havazás előtt* (Lumeton aika, 1987) sisältää nykynovelleja. Endre Gombár on kääntänyt ja toimittanut myös näytelmäantologioita: *Aki lelött egy macskát* (Mies, joka ampui kissan, 1977) ja *Égőnarancs* (Poltettu oranssi, 1987).

Suomalaisen kirjallisuuden näkyvyyttä lisäsi Európa-kustantamon sinivalkoinen sarja Finn Irodalom Könyvtára (Suomalaisen kirjallisuuden kirjasto), jossa edellä mainituista teoksistakin monet ovat ilmestyneet. Se ilmestyi runsaan kymmenen vuoden ajan alkaen vuodesta 1981. Suomalaista kirjallisuutta julkaistiin paljon myös kirjallisuuslehdissä, usein laajempina kokonaisuuksina, joskus kokonaisina teemanumeroina.

Kalevalasta oli 1900-luvun alkuun mennessä ilmestynyt kaksi unkarinnosta. Nyt niitä tuli viidentoista vuoden aikana kolme lisää. Vuonna 1972 ilmestyi Bukarestissa Kálmán Nagy'n käännös, josta muutaman vuoden kuluttua julkaistiin Budapestissa uusi, Imre Baászin kuvittama laitos. Vuonna 1976 ilmestyi István Ráczin Kalevalakäännös ja 1987 Ruotsissa elävän Imre Szenten unkarinnos, joka julkaistiin Münchenissä. Lisäksi Kalevalasta on Unkarissa tehty monia näyttämösovituksia, joista tunnetuin on Károly Kazimirin vuonna 1969 ohjaama esitys. Viimeksi Kalevala on nähty unkarilaisilla näyttämöillä runoilija Balázs Szálingerin ja koreografi Csaba Horváthin fyysistä tanssiteatteria edustavana teoksena, jonka ensi-ilta oli vuonna 2008.

Yhteiskuntajärjestelmän muutos merkitsi melkoista mullistusta myös kustannusmaailmassa 1990-luvun alussa. Taloudelliset paineet saivat suuret kustantamot siirtymään tuottavampaan kirjallisuuteen, ja kulttuuriteot jäivät vähemmälle. Toisaalta Unkariin syntyi valtava määrä pienkustantamoita, joista osa jäi hyvin lyhytikäisiksi. Suomen kirjallisuuden julkaiseminen siirtyi yhä enemmän pienkustantamoille ja kirjallisuuslehdille ja väheni kaiken kaikkiaan.

Julkaistusta suomalaisesta kirjallisuudesta mainittakoon Béla Jávorszkynt suomenruotsalaista runoutta sisältävä antologia *Tanács boldogoknak* (Neuvoja onnellisille, 1990) ja Éva Papin toimittama pienoisormaaneiden antologia *Kain leánya* (Kainin tyttäret, 1992).

Suomalaisen ja skandinaavisen kirjallisuuden heikkoa tilannetta korjaamaan syntyi vuonna 1997 Polar-kustantamo. Se on julkaissut sekä klassikkoja, kuten aiemmin kokonaan unkarintamatta jääneen Joel Lehtosen *Kuolleet omenapuut* (*A halott almafák*, 2001), että nykykirjallisuutta, josta mainittakoon Leena Krohnin *Donna Quijote* (1998) ja Hannu Raittilan *Ei minulta mitään puutu* (*Semmiben meg nem fogyatkozom*, 2002). Tuoreimpia teoksia on yhteistyössä Finnagoran kanssa julkaistu antologia *Mai finn drámák* (Suomalaisia nykydraamoja, 2009), jonka näytelmät ovat Juha Jokelan *Mobile Horror*, Leea Klemolan *Kokkola*, Mika Myllyahon *Paniikki*, Sofi Oksasen *Pubdistus* ja Sirkku Peltolan *Suomen hevonen*.

Kaiken kaikkiaan vuosituuhannen vaihteen tienoilla on suomalaisen kirjallisuuden tilanne Unkarissa alkanut muuttua selvästi valoisammaksi. Kirjallisuuslehdissä ilmestyy paljon unkarinnoksia, ja kustantamotkin uskaltavat ottaa suomalaista kirjallisuutta ohjelmaansa. Uusia kääntäjiä on myös noussut. Vuonna 2002 ilmestyi Eliisa Pitkäsälön toimittamana kaksikin kaksikielistä antologiaa, uusinta lyriikkaa esittelevä *A kőpzelet tájai – Mielen maastoja* ja novelliantologia *Mókuskerék – Oravanpyörä*. Lastenkirjallisuutta on ilmestynyt viime vuosina melko lailla, mm. Kristiina Louhen Tomppa-kirjoja ja Aino Havukaisen ja Sami Toivosen Tatu ja Patu -sarjaa. Tove Janssonin muumikirjoja, joiden unkarintamisyrietykset ovat aiemmin jääneet yksittäisiksi, julkaistaan nyt sarjana, tosin suomesta käännettyinä. Uutta suomalaista romaaniakin esitellään: syksyn 2009 uutuuksia on Olga Huotarin unkarinnos Elina Hirvosen romaanista *Että hän muistaisi saman* (*Hogy ő is ugyanarra emlékezzen*).

UNKARIN KIRJALLISUUS SUOMESSA

Unkarilaista kirjallisuutta julkaistiin Suomessa huomattavasti enemmän kuin suomalaista kirjallisuutta Unkarissa aina 1950-luvulle asti. Itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä pyrittiin toisaalta luomaan kattavaa yleiskuvaa Unkarin kirjallisuudesta ja suomentamaan merkittävimpiä klassikoita, toisaalta julkaistiin huomattavia määriä varsin kevyitä, suurelle lukijakunnalle suunnattuja teoksia.

Unkarin merkittävimmistä kirjailijoista suomalaisten lukijoiden ulottuville tuotiin ennen kaikkea runoilijat Sándor Petőfi ja János Arany. Molempia käänsi Otto Manninen, vuosisadan alkupuolen tärkein suomentaja. Petőfin runoja ilmestyi kahtena niteenä *Runoja I ja II* (1922–23), minkä lisäksi Manninen käänsi runoelman *János sankari* (1926). Arany'in tuotannosta ilmestyi *Toldi* (1927) ja *Toldin ehtoo* (1937). Otto Manninen käänsi myös valikoiman unkarilaista kansanrunoutta (*Heimokannel II*, 1926).

Mannisen käännökset olivat suuria arvostelumenestyksiä. Unkarilaisen draamakirjallisuuden klassikko Imre Madáchin *Ihmisen murhenäytelmä* ilmestyi vuonna 1943 Toivo Lyyän suomennoksena. Sekä Manninen että Lyy työskentelivät raakakäännösten pohjalta.

Proosaa suomennettiin paljon enemmän, mutta todella merkittävien, aikaa kestävien kirjailijoiden osuus siinä ei ole mitenkään suunnaton. Jókain, Mikszáthin ja Gárdonyin teoksien suomentaminen jatkui. Gárdonyin tunnetuin teos *Egerin tähdet* ilmestyi kuvanveistäjä Yrjö Liipolan suomentamana (1926–27). Zsigmond Móriczilta suomennettiin kaksi teosta, *Pysy hyvänä kuolemaan asti* (1927) ja *Onnellinen ihminen* (1938), mikä ei hänen merkitykseensä nähden ole kovin paljon. Sándor Márain teoksia suomensi 1940-luvulla Helga Nuorpuu, yksi tuotteliaimmista Unkarin kirjallisuuden kääntäjistä. *Az igazi* ilmestyi nimellä *Sinipunainen nauha* (1944), ja *Vendégjáték Bolzanóban* sai suomenkieliseksi nimekseen *Casanovan ainoa rakkaus* (1946).

Suomessa näkyvimmin olivat unkarilaiskirjailijoista esillä Ferenc Herczeg, jonka Gyurkovics-sarjaa suomennettiin ahkerasti, Zsolt Harsányi, jonka elämäkertaromaanit, erityisesti Franz Lisztistä kertova *Unkarilainen rapsodia* (1939) saivat suuren suosion, sekä Lajos Zilahy. Kaikkein luetuin unkarilaiskirjailija kuitenkin oli Pariisissa asuva Jolán Földes, jonka teoksesta *Kalastavan kissan katu* tuli bestseller sen voitettua kansainvälisen romaanikilpailun. Suomessa siis luettiin paljon unkarilaista kirjallisuutta, jonka merkitys kirjallisessa kaanonissa on nykynäkökulmasta varsin vähäinen.

Unkarin kirjallisuutta Suomessa esittelivät ensi sijassa unkarilaiset, ehkä tärkeimpänä Helsingin yliopiston unkarin kielen lehtori Gyula Weöres ja 40-luvulta alkaen Géza Képes. Näitä esittelyjä julkaistiin lehdissä sekä useissa Unkaria yleisemmin esitelleissä teoksissa, mm. *Unkarin kirjassa* (1942). Vuonna 1939 ilmestyi Aarni Penttilän *Unkarilaisen kirjallisuuden historia*.

Suomen ja Unkarin virallisia kulttuurisuhteita leimasi tähän aikaan heimoaate, johon usein myös liittyivät aluerevisionistiset ajatukset. Kiinnostava heimoaateen ilmentymä on unkarilaisten tekstien suuri osuus suomalaisten koulujen lukukirjoissa. Pääosin ne ovat kansansatuja ja -runoja, mutta joukkoon mahtuu myös heimoaateen läpitunkemia, poliittisiakin tekstejä.

Sodan jälkeen Unkarin kirjallisuuden saama julkisuus väheni. Kirjoja myös ilmestyi vähemmän, ja viihteen osuus kasvoi entisestään. Kiinnostavaa on, että unkarilaista kirjallisuutta julkaisivat ideologisesti aivan eri laitoja edustavat kustantamot. Suomalainen kirjallisuuspolitiikka etsi tietään ja unkarilainen kirjallisuus paikkaansa siinä.

1950-luvun merkittävin unkarilainen teos on pieni runoantologia, Arvo Turtiaisen toimittama *Vapauden tulet* (1952). Se sisältää Petőfin, Arany'in, Endre Adyn ja Attila Józsefin yhteiskunnallista runoutta. Suppeudestaan huolimatta teos on merkittävä lisä unkarilaisen runouden suomennoksiin.

Vuoden 1956 tapahtumat havahduttivat suomalaiset näkemään vallalla olleen romanttisen Unkari-kuvan epätodellisuuden ja kaipaamaan nyky-Unkarin kuvauksia. Vähitellen esiin alkoi nousta uusia, unkarintaitoisia – aiemmin käännöksiä oli tehty paljon välittäjäkielen kautta – ja Unkaria tuntevia kääntäjiä. Yksi näistä oli Olavi Met-sistö, joka suomensi useita nyky-yhteiskunnan kuvauksia, mm. Endre Fejesin romaanin *Romutarha* (1966) ja György Moldovan romaanin *Musta enkeli* (1967). Yhteiskunnalliset teemat kiinnostivat suomalaista lukijakuntaa, osin 1960–70-lukujen suomalaisen yhteiskunnan ja kirjallisuuden murroksen vuoksi. Tämän suunnan tärkeitä teoksia on György Konrádin *Vierailija* (1976), jonka suomensi Anna-Maija Raittila, yksi 60-luvun uuden kääntäjäpolven merkittävimmistä.

Kuva unkarilaisesta kirjallisuudesta monipuolistui, ja sijaa oli myös toisentyypisille romaaneille. Anna-Maija Raittilan suomentama Miklós Mészölyn *Saulus* (1974), Taisto Niemisen kääntämä György Moldovan romaani *Neljäkymmentä uskollista* (1978) tai Ilkka Fironin suomennos Tibor Déryn teoksesta *Montanaan! Kuvitteellinen raportti amerikkalaisista popfestivaaleista* (1976) esittelivät unkarilaisen nykykirjallisuuden eri puolia. Myös vuosisadan alun klassikoita suomennettiin, mm. Gyula Illyésin *Pustan kansaa* (1970) ja Mihály Babitsin *Haikarakalifi* (1978). Unkarissa Suomea

keskeisemmässä asemassa ollut novelli sai arvoisensa esittelyn antologiassa *Maaailma uutena* (1973), jonka myötä esiin astui uusi merkittävä suomentaja Hannu Launonen.

Unkarilaisen lyriikan läpimurto tapahtui voimallisesti vuonna 1970. Silloin ilmestyi kaksi huomattavaa antologiaa. Toivo Lyy'n suomentama *Unkarin lyyra* sisältää runoutta keskiajalta 1900-luvulle. Teos oli ilmestyessään laajin Suomessa julkaistu yhdestä kielestä käännetty runoantologia; mukana on 60 runoilijaa. Runojen valintatyö on tehty Unkarissa ja suomennosten pohjana on käytetty raakakäännöksiä. Anna-Maija Raittilan antologia *Kaivojen maa* taas keskittyy sodanjälkeiseen runouteen, ja runojen valinnan ja toimitustyön on tehnyt suomentaja. Myös suomennosperiaatteet ovat eri sukupolvia edustavilla kääntäjillä varsin erilaiset. Antologiat täydentävät siis kaikin tavoin toisiaan.

Unkarin runouden vahva asema on säilynyt. Oman kokoelman on saanut moni keskeinen runoilija, kuten Endre Ady, Attila József, Lajos Kassák, Ferenc Juhász, János Pilinszky, Gyula Illyés, Sándor Csoóri, László Nagy, Sándor Weöres ja Sándor Kányádi. Anna-Maija Raittilan antologia *Taivas irtosi maasta* (1986) esittelee klassikoita ja Hannu Launosen *Puulta puulle* (1985) transilvanialaisia runoilijoita.

Lasten- ja nuortenkirjallisuutta käännettiin unkarista 70-luvulla hämmästyttävän paljon. Anna-Maija Raittila suomensi muun muassa Ferenc Móran klassikon *Lumotu turkisinuttu* (1977) sekä muutamia nykyteoksia. Myös Éva Janikovszkyn kuvakirjoja suomennettiin. Kansansatuja on ilmestynyt useita valikoimia, merkittävimpänä Viljo Tervosen transilvanialaisten kansansatujen kokoelma *Puolitoistavuotias kuninkaanpoika* (1981). Tuomo Lahdelman suomentama antologia *Viluin kuningas* (1992) esittelee lastenlyriikkaa. Sen jälkeen ei unkarilaista lasten- ja nuortenkirjallisuutta olekaan suomeksi ilmestynyt.

1980–90-luvuilla unkarilaisen proosan käännökset vähenivät. Niistä mainittakoon Hannu Launosen novelliantologia *Miljoona kilometriä Budapestiin* (1987) sekä István Örkény'in pienoisromaanien kokoelma *Ruusnäyttely* (1981), jonka on suomentanut Outi Karanko. Tärkeimpiä 90-luvulla Suomessa esiteltyjä kirjailijoita on Péter Esterházy, jonka romaaneista Hannu Launonen on suomentanut kolme, *Sydämen apuverbit* (1991), *Pitkin Tonavaa eli kreivitär Hahn-Hahnin katse* (1996) ja *Nainen* (1998). György Konrádin romaaneja on käännetty yhteensä neljä, joista kaksi viimeistä, *Pidot puutarhassa* (1993) ja *Kivikello* (1997), käänsi Taisto Nieminen.

Vuonna 1986 ilmestyi Tibor Klaniczayn unkarilaisen kirjallisuuden historia suomeksi nimellä *Unkarin kirjallisuus*. Se tuli tarpeeseen, mutta Unkarin virallisia painotuksia heijastelevana se vanheni kovin nopeasti, kun järjestelmä muuttui ja kirjallisuuttakin alettiin katsella uusista näkökulmista. Muuten tässä vaiheessa ei enää juuri

Runoilija Anna-Maija Raittila ja pastori Béla Csepregi runoja kääntämässä 1970-luvulla. Kuva: Márta Csepregi.

turvauduttu unkarilaiseen tutkimukseen, vaan Unkarin kirjallisuuden tutkijoita oli Suomessakin, merkittävimpiä Hannu Launonen ja Tuomo Lahdelma.

2000-luvulla myös unkarilaisen kirjallisuuden asema Suomessa näyttää parantuneen, samoin kuin suomalaisen kirjallisuuden Unkarissa. Imre Kertészin *Sorstalanság* (*Kohtalottomuus*) ilmestyi Outi Hassin suomentamana vuonna 2003, ja sen jälkeen onkin julkaistu hänen lähes koko tuotantonsa, myös esseitä. Toinen keskeinen kirjailija on Péter Nádas, jonka tuotannosta on Hannu Launonen suomentanut romaanit *Erään sukuromaanin loppu* (2000) ja *Muistelmien kirja* (2006), jälkimmäisen yhdessä Juhani Huotarin kanssa. Viime mainittu on suomentanut lisäksi mm. István Örkény'n *Minuuttinovellet* (2002). 40-luvulla tutuksi tullut ja välillä täysin unohdettu Sándor Márai on palannut: Tuomo Lahdelma on suomentanut romaanin *Kynttilät palavat loppuun* (2001) ja kokoelman *Mietteiden kirja* (2003). Uusinta kirjallisuutta edustaa György Dragomán, jonka romaanin *Valkoinen kuningas* (2008) suomentaja Outi Hassi sai työstään Agricola-palkinnon. Lyriikkaakin on ilmestynyt, Hannu Launosen kaksi nykyrunouden antologiaa *Valolierion alla* (2000) ja *Yhteisessä sateessa* (2006) sekä valikoima Miklós Radnótin runoja.

Vuonna 2009 ilmestyi kolme unkarilaisen kirjallisuuden suomennosta. Suurta aukkoa paikkaa ennen suomentamattoman Gyula Krúdyn novellivalikoima *Punaisen härän majatalo*. Nykyrunoutta esittelee niin ikään Hannu Launosen suomentama Zsuzsa Rakovszkyn runojen valikoima *Yhteyksiä* ja nykynovelliikkaa Krisztina Tóthin novellikokoelma *Viivakoodi*, jonka on suomentanut Juhani Huotari. Tänä vuonna Suomessa on siis pitkästä ajasta voitu havaita sellainenkin asia, että Unkarissa on myös naiskirjailijoita. Muutenkin teosvalikoima on edustava.

Suomen ja Unkarin kirjallisuussuhteita voidaan katsoa valoisalla mielellä. Ammattitaitoisia kääntäjiä ja kirjallisuuden asiantuntijoita on molemmissa maissa, ja kustantamotkin tuntuvat myötämielisiltä. Yhteistyö sekä kirjallisuuden että kielen alalla näyttää voivan erinomaisesti.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja äidinkielen ja kirjallisuuden lehtori, joka suomentaa unkarilaista kirjallisuutta ja on toiminut Suomen kielen ja kulttuurin lehtorina Debrecenissä.

KIRJALLISUUS

Domokos, Péter, "Kielisukulaisuus ja Unkarin kirjallisuus." *Hungarologische Beiträge* 1. Jyväskylä 1993.

Jávori, Jenő, *Az uráli népek irodalmának bibliográfiája (1975–1994)*. Az uralisztikai tanszék kiadványai 5. Szombathely 1995.

Korhonen, Mikko, "Unkarilainen laitos 60 vuotta." *Helsingin yliopiston unkarilainen laitos 60-vuotias*. Csepregi, Márta (toim.). *Folia Hungarica* 3. Helsinki 1989.

Meidän Unkari. Suomi-Unkari Seura 1950–2000. Toim. Honka-Hallila, Helena. Jyväskylä: Suomi-Unkari Seura 2000.

Mikkola, Salla, *Kääntäjä tekijänä. Kaunokirjallisuuden kääntäjien identiteettikokemus ja asema tekijyyden diskurssissa*. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos 2008.

Oikari, Raija, *Vallankäytöstä Suomen ja Unkarin kirjallisissa ja kulttuurisuhteissa*. Yleisen kirjallisuustieteen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2001.

Révay, Valéria, "Magyar- finn kulturális kapcsolatok 1945 után." *Európai kultúra – magyar kultúra 1945–2000*. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó 2000.

Riikonen, Hannu, "Sustaining kinship in wartime: Finnish-Hungarian contacts in the light of the yearbook *Heimotyö* (1937–1944)." *Hungarologische Beiträge* 7. Jyväskylä: Universität Jyväskylä 1996.

Tervonen, Viljo & Wichmann, Irene (toim.), *Suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden bibliografia vuoteen 1981*. Castrenianumin toimitteita 24. Helsinki 1982.

Tervonen, Viljo (toim.), *József Szinyeyin ja Antti Jalavan kirjeitä vuosilta 1880–1909*. Helsinki: SKS 1997.

Varpio, Yrjö & Szopori Nagy, Lajos, *Suomen ja Unkarin kirjalliset suhteet vuosina 1920–1986*. Helsinki: SKS 1990.

Varpio, Yrjö, "Sukukansojen kirjallisuus." *Suomennoskirjallisuuden historia II*. Helsinki: SKS 2007.

Wichmann, Irene, "Unkarilainen romaani Suomessa 1800-luvulla." *Kirjallisuus, arvot, kääntäminen* -seminaari suomalais-ugrilaisella laitoksella 2006.

(http://www.helsinki.fi/hum/sugl/tutkimus/forditas_06.htm)

Ystävät, sukulaiset. Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet 1840–1984. Pieksämäki: SKS 1984.

SUOMALAISTEN JA UNKARILAISTEN KOHTAAMISIA TAITEESSA

KAHDENVÄLISIÄ JA KANSAINVÄLISIÄ TAIDESUHTEITA

Suomen ja Unkarin taidesuhteilla on yli satavuotinen historia. Historiansa aikana suhteet ovat saaneet erilaisia ilmenemismuotoja ja -tapoja. Vuorovaikutuksen vilkkaus on myös vaihdellut – toisinaan maidenvälinen taiteeseen kohdistuva kanssakäyminen on ollut vilkasta, toisinaan yhteiskunnalliset tilanteet tai taiteen uudella tavalla kohdistuneet painopisteet ovat hiljentäneet kanssakäymistä. Maidenvälisen taidesuhteiden vuorovaikutus ei myöskään ole historiansa aikana aina jakaantunut tasaisesti. Suhteiden luonne on ollut paikoin yhdensuuntainen, jolloin toinen maa on ollut enemmän vastaanottavana ja toinen vaikutteita antavana osapuolena.

Tässä artikkelissa taidesuhteilla tarkoitetaan Suomen ja Unkarin taiteilijoiden keskinäistä kanssakäymistä ja taiteelliseen työhön liittyvää vuorovaikutusta. Taidesuhteilla tarkoitetaan myös yleisemmin taiteellisten vaikutteiden omaksumista välillisesti, esimerkiksi taidejulkaisujen ja näyttelyiden kautta, toisen kansakunnan taiteesta. Taidesuhteet käsitellään artikkelissa lisäksi laajasti Suomen ja Unkarin taide-elämän eri toimijoiden keskinäisenä vuorovaikutuksena ja kiinnostuksena toisen kansakunnan taiteen tilaan. Tällöin tarkasteluun nousee esimerkiksi taidehallinnon, erilaisten kulttuuriorganisaatioiden, museoiden ja taiteesta kirjoittavien henkilöiden Suomen tai Unkarin taiteen esittelyyn liittyvä toiminta.

Suomen ja Unkarin välisistä taidesuhteista voidaan hahmottaa erilaisia ulottuvuuksia liittyen niiden kahdenvälisyyteen tai yleisempään kansainvälisyyteen ja suhteiden henkilökohtaisuuteen tai virallisuuteen. Toisinaan suhteet ovat olleet korostetusti kahdenvälisiä taidesuhteita ja suhteiden mielenkiinto on kohdistunut taiteen kansalliseen luonteeseen, ympäristöihin ja ilmaisuun. Maiden taidesuhteiden historialliset lähtökohdat ovat kahdenvälisissä kansallista erityisyyttä korostavissa kontakteissa. Kahdenvälisen taidesuhteiden vaaliminen on jatkunut nykyaikaan saakka. Toisaalta Suomen ja Unkarin taidesuhteet kiinnittyvät osaksi taiteen kansainvälisiä käytäntöjä, joissa taide ja taiteilijat näyttäytyvät kansainvälisinä, eri puolilta maailmaa vaikutteita saavina ja vaikutteita välittävinä ilmiöinä ja toimijoina. Taiteen virtaukset ja tyyli, joita on kutsuttu kansallisiksi, suomalaisiksi tai unkarilaisiksi, ovat usein olleet luonteeltaan hyvin kansainvälisiä ja perustuneet kansallisen tason ylittävälle päämäärille. Taiteilijat ovat perinteisesti olleet hyvin kansainvälisesti liikkuva ammattikunta, jolloin taiteilijoiden

tiettyyn maahan liittyvä toiminta on nähtävä laajemmassa kontekstissa. Suomen taiteen näyttelyt ja Suomen taiteeseen kohdistuva taidekirjoittelu Unkarissa ja vastaavasti Unkarin taiteen näyttelyiden järjestäminen ja kirjallinen esittely Suomessa voidaan hahmottaa myös osana kansainvälisen näyttelytoiminnan ja taidekirjoittelun kontekstia.

Suomen ja Unkarin taidesuhteet ovat usein perustuneet taiteilijoiden ja taiteen parissa työskennelleiden henkilöiden henkilökohtaisiin ystävyysuhteisiin. Toisaalta maiden taidesuhteet ovat jo pitkään pohjautuneet virallisiin suhteisiin, joissa kulttuurihallinnon, järjestöjen ja yhdistysten merkitys on ollut keskeinen taiteellisen kanssakäymisen taloudellisessa tukemisessa ja sen organisatorisessa mahdollistamisessa. Henkilökohtaiset ystävyysuhteet ja viralliset taidehallinnolliset suhteet limittyvät – toinen on voinut johtaa toisen muodostumiseen.

KANSALLISROMANTIikka TAIDESUHTEIDEN SYNNYTTÄJÄNÄ

Sekä Suomessa että Unkarissa 1800-luku merkitsi maiden taide-elämän järjestäytymistä ja kehittymistä. Ennen kansallisen taidekoulutuksen perustamista taiteilijoiden ainoana alalle pätevytyksen mahdollisuutena oli opiskelu ajankohdan keskeisissä eurooppalaisissa taiteenkeskuksissa. Taideopiskelijoiden suosioon oli jo 1850-luvulla noussut Düsseldorfin taideakatemia. Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin taiteen ehdottomaksi keskuksiksi muodostui Pariisi. Euroopan taidekeskusten akatemioissa eri kansallisuuksia edustavat taiteilijat kohtasivat kansainvälisessä ilmapiirissä. Suomalaisten ja unkarilaisten taiteilijoiden ensimmäiset keskinäiset kosketukset tapahtuivat juuri Euroopan taidekeskusten mahdollistamassa kansainvälisessä kanssakäymisessä. Suomen ja Unkarin aikansa nimekkäimmät taiteilijat Albert Edelfelt (1854–1905) ja Mihály Munkácsy (1844–1909) tutustuivat Pariisissa, jonne Munkácsy oli siirtynyt 1870-luvulla Düsseldorfista. Munkácsy oli jo tuolloin kansainvälisesti huomiota herättänyt taiteilija, joka tuli tunnetuksi myös Suomessa seuraavalla vuosikymmenellä. Munkácsyn suurikokoinen maalaus *Kristus Pilatuksen edessä* (1881) oli esillä Helsingissä Ritarihuoneella vuonna 1886. Ajan tavan mukaan tunnetun taiteilijan teosta kierrätettiin näytteillä Euroopan eri maissa. Teos herätti Suomessa runsaasti kiinnostusta, ja näyttely oli yleisömenestys. Näyttelyä koskeneessa aikalaiskirjoittelussa ei korostettu taiteilijan unkarilaista syntyperää, vaan häntä pidettiin ennen kaikkea kansainvälisenä taiteilijamestarina. Kosmopoliittinen taiteilija ja raamatullinen aihe ei herättänyt kiinnostusta kansallisiin tulkintoihin.

1800-luvun jälkipuoli merkitsi Euroopassa yleistä kansallisten pyrkimysten aktivoitumista taiteessa. Vuosisadan alkupuolella muotoutuneet kansallisromanttiset

virtaukset voimistuivat ja konkretisoituivat kansallisten aiheiden etsinnässä ja kansallisen tyylin hahmottelussa. Pariisissa vuosisadan lopulla opiskelleet ja työskennelleet taiteilijat kiinnostuivat uudella tavalla kotimaisista aiheista. Useat taiteilijat kokivat kansallisen taiteen luomisen kutsumuksena. Kansallisen taiteen tuottamista myös tuettiin voimakkaasti vuosisadan lopun nationalistisessa poliittisessä ilmapiirissä. Osataan taiteilijoiden kiinnostusta kansallisiin aiheisiin vauhditti se, että eksoottisuus ja alkuperäisyys vetosivat Pariisin vaatimaan yleisöön. Pariisin salongeissa tuli 1890-luvulla muodikkaaksi esittää eksoottisia kuva-aiheita ja näkymiä, joita siellä ei vielä ollut aikaisemmin esitetty. Kansallisten aiheiden ilmaisuun ja kansallisen tyylin estetiikkaan taiteilijat saivat muodollisia virikkeitä ulkomaisista taiteen keskuksista, kuten juuri Pariisista. Niin Suomessa kuin Unkarissakin taiteilijat pyrkivät löytämään kansallisia kuva-aiheita niiden alkuperäisinä pidetyistä ympäristöistä. Taiteilijat kiinnostuivat myös kansallisista tarinaperinteistä ja tarinoiden kuvittamisesta. Suomen ja Unkarin tarinaperinteet tosin erosivat selvästi toisistaan: Unkarissa tarinaperinne ja legendat olivat luonteeltaan historiallisia eivätkä samalla tavalla myyttisiä kuin Suomessa.

Suomalaisten kansanrunouden keruutyö, Kalevala ja suomalaistaiteilijoiden Kalevala-aiheinen kuvataide herättivät 1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa kansainvälistä kiinnostusta. Kielisukulaisuuden innoittamana useat unkarilaiset kansatieteilijät matkustivat Suomeen tutkimaan ja tutustumaan kansanperinteeseen ja -runouteen ja niiden keruuseen. Tietoisuus kielisukulaisuudesta alkoi vaikuttaa liikkeellepanevana voimana myös visuaalisen kulttuurin alueella 1900-luvulle tultaessa. Mielenkiinnon suunta kohdistui erityisesti Unkarista Suomeen, ja suomalainen taide ja arkkitehtuuri voidaan hahmottaa maidenvälisen kanssakäymisen antavana osapuolena 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

Unkarilainen kansatieteilijä Béla Vikár (1859–1945) matkusti jo vuonna 1889 Unkarista Karjalaan tutustumaan suomalaiseen kansanperinteeseen ja sen syntyseutuina pidettyihin alueisiin. Vuoden 1905 matkallaan Vikár tutustui Akseli Gallen-Kallelaan (1865–1931) ja hänen Kalevala-kuvituksiinsa ja pyysi Gallen-Kallelaa kuvittamaan Kalevalan unkarinkielisen laitoksen. Kalevalan ensimmäinen unkarinkielinen osio, Kullervo-tarusto, ilmestyi Gallen-Kallelan kuvittamana jo vuonna 1908. Suomessa Gallen-Kallelan kuvittama Koru-Kalevala ilmestyi vuonna 1922. Béla Vikárin Kalevalan unkarinnos ilmestyi vuonna 1935, ja sen kuvitus oli Gallen-Kallelan tekemä. Kuvituksen toimitti valmiiksi taiteilijan kuoleman jälkeen hänen poikansa.

Kaiken kaikkiaan Suomi ja suomalainen taide olivat Unkarissa vahvasti esillä 1900-luvun alussa. Vuonna 1906 Budapestissa järjestettiin kansainvälisen taiteen näyttely, jossa Suomi oli esillä 12 taiteilijan voimin. Akseli Gallen-Kallelalle oli annettu

tehtäväksi järjestää näyttelyn suomalaisen taiteen osasto. Esillä oli 64 teosta, joista 17 oli Gallen-Kallelan itsensä tekemiä. Osaston painopiste oli suomalaisten miestaiteilijoiden kansallishenkisissä teoksissa. Suomalaistaiteilijoiden teokset saivat Unkarissa hyvän vastaanoton, ja Unkarin valtio osti useita osaston teoksia kokoelmiinsa.

Akseli Gallen-Kallelan persoona ja tuotanto jäsenyivät Suomen ja Unkarin vuosisadan alun taidesuhteiden keskiöön. Gallen-Kallela oli vuosisadan vaihteessa jo kansainvälisesti ansioitunut taiteilija, joka tunnettiin hyvin Keski-Euroopan taidepiireissä. Vuosisadan alussa Gallen-Kallela matkusti laajasti Euroopassa ja saapui ensimmäistä kertaa Unkariin vuonna 1907 kutsuttuna vieraana. Vierailun taustalla oli Unkarin opetusministeriön taideosaston päällikkö Elek Koronghi Lippich (1862–1924), joka toivoi Gallen-Kallelan oleskelun Unkarissa innostavan unkarilaisia taiteilijoita luomaan omaa kansallista taidetta, kuten ajateltiin Suomessa tapahtuneen nimenomaan Gallen-Kallelan vaikutuksesta. Lippich oli kansallismielinen kulttuuripoliitikko, jonka tavoitteena oli tukea sellaista uutta taidetta, joka käytti inspiraation lähteenä itäisiä piirteitä säilyttänyttä unkarilaista kansanperinnettä ja kansantaidetta. Hän arvosti isänmaallishenkistä kuvataidetta ja taideteollisuutta, joka korosti kansallista, poliittista ja kulttuurista itsenäisyyttä ja näiden esiintuomista kansainvälisissä yhteyksissä. Lippich näki Suomen taiteen ja kulttuurin tässä mielessä esikuvallisena. Lippichin näkökulma suomalaiseen 1900-luvun alun taiteeseen oli tietoisesti tai tiedostamatta rajallinen: hän ei hahmottanut suomalaisen taiteen kansainvälisiä vaikutteita ja vuosisadan alussa vahvistuneita modernisoivia pyrkimyksiä.

Akseli Gallen-Kallela, Tonava illalla, 1907. Eräs Akseli Gallen-Kallelan maalaamista Tonavan öisistä rantamaisemista on sijoitettu Suomen suurlähetystön tiloihin Budapestiin. Ulkoasiainministeri Pertti Paasio valtuutti Jörn Donnerin ostamaan Donnerin taidehuutokauppaluettelosta löytämän Gallen-Kallelan teoksen, joka luovutettiin Suomen valtion huomi-onosoituksena vuonna 1989 vihittyyn uuteen lähetystörakennukseen. Kuva: Minna Saarinen.

Gallen-Kallelan ensimmäisen Unkarin-matkan tavoitteena oli neuvotella unkarinkielisen Kalevalan kuvituksesta, järjestellä omaa yksityisnäyttelyään Budapestissa ja ottaa vastaan hänelle myönnetty Unkarin valtion kultamitali, jonka hän oli saanut vuoden 1906 näyttelyssä olleesta maalauksestaan *Sammon puolustus* (1896). Gallen-Kallela sai Unkarissa arvokkaan ja juhlanan vastaanoton. Hänelle järjestettiin lukuisia tapaamisia, juhlia, illanviettoja ja huomionosoituksia. Toisaalta etabloitunut taiteilija viihtyi huomion keskipisteenä, toisaalta juhlaolona oleminen oli myös väsyttävää, vieraannuttavaa ja aikaa vievää, eikä hän päässyt matkallaan erityiseen luomisvireeseen. Matkan aikana Gallen-Kallela maalasi etupäässä isäntiensä ja ystäviensä impressionistisia muotokuvia. Taiteilijan kerrotaan myös kiinnostuneen öisen Tonavan rantamaisemista. Gallen-Kallelan ensimmäiseltä Unkarin-matkalta on peräisin usein toistettu tarina, jonka mukaan taiteilija olisi eräänä iltana kavunnut Tonavan yli kulkevan Ketjusillan leijonaveistoksen selkään maalaamaan rantanäkymää. Tarinan mukaan poliisi yritti häyryttää taiteilijaa alas leijonan selästä, jolloin taiteilija kaivoi taskusta poliisiin myöntämän maalaamisen oikeuttavan lupalapun. Gallen-Kallelan matkaan liittyy monia muitakin kertomuksia, joissa taiteilija näyttäytyy sankarina ja myyttisenä persoonana.

Unkarin-matkan aikana Gallen-Kallelalle järjestettiin vierailuja myös Budapestin ulkopuolelle. Taiteilija vieraili Transilvaniassa kansanperinteestään kuuluisassa Körösfőn kylässä ja Kolozsvarin kaupungissa. Vierailun määränpää oli itsestään selvä: Transilvania ja erityisesti Kalotaszegin maakunta toimivat vuosisadan vaihteen Unkarissa samanlaisena inspiraationlähteenä kuin Suomessa Karjala. Kalotaszegin maakunnan asukkaiden katsottiin edustavan aitoa ja alkuperäistä unkarilaisuutta. Gallen-Kallelaa isännöineen taitelijaseurueen taiteilijoista Aladár Körösfői-Kriesch (1863–1920) oli aiemmin jatkanut nimensäkin maakunnan Körösfőn kylän mukaan. Gallen-Kallelalle järjestettiin vierailu myös Budapestin lähellä olevaan Gödöllőn taiteilijayhteisöön, josta oli kehittynyt vilkas art nouveau -tyylin ja kansallisromanttisen taiteen ja käsityön keskuspaikka. Yhteisön keskeinen tavoite oli kansallisen identiteetin etsintä ja sen visualisoiminen. Yhteisössä suunniteltiin tekstiilejä, kudonnaisia, lasimaalauksia, nahkatöitä, huonekaluja ja koristekirjailuja, ja sen piirissä vaikutti monia aikansa keskeisiä unkarilaisia maalareita, kuvanveistäjiä ja arkkitehteja. Tavoite kokonaistaiteellisten ympäristöjen tuottamisesta periytyi ajan yleiseurooppalaisista suunnitteluihanteista, joiden lähtökohdista olivat etenkin englantilaisen Arts and Crafts -liikkeen ideologiat. Gallen-Kallelaa isännöineistä taiteilijoista Körösfői-Kriesch oli Gödöllőn taiteilijayhteisön perustaja ja Sándor Nagy (1869–1951) sen johtavia mestareita. Muutkin taiteilijayhteisön kuuluneet taiteilijat solmivat läheiset suhteet Gallen-Kallelaan.

Vaikka Gallen-Kallelalle esiteltiin Unkarissa taiteen kansallistamiseen tähtäviä pyrkimyksiä ja kansallisen tyylin inspiraation lähteitä, Gallen-Kallelan kerrotaan

Unkarin-matkallaan hämmästelleen Unkarin kuvataiteen tilaa, jossa hän ei havainnut mitään kansallisia piirteitä. Hän piti käsittämättömänä, ettei kansalla, jolla oli toisaalta rikas kulttuurinen perintö, ollut itsenäistä taidetta, vaan se turvautui muihin kansoihin paikatakseen puutettaan. Näkemys on mielenkiintoinen, sillä Gallen-Kallelan Unkariin kutsumisen taustalla oli juuri ajatus suomalaisen esimerkin tarjoamisesta unkarilaisille taiteilijoille. Näkemyksestä heijastuu samalla Gallen-Kallelan oma asema ja taiteellinen sukupolvi: hän ei nähnyt arvoa Unkarin nousevilla modernistisilla taiteellisilla pyrkimyksillä. Samoin myös Unkarissa pidettiin ajan modernistisia virtauksia tietyissä piireissä, kuten juuri Lippichin taholta, liian vierasperäisinä. Sekä Suomessa, Unkarissa että muualla Euroopassa modernistisesti orientoituneet taiteilijat ja taiteen harrastajat suuntautuivat mieluummin Pariisiin kuin kansallisiin ympäristöihin ja perinteeseen.

Gallen-Kallela matkusti toiselle Unkarin-matkalleen perheensä kanssa heti seuraavana vuonna 1908. Ennen matkaa Budapestissa oli ollut esillä hänen grafiikanlehtiään, piirustuksiaan ja akvarellejaan käsittävä yksityisnäyttely, joka sekin sai erinomaisen vastaanoton. Teoksia oli esillä 473 kappaletta. Jälleen taiteilijaa juhliittiin isäntien toimesta ansioituneena mestarina. Järjestettyjen tapahtumien ja vilkkaan seuraelämän johdosta taiteilijan työteko kävi hankalaksi. Gallen-Kallelan Unkarin-kauden maalaukset olivatkin poikkeuksetta pieniä maisemia ja ystävien nopeasti toteutettuja muotokuvia. Gallen-Kallela nautti Unkarissa erityistä arvostusta ja tunnustusta matkojensa jälkeenkin. Hänen teostensa näyttelyjä on järjestetty Unkarissa vuosina 1914, 1921, 1937 ja 1982. Budapestin kaupunki pystytti Gallen-Kallelalle Walter Madarassyn (1909–1994) tekemän muistomerkin vuonna 1979.

Jo ennen Gallen-Kallelaa Unkarissa oli työskennellyt suomalaisia taiteilijoita. Alpo Sailo (1877–1955) saapui Unkariin vuonna 1902 ja Yrjö Liipola (1881–1971) kahta vuotta myöhemmin vuonna 1904. Sailo ja Liipola olivat tutustuneet 1890-luvulla Turussa, missä Liipola opiskeli taideyhdistyksen piirustuskoulussa. Kaverukset tekivät yhdessä opintomatkan Firenzeen vuonna 1901. Joukkoon liittyi myöhemmin muitakin suomalaisia taiteilijoita, ja matka jatkui Roomaan. Sailo jatkoi matkaansa Italiasta Unkariin vuonna 1902. Maahan ei ollut tarkoitus jäädä, mutta palaaminen Suomeen vaikutti olevan mahdotonta poliittisen tilanteen vuoksi. Suomen suurruhtinaskunnassa elettiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa voimakasta venäläistämistoimenpiteiden aikaa, joka huipentui 1899 Suomen perustuslaillisia oikeuksia kaventaneeseen Helmikuun manifestiin. Liipola oli osallistunut Venäjän armeijan toimeenpanemien kutsuntojen vastaiseen toimintaan kotipaikkakunnallaan järjestämällä asevelvollisuuslakkoja ja levittämällä Ruotsista salakuljetettuja julkaisuja ja lehtiä. Myös Sailo oli osallistunut Venäjän Suomessa järjestämiä kutsuntoja vastustavaan toimintaan. Laittomina pidettyjä kutsuntoja vastustettiin

yleisesti. Suomen tilanteen kärjistyttyä Sailon ollessa Unkarissa taiteilija päätti jäädä maahan odottamaan kotimaan olojen rauhoittumista. Sailo asettui Budapestiin ja pääsi asumaan Suomen ystävänä tunnetun Béla Vikárin luo. Vikárin ehdotuksesta Sailo haikautui Budapestissa opiskelemaan kuvanveistoa alan mestarikouluun, jossa hän pääsi aikansa Unkarin kuvanveistotaiteen johtohahmon Alajos Stróblin (1856–1926) oppilaaksi tämän ateljeeseen. Sailon opiskelu Unkarissa kesti runsaan vuoden. Palattuaan Suomeen Sailo toimi edelleen monin tavoin Unkariin liittyvissä asioissa. Hän osallistui muun muassa Unkarin avustustoimintaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen.

Liipola joutui pakenemaan Suomesta asevelvollisuuskutsuntojen vastaisen toimintansa vuoksi vuonna 1904. Paon päämääräksi valikoitui osaksi sattuman kautta Unkari. Liipola oli aiemmin Firenzessä tutustunut unkarilaiseen taiteilijaan, jolle hän lähetti apua pyytävän sähkeen Tukholmasta. Károly Királyfalvi-Kraft (1879–1944) vastasi sähkeeseen, ja Liipola suuntasi kohti Budapestia. Pakomatka pitkittyi Liipolan kotiutuessa Unkariin. Liipola meni naimisiin unkarilaisen vaimonsa kanssa vuonna 1910, ja he muuttivat pysyvästi Suomeen vasta vuonna 1934. Unkarin-vuosia katkoivat ainoastaan vierailut ulkomaille ja runsaan vuoden mittainen oleskelu Suomessa Tuusulassa vuosina 1912–1913.

Unkarissa Liipola työskenteli nimekkäiden unkarilaisten kuvanveistäjien opissa ja apulaisena. Unkariin saavuttuaan Liipola työskenteli lyhyen aikaa Alajos Stróblin ateljeessa tämän valmistellessa Pyhän Tapanin ratsastajapatsasta. Veistos pystytettiin Budapestissa Matiaksen kirkon läheisyyteen vuonna 1906. Liipola työskenteli myös ansioituneen kuvanveistäjän György Zalan (1858–1937) apulaisena valmistamassa mahitipontisen Millennium-monumentin hevosveistoksia. Monumentti oli tilattu Zalalta unkarilaisten heimojen maahantulon tuhatvuotisjuhlan kunniaksi. Zala oli saanut teoksen tehtäväkseen jo toistakymmentä vuotta aiemmin, ja taiteilija ehti kuolla ennen monumentin valmistumista vuonna 1929. Liipola työskenteli myös kuvanveistäjä Ede Kallósin (1866–1950) apurina tämän valmistellessa runoilija Mihály Vörösmartyn monumenttia. Liipola seisoi itsekin mallina Kallósin muovatessa monumentin takaosassa lippua kantavan nuoren ylioppilaan hahmoa. Monumentti paljastettiin Budapestissa vuonna 1908.

Itsenäisenä kuvanveistäjänä Liipola kunnostautui Unkarissa pienoisteosten tekijänä ja erityisesti muotokuvaveistäjänä. Hän teki runsaasti muotokuvia ajan keskeisistä unkarilaisista kulttuuripersoonista, ylimystön jäsenistä ja vaikuttajista. Muotokuva- ja pienoisteosten tuotanto oli suunnattu varakkaiden ihmisten kotitaiteeksi. Tuotantonsa kautta taiteilija pääsi sisään ylempiin kulttuuripiireihin, mutta samalla tuotanto pysyi yllätyksettömänä, keskieurooppalaiseen secessionistiseen tyyliin ja symbolistiseen ilmaisuun kiinnittyneenä, porvarillisena ja konservatiivisena. Liipolan teokset olivat Unkarissa taajaan näytteillä, ja hänet hyväksyttiin ongelmitta unkarilaisten taiteilijoiden

näyttelyihin. Suomeen palattuaan taiteilijan tuotanto keskittyi monumenttikuvanveistoon. Hän toteutti mm. useita sisällissodan valkoisten muistomerkkejä, joista järjestettyihin kilpailuihin hän oli osallistunut jo 1920-luvulla Unkarista käsin.

Liipolan asettumista Unkariin helpotti Unkarin kulttuuripiireihin muodostunut Suomesta, suomen kielestä ja suomalaisesta kulttuurista kiinnostuneiden oppineiden yhteisö. Liipola tutustui unkarilaisiin Suomen ystäviin, kuten Béla Vikáriin, ja muihin myöhemmin tärkeiksi osoittautuneisiin kulttuurivirkkamiehiin, kuten Elek Koronghi Lippichiin. Liipola toimi Unkarissa eräänlaisen kulttuurivälittäjän roolissa: hän toimi unkarilaisille taiteilijoille oppaana ja tulkkina Suomessa ja vastaavasti suomalaisille taiteilijoille, kulttuuripersoonille, vaikuttajille ja tiedemiehille Unkarissa. Kuvanveistäjän työnsä ohella Liipola työskenteli myös kääntäjänä suomentaen muutamia unkarinkielisiä romaaneja (Géza Gárdonyin *Egerin tähdet* ja Rodion Markovitsin *Siperian varuskunta*). Liipola kirjoitti myös itse Unkarissa oleskelustaan romaanit *Vaellusvuosiltani* (1956) ja *Aurinkoista Unkaria* (1934), jotka kuvaavat sattumuksien täyttämää taiteilijaelämää sen alkuvaikeuksista menestykseen. Liipola toimi myös Suomen konsulina Unkarissa vuosina 1925–34 ja Unkarin pääkonsulina Suomessa vuosina 1935–37. Gallen-Kallelan tavoin myös Liipolaa on kunnioitettu Budapestin katukuvassa. Ministeri Sirkka-Liisa Anttila paljasti suurlähettiläs Jari Vilénin aloitteesta hankitun István Fáskertin suunnitteleman Liipolan muistolaatan Vörösmartyn aukiolla kesällä 2009.

Unkarilaisten 1900-luvun alussa Suomen taiteeseen kohdistama kiinnostus ei rajoittunut vain kuvataiteisiin. Myös suomalainen arkkitehtuuri herätti huomiota Unkarissa, kuten yleisemminkin Euroopassa. Suomen arkkitehtuurin kansainvälinen tunnettuus sai alkunsa menestyksekkäästä Pariisin maailmannäyttelystä vuonna 1900. Suomen paviljonki, jonka oli suunnitellut nuori arkkitehtikolmikko Eliel Saarinen (1873–1950), Armas Lindgren (1874–1929) ja Herman Gesellius (1874–1916), erottui pienestä koostaan huolimatta edukseen omaperäisellä kansallisromanttisella muotokielellään. Unkarilaisessa arkkitehtuurikirjoittelussa Suomen paviljonki ei herättänyt aluksi suurta huomiota – kiinnostus paviljonkiin syttyi vasta kansainvälisen huomion kautta. Suomalainen kansallisromanttinen jugendiksi kutsuttu vuosisadan vaihteen arkkitehtuuri ei sinänsä ollut mitenkään poikkeuksellinen ilmiö. Ajan eurooppalaisessa arkkitehtuurissa etsittiin yleisesti muodollisia ratkaisuja ja koristeaiheita kansanomaisesta rakennustaiteesta ja historiallisesta tai kuvitellusta menneisyydestä. Kansanomaisia aiheita muokattiin ja modernisoitiin ajan tyylivirtausten ohjaamana aikalaismaun mukaiseksi. Uudet arkkitehtoniset ratkaisut ja tyyllilliset vaikutteet levisivät nopeasti Euroopassa alan kansainvälisten lehtien ja arkkitehtien matkojen välityksellä. Unkarissa 1900-luvun alun arkkitehtuurivaikutteita saatiin sekä germaanisesta ja skandinaavisesta jugendista että Itävallan kautta välittyneestä secession-

tyylistä. Ödön Lechnerin (1845–1914) arkkitehtuurista voi löytää vaikutteita myös rehevästä fantasiaa korostavasta espanjalaisesta art nouveau -tyylistä, vaikka Lechner itse näki rakennustensa muodoissa ja ornamenteissa paluun kansallisiin juuriin ja erityisesti itään. Ödön Lechner piti suomalaista taidetta ja arkkitehtuuria hyvänä esimerkkinä siitä, miten taiteilijat olivat tietoisesti kehittäneet kansallista ilmaisua ja tyyliä ammentamalla virikkeitä kansanomaisesta estetiikasta. Taiteen ja arkkitehtuurin estetiikka sai Lechnerin ajattelussa myös poliittisen ulottuvuuden. Hän näki kansallisen tyylin ja estetiikan kulttuurisena aseena, jolla voitiin torjua suuremman naapurimaan hyökkäykset. Suomen ja Unkarin samantapainen yhteiskunnallinen ja poliittinen asema 1900-luvun alussa edesauttoi hahmotamaan taiteella ja kulttuurilla samantapaista yhteiskunnallista ja poliittista tehtävää.

Suomen ja Unkarin vuosisadan alun arkkitehtuurisuhteet kiteytyivät Eliel Saariseen. Nuoresta iästään huolimatta Saarinen oli jo tuolloin sekä Suomessa että ulkomailla nimekäs arkkitehti, joka oli saanut uralleen kansainvälistä nostetta erityisesti Pariisin maailmannäyttelyn johdosta. Saarinen matkusti Unkarissa vuosina 1908 ja 1911. Ensimmäisellä matkallaan hän oli samaan aikaan Gallen-Kallelan kanssa, ja suomalaiset tutustuivat yhdessä moniin Unkarin kulttuurielämän johtohahmoihin. Jälkimmäisellä matkalla Saarinen toimi Unkarin kansallisteatterin arkkitehtuurikilpailun juryssä ja osallistui Budapestin kaupunkisuunnittelusymposiumiin. Saarinen oli siirtynyt 1910-luvulle tultaessa yhä vahvemmin kaupunkisuunnittelun pariin ja toimi ennen Budapestin-matkaansa muun muassa neuvonantajana Tallinnan asemakaavakysymyksissä. Budapestin symposiumin johdosta Saarinen laati lausunnon, joka sisälsi laajan kirjallisen tutkielman ja luonnoksen Budapestin Raatihuoneen aukion järjestämiseksi. Lausunnossa Saarinen otti lisäksi yleisesti kantaa moniin laajoihin kaupunkisuunnittelun kysymyksiin. Vuonna 1912 julkaistu Budapestin yleiskaavatutkimus ennakoiti Saarisen myöhempiä kaupunkisuunnitteluratkaisuja ja toimi ohjelmana mm. Helsingin asemakaavasuunnitelmien laatimiselle.

Saarinen ystäväystyi matkoillaan useiden unkarilaisten arkkitehtien kanssa, jotka vierailivat Suomessa Saarisen isännöimänä. Erityisen merkittävä kontakti oli unkarilainen kuvanveistäjä, sisustustaiteilija ja arkkitehti Géza Maróti (1875–1941), johon Saarinen tutustui Suomessa. Maróti oleskeli Saarisen vieraana Suomessa Hvitträskin ateljeekodissa pitkiä aikoja vuosina 1907 ja 1920. Marótin ensimmäisen matkan tavoitteena oli koota kuva-aineistoa *Magyar Iparművészet* -lehden seuraavaksi vuodeksi suunniteltuun Suomi-numeroon ja tutustua Gesellius–Lindgren–Saarinen-arkkitehtikolmikkoon ja houkutella näitä Unkariin. Maróti saapui Suomeen tulkkina ja oppaana toimineen Yrjö Liipolan kanssa. Maróti tapasi Saarista vielä myöhemmin Yhdysvalloissa, jonne Saarinen oli muuttanut vuonna 1923 saatuaan kutsun Cranbrookin taidekoulun pääarkkitehdiksi. Maróti itse oleskeli Cranbrookissa vuosina 1927–1929 osallistuen taidekoulun koristelutöihin.

Suomalaisten arkkitehtuurivaikutteiden välittyminen Unkariin kiinnittyy pitkälti Saarisen ja Marótin yhteistyöhön. *Magyar Iparművészet* -lehden vuoden 1908 Suomi-numerossa esiteltiin korostetusti Gesellius–Lindgren–Saarinen -arkkitehtikolmikon suunnitelmia, kuten Merijojeen huvila (1902) ja Hvitträskin ateljeekartano (1903). Suomen arkkitehtuurin esittely heijastui monien arkkitehtien työhön Unkarissa. Suomalaisen jugendin tunnuspiirteet mm. ikkunoiden ja ovien muotojen valinnassa, rakennusten massoittelemassa, pelkistettyjen pintojen rytmisissä, pintamateriaaleissa, väreissä ja dekoraatioissa, kuten keskiaikaan viittaavissa heloituksissa, lainautuivat 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmen lopun ja 1910-luvun unkarilaiseen arkkitehtuuriin. Erityisesti suomalaisvaikutusta on nähty Károly Kósin (1883–1977, esim. Zebegényin kirkko, 1909), Aladár Árkayn (1868–1932, esim. Budapestin reformoitu kirkko, 1913) ja Valér Menden (1886–1918, esim. Kecskemétin lyseo, 1913) suunnitelmissa.

Suomalaisen arkkitehtuurin ja kansallisen jugend-tyylin tunnettuus ja huomio Unkarissa perustui pitkälti *Magyar Iparművészet* -lehden Suomi-numeroon. Kirjoittelu Suomen taiteesta Unkarissa alkoi laajemmin vasta Suomi-numeron nostattamasta innostuksesta. Tosin keskieuropalaisissa arkkitehtuuri- ja sisustuslehdissä oli esitelty jo aiemmin suomalaista arkkitehtuuria, ja sitä kautta Suomen taiteen tila oli tullut tutuksi myös unkarilaisille asiantuntijoille. Ajan keskieuropalainen lennokas ja maalaileva kirjoitustyyli oli omiaan vahvistamaan myyttiä suomalaisen arkkitehtuurin erityislaatuisuudesta. Keskieuropalaisten aikakauslehtien vaikutuksesta suomalaistyyppisiä arkkitehtuuriratkaisuja alkoi ilmetä saksalaisella ja itävaltalaisella alueella. Näiltä alueilta vaikutteet kulkivat edelleen Unkariin. Vuonna 1908 ilmestyi Unkarissa lisäksi kaksi muuta Suomen arkkitehtuuria esittelevää julkaisua. *Építőipar*-lehti julkaisi kaksiosaisen selostuksen Helsingin, Turun, Tampereen, Viipurin ja Porin arkkitehtuurista ja *A Ház* julkaisi Saarisen uusimmat Eduskuntataloa varten tehdyt suunnitelmat.

Myös suomalaisesta kuvataiteesta julkaistiin Unkarissa 1900-luvun alussa kirjoituksia. Koronghy Lippichin aloitteesta ja Akseli Gallen-Kallelan suosittelemana Johannes Öhqvistiltä tilattiin Suomen taidetta esittelevä unkarinkielinen julkaisu. Vuonna 1911 suomeksi ja vuonna 1912 unkariksi julkaistu teos esittelee Suomen taiteen kehityskulkua kohti kansallista huippua, jollaiseksi Öhqvist hahmotti vuosisadan vaihteen kansallisromanttisen taiteen. Johannes Öhqvistin kirja sai kotimaassa arvostelua subjektiivisesta otteesta ja tiettyjen taiteilijoiden liiallisesta korostamisesta. Saarinen ja Gallen-Kallela oli korotettu teoksessa muiden taiteilijoiden yläpuolelle. Öhqvistin suunnitelmissa olikin alun pitäen kirjoittaa monografia pelkästään Gallen-Kallelasta. Jo ennen Öhqvistin teosta Lippich julkaisi Öhqvistin teosta yleisemmän ja pituudeltaan suppeamman teoksen *Suomalaiset ja suomalaisten taide* (1908). Edellä mainituille julkaisuille on yhteistä se, ettei niissä havaittu

suomalaisessa arkkitehtuurissa vuosikymmenen lopulla tapahtuneita muutoksia, eikä niissä esitelty julkaisuaikana ajankohtaisina näyttäytyviä arkkitehtuurin kansallisesta luonteesta irtiottavia trendejä.

Suomen ja Unkarin vireä kanssakäymisen 1900-luvun alussa juontui kielisukulaisuuden tiedostamisesta. Yhteenkuuluvuutta lisääviä tekijöitä olivat lisäksi molempien kansojen maantieteellinen sijainti Euroopan keskusten suhteen marginaalissa. Molemmat asettuivat lännen ja idän väliin ja germanismin ja slaavilaisuuden risteyskohtaan. Lisäksi kumpaankin kansaan kohdistui 1900-luvun alussa poliittista ja yhteiskunnallista painostusta. Suomalaisen kansallisromantiikan ja kalevalaisen mytologian ihailu heijasti myös osaltaan ajankohtaista heimoaatetta. Unkarilaisten taiteilijoiden ja taidevaikuttajien kiinnostus suomalaisuuteen ja suomalaiseen mytologiaan jatkui vuosisadan alun jälkeenkin. Osoituksena kalevalaisen mytologian merkityksestä Suomen ja Unkarin taidesuhteissa voidaan pitää Helsinkiin Budapestin kaupungin lahjana vuonna 1971 pystytettyä Tamás Ortutayn (s. 1946) keramiikkaveistos *Alkumuna*. Ortutay työskenteli stipendiaattina Suomessa ja innostui Kalevasta isänsä, tunnetun fennougristi Gyula Ortutayn, työn kautta. Veistoksen aiheena on Kalevalan ensimmäisen runon säe maailman synnystä.

Tamás Ortutay, *Alkumuna*, 1971.
Kuva: Tuuli Lähdesmäki.

MODERNISMI JA KANSALLISET KULTTUURISUHTEET

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kansallisromanttinen estetiikka näyttäytyi Euroopan taidekeskuksissa menneen aikakauden tyylinä. Taide-elämän mielenkiinto suuntautui pois kansallisista kysymyksistä, joiden tilalle nousi uusi moderni estetiikka. Moderni elämänrytmi ja metropolien syke siivittivät taiteilijoita tuottamaan uudenlaista taiteellista ajattelua. Taiteilijoiden mielenkiinto suuntautui ennen kaikkea taiteen suuriin keskuksiin, eivätkä kielisukulaisuus tai heimoaate olleet ensisijalla taiteen maailmassa.

Eliel Saarisen jälkeen Suomen arkkitehtuurin kiistattomaksi keulakuvaksi kohosi Alvar Aalto (1898–1976). Aalto sai 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla toteutuneiden suunnitelmiansa myötä runsaasti kansainvälistä huomiota ja kohosi laajaa arvostusta nauttivaksi arkkitehdiksi. Aallon arkkitehtuurin suhteet Unkarin arkkitehtuuriin hahmottuvat monitasoisina. Unkarin modernin arkkitehtuurin keskeinen kiinnostuksen kohde 1920- ja 1930-luvuilla oli saksalainen taidekoulu Bauhaus ja sen luoma pelkistetty funktionalistinen tyyli. Bauhaus toimi kansainvälisenä modernin arkkitehtuurin ja designin keskuksena, jonka piirissä työskenteli myös useita unkarilaisia opettajia. Alvar Aallon suhteet Bauhausiin olivat kiinteät, vaikkei hän koskaan itse käynyt taidekoulussa. Toisaalta Aalto seurasi ja oli hyvin tietoinen bauhauslaisesta estetiikasta ja suunnitteluideoista, toisaalta Aalto pyrki ottamaan omassa työssään myös etäisyyttä bauhauslaiseen muotokieleen ja suunnittelunäkemyksiin. Myöhemmällä iällä Aalto suhtautui kriittisesti Bauhausiin. Aalto ystävystyi läheisesti Bauhausin piirissä työskennelleen unkarilaisen taiteilija László Moholy-Nagyn (1895–1946) kanssa. Bauhausin merkitys oli keskeinen modernin arkkitehtuurin kehittymiselle, ja sen voidaan nähdä säteilleen vaikuttaneita eri puolille Eurooppaa. Unkari oli tämän vaikutuspiirin välittömässä läheisyydessä.

Aallon tuotanto herätti kiinnostusta myös Unkarissa, ja hänen töistään kerrottiin unkarilaisissa ammattilehdissä taajaan 1920- ja 1930-luvuilla. Aalto esiteltiin unkarilaisissa alan julkaisuissa ennen kaikkea kansainvälisenä funktionalistina ja modernistina kuten muuallakin maailmassa. Aallon lisäksi myös muut suomalaiset modernistiarkkitehdit, kuten Erkki Huttunen (1908–1956) ja Erik Bryggman (1891–1955), tulivat esitellyiksi Unkarissa. Erityisen valppaasti Suomen arkkitehtuurista raportoi toimittaja Virgil Borbíró *Tér és Forma* -lehdessä. Hän kirjoitti lehteen Suomen taiteesta 1920-luvulta aina toisen maailmansodan lopulle saakka.

Unkarin taiteen esittäytyminen Suomessa käynnistyi hitaasti 1900-luvun alkupuoliskolla. Unkarin taiteen ensimmäinen näyttely järjestettiin Suomessa vuonna 1922. Näyttely oli suppea, nopeasti koottu ja heijasti konservatiivista taidemakua. Kyseessä oli myyntinäyttely, jonka teokset kävivätkin hyvin kaupaksi Helsingissä. Varsinainen suunnitelmallinen näyttelyvaihto maiden välillä käynnistyi 1930-luvun lopulla. Vuonna 1937 solmittu Suomen ja Unkarin kulttuurisopimus loi pohjan kiinteille taidesuhteille ja niihin liittyvälle vuorovaikutteiselle toiminnalle. Vastasolmitun kulttuurisopimuksen ensimmäinen näkyvä tulos oli vuonna 1938 järjestetty Unkarin taiteen näyttely Helsingin Taidehallissa. Näyttely oli edellisen vuosikymmenen näyttelyä harkitummin koottu, joskin näyttelyn painopiste oli pääasiassa edellisen vuosisadan taiteessa.

Toinen maailmansota katkaisi Suomen ja Unkarin taide-elämän yhteydenpidon. Sota vaikutti kaikissa sen kokeneissa maissa taide-elämän heikentymiseen valtion taloudellisen

tuen ja yksityisten taiteen mesenaattien ja keräilijöiden kiinnostuksen heikentyessä. Sodan jälkeinen Unkarin yhteiskunnallisen järjestelmän muutos vaikutti myös taide- ja kulttuurisuhteiden sisältöihin. Unkarin virallisen taidepolitiikan kielteinen suhtautuminen modernismiin ja abstraktismiin vuodesta 1949 alkaen esti Unkarissa modernin taiteen tekemisen ja julkisen esittämisen. Taide-elämän kontrolli ei kuitenkaan alkanut heti sodan jälkeen, vaan Unkarissakin vaikutti 1940-luvun lopulla monia taideryhmiä, jotka saivat vaikutteita länsieurooppalaisesta ja yhdysvaltalaisesta abstraktista taiteesta. Monet abstrakteja maalauksia tehneet taiteilijat sympatisoivat vasemmistopuolueita, ja heti sodan jälkeen jopa Unkarin kommunistinen puoluekin suosi jossain määrin modernistista taidetta. Unkarin taide-elämässä ilmapiirin tiukentuminen tapahtui vuosien 1948–49 aikana. Kommunistinen puolue otti vuonna 1949 taide-elämän ohjailun ohjelmaansa puolueen alle muodostetun taiteilijajärjestön kautta. Sosialistisen realismin periaatteet esiteltiin taiteilijoille ja otettiin taiteilijoita velvoittaviksi ohjenuoriksi.

Suomessa taide-elämä siirtyi 1950-luvulla yhä voimakkaammin seuraamaan länsieurooppalaisia ja yhdysvaltalaisia taiteen modernistisia virtauksia. Suomen ja Unkarin taide-elämän suunnat päättyivät siten hyvin erilaisten ideoiden taiteelliseen työstämiseen. Erilaisista suunnista huolimatta myös Unkarin virallista taidetta esiteltiin Suomessa 1950-luvulla. Suomi–Unkari-seura perustettiin vuonna 1950, ja seura alkoi julkaista omaa lehteä. Lehdessä esiteltiin muutamissa kirjoituksissa myös Unkarin kuvataiteita. Kirjoituksissa heijastui ajalle ominainen niin Unkarissa kuin Suomessakin vallinnut poliittis-ideologinen ilmapiiri, ja tekstit myötäilivät Unkarissa vallinneita virallisia taidekäsityksiä. Annettu kuva Unkarin taiteesta oli hyvin positiivinen. Unkarin taiteen poliittinen doktriini näkyi myös Helsingissä vuonna 1954 järjestetyn taidenäyttelyn sisällössä. Näyttelyn aikalaisteokset noudattivat Unkarin virallisen taiteen pyrkimyksiä. Ennen toista maailmansotaa solmittu Suomen ja Unkarin kulttuurisopimus uusittiin vuonna 1959 ja sen jälkeen sitä on uusittu säännöllisesti. Suomen ja Unkarin ystävyyskaupunkitoiminta virisi myös 1950-luvulla Lahden ja Pécsin kaupunkien solmiessa ensimmäisen ystävyyskaupunkisuhteen vuonna 1956. Suomen ja Unkarin ystävyyskaupunkitoimintaan on kuulunut myös näyttelyvaihtoa.

Unkarin puoluehallinnon ote taide-elämästä alkoi hellittää vähitellen 1950-luvun loppupuolella ja taitelijoille alettiin sallia enemmän taiteellista liikkumatilaa. 1960-luvulta lähtien myös abstraktia taidetta pystyttiin esittelemään näyttelyissä ja erilaisista eurooppalaisista ja yhdysvaltalaisista taiteen virtauksista tultiin tietoisiksi myös Unkarissa. 1960-luvulta eteenpäin Unkarin taide noudattikin melko samantapaisia tyyllillisiä suuntauksia kuin muissa länsimaissa. Itse asiassa monet unkarilaiset taiteilijat pyrkivät tietoisesti kuromaan umpeen sitä kehitystä, jota muualla Euroopassa oli taide-elämässä sodan jälkeen

tapahtunut. Unkarin taide-elämää kiihdytti osaltaan se, että yksityiset taidemarkkinat sekä taiteen keräily ja tukeminen tulivat 1970-luvulta lähtien jälleen mahdollisiksi.

Suomessa unkarilaista modernia taidetta nähtiin vasta vuonna 1974 järjestetyssä näyttelyssä. Toisaalta jo 1960-luvulla suomalaiset taiteilijat tutustuivat unkarilaissyntyisen Victor Vasarelyn (1906–1997) tuotantoon. Vasarelyn on usein todettu olleen se unkarilainen taiteilija, joka on kaikkein eniten vaikuttanut Suomen kuvataiteeseen. Vasarely oli siirtynyt työskentelemään Unkarista Pariisiin jo vuonna 1930, ja hän tuli tunnetuksi Suomessa nimenomaan Pariisin nykyaikaisen taiteen välityksellä. Vasarelyn yksityisnäyttelyt järjestettiin Helsingissä vuosina 1961 ja 1962. Näyttelyt toimivat suunnannäyttäjänä suomalaisille konstruktivismista ja konkretismista kiinnostuneille taiteilijoille. 1960-luvulta lähtien Suomen ja Unkarin välillä tehtiin myös tiivistä yhteistyötä modernin arkkitehtuurin alueella julkaisujen, vierailujen ja symposiumien muodossa. Suomalaisista modernisteista arkkitehteistä kansainvälistä kiinnostusta herättivät Aarne Ervi (1910–1977), Viljo Rewell (1910–1964), Heikki (s. 1918) ja Kaija Siren (1920–2001) ja Reima (1923–1993) ja Raili Pietilä (s. 1926), joiden suunnitelmia esiteltiin myös Unkarissa. Tiivistyneen näyttelyvaihdon johdosta Unkarissa järjestettiin 1960-luvulla suomalaisen grafiikan näyttely (1961), suomalaisen taideteollisuuden näyttely (1965) ja suomalaisten nuorten taiteilijoiden tuotantoa esittelevä näyttely (1967).

SUOMALAISEN MAISEMAN UNKARILAINEN TULKKI

Suomen ja Unkarin taidesuhteissa voidaan nähdä erityisjuonteena se, että kummasakin maassa on vaikuttanut pitkään toisesta maasta tullut taiteilija, joka on luonut menestyksekkään uran uudessa kotimaassaan sopeutuen täysin sen kieli- ja kulttuuriympäristöön. Yrjö Liipola teki Unkarissa mittavan uran. Vastaavasti Suomessa Nándor Mikola (1911–2006) on ollut näkyvä ja menestynyt taiteilija. Mikola – syntyjään Nándor Josef Mikolajcsik – hankki taitelijakoulutuksensa Budapestin taideteollisessa korkeakoulussa ja vapaassa taidekoulussa, mutta muutti Suomeen jo vuonna 1936 tarjoutuneen työtilaisuuden johdosta. Taiteilija, joka lyhensi Suomeen tulon jälkeensä nimensä Mikolaksi, pestautui avustamaan unkarilaista kollegaansa Hungaria-ravintolan koristamisessa. Helsingissä Mikola jatkoi opintojaan Taideteollisen keskuskoulun graafisella linjalla. 1930-luvun lopulta lähtien Mikola työskenteli mainospiirtäjänä Vaasassa, kunnes vuonna 1947 saattoi jättäytyä kokonaan vapaaksi taiteilijaksi.

Mikolan taiteellinen ilmaisu kiteytyy erityisesti hänen akvarellimaalauksiinsa. 1960-luvulla taiteilija kiinnostui ajan uusimmista taiteen virtauksista. Hän kokeili formalistista abstraktismia, kollaasitekniikkaa ja öljyvärimaalauksia ja suunnitteli ja osaksi

itse kuvasi seitsemän kokeellista elokuvaa. 1970-luvulla Mikola keskittyi akvarellimaalaukseen, jonka kehittämistä ja vaalimisesta tuli hänen loppu-uransa keskeinen sisältö. Erityisesti Mikolaa inspiroi suomalainen luonto eri vuodenaikoina. Mikola oli muuttanut Etelä-Pohjanmaalle jo 1930-luvun lopulla ja asui koko elämänsä pohjalaismaisemissa – Vaasassa, Ilmajoella ja Lapualla. Maisemamaalauksissaan Mikola kuvasi lakeutta, pohjalaista maalaismaisemaa, peltoja, pihapiirejä ja koivikoita. Sääolosuhteiden vaihtelut – sade, tuuli, lumi, sumu, auringonpaiste ja pakkanen – kiehtoivat taiteilijaa. Etenkin pohjoinen kuulas valo toistuu Mikolan akvarelleissa. Alueensa maiseman tulkkinä Mikola vertautuu muihin keskeisiin pohjalaistaitelijoihin, kuten Veikko Vionojaan (1909–2001). Vionojan kuvaamat hiljaiset, autiot ja pysähtyneet pihapiirit ja lakeuden maisemat saavat Mikolan käsittelyssä uudenlaisen tulkinnan. Akvarellitekniikan avulla Mikola toi maalaamiinsa maisemiin lyyrisyyttä, elävyyttä ja herkkyyttä. Siveltimen ja akvarelliliitujen vedot tuovat teoksiin samanaikaisesti rauhallisuutta, dynaamisuutta ja lennokkuutta. Mikolan maala-uksissa onkin tulkittu heijastuvan myös viitteitä unkarilaisesta temperamentista.

Vaikka Mikola Suomessa asuessaan suomalaistui ja kiinnittyi pohjalaiseen maisemaan ja elämänmenoon, taiteilijan täytyi kuitenkin etsiä identiteettiään ympäristössään. Tämän etsinnän kielenä taiteilija koki juuri akvarellin. Akvarelli on ollut taiteessa pitkään aliarvostettu tekniikka ja sen merkitys on usein nähty luonnostekniikkana. Toisaalta Suomessa ollut monia taiteilijoita, kuten Juho Rissanen (1873–1950) ja Hugo Simberg (1873–1917), joiden tuotannossa akvarelli on keskeisellä sijalla. Uransa alussa Mikola joutui kokemaan akvarellimaalaukseen kohdistuvaa arvostuksen puutetta. Mikola onkin

ollut akvarelliin keskittyvällä urallaan osaltaan kohottamassa akvarellitaiteen arvostusta. Oman uransa lisäksi taiteilija opetti akvarellimaalausta erilaisilla kursseilla ja leireillä. Mikolalle myönnettiin Suomessa professorin arvonimi vuonna 1979. Unkarissa hänelle myönnettiin vuonna 1982 Maecenas-killan mitali, vuonna 1991 Unkarin tasavallan Tähtitarikunnan kunniamerkki suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden hyväksi tehdystä työstä ja vuonna 1998 Unkarin tasavallan presidentin kultainen ansiomitali merkittävästä elämäntyöstä. Mikolan elämäntyötä ja pohjalaista kuvataidetoimintaa vaalimaan perustettiin vuonna 1993 Nándor Mikolan Taidesäätiö. Säätiö avasi vuonna 1995 Nándor Mikolan nimeä kantavan taidemuseon, jonka nimi muutettiin myöhemmin Mikolan Akvarellimuseoksi. Museo toimi vuoteen 2004 saakka Vaasassa. Museon lopettamisen jälkeen Nándor Mikolan Taidesäätiö on pitänyt Mikolan Akvarellisalia Vaasan keskustassa. Akvarellisalin yhteydessä toimii myös Mikola-seura.

NYKYTAITEEN TAIDESUHTEITA JA KULTTUURIVIENTIÄ

Nykyajan kulttuurille on ominaista vilkas kansainvälinen kanssakäyminen, monikulttuurinen vuorovaikutus ja kulttuuristen ilmiöiden kerroksellisuus ja nopea leviäminen. Suomen ja Unkarin taidesuhteiden luonteessa heijastuu 1900-luvun lopulla ja vuosituhanen vaihteessa kulttuurin lähtökohtainen kansainvälisyys, jossa kansalliset ja paikalliset teemat sulautuvat osaksi erilaisten identiteettien ilmaisemista, tuottamista ja kuluttamista. Suomen ja Unkarin vilkastuneet taidesuhteet ovat osa yleisempää kansainvälisten vuorovaikutussuhteiden vilkastumista. Maiden välisten taidesuhteiden vilkastumista ovat lisäksi edistäneet useat 1900-luvun lopulla perustetut organisaatiot, joiden tehtävänä on ollut tukea, ylläpitää ja mahdollistaa kulttuuri- ja taidesuhteiden muodostumista. Helsinkiin perustettiin vuonna 1980 Unkarin opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus, joka on osallistunut lukuisten Suomen ja Unkarin taidesuhteita edistävien projektien, tapahtumien ja tilaisuuksien järjestämiseen. Keskukseen vuonna 2002 perustettu Galleria U esittelee säännöllisesti unkarilaista kuvataidetta ja muotoilua sekä unkarilaisten ja suomalaisten taiteilijoiden yhteisnäyttelyjä. Vastaavasti Budapestiin perustettiin vuonna 2004 Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituutti Finnagora, joka tukee suomalaisen taiteen ja kulttuurin esiintymistä Unkarissa. Instituutti järjestää myös säännöllisesti taidenäyttelyjä sekä sen omissa että ulkopuolisissa tiloissa. Suomalainen vuonna 1992 perustettu Näyttelyvaihtokeskus FRAME on edistänyt suomalaisten taiteilijoiden esiintymistä myös Unkarissa. Keskuksen kokoama suomalaisen nykytaiteen näyttely Arctic Hysteria on ollut esillä Yhdysvaltojen lisäksi Unkarissa vuonna 2009. Unkarilaista nykytaidetta on nähty 2000-luvulla Suomessa, kun Jyväskylän taidemuseo järjesti kaupungissa

Nándor Mikola,
Kylänäkymä,
1979, vesiväri,
70 × 50 cm,
Oulun
taidemuseo.
Kuva Anu
Mykkänen 2008.

pidetyn hungarologian maailmankonferenssin yhteydessä näyttelyn Magyart vuonna 2001. 2000-luvulla on järjestetty myös laaja kahdenvälinen näyttely Finnmagyar, joka oli esillä Espoossa Gallen-Kallelan museossa vuonna 2004 ja Budapestissa Ernst-museossa vuonna 2005. Myös Suomen ja Unkarin ystävyyskaupungit ja ystävyysseurat ovat järjestäneet näyttelyvaihtoa. Lisäksi Suomen ja Unkarin suurlähetystöjen kulttuurisihteerit ovat edistäneet laaja-alaisesti Suomen ja Unkarin taide- ja kulttuurivaihtoa.

Suomen ja Unkarin viimeaikaisiin taidesuhteisiin on vaikuttanut tiivis yhteistyö maiden taiteilijaliittojen välillä. Yhteistyön alkuna on ollut vuonna 1978 solmittu yhteistyösopimus Suomen taitelijaseuran ja Unkarin taiteilijaliiton välillä. 2000-luvulla yhteistyötä on lisätty maiden välisten taiteilijasymposiumien kautta. Suomen Taide- ja Maalariliitto on järjestänyt yhteistyössä Balatonin taideyhdistys Tölgyn ja Romanian Sfântu Gheorghen (Sepsiszentgyörgy) taiteilijaseuran kanssa yhteissymposiumeja vuodesta 2001 lähtien. Symposiumien perustaminen syntyi suomalaisten toimijoiden tarpeesta kehittää kulttuurivaihtoa ja luoda kontakteja suomalaistaiteilijoille ulkomailla. Vuodesta 2007 lähtien symposiumeihin on osallistunut myös muunmaalaisia taiteilijoita. Suomessa, Unkarissa ja Romaniassa järjestetyt symposiumit ovat koostuneet työpajoista, osallistujamaiden taidetta käsittelevistä luennoista, keskusteluista, ateljeevierailuista ja taidenäyttelyistä. Symposiumien kautta syntyneisiin kontakteihin perustuvia yksityisnäyttelyjä on pidetty sekä Suomessa että Unkarissa.

Mitä kahdenväliset taide- ja kulttuurisuhteet merkitsevät nykyaikana, jota on nähty luonnehtivan kansallisten kulttuurien merkitysten väheneminen ja toisaalta kulttuurien globalisoituminen? Taidehistorioitsija Marketta Mäkelä pohtii kansallisen ja globaalien kohtaamista Magyart-näyttelykatalogin esipuheessa seuraavasti: ”Kansainvälisen ja paikallisen välillä ei nykyisin ole taiteessa suurtakaan eroa. Toisaalta oma kieli ja kulttuuri rakentavat kansakunnan identiteettiä. Taiteilijat käsittelevät eri puolilla maailmaa samanaikaisesti aiheita, jotka liittyvät yhteiskunnallisiin, kulttuurisiin ja ideologisiin kysymyksiin. Ilmaisukeinot ja -muodot voivat olla hyvinkin yhteneväiset, mutta sanoman ja merkitysten perusta rakentuu paikallisuudesta, omista juurista. Yleismaailmallinen ja paikallinen limittyvät.” Kahdenvälisissä taide- ja kulttuurisuhteissa emme kohtaa vain vierasta ilmaisua ja tekemisen tapaa vaan samalla myös oman kulttuurimme ja identiteettimme lähtökohdat. Peilaaminen vieraaseen näyttää meille oman kulttuurisen identiteettimme rakenteet ja erityisyyden. Kansainvälisyys tuottaa siten vastakohtanaan samalla kansallisen ja paikallisen kulttuurin määrittelyä ja ilmauksia.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja toimii tutkijana Jyväskylän yliopistossa.

KIRJALLISUUS

Andrási, Gábor et al. (ed.), *The history of Hungarian art in the twentieth century*. Budapest: Corvina 1999.

Hausen, Marika, Mikkola, Kirmo, Amberg, Anna-Lisa & Valto, Tytti (toim.), *Eliel Saarinen. Suomen aika*. Helsinki: Otava 1990.

Hock, Bea, Hudra, Klára & Wichmann, Irene (toim.), *Finnmagyar. ”Voimaa, elämää, ilmaisuja”*. Suomen ja Unkarin taidesuhteet 1900–1920. Budapest: Ernst Múzeum 2004.

Liipola, Yrjö, *Aurinkoista Unkaria*. Helsinki: WSOY 1934.

Liipola, Yrjö, *Vaellusvuosiltani. Muistelmia*. Jyväskylä: Gummerus 1954.

Martin, Timo, *Akseli Gallen-Kallela. Elämäkerrallinen rapsodia*. Helsinki: Weiling & Göös 1990.

Mikkola, Kirmo (toim.), *Alvar Aalto vs. The Modern Movement ja modernismin tila*. Helsinki: Rakennuskirja Oy. 1981.

Mikola, Nándor et al., *Akvarelli. Vesi – väri – valo. Akvarellitaiteilijat kertovat työstään*.

Helsinki: Suomen akvarellitaiteen yhdistys 2000.

Mäkinen, Marketta (toim.), *Magyart. Unkarin nykytaidetta*. Jyväskylä: Jyväskylän taidemuseo 2001.

Okkonen, Onni, *Akseli Gallen-Kallela. Elämä ja taide*. Porvoo: WSOY 1961.

Pöykkö, Kalevi, ”Mitä Suomessa tiedetään Unkarin kuvataiteesta?” *Hungarologische Beiträge* 1. Jyväskylä: Universität Jyväskylä 1993.

Salin, Anne-Maj (toim.), *Nandor Mikola*. Oulu: Pohjoinen 1991.

Schildt, Göran, *Alvar Aallon tutustuminen funktionalismiin*. Helsinki: Otava 1985.

Sievers, Jaakko (toim.), *Suomen Budapestin suurlähetystö. 20 vuotta historiaa*. Budapest: Suomen suurlähetystö/Finn Nagykövetség 2009.

Ystävät, sukulaiset. Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet 1840–1984. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1984.

FINNAGORA KELENHEGYILLÄ

Finnagora – Suomen kulttuurin, tieteen ja talouden keskus – muutti Kelenhegyi útille eli Suomen suurlähetystön tiloihin 1.9.2008. Tämä oli suuri hetki Budapest-mallimme rakentamisessa – olimme luomassa toimintamallia, jossa kolme suomalaista julkista tai osittain julkisrahoitteista organisaatiota sijoittui samaa tilaan. Tilakysymys oli kuitenkin vain yksi osa mallia; olimme etsimässä keinoja toimia siten, että fyysinen läheisyys toisi jokaiselle kolmelle organisaatiolle myös tehokkuushyötyä samoin kuin entistä parempaa palvelua asiakkaillemme. Lisäksi olimme rakentamassa kolmen itenäisen organisaation noin 30 henkilön yhteistä työyhteisöä, joka antaisi jokaiselle siinä toimivalle mahdollisuuden aiempaa selvästi laajempaan kollegaverkostoon.

FINNAGORAN ROOLI JA TEHTÄVÄT

Finnagora on nuorin Suomen seitsemästätoista kulttuuri- ja tiedeinstituutista. Se on perustettu vuonna 2004. Unkarin vastaava Helsingissä toimiva instituutti on huomattavasti vanhempi, se perustettiin jo vuonna 1980. Perustamisen yhteydessä Finnagoran keskeiseksi toiminta-ajatuksiksi tuli muodostaa laaja kulttuurin, tieteen, elinkeinoelämän ja kansalaisjärjestöjen yhteistyöverkosto sekä edistää toiminnallaan suomalaista kulttuuria ja osaamista Unkarissa.

Finnagoran toimipaikkana on Budapest, mutta instituutin on mahdollisuus toimia myös Unkarin naapurimaissa ja lähialueilla. On huomattava, että suomalaisessa instituuttiverkostossa Finnagora on ainut itäisessä Keski-Euroopassa toimiva Suomi-instituutti.

FinnAgoran säätiön keskeisinä taustaorganisaatioina on suomalaisia kaupunkeja, yliopistoja, yrityksiä ja kansalaisjärjestöjä. Keskeiset toiminnan taustalla olevat ministeriöt ovat opetusministeriö ja ulkoasiainministeriö. Rahoitus toimintaan tulee pääosin valtionapuna opetusministeriön kautta, haettavana hankerahoituksena eri lähteistä ja maksullisesta palvelutoiminnasta, jollaisia hankkeita voivat olla mm. räätälöidyt seminaarit suomalaisille ryhmille.

Finnagoran tehtäväkenttä on mahdollisimman laaja. Siihen kuuluu ensinnäkin kulttuurivienti, ammattimainen suomalaisen kulttuurin esilletuonti Unkarissa. Kulttuuriviennin

vuosittaiset painopisteet ja hankkeet vaihtelevat, ja priorisointia tullaan luonnollisesti tekemään myös vastaisuudessa Suomen kulttuurivientistrategian ja kartoitettujen tarpeiden mukaisesti. Ensimmäisten toimintavuosien aikana painopisteet ovat vaihdelleet musiikista suomalaiseseen nykydraamaan ja edelleen kuvataiteisiin ja muotoiluun.

Finnagora korostaa kaikessa toiminnassaan yhteistyötä. Vaikka toimimmekin Unkarissa, omistajamme ja tärkeimmät sidosryhmämme ovat Suomessa. Säätiömme ja sen hallituksessa mukana olevat monet taustaorganisaatiot vastaavat toiminnan linjauksista ja haluavat luonnollisesti tulla kuulluiksi toiminnan käytännön suuntaamisessa. Aktiivinen hallitus, johon myös suurlähettiläs kuuluu, onkin oleellinen tuki Finnagoran johtajalle ja koko paikan päällä toimivalle tiimille.

NÄYTTELYT NÄKYVIIN

Sijoittuminen suurlähetystön tiloihin mahdollistaa ja myös positiivisella tavalla pakottaa Finnagoran löytämään yhteistyökumppaneita taiteen esilletuontiin. Finnagoran ohella monet muut taidenäyttelyitä tarjoavat instituutit ovat huomanneet, että saadakseen todellista vaikuttavuutta instituuttien omat hyvätkään tilat eivät tuo parhaalla tavalla yleisöä paikalla. On aivan eri asia saada näyttelyt maan tärkeimpiin museoihin tai näyttäviin gallerioihin, joilla on jo valmis oma kävijäkuntansa.

Finnagora on suurlähetystössä toimiessaan vienyt näyttelyitään keskeisiin museoihin ja on sitä kautta saanut suomalaiselle taiteelle huomattavaa näkyvyyttä. Erinomaisia

Suomen tasavallan presidentti Tarja Halonen ja Unkarin tasavallan presidentti László Sólyom kunnioittivat Unkarin kansatieteen museon ”Millaisia suomalaiset ovat?” -näyttelyn avajaisia läsnäolollaan 27.6.2009. Kuva: Sanna Härkönen.

yhteistyökumppaneita ovat Budapestissa olleet mm. Ludwig-museo, Unkarin valokuvataiteen talo (Mai Manó Ház), Unkarin Kansatieteen museo ja Taideteollinen museo. Suomalainen taide ja muotoilu kiinnostavat Unkarissa kovasti ja tunnemme aina suurta ylpeyttä kokiessamme, kuinka mielellään myös keskeiset yhteistyökumppanimme ottavat näyttelyimme vastaan.

Suurten näyttelyiden lisäksi on aina tarvetta myös pienimuotoisempiin esittelyihin. Nämä voivat liittyä esimerkiksi seminaareihin tai muihin tapahtumiin. Pienimuotoisten näyttelyiden esillepanoon Suomen suurlähetystön tilat tarjoavat erinomaisen foorumin, jolla voidaan esitellä vaikkapa keräilyesineistöä, kirjallisuutta tai historian aarteita.

Näyttelyiden lisäksi myös muussa kulttuuritarjonnassa haluamme toimia lähtökohtaisesti unkarilaisten ammattilaisten kanssa ja osittain myös heidän kauttaan. Olemme tukeneet suomalaisten muusikoiden, erityisesti modernin kansanmusiikin ja jazzin edustajien, esiintymistä keskeisillä festivaaleilla ja muilla merkittävillä areenoilla. Samoin haluamme tuoda suomalaista elokuvaa näkyville merkittävimpiin elokuvatapahtumiin tai käännettämäämme suomalaista nykydraamaa unkarilaisiin ja unkarinkielisiin teattereihin. Kutsumme mielellämme myös suomalaisia kirjailijoita erilaisiin tapahtumiin ja osallistumme jonkin verran myös suomalaisten kirjojen käännettämiseen.

MONENLAISIA SEMINAAREJA

Finnagoran seminaareista on muodostunut Unkarissa jo eräänlainen brändi. Seminaarien pääpaikkana suurlähetystön monitoimitila on ollut kerrassaan oivallinen. Tila muuntuu nimensä mukaisesti normaalista 20–30 henkilön keskusteluun aktiivivasta seminaaritalasta pienempään round table -tapahtumaan tai jopa 80 henkilön infotilaisuuteen.

Seminaariemme teemat ovat vaihdelleet suomalaisesta koulutuspolitiikasta hyvään hallintoon ja valtion henkilöstöjohtamisesta sosiaali- ja terveystieteisiin sekä kansalaisjärjestöihin. Myös monet kulttuuriteemat ovat linkittyneet luontevasti näyttelyihimme. Seminaariemme rakenne on koostunut korkean tason suomalaisten asiantuntijoiden ja heidän unkarilaisten kollegojensa esityksistä ja aktiivisesta yhteisestä keskustelusta. Osanottajat ovat olleet aina kyseisen seminaarin sisällön keskeisiä toimijoita ja asiantuntijoita edustaen Unkarin johtavaa virkamiehistöä, yliopistoja, kulttuuriorganisaatioita tai muita toimijoita. Kaikki seminaarivieraamme ovat

poikkeuksetta tulleet mielellään Gellértille ja antaneet seminaarien jälkeen erittäin positiivista palautetta kiinnostavista esityksistä, toimivasta keskustelusta, mukavasta seminaarin ilmapiirista ja miellyttävästä ympäristöstä. Jokainen seminaari on johdannut myös jälkikäteisiin yhteydenottoihin ja lisätiedon välitykseen suomalaisesta osaamisesta.

Suurlähetystön monitoimitilan lisäksi Finnagora järjestää seminaareja ja luentotilaisuuksia lähetystön ulkopuolella, kuten yliopistoilla tai museoiden tiloissa. Näiden seminaarien kautta pyritään saamaan myös eri alojen opiskelijoita ja harrastajia innostamaan suomalaisesta osaamisesta.

Elinkeinoelämän yhteistyö konkretisoituu Finnagoran toimintana suureksi osaksi koulutukseen. Tässä yhteistyö saman käytävän varrella sijaitsevan Finpron kanssa on erityisen arvokasta. Koulutuksen teemoja voivat olla esimerkiksi elinkeinoelämän ja koulutuksen vuoropuhelu, korruption vastainen toiminta, yritystoiminnan edistäminen tai muut yhteisesti tärkeinä pidettävät teemat. Toki elinkeinoelämän yhteistyö voi olla myös yhteisiin hankkeisiin osallistumista, tiedon ja kontaktien jakoa tai muunlaista asiakaspalvelua. Finnagora on myös suomalaisen Unkarissa toimivan Kauppakillan jäsen, jonka senkin postiosoite löytyy Kelenhegyltä.

Finnagora voi myös järjestää Unkaria käsittelevää koulutusta suomalaisille ryhmille. Unkarissa on paljon suomalaisia virkamiehiä, yrityksiä tai muita kohderyhmiä kiinnostavia alueita, joiden ympärille lyhyet tehokkaat seminaarit voidaan rakentaa. Tämä koulutus on maksullista, ja kunkin tilaisuuden rakenne ja sisältö sovitaan yksityiskohtaisesti tilaajan kanssa.

FINNAGORAN KEHITTYMINEN

Kulttuuri- ja tiedeinstituuttien, kuten kaikkien organisaatioiden, tulee elää ajassa ja pystyä uudistumaan muuttuvien tarpeiden mukaan. On tärkeää, että organisaatio käy tavoitteistaan ja tehtävistään jatkuvaa sisäistä keskustelua oman hallituksensa ja työtiiminsä sisällä. Miksi olemme olemassa, keitä palvelemme, keiden tarpeita kysymme, millaisilla toimintamalleilla toimimme – nämä ovat esimerkkejä kysymyksistä, joita vähintäänkin kerran vuodessa seuraavan vuoden toimintasuunnitelmaa laadittaessa ja edellisen vuoden saavutuksia arvioitaessa tulisi kysyä.

Finnagora on kehittänyt toiminnalleen konkreettisia mittareita, joita se seuraa ja joiden toteutumista myös säätiön aktiivinen hallitus peräänkuuluttaa. Mittarit liittyvät erityisesti toimiviin yhteistyösuhteisiin, kontaktien määrään ja laatuun, palvelujen

volyyymiin ja laatuun vuosittain määritellyillä prioriteettialueilla, medianäkyvyyteen sekä ulkopuolisen rahoituksen hankintaan.

Finnagora on osa eurooppalaista kulttuuri- ja tiedeyhteistyötä EUNIC Hungaryn kautta. Muiden Budapestissa toimivien eurooppalaisten kollegainstituuttien kanssa toimiminen tarjoaa mahdollisuuden yhteiseen keskusteluun, ajatusten ja kokemusten vaihtoon sekä konkreettisiin hankkeisiin. Hankkeiden sisältönä voi olla vaikkapa musiikki, näyttelyt tai seminaarit. Näitä kaikkia alueita sisälsi syyskuussa 2009 järjestetty Baltic Sea -festivaali, joka toteutuessaan oli siihen mennessä suurin yhteinen hanke.

Suurlähetystön yhteydessä toimiminen varmistaa sen, että kulttuurin ja osaamisen vienti nähdään eri toimijoiden kesken samansuuntaisesti. On tärkeää, että toiminnan määritellyt painopisteet tukevat toisiaan ja että organisaatiot eivät tuhlaa resurssejaan päällekkäiseen tai jopa ristiriitaiseen toimintaan.

MITÄ KAIKKEA VOIMME VIELÄ YHTEISTYÖNÄ TEHDÄKÄÄN...

Finnagoralle toimiminen suurlähetystön yhteydessä antaa tärkeitä puitteet. Toimitila on toimiva, käytännöllinen ja kaunis. Voimme luottaa siihen, että toimitilaa ja kiinteistöä hoidetaan hyvin – me voimme keskittyä varsinaiseen toimintaamme; usein vapailta markkinoilta vuokratessa tilassa saattavat erilaiset tilaan liittyvät asiat viedä aivan liian paljon työaikaa. Yhteinen toimitila on luonnollisesti myös mahdollisimman kustannustehokas kaikille siinä toimiville organisaatioille.

Suomen suurlähettiläs Jari Vilén (vas.), Finnagoran johtaja Anneli Temmes ja Finpron johtaja Kari Vähäkangas suurlähetystön residenssin edessä. Kuva: Sanna Härkönen.

Yhteinen toimitila Suomen suurlähetystön tiloissa on lisännyt konkreettista yhteistyötä Suomen suurlähetystön, Finpron ja Finnagoran kesken huomattavasti. Tässä yhteistyössä kaikki ovat olleet tasavertaisia antajia ja saajia. Yhteisesti sovitut pelisäännöt ovat varmistaneet käytännön hyvät toimintamallit, ja säännölliset kokoukset johtajien samoin kuin monet yhteiset tilaisuudet koko henkilöstön kesken syventävät vuoropuhelua entisestään.

Kolmen organisaation sijoittuminen samoihin tiloihin mahdollistaa myös kokousten ulkopuolisen keskustelun ja jatkuvan kanssakäymisen. Luovassa toiminnassa ideat eivät suinkaan synny pelkästään kirjoituspöydän takana vaan vaikkapa käytävillä tai syksyisellä pihamaalla kollegoiden tavatessa toisiaan.

Läheskään kaikkia yhteistyön muotoja emme varmasti ole vielä keksineet. Lähtökohtana kaikessa toiminnassamme on avoimuus, rehellisyys, yhteinen keskustelu ja myös mahdollisten ongelmien yhteinen käsittely ja ratkaisu. Haluamme valtion budjettirahaa käyttävinä organisaatioina muistaa toimia tehokkaasti kunkin organisaation määriteltyjen tavoitteiden mukaisesti ja toinen toisiamme vaativassa työssämme tukien ja innostaen.

Olemme kaikki Suomen suurlähetystön tiloissa toimivat vakuuttuneita Budapest-mallimme toimivuudesta ja kerromme mielellämme siitä myös muissa pääkaupungeissa toimiville kollegoillemme!

Kirjoittaja on hallintotieteiden lisensiaatti ja HAUS kehittämiskeskus Oy:n toimitusjohtaja sekä Finnagoran johtaja vuosina 2008–2009.

FINPRO – SUOMALAISYRITYSTEN TUNTOSARVINA UNKARISSA

KOMENTOTALOUDESTA MARKKINATALOUTEEN – UNKARIN TALOUSKEHITYKSEN VIIME VUOSIKYMMENET

Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiassa itävaltalaisten kauppahuoneiden kautta unkarilaiselle maataloudelle oli vientikanavat Länsi-Eurooppaan ja aina Yhdysvaltoihin asti. Unkari oli Euroopan vilja-aitta ja yksi suurimmista vehnän viejistä. Maa vaurastui kovaa vauhtia. Unkarilaiset kohosivat koko valtakunnan talouselämän johtopaikoille, hallitsivat pankkimailmaa ja pörssiä sekä monia kauppahuoneitakin. Budapest oli valtakunnan rahakeskus. Ensimmäiseen maailmansotaan tultaessa Unkarin kansantuote oli asukasta kohti samalla tasolla kuin Itävallan, Italian ja Espanjan.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen Trianonin rauhansopimus kuitenkin hajotti vanhan Unkarin kuningaskunnan niin että 70 % maan asukkaista ja pinta-alasta paloiteltiin naapurimaille. Toisen maailmansodan jälkeisessä Jaltan sopimuksessa hyväksyttiin Unkarin kuuluminen sosialistiseen etupiiriin, ja siitä tuli osa sosialististen maiden keskinäiseen työnjakoon perustuvaa järjestelmää. Sotien ja järjestelmänmuutoksen seurauksena talousjärjestelmästä tuli sisäänpäinkääntynyt, protektionistinen, kannustinjärjestelmiltään vääristynyt ja kansainvälisistä taloustrendeistä eristynyt. Vuonna 1989 järjestelmänmuutokseen tultaessa oli Unkarin kansantuote asukasta kohti 10–15 % edellämainittujen referenssimaiden tasosta.

Toisaalta vuoden 1956 kansannousun seurauksena maan poliittinen johto oli muita sosialistisia maita uudistushaluisempi ja valmiimpi myönnötyksiin. Gulassikommunismin seurauksena monenlainen yksityisyritteliäisyys oli sallittua jo 1960-luvulta lähtien ja erityisesti 1980-luvulla Unkarissa toteutettiin useita talousuudistuksia, joiden seurauksena Unkari oli entisen itäblokin maista valmistautunein järjestelmänmuutokseen.

Järjestelmänmuutoksen vaikeutta itäisessä Euroopassa ei täysin osattu etukäteen tietää. Unkari valitsi nopean järjestelmänmuutoksen tien vuosina 1989–1991. Haasteet olivat valtavat: totalitaarisen järjestelmän muuttaminen demokratiaksi, keskuksunnittelutalouden muuttaminen markkinataloudeksi, makrotaloudellisen tasapainon ylläpitäminen samaan aikaan, kun suuri osa tuotannosta romahti, yksipuolisten sosialistimaihien suuntautuneiden taloussuhteiden monipuolistaminen Lännen kanssa,

ja intensiivinen valmistautuminen EU-jäsenyyteen ja kaikkiin muihin läntisten organisaatioiden jäsenyyksiin. Nopean järjestelmänmuutoksen hinta oli kova: kansantuote laski yli viidenneksen, reaalityötökannat laskivat yli kymmeneksen, nollatyöttömyydestä (0,5 %) harpattiin massatyöttömyyteen (12 %), ja ainakin taloudellisessa mielessä suhteellisen tasa-arvoisesta yhteiskunnasta siirryttiin luokkayhteiskuntaan. Nopea järjestelmänmuutos osoittautui kuitenkin kannattavaksi. Unkarista tuli 1990-luvulla Itä-Euroopan talousihme. Talous kasvoi nopeasti, teollinen tuottavuus kasvoi koko vuosikymmenen yli 10 % vuositasolla, ja investointeja virtasi Unkariin. Unkari houkutteli viime vuosikymmennellä yhtä paljon ulkomaisia suoria sijoituksia kuin koko muu Itä-Eurooppa yhteensä. Unkariin syntyi 1990-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina maailmanmittakaavassa merkittävät elektroniikka- ja autoteollisuuden keskittymät.

Viime vuosikymmenen lopulta lähtien mikään Unkarin hallitus ei ole kyennyt noudattamaan talouskuria. Talouspolitiikka on ollut liian ekspansivista, ja vajeet olivat lopulta vuoteen 2006 mennessä kasvaneet niin suuriksi, että kansainvälisten rahoittajien luottamus Unkariin alkoi horjua. Unkari joutui rahoitus- ja talouskriisiin jo ennen vuoden 2008 syksyllä alkanutta globaalia talouden alamäkeä. Toisaalta Unkari on yksi niistä maista, joissa on talouskriisin viestit on osattu lukea ja niihin vastata. Unkari on viime aikoina toteuttanut merkittäviä talousreformia liittyy muun muassa työn verotukseen, sosiaaliturvaan ja eläkejärjestelmään. Monien ekonomistien arvailuissa Unkari on kansainvälisen talouskriisin jälkeen parhaassa kunnossa oleva talous entisessä Itä-Euroopassa. Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankki EBRD arvioi Unkarin olevan pitkän aikavälin kehityspotentialiltaan lupaavin maa koko entisessä Itä-Euroopassa. Unkarin valtteina tulevaisuudessa on osaava ja teknisesti taitava työvoima, kohtuulliset työvoimakustannukset, kehittynyt infrastruktuuri ja strateginen maantieteellinen sijainti EU:n porttina Kaakkois-Eurooppaan ja Balkanille, mikä tekee siitä merkittävän logistiikkapalveluja tuottavan ja tarjoavan keskittymän.

FINPRO – YHDEKSÄNKYMMENTÄ VUOTTA SUOMALAISEN MENESTYKSEN ASIALLA

Turkulainen kauppaneuvos Edvard Åström osasi tuskin aavistaa syksyllä 1919, että yhdeksän vuosikymmentä myöhemmin hänen perustamansa yhdistys olisi kasvanut noin 350 työntekijän kansainväliseksi asiantuntijaorganisaatioksi 40:ssä eri maassa. Lähes vuosisadan ajan Suomen Vientiyhdistys, sittemmin Suomen Ulkomaankauppaliitto ja vuodesta 1999 lähtien Finpro on ollut keskeinen taustavoima suomalaisen viennin ja yritysten kansainvälistymisen edistämässä.

Perustehtävä eli yritysten kansainvälisen menestymisen varmistaminen on pysynyt samana, mutta perusteelliset muutokset maailmantaloudessa ja kaupan rakenteissa ovat pakottaneet useaan otteeseen tarkistamaan yhdistyksen suuntaa ja toimintatapoja.

Suurin toimintafilosofian muutos ajoittui 1990-luvun lopulle, jolloin Finpro siirtyi perinteisestä vienninedistämisestä tukemaan yritysten kansainvälistymistä liiketoiminnan eri vaiheissa. Muutoksen taustalla olivat nopeasti etenevä globalisaatio, maailmankaupan vapautuminen ja teknologiset harppaukset erityisesti informaatio- ja viestintätekniologiassa, jotka ovat avanneet suomalaisyrityksille ennennäkemättömiä mahdollisuuksia. Moni yritys on osannut taitavasti hyödyntää tilanteen, ja yritysten menestymisen maailmanmarkkinoilla on tuottanut vaurautta ja työpaikkoja koko maalle.

Vuonna 2007 YK:n ja Maailman kauppajärjestön WTO:n alainen International Trade Center (ITC) palkitsi Finpron parhaana kauppa- ja kansainvälistymistä edistävänä organisaationa maailmassa. Toimialaosaaminen, markkinatuntemus, hyvät kansainväliset ja paikalliset verkostot sekä kyky nähdä ja ymmärtää tulevaisuuden liiketoimintamahdollisuuksia ovat palkintoraadin mukaan Finpron vahvuuksia, jotka auttavat suomalaisia yrityksiä ylläpitämään ja parantamaan kilpailukykyään. Finpron toiminnassa ainutlaatuisuutta on toimialaosaamisen, kohdemarkkinaosaamisen ja kansainvälistymisen prosessiosaamisen yhdistäminen. Organisaation osaaminen on keskitetty kuuteen Suomelle keskeiseen toimialaklusteriin, joissa toimivat asiakasyhdyshenkilöt tuovat asiakkaille tarvittavan osaamisen eri osaamisista koostuvien tiimien avulla. Finpron toimialaklustereit ovat ohjelmisto ja digitaalinen media, palveluliiketoiminta, Life Sciences, metsäteollisuus, energia ja ympäristö, rakentaminen ja logistiikka sekä valmistava teollisuus.

Tänä päivänä Finprolla on noin 550 jäsenyritystä. Henkilöstöä on yli 350, jotka työskentelevät 52 vientikeskuksessa ulkomailla sekä kahdeksalla paikkakunnalla Suomessa. Toimeksiantoja Finpro tekee vuositasolla lähes 1 500, ja myyntikate on yli kymmenen miljoonaa euroa. Julkisen rahoituksen osuus toiminnan kokonaisrahoituksesta on 58,8 %.

KAUPALLISTEN ASIOIDEN HOITAMINEN BUDAPESTIN-SUURLÄHETYSTÖSSÄ

Suomen elinkeinoelämän etujen valvominen ulkomailla on vanhempaa kuin itsenäisen Suomen diplomaattinen edustautuminen. Jo 1800-luvun puolella suomalaiset kauppahuoneet ja teollisuuslaitokset täydensivät asiamiesverkkojaan lähetettyjen henkilöiden muodossa. Konsulijärjestelmä tarjosi tällaiseen toimintaan sopivat puitteet. Kaupallista henkilöstöä oli Suomen lähetystöissä ja konsulaateissa koko itsenäisyyden alkuaan, kunnes lopulta 1960-luvulla päädyttiin ratkaisuun, jossa vienninedistämistä varten

tulisi kehittää oma organisaatio ja toimintamalli. Näissä keskusteluissa keskeistä osaa näytteli Suomen Ulkomaankauppaliitto, nykyisen Finpron edeltäjä. Metsäteollisuuden myyntiyhdistykset etsivät omaa malliaan ja eräät kauppahuoneet, kuten Kaukomarkkinat ja Thomesto, kehittivät omaa kaupallista verkostoaan. 1950-luvulla lähinnä suomalaiset koneenrakennusalan yrittäjät perustivat Metex Osuuskunnan, jonka toimipisteitä sijoitettiin ympäri maailmaa: kaukasiin maihin ja erityisesti Itä-Eurooppaan.

Kauppapolitiikka, viennin edistäminen ja puhdas myyntityö kulkivat vielä 1970-luvulla käsi kädessä, olivathan Itä-Euroopan valtiot ns. suunnitelmatalouksia, joiden kanssa tavara kauppaa tehtiin bilateraalisten, Suomen ja kyseisen maan välillä tehtyjen vuosittaisten tavaravaihtopöytäkirjojen puitteissa ja pitemmän aikavälin kauppasopimusten antamissa rajoissa. Unkari kuului tähän ryhmään. Suomalaisen yritysten tuli siis valmistella kauppojaan unkarilaisten asiakkaiden ja niitä edustaneiden ulkomaankaappaorganisaatioiden kanssa. Viranomaisten tehtävä oli neuvotella tehdyille tai suunnitelluille kaupoille puitteet.

Erityisesti silloin, kun kyseessä oli projektimainen hanke tai kokonaisen tehtaan tuotantolinjan toimittaminen, myyjän edustajan saaminen pysyvästi tai määräajaksi paikalle oli hyvin tärkeää. Tällaisia hankkeita olivat erityisesti metsäteollisuuteen liittyneet tehtaat, kuten paperi-, sellu- ja kartonkitehtaat. Sosialististen maiden järjestelmä ei ollut erityisen suotuisa ulkomaalaisten yritysten toimipisteiden avaamiselle. Niinpä päädyttiin malliin, jossa suomalaiset kaupalliset henkilöt sijoitettiin Suomen edustustoihin. Nimikkeinä käytettiin kaupallisia avustajia, sihteereitä tai eräissä tapauksissa kaupallisia neuvoksia. Kaupallinen sihteeri oli yleisnimike.

KAUPALLISTEN ASIOIDEN HOITAMISEN KASVUN VUODET 1970-LUVULLA

Suomen Budapestin-suurlähetystöön perustettiin ensimmäinen kaupallisen sihteerin toimi 5. helmikuuta vuonna 1968. Sen hoitajaksi lähetettiin Osuuskunta Metexin teknillisen osaston tehdassuunnittelija, vuonna 1921 syntynyt diplomi-insinööri Aulis Kaikkonen. Hänen toimikaudellaan suomalaisilla yrityksillä olikin useita projektihankkeita Unkarissa. Kaikkosen toimikausi Budapestissa päättyi vuonna 1971. Asemamaassa Kaikkonen käytti nimikettä *kereskedelmi attasé* tai *tanár*. Hän toimi tehtävässään SUE-järjestelmän (Suomen ulkomaankaupan edistämisrahasto) puitteissa ja rahoittamana. Kaikkonen raportoi omille päämiehilleen, mutta avusti suurlähetystöä muun muassa taloudellisissa raportoinnissa ja kauppapoliittisissa valmisteluissa. Niin sanottuina jalkamaina Kaikkonen hoiti Budapestista käsin päämiestensä kaupallisia

hankkeita Jugoslaviassa ja Albaniassa. Tämä periaate jatkui myös hänen seuraajiensa kohdalla. Kaikkonen palasi Suomeen Osuuskunta Metexin palvelukseen.

Myös Aulis Kaikkosen seuraaja diplomi-insinööri Juhani Myyrä (s. 1945) oli lähöisin Osuuskunta Metexistä ja oli toiminut myynti-insinöörinä. Hän työskenteli Budapestissa kaupallisena sihteerinä (SUE) vuosina 1971–1975. Hänen asemansa suurlähetystössä oli samanlainen kuin Kaikkosella, ja hän avusti taloudellisessa raportoinnissa, koska ”valtion” kaupallista edustajaa ei tuolloin suurlähetystössä vielä ollut.

15. tammikuuta 1973 Budapestin-suurlähetystöön tuli toinen SUE-kaupallinen sihteeriksi Timo Saarinen (s. 1926), jonka tehtävänä oli lähinnä paperi- ja kartonkituotteiden myynti. Hänen päämiehiään olivat Finnmap ja Finnboard. Saarinen oli hoitanut samaa tehtävää aikaisemmin Wienistä käsin ja myös ollut Finmapin SUE-edustajana Bombayssa vuosina 1960–1964. Timo Saarisen vastuualueelle kuuluivat myös Tšekkoslovakia, Bulgaria ja Romania. Hänen toimikautensa Budapestissa päättyi vuoden 1980 lopussa.

Kun näiden ensimmäisten Budapestissa toimineiden kaupallisten sihteerien palkat maksoi Suomessa oleva myyntiyhdistys tai päämies, oli sidonnaisuus kyseiseen tahoon suuri. Kuitenkin mahdollisuus toimia suurlähetystöstä käsin ja sen antamalla statuksella edellytti halua ja kykyä yleiseenkin vienninedistämiseen sekä avustamiseen taloudellisessa ja kaupapoliittisessa valmistelutyössä. Unkarin lisäksi vastaava SUE-järjestelmä toimi myös Puolassa, DDR:ssä, Tšekkoslovakiassa, Romaniassa, Bulgariassa ja Jugoslaviassa. Näiden maiden kohdalla valtio – siis lähinnä ulkoasiainministeriö yhteistyössä Suomen Ulkomaankauppaliiton kanssa – ryhtyi lähettämään kaupallisia sihteeireitä eri asemamaihien suuremmissa määrin vasta 1970-luvun puolivälissä.

Kolmannen elementin Budapestin-suurlähetystön kaupalliseen yksikköön toi ensimmäinen valtion palkkaama kaupallinen sihteeriksi, ekonomi Kari Vehkanen (s. 1946), joka oli ennen Budapestiin tuloa toiminut Vientikoulutussäätiön (VKS, nykyinen Fintra) harjoittelijana Frankfurt am Mainissa vuosina 1971–1972. Ennen Unkariin tuloa hän oli Yleisen Insinööri-toimiston (YIT) palveluksessa. Vehkasen toimikausi Budapestissa alkoi 1. marraskuuta 1974 ja päättyi 28. helmikuuta 1978. Valtion palkkaaman kaupallisen sihteerin tehtävä oli raportoida Suomen Ulkomaankauppaliittoon (UL) ja ottaa toimeksiantoja miltä hyvänsä suomalaiselta yrittäjältä. Verrattuna SUE-sihteerihin Kari Vehkasen työ oli kiinteämmässä yhteydessä suurlähetystön muuhun toimintaan ja erityisesti kaupapoliittisiin asioihin. Kun muu virkamiehistö käsitti suurlähettilään ja lähetystösihteerin (alkuaan avustajan), oli kaupallisen sihteerin antama lisä huomionarvoinen. Vehkanen työskenteli Budapestin jälkeen pankkialalla.

Värväysjärjestelmä ei valtion palkkaamien kaupallisten sihteerien kohdalla juuri poikennut elinkeinoelämän rahoittamista vientikeskuksista. Kaupalliset sihteerit

palkattiin pääsääntöisesti yrityksissä vientityötä tekevien henkilöiden joukosta, ja toimikautensa jälkeen kaupalliset sihteerit myös palasivat teollisuuden ja kaupan palvelukseen. Poikkeuksiakin tietysti oli. Muunmaalaiset kollegat pitivät Suomen järjestelmää kadehdittavan hyvin toimivana ja joustavana. Riskin ottivat kaupalliset sihteerit itse jätettyään työpaikkansa ilman että oli varmuutta työpaikasta kotimaahan palattaessa. Toisaalta ulkomailla saatuja kokemuksia arvostettiin paljon 1970- ja 1980-luvulla. Markkina-alueen suppeus saattoi kylläkin vähentää saavutettua etua. Kaupallisen sihteerin ja avustajan toimet olivat luonteeltaan väliaikaisia ja määräaikaisia. Työsopimus ja vastaava hallinnollinen päätös tehtiin ulkoasiainministeriön kaupapoliittisen osaston vienninedistämisyksikössä. Näin ollen kaupallinen henkilö oli sopimussuhteessa ulkoasiainministeriön kanssa. Henkilövalinnoissa ja substanssin hoidon kannalta tärkeä rooli oli kuitenkin Finpron edeltäjällä Suomen Ulkomaankauppaliitolla. Tekniset puitteet tulivat ministeriön kautta, samoin sihteeriaapu. Tämä hallintomalli luonnollisesti lähensi kaupallisia henkilöitä muuhun suurlähetystöjen henkilöstöön nähden.

Kun suurlähetystön kaupallinen osasto sai vielä uuden yksikön seuraavana kesänä, oli kokoonpano muuttumaton seuraavat vuodet 1980-luvun jälkipuoliskolle saakka. Budapestissa aloitti nimittäin 15. heinäkuuta 1975 myyntiyhdistys Convertan (paperijalosteet ja pakkaukset) edustajana SUE-järjestelmään kuuluvana kaupallisena sihteerinä kauppatieteen maisteri Markku Peltola (s. 1944). Hän toimi tehtävässään 30. syyskuuta 1980 asti ja jatkoi sitten Suomessa Convertan palveluksessa. Myöhemmin ”uuden Unkarin” aikakaudella Markku Peltola palasi Budapestiin toimiakseen siellä liikemiehenä.

1970-luvun alkupuolella suurlähetystön kanslia oli jo siirtynyt Budan puolelle Ruusukukkulalle Vérhalom utcalle ja kaupallinen puoli jäi entiseen kansliarakennukseen Báthory utcalle, missä se toimi 1980-luvun puoliväliin saakka. Muutaman vuoden välivaiheen jälkeen uudessa osoitteessa Pestin liikekeskuksessa kaupallisen sihteerin yksikkö siirtyi Gellért-kukkulan rinteelle uuden suurlähetystökanslian yhteyteen. Tästä eteenpäin Budapestin-suurlähetystön kaupallinen osasto koostui yhdestä valtion lähettämästä kaupallisesta sihteeristä, yhdestä paperi- ja kartonkiteollisuuden kaupallisesta SUE-avustajasta, yhdestä Osuuskunta Metexin kaupallisesta SUE-avustajasta ja yhdestä Convertan kaupallisesta SUE-avustajasta. Näinä vuosina SUE-yksiköillä oli käytettävänä neljä unkarilaista naissihteerää, yksi yhteinen autonkuljettaja, siivooja sekä varsinaista myyntityötä tekemässä kolme unkarilaista paikalta palkattua henkilöä. Lisäksi osastolla oli, lähinnä valtion palkkaaman kaupallisen sihteerin apuna, ulkoasiainministeriön palveluksessa oleva sihteeriksi. Täten Báthory utcalla työskenteli siis 1980-luvulle tultaessa neljä suomalaista lähetettyä kaupallista henkilöä, yksi suomalainen sihteeriksi ja yhdeksän eri tehtävissä ollutta unkarilaista. Kantakaupungissa oleva

kaupallinen osasto oli asiakkaiden hoitoa ajatellen sijainniltaan hyvä, mutta huonejärjestelyiltään, tiloiltaan ja tekniikaltaan äärimmäisen huono. Puhelinyhteydet olivat poikki jatkuvasti, ja toimistotekniikka oli alkeellista.

Kaupallinen toiminta Budapestin-suurlähetystössä tapahtui edellä kuvatulla tavalla noin kahdenkymmenen vuoden ajan, kunnes Eurooppa koki suuret poliittiset muutokset. Uusi tilanne vaati aikaisemmasta poikkeavat toimintamallit, kun Unkarissa siirryttiin asteittain markkinatalouteen. Uudet pelisäännöt pakottivat myös purkamaan kartellinomaiset myyntiyhdistykset ja lopulta SUE-järjestelmän, joka oli palvellut suomalaisia yrityksiä joustavasti vaikeilla ja kaukaisilla markkina-alueilla. Myös valtion palkkaamien kaupallisten sihteerien roolia ja hallintomallia pohdittiin uudessa valossa. Suomen Ulkomaankauppaliiton tilalle tuli 1990-luvun lopulla Finpro ja aikaisemmasta poikkeava toimintatapa. Yleinen tavoite ei kuitenkaan muuttunut. Tarvittiin yhä organisaatio, joka tukee suomalaisten yritysten vientiponnistelua maailmalla.

Vuonna 1992 kaupalliset sihteerit ja lähetystöjen kaupalliset osastot siirrettiin Ulkomaankauppaliiton alaisuuteen. Hallinnollisen muutoksen yhteydessä kaupallisten sihteerien toimenkuvaa tarkennettiin. Tavoitteeksi asetettiin, että heidän toimintansa pohjautuu yritysten toimeksiantoihin ja että he pyrkivät kohdemaissaan yritysten ja yritysyhdistysten pitkäjänteiseen vienninedistämiseen. Hallinnollisen uudistuksen jälkeen entisiä lähetystöjen kaupallisia osastoja alettiin kutsua vientikeskuksiksi. Useimmissa tapauksissa vientikeskukset ovat muuttaneet diplomaattikortteleista yritysasiakkaiden kannalta keskeisemmille alueille. Budapestin vientikeskus on yksi niistä vientikeskuksista, joka on kuitenkin pysynyt lähetystörakennuksen yhteydessä. Nykyinen asemapaikka palvelee sekä sijainnilisestikin että toiminnallisestikin Finpron tarpeita ja tarjoaa samalla parhaan mahdollisen keskusteluyhteyden lähetystöorganisaation kanssa.

Koko 1990-luvun vientikeskuksessa toimi yksi lähetetty kaupallinen sihteeri ja kolmesta neljään unkarilaista avustavaa henkilöä.

KANSAINVÄLISTYMISEN EDISTÄMINEN UNKARISSA 2000-LUVULLA

1990-luvun lopulla tapahtunut organisaation nimenvaihdos Ulkomaankauppaliitosta Finproksi ja sitä seurannut toimintafilosofian muutos perinteisestä vienninedistämisestä yritysten moninaisten kansainvälisten operaatioiden tukemiseen näkyi jokapäiväisessä vientikeskustyössä. Finpron vientikeskus Budapestissa on osa nykyistä Finpron toimintamallia, jossa toiminnan perusta ei ole vientikeskusverkoston

palveluiden työntö, vaan Finpron globaalien toimialatiimien asiakasyhdyskuntien luoma palvelujemme kysyntä, jonka luomisessa käytetään hyödyksi vientikeskusverkoston markkinaläheisyyttä. Finpro on matriisipohjalta toimiva nykyaikainen asiantuntijaorganisaatio, jonka perusulottuvuudet ovat toimialaosaaminen, paikallistuntemusta laajempi alueellinen osaaminen ja kansainvälistymiskonsultoinnin prosessiosaaminen.

Budapestin vientikeskus on osa Finpron Keski- ja Kaakkois-Euroopan alueorganisaatiota. Alueorganisaatiolla on vientikeskukset useimmissa alueen maissa, ja yhteistyökumppanien kautta kaikki alueen maat tulee katettua. Globaalisti Finprossa on kuusi aiemmin mainittua fokustoimialaa. Myös kussakin Finpron maantieteellisessä alueorganisaatioissa on kukin toimiala edustettuna ja nimetty alueellinen klusteriasiantuntija, joka tyypillisesti on alueella toimivan vientikeskuksen päällikkö.

Ekogen Oy:n toimitusjohtaja Lasse Koskelainen (vas.) tapaa valtio-omistaisen metsänhoitoyrityksen Egererdön varatoimitusjohtajan tri László Jungin (kesk.). Neuvonantajana tapaamisessa toimii Finpron vanhempi konsultti Attila Debreczeni (oik.). Finpro järjesti Suomi–Unkari-ystävyyden kaupunkikonferenssin yhteydessä Egerin kaupungissa toukokuussa 2009 kunnallisen energia- ja ympäristöseminaarin. Seminaari oli menestyksellinen. Siihen osallistui lähes seitsemänkymmentä unkarilaista kuntien päätöksentekijää sekä kunnallisten kaukolämpö- ja vesilaitosten johtajaa. Suomalaiset energia- ja ympäristöteknologiyritykset pitivät yritysesittelyt, ja iltapäivä oli varattu suoriin asiakastapaamisiin. Kuva: Finpro.

Hänen allaan on alueellinen toimialatiimi, jonka jäsenet ovat eri vientikeskuksista. Vientikeskustyössä tärkein muutos on ollut siirtyminen reaktiivisesta toimintatavasta proaktiivisuuteen. Alueellisten toimialatiimien tehtävä on systemaattisesti tunnistaa liiketoimintamahdollisuuksia ja toimialakohtaisia trendejä, analysoida, miten suomalaisyritykset pääsisivät niihin käsiksi, ja viestittää näitä tietoja suomalaisille yrityksille.

Finpron toiminnan kolmas ulottuvuus on yritysten kansainvälistymisproblematiikan ymmärtäminen ja kansainvälistymiskonsultoinnin osaaminen. Yrityksen elinkaaren alkuvaiheessa Finpron konsultoinnin paino on yrityksen ydinosaamisen ja asiakashyötyjen tunnistamisessa sekä kilpailuedun ja kansainvälistymisvalmiuksien kehittämisessä. Tyypillisesti tätä työtä tekevät Finpron seniorikonsultit Helsingissä. Kun yrityksellä on jo kansainvälistymisvalmiudet, painottuu vientikeskusten rooli asiantuntijapalveluiden antajana. Tänä päivänä Finpron toiminta keskittyy pitkäjänteiseen asiakasyrityksen kanssa yhteistyössä tapahtuvaan liiketoimintapotentiaalın ja arvoketjun tunnistamiseen, operaatiomuodon ja markkinoilletulovaihtoehtojen valintaan ja itse operaatioiden käynnistykseen. Perinteisen vientikonsultoinnin (epäsuora vienti sekä suora vienti agenttien, maahantuojien, jälleenmyyjien tai omien myyntikonttorien avulla) lisäksi Finpro on mukana mitä moninaisimpien kansainvälistymisoperaatioiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Näitä ovat mm. lisensointi ja franchising-sopimukset, projektivienti, yhteismyynti- ja valmistusyritykset, yritysostot, alihankinta ja sopimusvalmistus sekä oma tuotannollinen yritys.

Budapestin vientikeskus on 2000-luvulla ollut Finpron muutoksen parhaita ilmentymiä. Allekirjoittaneen tullessa vientikeskuksen palvelukseen harjoittelijana vuonna 2002 oli vientikeskuksen toiminnan taso hyvin alhainen ja yksikkö oli puhtaasti Unkarin markkinoihin keskittynyt. Viiden viime vuoden ajan vientikeskuksen myyntikatteesta yli puolet on syntynyt isojen monimaatoimeksiantojen projektinjohtamisesta sekä projektien toteuttamisesta naapurimaihin. Budapestin vientikeskus on ollut erittäin aktiivinen Romaniaan ja Bulgariaan liittyvissä projekteissa. Kun kyseisten maiden vientikeskusten resursointia on viime vuosina lisätty, on Budapestin vientikeskus ottanut uuden roolin Länsi-Balkanin liiketoimintamahdollisuuksien ymmärtämisessä ja sinne suuntautuvien toimeksiantojen toteuttamisessa. Toimeksiantoista suurin osa on suuntautunut rakentamiseen, energia- ja ympäristöteknologiaan ja valmistavaan teollisuuteen. Vientikeskuksen toimeksiantoistaan saama asiakaspalaute on ollut jatkuvasti yli 4,0 (asteikolla 1–5), ja toimeksiantotuottojen suhde vientikeskuksen kuluihin yksi Finpron parhaista. Tämä ei olisi ollut mahdollista ilman osaavaa, asiantuntevaa ja motivoitunutta henkilökuntaa.

SUOMALAINEN LIIKETOIMINTA UNKARISSA TÄNÄÄN

Tänä päivänä Unkari on yksi merkittävimmistä sijaintipaikoista suomalaiselle teollisuudelle ja elinkeinoelämälle. Tilastokeskuksen mukaan suomalaiset yritykset ovat tehneet suoria sijoituksia euromääräisesti enemmän vain Ruotsiin ja Venäjälle. Suomalaisomisteisten yritysten henkilöstön määrällä mitattuna Unkari on lähes kymmenenneksi tärkein kohdema. Suomen kauppa Unkarin kanssa on vajaa prosentti Suomen koko ulkomaankaupan arvosta. Noin 350 suomalaista yritystä vie tuotteitaan ja tavaroitaan Unkariin. Vajaassa 200 Unkarissa toimivassa yrityksessä on suomalaista pääomaa. Suomalaisista yrityksistä mm. Nokialla, Elcoteqilla, Sanomalla, Nokia Siemens Networkilla ja Rautaruukilla on erittäin suuret operatiot Unkarissa.

Lisäksi useat pienemmät suomalaisyritykset ovat valinneet Unkarin merkittäväksi sijaintipaikakseen.

*Budapestissa 29.9.2009, Finpron 90-vuotispäivänä, allekirjoittaneen 39-vuotissyntymäpäivänä
Kari Vähäkangas, vientikeskuksen päällikkö, Finpro Hungary*

Nokian puhelintehtas, joka sijaitsee Länsi-Unkarin Komáromissa.
Kuva: Nokia Komárom.

Ruukin tehdas Jászberényssä, joka sijaitsee noin 90 km päässä Budapestista. Ruukki valmistaa hitsattuja ja koneistettuja komponentteja konepajateollisuuteen. Kuva: Ruukki.

Sanoma Budapestin päämaja, joka sijaitsee Bécsi útilla Budapestissa.
Kuva: Sanoma Budapest.

YHTEENVETO KAUPALLISEN SIHTEERIN TOIMINNASTA VUOSINA 1978–1983

Ottaessani kaupallisen sihteerin tehtävät vastaan maaliskuun lopulla vuonna 1978 Unkari eli edelleen sosialistisen suunnitelmatalouden aikaa, vaikka monet kaupankäyntiin vaikuttavat tekijät olivat pienin askelin muuttumassa joustavampaan suuntaan. Suomen ja Unkarin välillä oli jo kolmisen vuotta eletty uutta aikakautta, kun maitten välillä oli tehty ns. KEVSOS-sopimus, joka liittyi Suomen kauppapoliittiseen kokonaisratkaisuun ja EEC-vapaakauppasopimuksen solmimiseen. Tavaravaihtopöytäkirjoja pitkin tuotekohtaisine listoineen ei enää tehty eivätkä tullinimikkeet näytelleet neuvotteluissa keskeistä osaa. Tilalla oli vuosittainen KEVSOS-kokous, vuoroin kummassakin maassa, jolloin käsiteltiin yksittäisiä ongelmakysymyksiä ja ajankohtaisia asioita. Rinnakkainen järjestelmä oli Suomen ja Unkarin välinen TTT-komissio, jonka puitteissa käsiteltiin uusia kaupantekomahdollisuuksia ja joka käytännössä tuki suomalaisten yritysten vientiponnisteluja ja yksittäisiä hankkeita. Komission alaisuudessa toimi joukko työryhmiä (koneenrakennuksen, rakennusteollisuuden, kemian teollisuuden, sairaalatekniikan ja tieteellis-teknologinen työryhmä), joiden toimintaan Budapestin kaupallinen sihteeri osallistui, koska työryhmät käsitelivät suomalaisten yritysten kannalta vientimahdollisuuksia. Vastapuolella oli toimialakohtaisia viranomaisia ja päättäjiä.

Kaupallinen neuvos Kari J Talvitie: suurlähetystön kaupallisen osaston vetäjä 1978–1983 suurlähetystön entisessä kansliassa osoitteessa Báthory utca 24 (1054 Budapest), jossa kaupallinen osasto toimi 1980-luvun puoliväliin asti. Kuva vuoden 1979 alusta. Kuva: Kari J Talvitie.

Toimikaudellani aktiivista myyntityötä ja markkinointia Unkariin päin teki vuositasolla noin sata suomalaista yritystä. Lisäksi samaa työtä tekivät SUE-järjestelmän puitteissa työtovereitteni päämiehet – Metexiin, Finnpapiin, Finnboardiin ja Convertaan kuuluvat yritykset. Keskinäinen kilpailu ei häirinyt, sillä kaupallisen osaston sisällä kulki ”luottamuksellisia rajaviivoja”. Esimerkiksi Finnpapin ulkopuolella olevan Enso-Gutzeitin ohjelmajärjestelyt hoidettiin allekirjoittaneen toimesta ja SUE-kollega taas hoiti Finnpapin vastaavat myyntiponnistelut. Käytännössä valtion palkkaama kaupallinen sihteeri oli monialamies ja SUE-avustajat toimivat suppeamman vientisektorin puolesta.

Suomen Ulkomaankauppaliitto oli valinnut yhdeksi toimintamalliksi ”Suomen tekniikan päivien” järjestämisen tietyissä kohdemaissa. Itse olin Budapestissa järjestämässä kahdesti tällaisia suurimittaisia tapahtumia, joissa kaiken avain oli oikeiden yhteistyötoimien ja potentiaalisten kauppakumppaneiden löytäminen joukolle suomalaisia yrittäjiä, jotka esittelivät osaamistaan alustusten ja tuote-esittelyjen muodossa. Kerrallaan esiteltiin kymmenisen toimialaa. Kaiken avain oli asiakkaitten löytäminen ja tässä mielessä ”palvelu” ostettiin unkarilaiselta teknologiajärjestöltä ja harvemmin kauppakamarilta.

Perinteinen työskentelymalli noina vuosina olivat messutapahtumat. Tekniset yleismessut olivat toukokuussa, ja silloin säännönmukaisesti Suomella oli yhteisosasto sekä joitakin yrityskohtaisia osastoja. Myös huhtikuuisilla erikoismessuilla oli suomalaisia yrityksiä mukana. Työmäärältään messutapahtumat söivät melkoisesti kaupallisen osaston kapasiteettia.

Edellä mainittujen yhteistapahtumien lisäksi kaupallisen sihteerin vastuualueelle kuuluivat yrityskohtaiset seminaaritapahtumat ja tuote-esittelyt. Kaupallisella osastolla ei ollut esittelyyn sopivia tiloja, joten tarvittavat tilat hankittiin usein hotelleista.

Keskeinen osa kaupallisen sihteerin työtä olivat suomalaisten yritysten edustajille tehdyt ohjelmajärjestelyt, yhteydenpito unkarilaisiin asiakkaisiin päin ja joskus jopa tarjousten käsittely yritysten kanssa tai niiden puolesta. Käytännössä kaikissa vientikaupoissa tarvittiin keskusteluyhteys kyseisestä tuotteesta vastaavan ulkomaankauppaorganisaation kanssa. Kun yritykset kävivät Budapestissa vain harvakseltaan, saattoi kaupallinen sihteeri suorittaa yksin ”välikäyntejä” asiakkaan luo, koska kaupallinen sihteeri joka tapauksessa oli paikalla.

Erikseen voidaan mainita, että monilla suomalaisilla yrityksillä oli toimipiste Wienissä, josta käsin saatettiin hoitaa unkarilaisia asiakkaita jatkuvasti. Toimeksiantoja Budapestin kaupalliselle osastolle tulikin hyvin suuria määriä ja lyhyellä varoitusaajalla.

1980-luvun alussa Budapestissa oli vireillä useita rakennushankkeita, joihin suomalaiset yritykset pyrkivät mukaan. Samoihin aikoihin suomalaiset rakentajat olivat yleisesti aktiivisia maailmalla, vaikka itäisessä Euroopassa läpimurto oli vielä tulematonta. Budapestissa oli parhaimmillaan neljä hotelliprojektia, joihin suomalaiset yritykset

ja niiden konsortiot ottivat osaa – myös keskenään kilpailen. Kaupallisen sihteerin oli annettava apuaan tässä tilanteessa molemmille kilpailijoille. Kauppoja ei syntynyt. Tosin myöhemmin ”lohdutuspalkintona” suomalaiset rakensivat Tonavan äärelle kylpylähotellin ja lopuksi myös oman suurlähetystörakennuksen.

Toimikaudellani ryhdyttiin vasta keilunomaisesti tekemään toimeksiantajille maksullisia palveluita. Todellisuudessa ne koskivat ainoastaan erilliskustannuksia, jotka olivat syntyneet kyseisen yrityksen toimesta. Valtion palkkaaman kaupallisen sihteerin henkilökohtainen työpanos ja ajankäyttö oli käytännössä ilmaista.

Osallistuin Budapestissa läheisesti suurlähetystön taloudelliseen raportointiin ja moniin vierailuihin ja muihin tapahtumiin, joissa tarvittiin lisävoimia vähäisen henkilökunnan tueksi. Suurlähettilään lisäksi kansliassa toimi ainoastaan ”kakkosmies” (lähetystösihteeri), jonka parina kaupallinen sihteeri luontevasti saattoi toimia. Loppuaikana suurlähetystössä toimi myös kulttuurivastustaja. Samalla tavalla kaupallisella osastolla kuin SUE-avustajalla oli hoidettavanaan tärkeitä ja normaalia enemmän työtä vaativia tapahtumia, ja valtion palkkaama kaupallinen sihteeri oli mukana omalla työpanoksellaan. Avunanto toimi kaikkiin suuntiin.

Finnairin edustaja Budapestissa teki omaa markkinointityötään saadakseen asiakkaita lennoilleen. Kohderyhmiä olivat mm. ystävyysseurat eri puolilla Unkaria. Järjestimme yhdessä lukuisia tilaisuuksia, joissa esittelin Suomen osaamista ja tarjontaa. Finnairin edustaja puolestaan sai uusia yhteyksiä, joita saattoi hyödyntää kaupallisesti. Toimintamalli oli helppo, ja saimme paljon myönteistä palautetta pieniltä paikkakunnilta, jotka helposti jäävät Unkarin tapaisessa maassa Budapestin varjoon. Finnairin Budapestin toimisto oli paljolti virallisen edustautumisen osa, samaan tapaan kuin kaupallinen osasto.

Kirjoittaja on valtiotieteen maisteri ja toimii kaupallisena neuvoksena työ- ja elinkeinoministeriön innovaatio-osastolla.

Kaupallisen osaston asiakkaisiin kuului niin paperikoneen valmistajia, bulkkivarain myyjiä kuin mm. kenkäteollisuudelle komponentteja myyviä yrityksiä. Eräs epätavallinen menestystuote oli herukanpoimintakone ”Jonas” (Rakennustempo), joka osallistuu kuvassa työnäytökseen Jánoshalmassa 29.6.1983. Kuva: Kari J Talvitie.

Heino Nyysönen

LÄHDIN BUDAPESTIIN: HUOMIOITA UNKARILAISESTA POLITIIKASTA 1980-LUVUN LOPULTA NYKYPÄIVÄÄN

Olen lainannut artikkelin otsikon kirjailija Mika Waltarin teoksesta *Lähdin Istanbuliin*. Junamatkat voivatkin olla merkittäviä, itselleni niiden avulla alkoi hahmottua tieni tutkijaksi Unkarin historian ja politiikan pariin. Alkusyksystä 1986 toteutuneen matkan kulminaatiopisteenä hämmötti Kreikka. Sinne oli tarkoitus mennä Unkarin kautta, maan josta suuri osa aikalaisistani, 1960-luvulla syntyneistä, ei tiennyt juuri mitään muutamaa sosialismiin, paprikaan ja pustaani liittynyttä kliseettä lukuun ottamatta. Silti noihin aikoihin Unkarista oli alkanut kuulua myös toisenlaisia huomioita: Budapest on kiinnostava suurkaupunki, omintakeinen idän ja lännen sekoitus, jossa hinnatkaan eivät ole mahdottomia länsimaisen opiskelijan kukkarolle. Hämäränä muistikuvana oli myös samaisena Tšernobyl-vuonna Suomen television esittämä Miklós Jancsón yhteistyösarja *Faustus, Faustus, Faustus*. Siinä Unkarin lähihistoriaa käsiteltiin silloisen kokemukseni perusteella yllättävänkin avomielisesti.

Matkan ajankohta jäi mieleen myös erään aikakauden päätöksenä: autolautalla Turusta Tukholmaan saimme kuulla presidentti Urho Kekkosen kuolleen. Budapestissa lämpimät syyspäivät tarjosivat ensivaikutelman, joka ei juuri vastannut kuulemiani kertomuksia reaalisosialismista. Pikemminkin kaupungin suhteellinen vauraus ja kauppojen laajat valikoimat pistivät silmään. Ensivaikutelma ei myöskään antanut osviittaa siitä, että poliittinen aktivismi oli nousussa ja vuoden 1956 kansannoususta oli tulossa kuluneeksi kolme vuosikymmentä. Päällepäin aktivismia ei voinut nähdä, kuten ei myöskään János Kádárin syrjäyttämistä toukokuussa 1988. Tuolloin tehdyllä toisella matkalla politiikka ei kävellyt vastaan kuin korkeintaan hautausmaan muistomerkillä, jossa vartijat kyselivät kansallisuuttamme. Kun tiedustelin viattomasti Imre Nagyn hautapaikkaa, minulle vastattiin asiallisesti, ettei hän ole täällä.

Artikkelin tarkoituksena on tarkastella unkarilaista politiikkaa kahden viime vuosikymmenen ajalta. Paljolti sisäpolitiikkaan keskittyvä kirjoitus ei ole tiukasti tieteellinen esitys sanan varsinaisessa mielessä, vaan yksittäisen ja yleisen yhdistävä puheenvuoro. Olen asunut ja työskennellyt 1990-luvun alkupuolelta lähtien pitkiä aikoja, ehkä jopa puolet ajastani Budapestissa. Tähän perustuva eräänlainen kokemushistoria hyödyntää sekä jo aiemmin kirjoitettua että kirjoittajan omia kokemuksia. Kytken laajemmat poliittiset muutokset omiin huomioihini Unkarin tutkijana ja yliopiston

politiikan tutkimuksen edustajana. Vastaavaa muistin ja politiikan yhdistävää metodia olen kehittänyt myös muussa politiikan tutkimuksessa.

Pedagogisesti Unkarin politiikka on ollut varsin helposti esitettävissä: puolueet eivät ole vaihtuneet siinä määrin kuin esimerkiksi Puolassa. Unkari on entisen itäblokin maista ainoa, jossa toistaiseksi ei ole turvauduttu ennenaikaisiin vaaleihin. Silti hallitusvalta on vaihtunut viime parlamenttivaaleihin saakka aina neljän vuoden välein. Tietyn särön tähän kuvioon toivat vuoden 2006 vaalit, jolloin istuva hallitus pystyi ensimmäistä kertaa pääsemään jatkokaudelle. Tämä aiheutti Unkarissa myös ennennäkemättömän protestiaallon, ja tätä kirjoitettaessa maassa on eletty vaalien ja vallanvaihdon odotuksessa. Demokratian kannalta nykyinen odotushorisontti tuottaa myös omat ongelmansa, joihin palaan artikkelin lopussa.

NEUVOTELTU JÄRJESTELMÄNMUUTOS

Yhdessä Puolan kanssa Unkari oli poliittisissa uudistuksissaan edelläkävijä. Kansainvälinen tilanne oli otollinen, sillä vuonna 1985 Neuvostoliitossa valtaan nousut Mihail Gorbatšov oli myös kiinnostunut sekä Puolan että Unkarin reformeista. Toukokuussa 1988 maata pitkään hallinnut János Kádár joutui syrjään. Uudeksi pääsihteeriksi valittiin puolueen keskustaa edustanut pääministeri Károly Grósz, joka aluksi pyrki tasapainoilemaan uudistajien ja vanhoillisten välillä. Hänen johdolla puolueen keskuskomitea kuitenkin lopulta hyväksyi Imre Pozsgayn reformistien ajaman monipuoluejärjestelmän periaatteen helmikuussa 1989. Unkari oli tässä suhteessa ensimmäinen, mutta puolalaiset saivat kunnian saada omat pyöreän pöydän neuvottelunsa – jotka johtivat osittain vapaisiin vaaleihin kesällä 1989 – ensimmäisinä päätökseen. Unkari oli usein otsikoissa myös silloisessa työpaikassani sanomalehti Kalevassa, jossa esimerkiksi ”Unkari hautasi Nagyn kunniaan”, eli entisen pääministerin ja hänen läheisten työtovereidensa uudelleen hautaaminen nousi päivän pääuutisivulle.

Kesäkuussa 1989 Unkarin sosialistinen työväenpuolue aloitti omat pyöreän pöydän neuvottelunsa opposition kanssa. Unkariin oli edellisenä vuonna alkanut syntyä runsaasti erilaisia järjestöjä ja yhteenliittymiä, jotka yhdistivät voimansa maaliskuussa 1989. Unkarin järjestelmänmuutos toteutui näin eliittien välisenä ”neuvoteltuna valankumouksena”. Syyskuuhun kestäneissä neuvotteluissa sovittiin tärkeimmistä perustuslakia koskevista muutoksista, joiden seurauksena poliittinen järjestelmä muutettiin tasavallaksi juuri vuoden 1956 kansannousun vuosipäivänä 23.10.1989. Toisin sanoen unkarilaisten muutosvauhti kiihtyi vuoden 1989 aikana siinä määrin, että

kaikki olennaiset poliittiseen järjestelmään liittyneet ratkaisut tehtiin jo ennen Berliinin muurin murtumista. Ehkä erikoisin muistikuvani on Suomi-Unkari Seuran lehdessä julkaistu kirjeenvaihtoilmoitus, taisi niitä olla useampikin, jossa kirjeenvaihtoon halukkaat unkarilaisnuoret mainitsivat harrastukseksi politiikan!

Pyöreän pöydän neuvotteluilla ja vaalijärjestelmällä on ollut merkityksensä puoluepolitiikalle sekä sille, että erilaisten yhteiskunnallisten liikkeiden osuus on jäänyt vähemmälle. Sangan monimutkainen vaalijärjestelmä syntyi sekina neuvotteluna. Unkari poikkeaa muista alueen maista siinä, että siellä on käytössä suhteellisen ja enemmistövaalin yhdistelmä. Parlamentin 386 kansanedustajaa ratkaistaan kahden kierroksen yhteistuloksella. Maassa on 176 enemmistövaalipiiriä, joista edustaja valitaan ensimmäisellä kierroksella, jos hän saa yli puolet äänistä. Muussa tapauksessa kolme parasta pääsevät toiselle kierrokselle – käytännössä lähes kaikki enemmistövaalipiirien paikat ovat ratkenneet vasta toisella kierroksella. Loput 210 paikkaa täytetään suhteellisella vaalilla. Läänikohtaisille ns. puoluelistoille ryhmittymät asettavat ehdokkaansa haluamaansa järjestykseen. Puolueet, jotka pystyvät asettamaan ehdokkaita vähintään seitsemässä yhteensä 20 läänikohtaisesta vaalipiiristä, voivat asettaa ehdokkaansa myös valtakunnallisen listan ylijäämä-äänien jakoa varten.

Perustuslain mukaan pääministerin asema on vahva. Presidentin tehtävä on lähinnä edustuksellinen, mistä kertoo myös se, että parlamentti valitsee hänet tehtävänsä. Presidenteistä näkyvin on epäilemättä ollut vapaita demokraatteja edustanut kirjailija Árpád Göncz, joka vuonna 1995 valittiin toiselle viisivuotiskaudelleen. Häntä seurasi konservatiivi, puolueisiin sitoutumaton oikeustieteen professori Ferenc Mádl. Nykyinen presidentti László Sólyom hankki kannuksensa opposition edustajana pyöreän pöydän neuvotteluissa ja toimi ennen valintaansa perustuslakituomioistuimen puheenjohtajana.

KRISTILLISET KONSERVATIIVIT

Ensimmäiset vaalit vuonna 1990 voitti Unkarin demokraattinen foorumi (MDF). Puolue sai ensimmäisellä kierroksella 24,7 % äänistä, mutta toisen kierroksen jälkeen sen paikkamäärä nousi 164 edustajaan. Vapaiden demokraattien liitto (SZDSZ) sai ensimmäisellä kierroksella lähes yhtä paljon ääniä, mutta joutui lopulta tyytymään 92 paikkaan. Muut parlamenttiin päässeet puolueet olivat Riippumaton pienviljelijäpuolue (FKGP), Unkarin sosialistinen puolue (MSZP), Nuorten demokraattien liitto (Fidesz) sekä Kristillisdemokraattinen kansanpuolue (KNDP). Tuon ajan Budapestista mieleeni ovat jääneet erityisesti uuden Unkarin kekseliäimmät vaalimainokset. Fidesz

teki kulttuurihistoriaa mainoksessa, jossa kehoitettiin valitsemaan kahden kuvan väliltä rinnastamalla Erich Honecker ja Leonid Brežnev suutelemaan tyttöön ja poikaan.

Tuossa vaiheessa puolueet vielä asemoivat itseään ja toisiaan poliittisella kartalla. Esimerkiksi MDF:n johto tyytyi ilmaisemaan heterogeenisen ryhmittymän eri suuntaukset historiallisten esimerkkien avulla: 1800-luvun kansalliberaalit, kansallis-kansanomainen populistinen suuntaus ja kristillisdemokratia – sana konservatiivi sisälsi pejoratiivisia merkityksiä ja viittasi muistikuvissa myös Unkarin maailmansotien väliin aikakauteen. Samaten käsitteen liberaali eri vivahteet ja puoluetistelut olivat vielä hakusessa: filosofi János Kis määritteli SZDSZ:n sijoittuvaksi lännen sosialistien ja sosiaalidemokraattien väliin – näkökulma, joka varsinkin nykyperspektiivistä vaikuttaa omituiselta. Olemassa oli myös historiallisia puolueita, joista tärkeimpänä uudelleen toimintansa aloittanut, vuoden 1945 vaaleissa enemmistön saanut pienviljelijäpuolue.

Vaalien jälkeen MDF:n johtaja, historioitsija József Antall muodosti hallituksen yhdessä kristillisten ja pienviljelijöiden kanssa. Hallitus lupasi maltillisempaa siirtymää kuin oppositio, sosiaalista markkinataloutta ja kansallista uudistumista. Edessään

Vaalimainoksia vuoden 1990 parlamenttivaalien ajoilta. Kuvat: Heino Nyssönen.

sillä oli mittavia vaikeuksia poliittisen järjestelmän vakiinnuttamisessa, uuden lainsäädännön luomisessa ja yksittäisten lakien muuttamisessa. Jälkikäteen Antalliin ja hänen hallituksensa saavutuksiin on liittynyt mytologisiakin aineksia, mutta sinänsä hallitus selvisi vaikeasta tehtävästä varsin hyvin. Ensimmäinen suuri kriisi koettiin jo syksyllä 1990, kun taksinkuljettajat pysäyttivät Budapestin liikenteen bensiinin hinnankorotusten takia.

Suosituksi demokraattisen foorumin hallituskautta ei kuitenkaan voi sanoa. Omiin mielikuviini on piirtynyt hallituksen tietty ylimielisyys ja elitismi. Eräs ajan merkki oli Unkarin suosituimman naislaulajan Zsuzsa Konczin syksyllä 1991 ilmestynyt levy *Illúziók nélkül* (Ilman illuusioita), jossa jo todettiin vallanvaihtoon liittyneiden odotusten olleen ylimitoitettuja. Noina vuosina kylvettiin myös Unkaria nykyisin luonnehtivan polarisaation siemenet: Antallin hallitus oli vahvasti ideologinen koalitio, joka halusi korostaa talonpoikaisen, tuhatvuotisen, kristillisen ja oikeistolaisen Unkarin arvoja. Kohtaamansa vaikeudet se kärjisti tiedotusvälineisiin ja arvioon vanhan järjestelmän edustajien pyrkimyksestä jarruttaa muutoksia. Kokonaisen koneiston muuttaminen lyhyessä ajassa on epäilemättä illuusio. Silti hallituksen nimitysvallan ja hallitusta lähellä olleiden nimittämisten sijaan olisi kenties voitu suosia enemmän myös avoimia haku-menettelyjä. Oma menneisyyttä foorumijohtoinen hallitus ei ollut valmis tarkastelemaan, sillä se torjui opposition parlamentin läpivalaisua koskeneen aloitteen syksyllä 1990. Laki tärkeisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin valittavien henkilöiden taustojen tarkastamisesta (1994) valmistui koskemaan seuraavaa parlamenttia ja on siitä lähtien ollut siinä määrin kiistanalainen, että lähes jokainen hallitus on halunnut muuttaa sen sisältöä. Kiista on lähinnä koskenut sitä, kuinka laaja läpivalaistavien joukko on.

Hallitus halusi puuttua sekä radion ja television toimintaan että taannehtivasti vanhan järjestelmän edustajien asemaan ja etuisuuksiin. Yksittäinen keskeinen kysymys koski 1956 kumousyrityksen kukistajiin kuuluneiden rankaisemista. Keskustelu kävi kiivaana erityisesti syksyllä 1991, jolloin opin televisiota katsomalla muun muassa sanan *hazaáruló* (isänmaanpetturi). Toinen usein vilahdellut käsite oli *kárpótlás* (vahingonkorvaus), johon liittyi mittavia ongelmia selvittäessä korvattavan omaisuuden määrää, laatua ja aikarajaa. Poliittinen skandaali aiheesta syntyi, kun hallitus sääti ensimmäisen vahingonkorvauslain takarajaksi vuoden 1949. Näin se aluksi jätti ratkaisematta kysymyksen juutalaisten omaisuuden palauttamisesta ja oli epäilemättä vahvistamassa vanhaa vastakkainasettelua kristillisten ja lähinnä Budapestissa asuvan juutalaisvähemmistön välillä. Myöhempi vierailuni kyseisessä täysin ylikuormitetussa, omaisuustietoja käsitelleessä virastossa antoi pienen aavistuksen, kuinka laajasta ja merkittävästä asiasta oli kysymys.

Vuonna 1994 vaalivoittaja Unkarin sosialistinen puolue (MSZP) – 1989 syksyllä hajonneen valtiopuolueen uudistushakuinen enemmistö – sai ensimmäisellä kierroksella äänistä 33 %. Paikoista se voitti lopulta toisella kierroksella 209 eli absoluuttisen enemmistön ja yhteensä yli 1,2 miljoonaa uutta äänestäjää. Tämä olisi taannut sille hallitusvallan yksin, mutta puolue päätyi Gyula Hornin johdolla kahden puolueen koalitiotalitukseen. Vapaat demokraatit SZDSZ, 19,7% äänistä, joutui ratkaisemaan, lähteäkö mukaan hallitukseen, jonka toisella puolueella oli enemmistö parlamentissa. Sosialistit ja liberaali älymystö olivat vähitellen löytäneet toisensa vuonna 1992 sisäpoliittisen tilanteen radikalisoituessa. Vapaille demokraateille sosialistit edustivat demokraattisia arvoja siinä määrin, että enemmistö puolueen päättävistä elimistä äänesti hallitukseen menon puolesta, varsinkin kun puolueelle oli luvassa veto-oikeus päätöksiin. Sittemmin ratkaisu on tuonut liberaaleille parlamentaarista kokoaan enemmän päätäntävaltaa. Sosialisteille taas oli tärkeää näyttää sekä oman maan että ulkomaisille yleisöille, ettei maassa palattaisi jonnekin vuotta 1989 edeltävään tilanteeseen. Puolueen uudistuminen jakaa edelleen mielipiteitä: erään 2003 julkaistun mielipidetiedustelun mukaan suunnilleen saman verran vastaajista, noin 40%, arvioi puolueen uudistuneen kuin piti sitä edelleen valtiopuolueen perillisenä.

Hornin hallituksella oli hallussaan myöhemminkin tärkeää osaa näytellyt ja perustuslain muuttamiseen tarvittava kahden kolmasosan enemmistö. Polarisaatio onkin viime vuosina tarkoittanut sitä, ettei tämä enemmistö ole ollut saavutettavissa ilman hallituksen ja opposition pääpuolueitten yhteisymmärrystä. Vielä Antallin hallituksen aikana kahden kolmasosan yhteistyö perustui suurimman oppositiopuolueen SZDSZ:n kanssa tehtyyn sopimukseen. Jälkiviisaasti on arveltu, että näiden kahden hallitusvastuu olisi saattanut viedä Unkarin tasaisemman kehityksen tielle. Tämä on yhtä lailla mahdollista kuin se, että siitäkkin huolimatta sosialistien ja liberaalien koalitio olisi noussut valtaan vuonna 1994. Vaihtoehtoja järjestelmällisesti analysoivat historioitsijat vetoavat nimittäin kahteen periaatteeseen: Yhtäältä yhden toimijan muutos ei aina muuta koko kuviota. Toiseksi lähtöoletusta on muutettava mahdollisimman vähän. Voitaisiin olla kiinnostuneita esimerkiksi siitä, kuinka Antallin hallitukselle oli olemassa selkeä vaihtoehto aina syksyyn 1993 – kuten jäljempänä ilmenee – ja sen seurauksista esimerkiksi 1994 ja 1998 vaaleja ajatellen. Silti vaikka lähtötilanteeksi oletettaisiin hallituksen istuminen koko kauden tai että vasta 2002 johtoon nousi jo aiemmin keskeisesti hallituksessa vaikuttanut ryhmittymä, vaihtoehtoja on jo kovin monia.

Sosialistien ja liberaalien koalitio pystyi vuosina 1994–1998 vakauttamaan velkaisen Unkarin kuvaa maan ulkopuolella. Hallitus jatkoi monetaristista talouspolitiikkaa, suhtautui myönteisesti länsi-integraatioon ja politiikan ”eurooppalaisyttämiseen” ja vei maata Natoon. Kiistanalaisimmat teot liittyivät vuoden 1995 yksityistämiseen sekä valtion säästöohjelmaan. Jälkimmäinen tunnetaan valtiovarainministeri Lajos Bokrosista nimensä saaneena ns. Bokrosin paketina. Valuuttapaon uhkaan hallitus vastasi karsimalla sosiaalietuisuuksia ja lisäämällä tulleja. Myös valuutan kellumisella oli vaikutuksensa: markalla oli esimerkiksi saanut parikymmentä forinttia ja pian sillä sai lähemmäs neljäkymmentä. Ulkomaiselle asujalle Unkari halpeni, mutta se vei myös markkinat ainakin yhdeltä tuntemaltani laatutuotteita kauppaavalta suomalaisliikemieheltä.

Unkarissa yksityistettiin vuonna 1995 saman verran kuin neljänä sitä edeltävänä vuonna yhteensä. Omaisuutta myytiin eniten tarjoavalle eli käytännössä ulkomaisille sijoittajille. Ratkaisuihin liittyi myös skandaaleja, jotka ryvettivät hallituspuolueiden mainetta. Kohtuuttomat palkkiot saattoivat olla muodollisesti oikein mutta moraalisesti väärin. Poliittisessa keskustelussa edelleen herättää katkeruutta se, että ”samat” jotka olivat hyötynet aiemmin sekä taloudellisesta että poliittisesta vallasta, ovat nyt hyötynet myös yksityistämisestä. On kuitenkin mainittava, ettei selkeitä vaihtoehtoja esitetty eikä yksityistämisen pelisäännöistä keskusteltu riittävästi etukäteen. Aikalaismuistikuvissani on tietty hämmennys, kun tarkempaa tietoa siitä, mitä oli yksityistetty, milloin ja kenelle, ei ollut. Yhtäältä kysymys oli kannattamattomien rakenteiden purkamisesta, mutta myös laajemmin koko entisessä Itä-Euroopassa vallinneesta ideologisemmasta tavoitteesta valtion roolin huomattavaan vähentämiseen talouselämässä. Unkarilaisten oli näytettävä kansainvälisiä sijoittajia ja potentiaalista EU-jäsenyyttä silmällä pitäen, että se kuului muutoksen kärkimaihin. Unkari toimi johdonmukaisesti, päinvastoin kuin esimerkiksi Euroopan hylkiöksi ajautumassa ollut Slovakia, joka 1994 vaalien jälkeen peruutti aiempia yksityistämispäätöksiä. EU-jäsenyysneuvottelut Unkari aloitti ensimmäisten joukossa vuonna 1998. Yksityistämistä on sittemmin jatkettu ja myös kiistanalaisemmissa merkeissä: esimerkiksi joulukuussa 2005 Ferihegyn lentoaseman ylläpito myytiin 75 vuodeksi siihen saakka suurimmalla ostohintalla Unkarin yksityistämisen historiassa – tappiollinen kansallinen lentoyhtiö Malév yksityistettiin myöhemmin.

Vasemmiston ja liberaalien johtaman politiikan hinta näkyi köyhyyden ja ihmisten eriarvoisuuden lisääntymisenä. Silti bruttokansantuote ylitti vuonna 1997 ensimmäistä kertaa muutosta edeltäneen vuoden 1987 tason. Eräs tuon aikakauden symboli on suuret Budapestiin nousseet ostoskeskukset, joita pelkästään vuonna 1997 syntyi neljä kahden aiemman lisäksi. Nämä ”plázat”, kuten Mammut, Pólus ja Duna, ovatkin nähdäkseni

keskeisin markkinatalouden muistomerkki varsin yhtenäisen rakennuskannan omaavassa Budapestissa. Ehkä eniten pääministeri Gyula Hornin kaudesta on muistijälkenä jäänyt hänen ”inhorealisminsa” lauseella *nincsen alternatíva* – vaihtoehtoa ei ole.

FIDESZIN KESKI-ikäISTYVÄT NUORET MIEHET

Uuden 1998 vaaleissa enää vain Fidesz edusti hallituspolitiikassa ryvettyttämiä voimia. Puolueella oli ollut tilaisuutensa mielipidetiedustelujen johtotähtenä aina syksyyn 1993 saakka, kunnes sosialistien kannatus ohitti sen. Linjariitojen ja heikon vaalimenestyksen siivittämänä ryhmittymä oli lopulta valmis tarkistamaan poliittisia tavoitteitaan aina nimeä myöten: Fidesz – Unkarin porvaripuolue. Nimenä sekä kansalaiseen että porvariin viittaava ryhmä halusi entisen liberalismiin sijaan korostaa kristillisiä, konservatiivisia ja kansallisia arvoja. Fideszin takinkäänös vapaita demokraatteja lähellä olleesta nuoresta kaupunkilaisälymystöstä konservatiiviseksi kansanpuolueeksi onkin eräs keskeisistä Unkarin sisäpolitiikan merkkipaaluista.

Opposition johtoasemasta käydyssä kamppailussa alkoi erottua sekä modernimpi Fideszin että populistisempi pienviljelijäpuolueen edustama konservatismi. Molemmat hakivat liittolaisia kristillisdemokrateista ja demokraattisesta foorumista sillä seurauksella, että nämä Antallin hallituksen keskeiset puolueet vähitellen menettivät merkityksensä. Vaaleissa 1998 Fidesz onnistui nelinkertaistamaan kannatuksensa 28,2 prosenttiin. Vaikka sosialistit saivat toisella kierroksella yli 200 000 ääntä enemmän kuin Fidesz, heidän paikkamääränsä jäi alhaisemmaksi. Varsinaisia häviäjiä olivat vapaat demokraatit, joiden kannatuksesta hupeni kaksi kolmasosaa eli yli 700 000 äänestäjää. Sitten tämän keskeisen järjestelmänmuutospuolueen kannatus on marginalisoitunut edelleen ja vaaleissa siitä on tullut lähinnä sosialistien apupuolue. Paletin oikealla laidalla kristillisille oli käymässä samoin, eivätkä ne ilman Fidesziä olisi enää 2000-luvulla päässeet parlamenttiin.

Vuonna 1998 Unkari sai lähihistoriansa toiseksi nuorimman pääministerin, kun Viktor Orbán (35 v) muodosti hallituksen yhdessä pienviljelijöiden ja demokraattisen foorumin kanssa. Hallitus tukeutui tervehtymässä olleen talouden pelivaraan ja vahvistuvaan forintiin. Lisättiin valtion menoja, kuten tukea lapsiperheille, eläkkeitä sekä maatalouden ja yritysten tukia. Kansallisen edun puolustaminen nostettiin selvemmin poliittiselle agendalle. Myös lähialueet ja huoli naapurimaiden unkarilaisvähemmistöistä olivat keskeisiä teemoja, joista tärkeimpänä kannattaa mainita naapurimaat hermostuttanut ns. status-laki, jolla Unkari oli valmis jakamaan etuuksia rajantakaisille

unkarilaisvähemmistöille. Fideszin ajalle oli tyypillistä myös tietty speaktaakkelimainen politiikka, jolla Unkarin kuvaa pyrittiin kirkastamaan. Se näkyi niin kulttuurin ja historiallisten elokuvien tukena kuin esimerkiksi Pyhän Tapanin kruunun symbolis-poliittisena siirtona parlamenttiin.

Uuden vuosituhannen alussa Unkari kulki entistä selvemmin kohti kaksipuoluejärjestelmää. Hallitusasemastaan huolimatta Fidesz kykeni kasvattamaan suosiotaan lähemmäs miljoonalla äänellä ja vei lopulta myös pienviljelijöiden uskottavuuden; puolue ei ylittänyt enää viiden prosentin äänikynnystä 2002. Tuolloin apupuolueeksi luokiteltava demokraattinen foorumi pääsi parlamenttiin vain Fideszin yhteisehdokkaiden ansiosta, kuten oli tapahtunut jo 1998, mutta alkoi pian ottaa etäisyyttä Orbániin siinä määrin, että se itsenäisenä ylitti juuri ja juuri äänikynnyksen 2006. Vuoden 2002 kampanjasta tuli siihen saakka kiihkein, kun pääpuolueet kamppailivat voitosta rinta rinnan. Itselleni vaalit ovat jääneet mieleen sekä suurina joukkokokous- että kokardi-vaaleina. Pääministeri Orbánia lähellä ollut ns. kansallisuushaliike pyysi kannattajiin kantamaan kokardia, yhtä Unkarin kansallissymboleista, aina maaliskuusta huhtikuun vaaleihin saakka. Niinpä kun yläkerran rouva tuli vastaan kokardi rinnassaan, poliittinen kannanmääritys muuttui julkiseksi. Ihmiset pystyttiin jakamaan vuohiin ja lampaisiin jo pelkän pukeutumisen perusteella.

Toisen kierroksen jälkeen sosialistit ja vapaat demokraatit saavuttivat niukan kymmenen paikan enemmistön. Sosialistit olivat löytäneet lopulta pelastajansa Lontoosta, josta palannut pankkiiri, aiemmin valtiopuolueen reformisteihin kuulunut ja nyt sitoutumattomana ehdokkaana esiintynyt Péter Medgyessy valittiin uudeksi pääministeriksi. Hallitukseen nousi ensimmäistä kertaa kaksi naisministeriä, ja myös parlamentin puheenjohtajana toimi ensimmäistä kertaa nainen. Pääministeri julisti kansallista sovintoa ja hallitusohjelma nimettiin kansallisen keskustan ohjelmaksi. Hallitus nosti huomattavasti julkisen alan palkkoja, lupasi sekkin lisää rahaa lapsiperheille ja kymmenen kohdan Eurooppa-suunnitelmassa tukea niin pienille kuin keskisuurille yrityksille, internet-yhteyksiin tai metroon ja moottoriteille. Jälkikäteen on ollut mahdollista nähdä ratkaisut ylimitoitetuiksi, sillä talouskasvun hidastuminen ja forintin arvon heiluminen antoivat esimakua Unkarin haavoittuvuudesta ja johtivat hallituksen valtiovainministerin vaihtumiseen vuonna 2004.

Vuodesta 2002 parlamentissa on ollut ärhäkkä Fideszin johtama oppositio, joka kulminoituu Viktor Orbánin vahvaan johtajuuteen. Puolueena se on ollut valmis yhtäältä kumartamaan sekä maltillisimmille että radikaalimpaan populismiin turvautuville äänestäjilleen. Muiden porvarillisten ryhmien sulattaminen on merkinnyt sille myös suurta haastetta erilaisten tavoitteiden sovittelemisessa. Se on muun muassa

vuonna 2004 vaatinut yksityistämistä lopetettavaksi, sairaaloiden yksityistämiskieltoa, lääkkeiden hintojen alentamista, kattoa energian hinnankorotuksille, tukea unkarilaisille maanviljelijöille, vastustanut lukukausimaksuja jne. Ongelmallisempaa on ollut vaatimusten rahoittaminen ja sitä koskevan tiedon vältteleminen, mikä pikemminkin on vahvistanut leimaa populismista poliittisen kannatuksen vahvistamisstrategiana.

DEMOKRATIAN LAATU UHATTUNA

Syyskuussa 2006 moni itseni tavoin hieraisi silmiään kuullessaan aamu-uutiset: Unkarissa mellakoitiin ja poltettiin autoja – maassa, jonka piti olla uuden kapitalismin mallioppilas. Myöhemmin on käynyt ilmi, että poliisi kovalla kädellä mellakoita kukistaessaan teki useita pahoja virheitä. Protestien välitön tausta oli vuoden 2006 vaaleissa, mutta syitä voi hakea myös kauempaa yleisemmästä polarisaatiosta. Pääministeri Péter Medgyessyn kausi jäi lopulta lyhyeksi, sillä hän joutui eroamaan saatuaan epäluottamuslauseen elokuussa 2004. Sosialistipuolueessa toteutui nuorennusleikkaus, sillä uudeksi pääministeriksi nimitettiin Ferenc Gyurcsány, josta haettiin Orbánille vastapainoa ja haastajaa vaaleissa. Omaksi yllätykseksensä hallitus onnistui tekemään sen mitä yksikään hallitus ei vielä ollut tehnyt: voittamaan vaalit. Jo pitkään oli puhuttu sosialistipuolueen hajainaisuudesta, oikeastaan kolmesta puolueesta yhden sisällä, mutta toistaiseksi oikeiston sille tarjoama uhka piti puolueen kasassa. Sosialistit saivat toistakymmentä lisäpaikkaa, mutta jäivät hieman alle yksinkertaista enemmistöä. Koalitio SZDSZ:n kanssa jatkui kevääseen 2008, jonka jälkeen sosialistit ovat jatkaneet yksin vähemmistöhallituksessa.

Välittömänä syynä mellakoihin oli julkisuuteen vuotanut Gyurcsány'n salainen Öszödin puhe, jossa pääministeri karkein sanakääntein totesi puolueen ja hallituksen valehdelleen maan taloudellisesta tilanteesta ennen vaaleja. Ulkomaalaisen oli jälleen mahdollista oppia uusia, varsin painokelvottomia unkarin sanoja, sillä pääministerin karkeudet levisivät pian pitkin Budapestin seinäkirjoituksia ja muita julkisia tiloja. Sinänsä tilanteen kaunisteleminen ei ole vaalistrategiana uutta, eikä Unkarin tapaisessa maassa ole ollut tapana voittaa vaaleja koivistolaisittain synkkenevää tulevaisuutta ennustamalla – Fidesz lupasi kampanjassaan vielä enemmän. Huolestuttavampaa on se, ettei tavallaan ollut ketään sanomassa, että keisarilla ei ollut uusia vaatetta. Ongelma itäeurooppalaisessa poliittisessa kulttuurissa onkin se, että monen julkisen alan työntekijän on ensin turvattava vaalivoitto – olen ollut havaitsevinani jopa valtiollisen pääkanavan uutistenlukijankin vaihtuvan sopivasti juuri vaalien jälkeen. Eräs sananvapauden mittari näyttääkin olevan, kuinka paljon niin sanottua omaa leiriä on lupa ja mahdollista arvostella. Aikanaan Antallin hallitus

perusti Duna TV:n tyytymättömänä silloiseen viestintäpolitiikkaan, ja vuoden 2002 tappion jälkeen Fidesz loi Euroopassa ainutlaatuisen *Hír*-uutistelevisionsa – myös sosialistien ja liberaalien hallituksella on läheiset suhteet tiettyihin televisiokanaviin.

Vaaleista 2006 mieleen muistuvat sekä petossyytökset että kuuluisan näyttelijän henkilökohtainen puhelu kehotuksesta käydä äänestämässä. Soittaja ei ollut juuri sillä kertaa ehdokkaana eli lain kirjain täyttyi muodollisesti. Silti näyttelijän roolin ja tuolloisen pelin tunteneelle asian poliittinen puoli ei jäänyt epäselväksi. Vaikutelmani siitä, ettei kaikki ole kohdallaan, on peräisin noin vuodelta 2004. Tässä mukaan tulee myös Suomen Unkarin-suurlähetystö, joka oli vuosia toiminut paitsi toisten suomalaisten tapaamispaikkanani ja tiedonhankintapaikkanani myös esitelmätilana. Tuolloisessa esitelmässäni toin esiin omat epäilyni Unkarin poliittisesta tilanteesta. Vaikutelmakseni jäi, että suomalais-unkarilainen yleisö hyväksyi teesini, mutta tulkitsi ja haki syyllisiä tilanteeseen omien poliittisten arvostelmiensa mukaan.

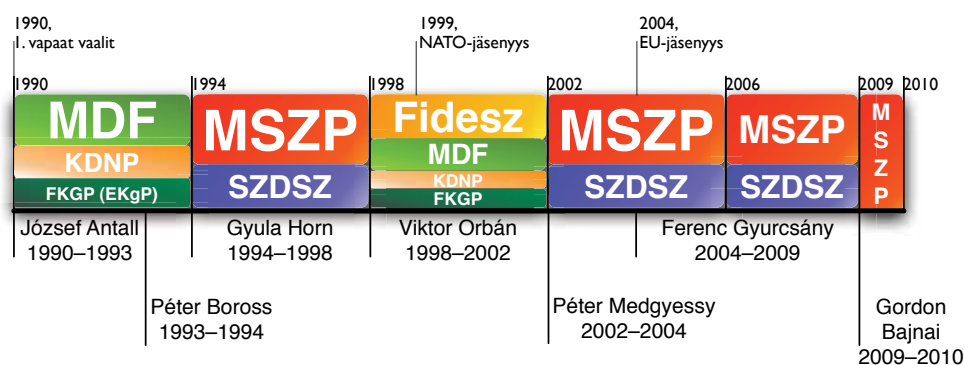
Unkarilaiset olivat väsymässä jatkuvaan muutokseen, jossa toiset pärjäisivät paremmin kuin toiset – Unkarin tuloterot olivat vuonna 2005 EU:n seitsemänneksi suurimmat. Vaikka suuri tavoite eli jäsenyys EU:ssa oli toteutunut 2004, se vaati ja vaatii jatkuvasti kovaa työtä. Sosialistit eivät onnistuneet piiskaamaan Unkaria niin sanottuun eurokuntoon. Ensin euroa lupailtiin vuodeksi 2008, sitten 2010 ja nyttemmin epämääräisemmin jonkin vuoteen 2014. Tällä mittarilla euroon siirtyneet Slovenia ja Slovakia ovat menneet Unkarin ohitse. Vuonna 2007 Freedom Housen huomioilla demokratian toteutumisesta entisissä sosialistimaissa Unkari oli sijoilla 4–5, kun se vielä 1990-luvun lopussa kuului kärkikolmikoon. Viro ja Slovenia ovat viime vuosina olleet kärjessä, muut ovat pudonneet, vanha edelläkävijä Puola eniten eli kahdeksanneksi. Korruptiotilastoilla arvioituna Unkari on EU:n uusista jäsenistä selvästi korruptoituneempi kuin esimerkiksi Viro, mutta kuitenkin vähemmän kuin esimerkiksi sellaiset vanhat jäsenet kuin Kreikka ja Italia.

Syksyn 2006 protesteissa pääministeri Ferenc Gyurcsány valitsi vaikean ja vallanhimoisen miehen tien: niin kauan kuin hän ei saa parlamentissa epäluottamuslausetta, hänellä on perustuslaillinen oikeus jatkaa pääministerinä. Fidesz puolestaan on voinut nojata niin sanottuun moraaliseen enemmistöön, kun hallitus on käytännössä hävinnyt sekä syksyn 2006 paikallis- että 2009 eurovaalit. Fideszin ei voi sanoa toimineen rakentavana oppositiovoimana: Ferenc Gyurcsány'n kaudella puolueen tärkein tavoite on ollut hallituksen syrjäyttäminen, milloin mielenosoitusten tai epäluottamuslauseen, milloin kansanäänestysten avulla. Opposition kevääksi 2008 masinoima kansanäänestys terveydenhoito- ja lukukausimaksuista horjutti hallitusta siinä määrin, että pienempi hallituspuolue vapaat demokraatit siirtyi oppositioon. Unkari oli entistä haavoittuvampi, kun kansanäänestys sai samalla nurin hallituksen vakauttamisohjelman. Muodollisesti

Ferenc Gyurcsány'n kausi pääministerinä päättyi, ja hänen seuraajakseen valittiin hallituksen ministeri Gordon Bajnai. Kansainvälisen talouslaman iskettyä syksyllä Unkari oli Euroopan unionin jäsenmaista ensimmäinen, joka joutui turvautumaan Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n apuun. Unkarin ongelmaksi muodostui EU:n suurin budjettivaje ja epävarma forintti yhdistettynä pitkään jatkuneeseen poliittiseen valtataisteluun.

Mielenosoituksista sai käyttövoimaa myös Unkarin uusi tulokas, 2003 puolueeksi järjestäytynyt äärikansallinen Jobbik ("parempi", "oikeampi"). Puolue ei syntynyt tyhjästä, sillä aikanaan Unkarin äärioikeistona tunnettu István Csurkan ryhmittymä kasvoi kansallismielisen päähallituspuolue MDF:n sisältä ja vaikutti parlamentissa 1990-luvulla – sittemmin jaossa on ollut myös pienviljelijäpuolueen ja osa vasemmiston perintöä. Yllätyksellistä oli kuitenkin se, että Jobbik löi itsensä läpi eurovaaleissa kesällä 2009 saamalla lähes 15 % äänistä – vaaleissa, jotka olivat sisäpolitiikan jatke siinä määrin, ettei mainoksissa aina edes näkynyt EU-tunnuksia. Jobbik määritteli edustavansa kansallista leiriä, luokitteli hallituksen ääriryhmäksi ja Fideszin porvarillis-liberaaliksi. Jobbikilla on ollut yhteyksiä heinäkuussa 2007 perustettuun Unkarin kaartiin ja nyttemmin sen seuraajaan – kaartin ensimmäinen näytävä marssi suunnattiin erään kylän romanirikollisuutta vastaan. Asenteet muun

Unkarin hallitukset ja pääministerit 1990–2010

MDF = Magyar Demokrata Fórum (Unkarin demokraattinen foorumi)
 MSZP = Magyar Szocialista Párt (Unkarin sosialistipuolue)
 SZDSZ = Szabad Demokraták Szövetsége (Vapaiden demokraattien liitto)

Fidesz = Fidesz - Magyar Polgári Szövetség (Unkarin porvariliitto)
 KDNP = Kereszténydemokrata Néppárt (Kristillisdemokraattinen kansanpuolue)

FKGP = Független Kisgazdapárt (Itsenäinen pienviljelijäpuolue)
 EKgP = Egyesült Kisgazdapárt (Yhdistynyt pienviljelijäpuolue)

Grafikka: Erno Miettinen 2010

Liberaalipuolue SZDSZ:n vaalimainos kesän 2009 Euroopan parlamenttivaalien ajoilta. Kuva: Heino Nyssönen.

muassa romaniväestöä kohtaan ovat koventuneet ja suvaitsevaisuus on laskussa. Unkarissa on tehty useita romanimurhia, joista Jobbik on pyrkinyt sanoutumaan irti ja siirtämään syyttävän katseen kohti valtion turvallisuuselimiä. Silti puolueen eurovaalimainos "Unkari unkarilaisille" jätti paljon varaa tulkinnoille ja keskustelulle koko Unkarin tulevaisuudesta. Sanomalehti Turun Sanomien haastattelussa puolueen edustaja käytti myös hyvin tulkinnanvaraista metaforaa: rattia on turha kääntää kun auto on ajettu ojaan – tarvitaan uusi auto.

Tätä kirjoitettaessa Unkari on niin taloudellisessa, poliittisessä kuin moraalisessakin kriisissä. Osittain tämä selittyy niin poliittisen keskustelun tason romahduksella kuin kohtuuttomilla odotuksilla demokration tuottamasta materiaalisesta hyvinvoinnista. Fideszille povattu vaalivoitto saattaa rauhoittaa tilannetta, mutta ongelmien rat-

kaisuun tarvitaan enemmän julkilausuttuja keinoja. Jobbikin yllättävä menestys kyseenalaisti puolueen äärikansallisia voimia myötäillen kaksoisstrategian ja paraati-marssin kohti tulevia vaaleja. Fideszin kannalta pahimmassa tapauksessa Jobbik pääsee vaa'ankieliasemaan tai ainakin perustuslain vaatima kahden kolmasosan enemmistö parlamentissa olisi sen varassa. Fideszin itsensä tavoittelema kaksi kolmasosaa herättää sekin kysymyksiä, sillä se kasaa paljon valtaa yhden, varsin hierarkkisesti johdetun puolueen ja sen johtajan hartioille. Unkarissa näin tosin on ollut maailmansotien välisenä aikana, mutta se on yleensä uhkakava, jota nykyinen oppositio on koettanut välttää. Kahden kolmasosan enemmistö löytyy myös nyky-Venäjäältä, mikä on sekin unkarilaisille ei-toivottu vertailukohde. Unkarin demokratia on kuin se unkarilainen appelsiini, oma, mutta jonka jalostuksessa on paljon puutteita. Nähtäväksi jää, missä määrin Unkari on kulkemassa Puolan tietä, jossa hallituksessa korruptoitunut vasemmisto kutistui parlamentin kolmanneksi puolueeksi.

Kirjoittaja on valtio-opin ja poliittisen historian dosentti ja työskentelee yliassistenttina Tampereen yliopistossa.

LÄHDELUETTELO

I ALKUPERÄISLÄHTEET

Arkistolähteet

Parlamentin pöytäkirjat

1990–94 Országgyűlési Értesítő

1994–2003 Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve

Painettu alkuperäismateriaali

A Magyar Szocialista Munkáspárt központi bizottságának 1989 évi jegyzőkönyvei. 1 kötet. Szerk. S. Kosztricz Anna – Lakos János – Némethné Vágyi Karola – Soós László – T. Varga György. Budapest: Országos levéltár 1993.

A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztaltárgyalások 1989-ben: dokumentumok I-IV. András Bozóki (päätoim.). Budapest: Magvető 1999.

Antall József Országgyűlési beszédei 1990–1993. Budapest: Athenaeum nyomda 1994.

Sanomalehtiartikkelit

Kaleva 17.6.1989

Magyar Nemzet 1988–2008

Népszabadság 1988–2008

Turun Sanomat 28.9.2009

II KIRJALLISUUS

Itäinen Keski-Eurooppa vuonna 2004. Heino Nyssönen (toim.). Helsinki: Kikimora Publications 2003.

Janus-arcú rendszerváltás. Tanulmányok. Összeállította Schmidt Mária és Tóth Gy. László. Budapest: Kairosz Kiadó 1998.

Magyarország évtizedkönyve 1988–1998. A rendszerváltás. Kurtán, Sándor & Sándor Péter & Vass László (toim.). Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

Nyysönen, Heino, "Fideszin vaalivoitto Unkarissa." *Politiikka* 3/1998.

Nyysönen, Heino, *The Presence of the Past in Politics. '1956' after 1956 in Hungary.* Jyväskylä: SoPhi 1999.

Nyysönen, Heino, *Katsaus Unkarin nykypolitiikkaan.* Esitelmä Suomen Unkarin-suurlähetystössä Budapestissa 8.4.2004, julkaisematon.

Nyysönen, Heino, "Toimiiko demokratia itäisessä Keski-Euroopassa." *Kanava* 8/2009.

Romsics, Ignác, *Hungary in the Twentieth Century.* Budapest: Corvina 1999.

Tökés, Rudolf, *Hungary's negotiated revolution. Economic reform, social change and political succession.* Cambridge Russian, Soviet and Post-Soviet Studies 101. Cambridge: University Press 1996.

Unkari lyhyesti 2004. Näkökulmia nykykehitykseen. Katalin Miklóssy (toim.). Helsinki: Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus 2004.

Waltari, Mika, *Lähdin Istanbuliin: totta ja tarua Euroopasta 1947.* 3. painos. Helsinki: WSOY 1948.

Jari Vilén

EU-KUMPPANIT SUOMI JA UNKARI

Edeltäjäni suurlähettiläs Pekka Kujasalo kuvasi kesällä 2007 perehdyttämiskeskustelussamme Unkarin nykytilaa järjestelmänmuutoksen jälkeiseksi kuohuntatilaksi, jossa suuret poliittiset tavoitteet EU- ja Nato-jäsenyys on saavutettu, kompromissien tekoon kykenevää poliittista toimintakulttuuria ei ole syntynyt ja uusi suuri yhteinen poliittinen missio puuttuu. Kuvaus on minusta edelleen osuva ja ajankohtainen.

Unkarin nuoren, vain kaksikymmentä vuotta eläneen nykyisen poliittisen järjestelmän kriisiytymisen voi katsoa alkaneen viimeistään vuoden 2006 parlamenttivaalien jälkeen. Käytännössä Unkari oli jo vuonna 2008 omaehtoisessa talouskriisissä ennen globaalin talouskriisin puhkeamista. Keväällä 2009 nimetty kriisihallitus, jonka pääministeriksi tuli aiempi talouskehitysministeri Gordon Bajnai, teki suuria talouden korjaamiseen tarkoitettuja reformeja, jotka käsittivät muun muassa merkittävät valtion menojen leikkaukset, eläkeiän noston sekä eläkkeiden ja sosiaalietuuksien leikkaukset. Nämä reformit saatiin yllättävän nopeasti ja kivuttomasti lävitse Unkarin parlamentissa. Leikkauspäätökset yhdistettynä IMF:n, Maailmanpankin sekä EU:n massiiviseen 20 miljardin euron talousapuun vakauttivatkin Unkarin talouden

Pääministeri Matti Vanhanen ja pääministeri Gordon Bajnai Kesärannassa kokeilemassa tikkaitojansa Bajnain Suomen-vierailun aikana syyskuussa 2009. Kuva: MTI Photo László Beliczay.

toistaiseksi. Leikkauspäätösten sisältöä tarkemmin tarkasteltaessa niiden samankaltaisuus meillä Suomessa 1990-luvun alussa tehtyihin ratkaisuihin on silmiinpistävä. Suomalaiset välittivätkin aktiivisesti kriisin puhjettua sekä Unkarin hallituksen että opposition edustajille tiedot omista ratkaisuistamme sekä näiden ratkaisujen vaikutuksista Suomen talouteen muun muassa pääministeri Matti Vanhasen, puhemies Sauli Niinistön sekä valtionvarainministeri Jyrki Kataisen vuonna 2008 Unkariin tehtyjen vierailujen aikana. Talouskriisi oli myös vahvasti esillä pääministeri Bajnain vuoden 2009 Suomen-vierailun aikana. Pääministeri Bajnain lisäksi Unkarista on Suomessa vierailut suurlähetystön avustuksella maamme talouspoliittisiin ratkaisuihin perehtymässä myös oppositiopuolue Fideszin edustajia.

Kevään 2010 vaalit ja niiden yhteydessä käytävä kampanja näyttävät, miten Unkarin poliittinen järjestelmä on tähän asti kehittynyt. Uutta Unkarin hallitusta odottaa mittava asialista: Miten vakauttaa maan talous ja saattaa se jälleen kasvu-uralle? Miten vastata kohta 10 %:a Unkarin väestöstä lähestyvän romanivähemmistön syrjäytymisuhkaan? Miten huolehtia naapurisuhteista ja naapurimaissa olevien unkarilaisvähemmistöjen asemasta? Entä miten turvata unkarilaisen yhteiskunnan tulevaisuus globaalissa kilpailussa, jossa Unkari harmaantuu, kallistuu ja menettää osaamistaan aivovuodolla muihin maihin? Ja saapa uusi hallitus myös välittömästi eteensä 1.1.2011 alkavan historiallisen Unkarin ensimmäisen EU-puheenjohtajuuden haasteet.

Tilanteessa, jossa Unkari on juuri nyt, kumppaneiden ja myös referenssien etsiminen on entistäkin tärkeämpää. Suomen Unkarin-suurlähetystö on suurlähettiläiden Hannu Halisen, Pekka Kujasalon ja nyt allekirjoittaneen johdolla tehnyt ennen Unkarin EU-jäsenyyttä ja erityisesti nyt EU-jäsenyyden toteuduttua määrätietoisesti työtä maidemme EU-kumppanuuden rakentamiseksi. Suomella on aito mahdollisuus toimia Unkarille keskeisenä referenssinä niin maan EU-politiikan kuin talouspolitiikan linjavaltintoja tehtäessä. Tätä mahdollisuutta vahvistaa Unkarin valmistautuminen omaan tulevaan EU-puheenjohtajuuteensa.

EU-politiikkamme perusta on hyvin samankaltainen. Molemmat maat pitävät unionijäsenyyttä ei vain välinearvona omien kansallisten ja yhteiskunnallisten tavoitteidensa edistämiseksi vaan myös arvovalintana, jonka kautta molemmat maat ovat ankuroituneet eurooppalaiseen yhteisöön. Sekä Unkarin että Suomen osalta näihin rakenteisiin liittyminen oli kylmän sodan aikana joko rajoitettua tai täysin poissuljettua, vaikka ne niin yhteiskuntansa rakenteen kuin myös historiallisen perinteensä ja arvomaailmansa puolesta niihin ehdottomasti kuuluvat. Unkarille ensimmäinen tällaisen suuren yhteisen poliittisen tavoitteen saavuttaminen oli Nato-jäsenyys vuonna 1999 ja sitten sitä seurannut EU-jäsenyys 2004.

Suomen valtioneuvoston tuore EU-selonteko vuodelta 2009 ja Unkarin hallituksen vuoden 2007 Eurooppa-poliittinen strategia ovat sisällöltään hyvin samankaltaisia. Molempien maiden tavoitteena EU:ssa on eurooppalaisen yhteistyön ja yhtenäisyyden vahvistaminen, kilpailukyvyyn turvaaminen sekä avoimuuden lisääminen. Molemmat maat näkevät lisäksi EU:n lisäävän niiden kansallista turvallisuutta. Strategian ja selonteon yhtenevänä lähtökohtana on ajatus EU:sta yhteisiin arvoihin perustuvana poliittisena liittoumana, jossa asiat käsitellään yhteisissä toimielimissä selkeitä pelisääntöjä noudattaen.

Unkarin tavoitteena on myös liittyminen euroalueeseen niin pian kuin mahdollista, ja se näkee euron aivan kuin Suomi erityisesti pienten kansantalouksien vahvuutena kriisiolosuhteissa. Unkarin erityisinä painopisteinä ovat myös EU:n aluepolitiikka sekä energiaturvallisuuteen ja solidaarisuuteen perustuva yhtenäinen energiapolitiikka. Unkari kuten Suomikin kannattaa EU:n laajentumista niihin maihin, jotka jakavat eurooppalaiset arvot, ja Unkarin erityisinä painopisteinä on unionin laajenemisen tukeminen Balkanin suuntaan. Tässä pyrkimyksessä heijastuvat selvästi Unkarin sisäpoliittiset paineet suhteessa maan rajojen ulkopuolella eläviin etnisiin unkarilaisiin.

Suurlähetystön residenssin seinää koristaa historiallinen dokumentti. Kuvan kynällä ulkomaankauppa- ja Eurooppaministeri Jari Vilén allekirjoitti yhdessä pääministeri Paavo Lipposen kanssa Unkarin liittymissopimuksen EU-jäseneksi 16.4.2003 Ateenan Akropolisilla. Kuva: Erno Miettinen.

Aktiivisessa kanssakäymisessä, jota maidemme välillä on käyty erityisesti molempien maiden EU-jäsenyyden toteutumisen jälkeen, on löydetty lukuisia joukko konkreettisia EU-kysymyksiä, joissa meillä on yhteistyömahdollisuudet. Olisi ehkä helpompi yrittää määrittää aiheet, joissa kantamme ovat erilaiset. Nämä aiheet ovat harvassa ja ovat toistaiseksi liittyneet lähinnä eräisiin EU:n maatalouspolitiikan yksittäisiin kysymyksiin. Uusia yhteistyöaloja edustavat sen sijaan vaikkapa tiivis yhteistyö EU:n sisä- ja oikeusasioiden parissa, mukaan lukien EU:n rajavalvonnan kehittäminen, EU:n Venäjä- ja naapurisuuspolitiikka, Länsi-Balkanin kysymykset, osaamis- ja innovaatiopolitiikka sekä työssä jaksamiseen liittyvät kysymykset, tiivistyvää parlamentaarista yhteistyötä unohtamatta. Unkarissa on muun muassa oltu kiinnostuneita Suomen eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan työstä.

Unkarin liittolaispolitiikkana EU:ssa on ollut tavoite yhteistyön etsimiseen erityisesti suurten jäsenvaltioiden Saksan ja Ranskan kanssa sekä tukeutuminen niin sanottuun Visegrád-maiden ryhmään eli Unkarin, Tšekin, Slovakian ja Puolan yhteistyöhön. Käytännössä erityisesti jälkimmäisen rooli on jäänyt vaatimattomaksi ja kannat ovat myös olleet hyvinkin hajanaisia esimerkiksi EU:n Lissabonin sopimuksen osalta. Suomi on pyrkinyt osaltaan viestittämään Unkarille, että maantieteellinen läheisyys ei aina takaa parasta mahdollista yhteistyösuhdetta ja että Suomi on omalta osaltaan keskittynyt asiakohtaiseen liittoutumiseen, kuten teimme juuri Lissabonin sopimuksen valmistelun eri vaiheissa. Tämän asiakohtaisen liittoutumisen osalta juuri Suomen ja Unkarin yhteistyömahdollisuudet ovat niin runsaat, että ne mahdollistavat jo strategisen liittoutumisen mahdollisuuden.

Myös kehitysyhteistyökysymysten osalta on avautunut hedelmällinen uusi yhteistyömahdollisuus, johon liittyy vuonna 2007 toteutettu Suomen ja Unkarin ulkoministeriöiden välinen EU:n rahoittama ”twinning light” -projekti, jonka tavoitteena oli kehittää ja uudistaa Unkarin kehitysyhteistyöpolitiikkaa ja -hallintoa. Lisäksi uutena avauksena yhteistyöllemme on Suomen ja Unkarin välinen viisumiyhteistyö, josta sovittiin vuonna 2007 ulkoministeri Kanervan vierailun yhteydessä. Tämän mukaisesti maat ovat aloittaneet viisumipalvelujen toimittamisen toisen maan kansalaisille niin että 15.5.2009 Unkarin Jekaterinburgin-pääkonsulaatti aloitti viisumien myöntämisen Suomen kansalaisille ja 1.6.2009 Suomen suurlähetystöt Perussa, Nicaraguassa ja Tansaniassa aloittivat vastavuoroisesti Schengen-viisumien myöntämisen Unkarin kansalaisille. Myöhemmin Unkari on alkanut edustaa Suomea myös Moldovan Chisinaun-viisumikeskuksessaan. Molemmissa uusissa avauksissa on mahdollisuus myös syventää entisestään yhteistyötä. Keskusteluja onkin jo käyty muun muassa yhteisistä Afganistanin kehitysyhteistyöhankkeista sekä uusista vastavuoroisista viisumipalvelukohteista. Unkari ja Suomi ovat myös olleet vuonna 2010 yhteisesti aloitteentekijöinä viisumivapauden nopeuttamisessa Venäjän, Ukrainan ja Moldovan kansalaisille.

Alun perin vuonna 1937 solmittu Unkarin ja Suomen välinen kulttuurisopimus elää sekin edelleen ja voi hyvin. Tämä sopimus saatiin uusittua kylmän sodan aikana vuonna 1959 ja on sen jälkeen säännöllisesti uusittu. Sopimuksen taustan ja tavoitteet voi löytää jo vuodelta 1930 Unkarin opetusministerin Kunó Klebelsbergin saatua tuolloin sovittua kahden vuotuisen stipendiaatin lähettämistä maidemme välillä. Nykyisten sopimusten pohjalta meillä on nyt Unkarissa suomen kielen lehtorit Budapestissa, Debrecenissä ja Szegedissä. Lisäksi Suomen kielen ja kulttuurin opetusta on saatavilla myös Pécsin, Szombathelyn ja Piliscsaban yliopistoissa. Viimeksi kulttuurisopimus uusittiin vuonna 2008, jolloin ministerit István Hiller ja Stefan Wallin vahvistivat keskinäisellä kirjeenvaihdollaan ”Suomen ja Unkarin kahdenväliseen

kulttuurisopimukseen pohjautuvan koulutuksen, kulttuurin ja tutkimuksen yhteistyöohjelman” jatkuvan edelleen vuosina 2009–2014. Sopimus on osoittautunut hyvin aikaa kestäväksi, sillä sen perustalta on saatu käynnistettyä myös täysin uusia ohjelmia kuten maidemme nuorisovaihto-ohjelma. Keväällä 2008 allekirjoitettiin Unkarin Helsingin-suurlähettilään András Hajdun ja allekirjoittaneen aloitteesta neuvoteltu kahdenvälinen nuorisovaihto-ohjelma, jonka puitteissa arviolta 100–150 suomalaista ja unkarilaista nuorta voi vuosittain vierailta toistensa kotimaassa. Ohjelma täydentää jo olemassa olevia ja EU:n tukemia opiskelijavaihto-ohjelmia, mutta sen kohderyhmänä ja tavoitteena on rakentaa erityisesti molempien maiden tulevien päättäjien ja mielipidevaikuttajien verkostoa maidemme tulevien suhteiden pohjaksi.

Suomen ja Unkarin kahdenvälisen suhteiden ehdottomasti tärkein ulottuvuus tänä päivänä on maidemme yhteinen EU-jäsenyys. Tämä on avannut ja laajentanut yhteistyömahdollisuutemme aivan toiselle tasolle aiempiin vuosiin ja vuosikymmeneihin verrattuna. Ajan merkkejä on varmaan myös se, että suurlähetystö on ottanut itselleen tehtäväksi työperusteisen maahanmuuton tukemisen Unkarista Suomeen. Tämän työn käynnistäjänä edustustossa on toiminut konsuli Raimo Pakkasalo.

Edelleen kasvavana ja yhä keskeisempänä yhteistyömuotona on maidemme taloudellinen yhteistyö. Suomen ja Unkarin välinen kauppa kasvoikin läpi 2000-luvun alkupuoliskon. Viime vuosina kaupan taso on pysynyt ennallaan. Kokonaiskauppavaihto on ollut noin 700–800 miljoonaa euroa, ja se on yleensä ollut Suomelle hieman alijäämäinen (33 milj. € vuonna 2008). Kauppavaje selittyy erityisesti suurten suomalaisten IT-yritysten Nokian ja Elcoteqin tuotteiden tuonnilla Unkarista Suomeen. Unkarin Suomen-viennistä telekommunikaatiolaitteiden osuus onkin yli 70 %.

Suomalaisyritysten investoinnit Unkariin ovat miljardin euron luokkaa, ja vientiä Unkariin harjoittaa arviolta 350 vientiyritystä. Suomalainen elinkeinoelämä onkin etabloitunut vahvasti Unkariin: noin kahdessa sadassa Unkarissa toimivassa yrityksessä on mukana suomalaista pääomaa. Tuotannollisia yrityksiä on vajaat 20, joista suurimmat ovat Nokian puhelin tehdas ja siihen liittyvät alihankintayritykset Länsi-Unkarin Komáromissa, Nokia-Siemensin verkkokauppa ja tuotekehitystoiminnat Budapestissa, Elcoteqin elektroniikkatehdas Lounais-Unkarissa Pécsissä sekä Rautaruukin tehtaat Batorbágyssa ja Jászberényssä. Lisäksi Unkarin johtava aikakauslehtikustantaja on Sanoma Budapest. Muita tuotannollisia suomalaisinvestoijia ovat muun muassa kylmäkaappeja valmistava Helkama-Forste Tatassa, Stora Enson pakkaustehtaat Pátyssa ja Komáromissa sekä Mecanovan ja Scanfilin hienomekaniikkalaitokset Kecskemétissä ja Batorbágyssa. Suomalaisyritykset ovat Unkarissa myös merkittävä työllistäjä. Suomalaisfirmojen arvioidaan työllistävän Unkarissa noin 20 000 työntekijää suhdanteista riippuen.

Suomalaisten yritysten osalta Nokian ja Elcoteqin investoinnit, joiden arvon voidaan arvioida olevan yli 500 miljoonaa euroa, muodostavat näkyvimmän ja tunnetuimman maabrändimme Unkarissa. Tulevaisuudessa erityinen kasvupotentiaali kohdistunee Fortumin läsnäoloon Unkarissa täällä avautuvien kaukolämpöverkko- ja ydinvoimainvestointien sekä uusiutuvan energian investointien kautta. Unkarin parlamentti teki keväällä 2009 periaatepäätöksen lisäydinvoiman rakentamisesta nykyisten reaktoreiden sijaintipaikkakunnalle Paksiin. Parlamentin periaatepäätös antaa myös tulevalle hallitukselle vapaan liikkumavaran päätettäessä reaktorien määrästä, tehosta sekä tyypistä. Taloudellisen yhteistyön lisääntyminen on lisännyt edustuston työtehtäviä. EU:n sisämarkkinoiden toimivuuden sekä Unkarin saamien runsaiden rakennerahastojen kautta toteutettavien julkisten hankintojen avoimuuden ja läpinäkyvyyden varmistaminen ovat työllistäneet erityisesti suurlähettilästä.

Unkarin ja Suomen yhteistyön pohja on rakennettu jo paljon ennen Suomen ja Unkarin valtiollisten suhteiden virallistamista – jonka 90. juhlavuotta vietämme syksyllä 2010 – molempien kansakuntien luodessa oman itsenäisyytensä pohjaa niin tieteen, taiteen kuin kirjallisuudenkin keinoin. Erityistä tässä yhteistoiminnassa on ollut sen henkilökohtaisuus. Aivan kuten Mari Vares artikkelissaan kirjoittaa, maidenväliset suhteet nojasivat alkuvaiheessa erityisesti yksityishenkilöihin ja järjestöihin. Yhä edelleen voi sanoa, että nämä järjestöt, olivat ne sitten ystävyysseuroja, -kuntia tai -seurakuntia, muodostavat vahvan ja valtiollista toimintaa tukevan kivijalan myös EU-ajan suhteissamme. 1920–30 lukujen heimoaate on korvaantunut Eurooppa-aatteella, jossa molempien maiden erityispiirteet ja kaukainen sukulaisuus luovat oman erityisen ulottuvuutensa.

Toinen maailmansota lopputuloksineen keskeytti tämän hyvin alkaneen yhteistyön, mutta ei onneksi katkaissut yhteyttä kokonaan, kuten tämän kirjan kirjoituksistakin voi todeta. Presidentti Kekkonen rooli maiden välisen suhteiden vaalijana ja kehittäjänä oli erityisesti toisen maailmansodan jälkeen keskeinen. Kekkonen Unkarin-rakkautta kuvastanee osaltaan se, että hän yritti päästä jopa välittäjäksi vuoden 1956 kansannousun aikana, kuten Jaakko Sievers artikkelissaan kirjoittaa. Kylmän sodan päättyminen ja Unkarin demokratian palautuminen loivat nopeasti pohjan uusille yhteistyömahdollisuuksille, ja nyt molempien maiden ollessa EU:n jäseniä voidaan perustellusti väittää, että yhteistyömme sekä virallisella että epävirallisella tasolla on ehkäpä tiiviimpää kuin koskaan aiemmin. Aivan kuten virallisten suhteidemme alkuvaiheessa, yhä edelleenkin maiden suhteiden ainutlaatuinen erityispiirre on niiden henkilökohtaisuus. Presidenttitemme Kekkonen ja Koiviston sekä myös Ahtisaaren ja Halosen suhdetta Unkariin voi minusta hyvin kuvata myös henkilökohtaiseksi ystävyysuhteeksi. Aivan erityisesti näin voi kuitenkin sanoa olevan niiden satojen ja tuhansien ihmisten kohdalla, jotka toimivat joko Suomi–Unkari- tai

Unkari–Suomi-seurassa ja niiden eri osastoissa tai vaikuttavat ystävyyskunnissa joka puolella maitamme. Näiden ihmisten useimmiten vuosikymmeniä kestävä pyyteetön panos on tehnyt ja tekee edelleen maiden välisistä suhteista ainutlaatuisen lämpimän.

Vuonna 1934 Suomen lippu nostettiin salkoon Gellért-kukkulalla Gellért-hotellin takana sijaitsevalla Kelenhegyi útilla. Se poistui sieltä toisen maailmansodan seurauksena 45 vuoden ajaksi liehuen vuosikymmenet muualla Budapestin alueella ennen palaamistaan takaisin Gellért-kukkulalle vuonna 1989. Suomen Unkarin-suurlähetystön nykyinen lähetystörakennus on nyt seisonut kaksikymmentä vuotta vanhalla arvokkaalla paikallaan tarjoten oivat ja edustavat puitteet Suomen ja Unkarin suhteiden hoitamiselle. Noiden kahdenkymmenen viime vuoden aikana Eurooppa – maailma, jossa elämme – on mullistunut täysin. Nämä mullistukset ovat luoneet maidemme perustaltaan vahvalla yhteistyölle yhä uusia ulottuvuuksia ja mahdollisuuksia. Yhtä asiaa mikään mullistus tai poliittinen muutos ei kuitenkaan ole muuttanut. Kaikessa toiminnassa, mitä Suomen ja Unkarin välillä on tapahtunut ja tapahtuu, välittyy se erityinen lämpö, jonka jokainen suomalainen kokee Unkarissa ja toivottavasti unkarilainen Suomessa. Toivon ja uskon, että lukija löytää tämän saman lämmön myös tästä kirjasta ja sen kirjoittajien artikkeleista.

Kirjoittaja on toiminut Suomen Unkarin-suurlähettiläänä 1.8.2007 alkaen ja sitä ennen ulkomaankauppa- ja Eurooppa-ministerinä 2002–03 (Lipponen II) sekä kansanedustajana 1999–2007.

Suurlähettiläs
Jari Vilén
residenssin
valkoisen
Steinwayn
äärellä.
Kuva: Minna
Saarinen.

SUOMEN EDUSTUSTOPÄÄLLIKÖT UNKARISSA

Karl Gustaf Idman, lähettiläs (Kööpenhamina) 1922–1927
Emil Nestor Serälä, lähettiläs (Kööpenhamina) 1927–1930
Onni Talas, lähettiläs (Kööpenhamina) 1930–1934
Onni Talas, lähettiläs 1934–1940
Aarne Wuorimaa, lähettiläs 1940–1944
Uno Salomon Koistinen, asiainhoitaja 1950–1951
Lauri Hjelt, asiainhoitaja 1951–1957
Toivo Heikkilä, asiainhoitaja 1957–1960, suurlähettiläs 1960–1963
Reino Palas, suurlähettiläs 1963–1965
Erdem Raustila, suurlähettiläs 1965–1969
Martti Ingman, suurlähettiläs 1969–1973
Paul Jyrkänkallio, suurlähettiläs 1973–1977
Kaarlo Yrjö-Koskinen, suurlähettiläs 1977–1979
Osmo Väinölä, suurlähettiläs 1979–1985
Arto Mansala, suurlähettiläs 1985–1989
Risto Hyvärinen, suurlähettiläs 1989–1992
Pertti Torstila, suurlähettiläs 1992–1996
Jaakko Kaurinkoski, suurlähettiläs 1996–1998
Hannu Halinen, suurlähettiläs 1998–2002
Pekka Kujasalo, suurlähettiläs 2002–2007
Jari Vilén, suurlähettiläs 2007–

UNKARIN EDUSTUSTOPÄÄLLIKÖT SUOMESSA

György Barcza, asiainhoitaja (Kööpenhamina) 1920–1921
Gyula Bornemissza, lähettiläs (Tukholma) 1921–1923
Mihály Jungerth-Arnóthy, asiainhoitaja (Tallinna) 1923–1928
Mihály Jungerth-Arnóthy, asiainhoitaja 1928–1933
Sándor Kiss Nemeskéri, asiainhoitaja 1933–1934, lähettiläs 1934–1937
Béla Török, lähettiläs 1937–1939
Lajos Villani, lähettiläs 1939–1940

Lajos Borsósháti Kuhl, lähettiläs 1940–1941
György Szabó, lähettiläs 1941–1944
Ferenc Marosy, lähettiläs 1944
Gyula Szekfű, lähettiläs (Moskova) 1947–1948
Erik Molnár, lähettiläs (Moskova) 1948–1949
Ferenc Münnich, lähettiläs 1949–1950
Ferenc Dömötör, lähettiläs 1951–1954
József Szipka, lähettiläs 1954–1960, suurlähettiläs 1960–1963
Sándor Kurtán, suurlähettiläs 1963–1968
Rudolf Rónai, suurlähettiläs 1968–1976
Tivadar Matusek, suurlähettiläs 1976–1983
Frigyes Puja, suurlähettiläs 1983–1986
Árpád Hargita, suurlähettiläs 1986–1990
Béla Jávorszky, suurlähettiläs 1990–1994
György Krausz, suurlähettiläs 1994–1998
József Víg, suurlähettiläs 1998–2003
Gábor Zupkó, suurlähettiläs 2003–2006
András Hajdu, suurlähettiläs 2006–

Kuva: Erno Miettinen

NIMIHAKEMISTO

A

Aalberg, Ida 143
 Aalto, Alvar 169
 Aboimov, Ivan 96
 Aczél, György 49, 132
 Ady, Endre 154, 155
 Ahtisaari, Martti 97
 Alafuzoff, Georgij 102
 Alenius, Ele 129
 Alopeus, Marianne 77
 Ambrus, Szilvia 139
 Andrásfalvy, Bertalan 99, 133
 Andropov, Juri 71
 Antall, József 79, 89, 100, 198, 199, 200, 202, 204, 206
 Anttila, Sirkka-Liisa 165
 Apponyi, András 27
 Arany, János 152, 154
 Arany, László 94
 Árkay, Aladár 167
 Ascher, Tamás 77
 Aura, Teuvo 53

B

Baász, Imre 151
 Babits, Mihály 154
 Bajnai, Gordon 206, 209, 210
 Bán, Aladár 11, 22, 29, 143
 Barcza, György 26
 Bargum, Johan 77
 Barna, Ferdinánd 143

Beczner, Barbara 139
 Bellman, Carl Michael 105
 Berg, Lars 111
 Bethlen, István 13, 14, 29
 Björkstrand, Gustav 75
 Bodnár, Judit 99
 Bokros, Lajos 201
 Borbíró, Virgil 169
 Boross, Péter 206
 Brandt, Willy 75
 Brežnev, Leonid 71, 198
 Bródy, János 96
 Bryggman, Erik 169
 Budenz, József 142, 143, 148
 Bush, George 74

C

Carpelan, Bo 77
 Castrén, M. A. 142
 Csáky, István 31
 Csehák, Judit 132
 Csepregi, Béla 63, 154
 Csepregi, Márta 146
 Csoóri, Sándor 155
 Csurka, István 206

D

Dálnok, M. J. 29
 Danielson-Kalmari, J. R. 128
 Debreczeni, Attila 189
 Dedinszky, Gyula 60, 63
 Déry, Tibor 154

Dobos, Edgár 139, 140
 Donner, Jörn 161
 Dragomán, György 156

E

Edelfelt, Albert 159
 Enckell, Ralph 44, 88, 97
 Erdődy, József 150
 Ervi, Aarne 171
 Esterházy, Péter 155

F

Fasang, Árpád 136, 137
 Fáskert, István 165
 Fehérvári, Győző 151
 Fejes, Endre 154
 Firon, Ilkka 154
 Fock, Jenő 52, 53
 Frenckell, Erik von 128
 Földes, Jolán 153

G

Gáborjáni Szabó, Orsolya 139
 Galánthay Glock, Tivadar 32
 Gál, Éva 9
 Gallen-Kallela, Akseli 7, 11, 20, 128, 138, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 174
 Garai, Szilvia 9
 Gárdonyi, Géza 143, 153, 165
 Gazsi, Menyhért 8

Genscher, Hans-Dietrich 75
 Gerenday, Endre 139
 Gerevich-Kopteff, Éva 146
 Gerő, Ernő 42
 Gesellius, Herman 138, 165, 166, 167
 Gheno, Danilo 147
 Gombár, Endre 77, 150, 151
 Gomulka, Władysław 42
 Gorbatšov, Mihail 18, 36, 69, 71, 72, 74, 85, 86, 196
 Gripenberg, G. A. 44
 Grósz, Károly 72, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 196
 Gyurcsány, Ferenc 204, 205, 206
 Gömbös, Gyula 14
 Göncz, Árpád 89, 90, 91, 96, 133, 197
 Görgey, István 126

H

Haaparanta, Anja 125
 Haavikko, Paavo 151
 Hajdu, András 213
 Hajós, Ferenc 96
 Halász, Ignác 148
 Halinen, Hannu 131, 133, 210
 Halmesvirta, Anssi 10
 Halonen, Pekka 128, 138
 Halonen, Tarja 7, 130, 131, 177
 Hannula, Uuno 23, 129

Hargita, Árpád 81, 129
 Harsányi, Zsolt 153
 Hassi, Outi 98, 140, 156
 Havukainen, Aino 152
 Heikkilä, Toivo 16, 45, 46, 113, 114
 Herczeg, Ferenc 143, 153
 Hiller, István 212
 Hirvonen, Elina 152
 Hitler, Adolf 14, 27
 Hjelt, Lauri 39, 42, 45, 112, 113
 Holmberg, Kalle 77
 Hóman, Bálint 23, 27, 129
 Honecker, Erich 198
 Horn, Gyula 76, 86, 88, 89, 91, 93, 96, 100, 102, 200, 202, 206
 Horthy, Miklós 13, 14, 20, 29, 31, 32, 46
 Horváth, Csaba 151
 Hosia, Heikki 46, 129
 Hruštsev, Nikita 16, 40, 41
 Hunfalvy, Pál 142
 Huotari, Juhani 35, 156
 Huotari, Olga 152
 Huttunen, Erkki 169
 Häggglund, Gustav 111
 Höglund, Kari 104

I

Idman, Karl Gustaf 13, 26, 29, 106, 107
 Ikonen, Ansa 43, 44
 Ilaskivi, Raimo 132
 Illyés, Gyula 154, 155

Iloniemi, Jaakko 127
 Ingman, Martti 114, 115
 Isohookana-Asunmaa, Tytti 133
 Itkonen, Erkki 43

J

Jakab, László 147
 Jalava, Antti 11, 143
 Jancsó, Miklós 195
 Janikovszky, Éva 155
 Jansson, Jan-Magnus 132
 Jansson, Tove 152
 Jávorszky, Béla 77, 150, 151
 Jeltsin, Boris 101
 Jeszenszky, Géza 96, 100, 101, 102
 Joenpelto, Eeva 77
 Jókai, Mór 142, 143, 153
 Jokela, Juha 152
 József, Arttila 154, 155
 Juhász, Ferenc 155
 Jungerth-Arnóthy, Mihály 26, 110
 Jung, László 189
 Juva, Mikko 66
 Jyrkänkallio, Paul 94, 95, 99, 115, 116, 134
 Järnefelt, Eero 128

K

Kádár, János 16, 18, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 80, 84, 91, 94, 116, 195, 196
 Kaikkonen, Aulis 185, 186

Kajtár, Erzsébet 94, 124
Kala, Toivo 112
Káldy, Zoltán 63, 64
Kallio, Kyösti 7, 13, 128
Kallós, Ede 164
Kanerva, Ilkka 212
Kányádi, Sándor 138, 155
Karanko, Jouko 141
Karanko, Outi 136, 137, 138, 145, 146, 155
Karig, Sára 77
Karjalainen, Ahti 50, 52
Kassák, Lajos 155
Katainen, Jyrki 210
Katona, Lóránt 108
Kator, György 99, 123, 125, 126
Katz, Daniel 150
Kaukonen, Väinö 129
Kazimir, Károly 151
Kekkonen, Urho 7, 15, 16, 17, 18, 22, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 69, 94, 97, 107, 113, 114, 116, 128, 195, 214
Kellgren, Herman 142
Kemenes, Ernő 82
Képes, Géza 149, 150, 153
Keresztes, László 99, 146
Kertész, Imre 156
Kettunen, Paavo 58
Kiiskinen, Timo 124
Kilpeläinen, Tuure 124
Kilpi, Eeva 77
Királyfalvi-Kraft, Károly 164

Kiss, Katalin 9
Kivekäs, Matti 143
Kivi, Aleksis 148
Kivistö, Kalevi 130, 131
Klaniczay, Tibor 155
Klebelsberg, Kunó 13, 21, 22, 129, 212
Klemola, Leea 152
Kniivilä, Irmeli 138, 146
Kodály, Sarolta 77
Kodály, Zoltán 52, 77, 78
Kodolányi, János 148, 149
Koistinen, Uno 38, 39, 111, 112
Koivistoinen, Aate 110, 126
Koivisto, Mauno 7, 9, 55, 56, 70, 71, 74, 76, 80, 81, 82, 83, 97, 214
Koivunen, Hannele 131
Koivusalo, Timo 124
Kollarik, István 82
Koncz, Zsuzsa 96, 199
Konrád, György 154, 155
Koppányi, Miklós 138
Koren, Emil 62, 63
Korinek, László 123
Kornai, János 85
Koronghi Lippich, Elek 161, 165
Kós, Károly 167
Koskelainen, Lasse 189
Koski, Heikki 127, 129
Kosztolányi, Dezső 149
Kovács, László 76, 82, 86, 96, 102

Kozáry, Miklós 138, 139
Krausz, György 97, 98
Krohn, Leena 152
Krúdy, Gyula 156
Kujasalo, Pekka 99, 124, 133, 209, 210
Kukkonen, Antti 64, 65
Kulai, Sándor 29
Kurkela, Teemu 124
Kurtán, Sándor 48
Kuusinen, Otto Wille 71
Körösfői-Kriesch, Aladár 162
Kőváry, Miklós 94

L

Lahdelma, Tuomo 155, 156
Laitinen, Kai 77, 150
Laitinen, Toivo 60
Lassila, Maiju 149
Latinovits, Tibor 106, 126
Launonen, Hannu 77, 155, 156
Laurila, Aarne 129
Lavotha, Ödön 146
Lázár, György 70
Lechner, Ödön 166
Lehtonen, Joel 152
Leino, Eino 150
Leppä, August 82, 83
Leskinen, Väinö 51
Liikanen, Erkki 82
Liipola, Yrjö 20, 106, 126, 153, 163, 164, 165, 166, 171
Lindgren, Armas 138, 165, 166, 167

Linkomies, Edwin 14, 28, 29
Linnankoski, Johannes 148
Linna, Väinö 150
Lipponen, Paavo 215
Liszt, Franz 153
Losonczy, Pál 53, 55, 70
Louhi, Kristiina 152
Lyy, Toivo 153, 155
Långbacka, Ralf 77
Lähdesmäki, Tuuli 158

M

Madách, Imre 153
Madarassy, Walter 163
Mádl, Ferenc 197
Magyar, László 62
Malmos Katona, Edit 139
Malms, Hannele 140
Manner, Eeva-Liisa 151
Mannerheim, C. G. E. 31, 104
Manni-Hämäläinen, Marjatta 129
Manninen, Otto 128, 152, 153
Manni, Tarmo 44
Mansala, Arto 69, 71, 74, 75, 78, 81, 98, 131, 133, 134, 135
Márai, Sándor 153, 156
Markus, Kaija 147
Maróti, Géza 166, 167
Matusek, Tivadar 132
Medgyessy, Péter 203, 204, 206

Mende, Valér 167
Meri, Veijo 150
Mészáros, Pirjo 9
Mészöly, Miklós 154
Metsistö, Olavi 154
Miettinen, Erno 9, 211
Miklóssy, Ferenc 126
Mikojan, Anastas 42
Mikola, Nándor 171, 172, 173
Mikszáth, Kálmán 143, 153
Mohai, László 82
Moholy-Nagy, László 169
Moldova, György 154, 212
Molnár, Ferenc 143
Molnár, Zoltán 140
Móra, Ferenc 155
Móricz, Zsigmond 153
Mukka, Timo K. 151
Munkácsy, Mihály 159
Musikka, Väinö 29
Münnich, Ferenc 39, 45
Myllyaho, Mika 152
Myyrä, Juhani 186
Mäkelä, Hannu 151, 174
Mäkinen, Lassi 147
Möttölä, Kari 80, 82, 83, 87

N

Nádas, Péter 156
Nagy, Emil 31
Nagy, Imre 40, 42, 43, 44, 45, 73, 195, 196
Nagy, Kálmán 151

Nagy, László 155
Nagy, Sándor 162
Nemeskéri Kiss, Sándor 29
Németh, Miklós 82, 87
Nieminen, Taisto 154, 155
Niinistö, Sauli 7, 210
Nikkilä, Markku 104
Nixon, Richard 47
Nummi, Lassi 77
Numminen, Jaakko 131
Nuorpuu, Helga 153
Nyers, Rezső 79, 84, 87
Nyirkos, István 99, 147
Nyyssönen, Heino 195

O

Oksanen, Heikki 80, 82, 83, 85, 86, 87
Oksanen, Sofi 152
Oláh, József 150
Olsson, Claes 124
Orbán, Viktor 73, 101, 202, 203, 204, 206
Ordass, Lajos 62, 63, 64, 65
Ortutay, Gyula 168
Ortutay, Tamás 168

P

Paasikivi, Juho Kusti 15, 38, 39, 41, 44, 132
Paasio, Pertti 76, 95, 161
Paasio, Rafael 51
Pahkasalo, Raimo 9, 213
Palas, Reino 49, 113
Palmer, Mark 74

Palmer, Sushma 74
Palo, Tauno 43, 44
Pap, Éva 77, 137, 151
Papp, István 146, 147
Paskai, László 77
Pekkarinen, Mauri 103
Peltola, Markku 187
Peltola, Sirkku 152
Peltonen, Juhani 151
Peltonen-Rognon, Pirkko 78
Penttilä, Aarni 153
Péter, János 52, 53
Petőfi, Sándor 42, 142, 143, 152, 154
Pietilä, Raili 171
Pietilä, Reima 171
Pilinszky, János 155
Pitkäsalo, Eliisa 152
Pléva, Anikó 9
Pomozi, Péter 147
Poós, Péter 9
Pozsgay, Imre 76, 78, 87, 129, 130, 136, 141, 196

R
Rác, István 149, 151
Radnóti, Miklós 156
Raittila, Anna-Maija 77, 154, 155
Raittila, Hannu 152
Rákosi, Mátyás 15, 38, 39, 40, 42, 47
Rakovszky, Zsuzsa 156
Rand, Max 79
Rankka, Armas 111
Rantala, Kirsi 140, 145
Raustila, Erdem 52, 114

Reagan, Ronald 74
Reguly, Antal 142, 143
Rewell, Viljo 171
Rissanen, Juho 172
Rónai, Rudolf 53, 98, 130, 135
Ruhanen, Maiju 106
Runeberg, J. L. 142
Räisänen, Petri 9

S
Saarikoski, Pentti 151
Saarinen, Eliel 138, 165, 166, 167, 169
Saarinen, Sirkka 147
Saarinen, Timo 186
Sailo, Alpo 128, 163, 164
Salama, Hannu 151
Salminen, Johannes 77
Salmismäki, Martti 9
Salonen, Olavi 50
Sarhema, Maria 9
Saxlehner, Ödön 106, 126
Scheffer, Margit 9
Schreiner, Vilmos 64
Sebestyén, Irén 148
Setälä, Emil Nestor 11, 13, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 107, 128
Sibelius, Jean 77, 128, 138
Sievers, Jaakko 9, 36, 126, 214
Siikala, Kalervo 75
Sillanpää, F. E. 148, 149
Simberg, Hugo 172
Simojoki, Martti 64
Simon, Valéria 138, 139

Sipos, József 139
Sirelius, U. T. 128
Siren, Heikki 171
Siren, Kaija 171
Sólyom, László 177, 197
Somogyvári, Imre 123
Sorsa, Kalevi 82, 134
Sorsa, Pertti 81, 83
Stalin, Josef 15, 38, 39, 41
Stróbl, Alajos 164
Sukselainen, V. J. 47
Suominen, Ilkka 78
Suominen, Riitta 78
Swan, Riitta 9
Szabó, György 29
Szálinger, Balázs 151
Szász, Levente 150
Szatyor, Győző 99, 124
Szedressy, Pál 66
Szekfű, Gyula 38, 111
Szente, Imre 151
Szent-Györgyi, Albert 31
Szűz, Enikő 130, 141
Szilas, Mórincz 148
Szinnyei, Ferenc 143
Szinnyei, József 11, 143
Szopory-Nagy, Lajos 77
Sztehlo, Gábor 63
Szűrös, Mátyás 76, 86

T
Talas, Lemmikki 26, 31
Talas, Onni 13, 26, 28, 31, 32, 102, 107, 108
Talvitie, Kari J 192
Tarvainen, Anna 142
Teir, Grels 50

Teleki, Pál 12, 14, 23, 31
Temmes, Anneli 176, 180
Tervonen, Viljo 145, 146, 155
Thant, U 47
Tillinger, Péter 141
Timár, József 124
Tito, Josip Broz 47
Tkacs, Dmitri 96
Toivonen, Sami 152
Torstila, Eva 98
Torstila, Pertti 88, 90, 94, 98, 123, 133
Tóth, Ede 143
Tóth, Krisztina 156
Tudjman, Franjo 103, 104
Túróczy, Zoltán 61, 62, 64
Turtiainen, Arvo 154
Tynkkynen, Maiju 9
Tömör, Ferenc 110, 111
Tömör, Gyöngyvér 111
Török, Ilona 147

V
Väänänen, Timo 124
Vähäkangas, Kari 180, 182, 191
Väinölä, Osmo 116, 133, 134, 135
Valjakka, Ilmo 118
Valkeapää, Nils-Aslak 138

Vanhanen, Matti 209, 210
Vares, Mari 19, 214
Varga, Domokos 98, 136, 140, 141
Varga, Judit 146, 147
Várkonyi, Péter 70
Vasarely, Victor 171
Vászolyi, Erik 150
Väyrynen, Paavo 76, 95, 134
Vecsernyés, Ildikó 147
Veigelsberg, Hugó 11
Végh, József 124
Vehkanen, Kari 186
Vida, Sándor 126
Víg, József 130
Vikár, Béla 11, 143, 149, 160, 164, 165
Vilén, Jari 8, 9, 111, 131, 165, 180, 209, 211, 215
Viljanen, Paavo 62
Vilkuna, Kustaa 49, 128
Vionoja, Veikko 172
Virkkunen, Paavo 12, 128
Virolainen, Johannes 47
Visy, Csaba 126
Voionmaa, Tapio 111
Voipio, Martti 62
Vorošilov, Kliment 37
Vörösmarty, Mihály 142, 164, 165

W
Wallin, Stefan 212
Waltari, Mika 7, 150, 195
Wanne, Olavi 112
Weöres, Gyula 147, 153
Weöres, Sándor 155
Wichmann, Irene 147
Wichmann, Yrjö 128
Wickström, Emil 128
Witting, Rolf 29
Wuorimaa, Arne 26, 33, 109, 110

Y
Yrjö-Koskinen, Kaarlo 99, 116
Yöntilä, Armas 102

Z
Zaicz, Gábor 147
Zala, György 164
Zászkaliczky, Pál 63
Ždanov, Andrei 37
Zilahy, Lajos 153
Zolnai, Gyula 148
Zsámbéki, Gábor 77
Zsitvay, Tibor 12

Å
Åström, Edvard 183

Ö
Öhqvist, Johannes 167
Örkény, István 155, 156

Kustantaja Suomen suurlähetystön toimeksiannosta:

NAPKÚT KIADÓ KFT.

www.napkut.hu

Vastuullinen kustantaja

SUURLÄHETILÄS JARI VILÉN

Taittaja

BENCE SZONDI

Kannen suunnittelu

ERNO MIETTINEN

Kirjan kansi:

Suomen suurlähetystö, Budapest (ylh. vas.)

MTI Photo Ferenc Vigovszki (ylh. kesk.)

MTI Photo Lajos Soós (ylh. oik.)

Csaba Posztós/PhotoMania

Takakansi:

Suomen suurlähetystö, Budapest

Paino ja sidonta

PAUKER NYOMDAIPARI KFT.

